

SCI-CONF.COM.UA

MODERN RESEARCH IN SCIENCE AND EDUCATION

**PROCEEDINGS OF I INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
SEPTEMBER 14-16, 2023**

**CHICAGO
2023**

MODERN RESEARCH IN SCIENCE AND EDUCATION

Proceedings of I International Scientific and Practical Conference

Chicago, USA

14-16 September 2023

Chicago, USA

2023

UDC 001.1

The 1st International scientific and practical conference “Modern research in science and education” (September 14-16, 2023) BoScience Publisher, Chicago, USA. 2023. 397 p.

ISBN 978-1-73981-123-5

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern research in science and education. Proceedings of the 1st International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2023. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-science-and-education-14-16-09-2023-chikago-ssha-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: chicago@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2023 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2023 BoScience Publisher ®

©2023 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Kichigina O., Demyanyuk O., Havryliuk L.* 10
CURRENT ISSUES OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH INTERNATIONAL REQUIREMENTS IN THE SEEDS FIELD
2. *Бірта Г. О., Бургу Ю. Г., Гнімії Н. В., Котова З. Я.* 13
ВПЛИВ ГЕНОТИПУ І ФЕНОТИПУ НА М'ЯСНІСТЬ ТУШ СВИНЕЙ
3. *Притула О. В.* 16
ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНГІЦИДІВ У ПОСІВАХ СОЇ В УМОВАХ УМАНСЬКОГО НУС

BIOLOGICAL SCIENCES

4. *Panakhova Elmira Nuretdin, Hashimova Ulduz Faizi, Javadova Kamala Khalil, Abbasova Laman Polad* 23
THE SAFFRON AND CURCUMA PROTECTIVE EFFECT ON THE VISUALLY CONTROLLED BEHAVIOR IN ALZHEIMER DISEASE EXPERIMENTAL MODEL
5. *Дрегваль І. В., Пилипенко Є. С.* 30
СПЕКТР ХАРЧУВАННЯ ОКУНЯ ЗВИЧАЙНОГО PERCA FLUVIATILIS В АКВАТОРІЇ ДНІПРОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

MEDICAL SCIENCES

6. *Poliakova Ye., Karnaukh A.* 33
MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF THE ENDOMETRIAL CONDITION IN WOMEN EXPERIENCING HYPERPLASIA WITH METABOLIC SYNDROME
7. *Shapoval O. S.* 37
SONOLOGICAL DIAGNOSIS OF FUNCTIONAL OVARIAN CYSTS
8. *Vasylenko H. V.* 41
APPLICATION OF THE PROBLEM-BASED LEARNING (PBL) METHODOLOGY IN THE STUDY OF PATHOPHYSIOLOGY AS A THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION OF CLINICAL THINKING
9. *Хухліна О. С., Хованець К. Р.* 51
РОЗВИТОК СИНДРОМУ ГІЙЄНА-БАРРЕ У ХВОРИХ, ЯКІ ПЕРЕНЕСЛИ НЕГОСПІТАЛЬНУ КОРОНАВІРУСНУ ПНЕВМОНІЮ

TECHNICAL SCIENCES

10. *Balashova Yu., Demianenko V., Tykvenko P., Balashov A.* 62
ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF LIME AND XANTHAN GUM USE IN THE SOFT SOIL FOUNDATION OF TRANSPORTATION STRUCTURES
11. *Sukhaniuk I. S., Potapova K. R.* 67
USAGE OF RECURRENT NEURAL NETWORKS IN NATURAL LANGUAGE PROCESSING
12. *Карпенко Т. Н., Шишкин В. В.* 77
ОПРЕДЕЛЕНИЕ КОЭФФИЦИЕНТА ДИНАМИЧНОСТИ И СОБСТВЕННОЙ ЧАСТОТЫ КОЛЕБАНИЙ ДВУХОПОРНОЙ БАЛКИ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ВАРИАНТАХ МЕСТА УДАРА И РАСПОЛОЖЕНИЯ НА БАЛКЕ ИСТОЧНИКА ВЫНУЖДЕННЫХ КОЛЕБАНИЙ
13. *Кузьмич О. Й., Лапицький І. В., Ісаєв О. П., Бондар С. А.* 86
СТАВЛЕННЯ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕОДЕЗИЧНОЇ НАУКИ В РІЗНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА
14. *Хруцький А. О., Громадський В. А., Чумак Ю. І.* 92
ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТУ SOLIDWORKS COSTING ДЛЯ ШВИДКОГО ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

15. *Кузьменко В. Г.* 98
ЧИСЕЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНОЇ ТУРБУЛЕНТНОЇ ТЕЧІЇ. ІНТЕГРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОГЕРЕНТНИХ ВИХРОВИХ СТРУКТУР
16. *Мамедова Н. Г., Аббасова А. Х.* 104
РЕШЕНИЕ ОДНОЙ СМЕШАННОЙ ЗАДАЧИ, СОДЕРЖАЩЕЙ В ГРАНИЧНЫХ УСЛОВИЯХ ПРОИЗВОДНЫЕ ПО ВРЕМЕНИ ДЛЯ УРАВНЕНИЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ КОЛЕБАНИЙ В ПРОВОДАХ

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

17. *Харитонов В. М.* 108
ГЕОФІЗИЧНІ ВИШУКУВАННЯ ПРИ ПОШУКОВО-ОЦІНЮВАЛЬНИХ РОБОТАХ НА ЗАЛІЗО В МЕЖАХ ПЛОЩІ КАНОЗІУМ (ПРОВІНЦІЯ ЛАМБАЕКЕ, РЕСПУБЛІКА ПЕРУ)

ARCHITECTURE

18. *Rasulova Z.* 114
CLASSIFICATION OF FEATURES OF DECOR ARRANGEMENT IN AZERBAIJANI MEDIEVAL ARCHITECTURE
19. *Rayiha Amenzade* 117
CARPETS OF MEDIEVAL AZERBAIJAN (NARRATIVE CARPETS)

20. *Shevchenko L.* 122
URBANIZED AREAS OF THE CITY ADJACENT TO THE WATER:
POTENTIAL, THREATS, PROSPECTS

PEDAGOGICAL SCIENCES

21. *Yaremenko V. D., Rakhimova M. V., Sych I. A., Perekhoda L. O.* 131
USE OF CLOUD TECHNOLOGIES TO ENSURE MAXIMUM
REFLECTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS
22. *Бабійчук Т. В.* 137
ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ЗФПО ДО НАУКОВОЇ РОБОТИ
23. *Базелюк В. Г., Степанюк О. О.* 147
УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДУ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
24. *Ващенко Л. С., Ващенко В. А.* 156
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З БІОЛОГІЇ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ
СФОРМОВАНОСТІ В УЧНІВ УМІННЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ
ЗДОБУТІ ЗНАННЯ
25. *Галущенко В. І., Покровецька Н. І.* 161
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ СТОРОНИ
МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ДИЗАРТРИЄЮ
26. *Горшкальова Т. М.* 169
ПСИХОЛОГО–ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ІЗ
СИНДРОМОМ ДАУНА
27. *Нікітченко Л. О., Гончар Д. А., Гержик Н. М.* 177
ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ТА В
ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС
28. *Пасенко О. О.* 181
ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СВЯТ ДЛЯ
ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ
ОСВІТИ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ
29. *Перебейнос В. Б., Пакулин С. Л., Феклистова И. С.,
Пакулина А. С.* 186
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ФИЗКУЛЬТУРНО-
ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С ПОЖИЛЫМИ ЛЮДЬМИ
30. *Петрик О. М.* 197
РОБОТА ЗІ СЛОВНИКАМИ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
31. *Пліговка А. Ю.* 202
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
32. *Попова І. О., Чаусов С. В.* 206
ОСВІТНІ КОНЦЕПЦІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
ЗДОБУВАЧІВ-ЕНЕРГЕТИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

33. *Томашевська М. В.* 216
 ПЕТИЦІЙНІ КАМПАНІЇ ПРОТИ БРЕСІТУ В МЕДІА-ДИСКУРСІ
 ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (ЧЕРВЕНЬ 2016 – 2020 РОКИ)
34. *Школьнік С. Я., Бешапашникова Т. В., Данильченко Л. Т.,
 Костіна Л. М.* 222
 СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО
 МИСТЕЦТВА В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ
35. *Шморгун Л. Г., Приходько Ю. І., Сіренко С. І.* 231
 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ
 ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

36. *Варакута М. Л.* 243
 ВПЛИВ ДОСЛІДЖЕННЯ В. А ФРАНКЛА НА СУЧАСНУ
 ПСИХОЛОГІЮ: АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ СЕНСУ ЖИТТЯ
37. *Спіріна І. Д., Поліщук Д. О.* 248
 ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЖИТТЄВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
 СУЧАСНОЇ ДІВЧИНИ НА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНУ ГОТОВНІСТЬ ДО
 МАТЕРИНСТВА
38. *Спіріна І. Д., Яценко А. Є.* 254
 ЖИТТЄВА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В
 ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ У СУЧАСНОСТІ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

39. *Ядловська О. С., Айрапетян А.* 259
 SOFT SKILLS У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИКА

ART

40. *Гонтар О. С., Сорока Р. О.* 264
 КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
 НАВИЧОК АРАНЖУВАННЯ ТА ЗВУКОРЕЖИСЕРСЬКОЇ
 ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

HISTORICAL SCIENCES

41. *Кадацька Д. Р.* 267
 СОФІЯ ФЕДОРІВНА РУСОВА: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ
 ТА ДІЯЛЬНОСТІ (1889–1895)
42. *Яковець О. Є., Антощак М. М.* 277
 СТАНОВЛЕННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА В
 ДЕРЖАВНЕ ТІЛО ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

POLITICAL SCIENCES

43. *Новіков В. О.* 286
АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ
СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

PHILOLOGICAL SCIENCES

44. *Єфименко Т. М.* 290
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНОЇ ГАЛУЗІ МАРКЕТИНГУ
ТЕРМІНОЛОГІЙ
45. *Ігіна О. В., Шульга А. О.* 300
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕПІТЕТІВ В
ОПОВІДАННІ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «ЗАГАДКОВА ІСТОРІЯ
БЕНДЖАМІНА БАТТОНА»
46. *Коваль Н. Є., Ничай І. М.* 305
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ІНТЕНЦІЇ РЕЛІГІЙНОГО
ДИСКУРСУ
47. *Панасюк Ю. В.* 312
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ
МОВИ
48. *Трутяк І. П.* 323
ЛЕКСИКА БІОЛОГІЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ В ПОВЕСТИ
В. КАТАЕВА «БЕЛЕЕТ ПАРУС ОДИНОКИЙ» И ПЕРЕВОДЕ
Л. СТОКЛИТСКОГО “A WHITE SAIL GLEAMS”
49. *Шкворченко Н. М.* 331
ФЕНОМЕН ТОКСИЧНОСТІ У МЕДІА-ДИСКУРСІ

ECONOMIC SCIENCES

50. *Rakhmatullaev Behzod* 338
THE MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE SERVICE
SECTOR IN UZBEKISTAN
51. *Глушаченко І. В.* 343
ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ
КОШТІВ НА ДЕРЖАВНУ ЗАКУПІВЛЮ ЛІКІВ ТА МЕДИЧНИХ
ВИРОБІВ
52. *Демидов Б. Ю.* 346
ЕКО-ІННОВАЦІЙНІ КОМПАНІЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ
КОНКУРЕНТНІСТЬ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ
53. *Дзюкевич К.* 349
ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС
54. *Дикий Б., Глущенко А.* 352
СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА
УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЄС
55. *Рижова К. І., Добрянський О. І.* 357
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ВОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЇЇ
ПРИНЦИПИ

56. *Сімкова Т. О., Гнатчук О. В.* 360
СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНИХ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВІЙСЬКОВИЙ ЧАС
57. *Якоб Є. Й.* 368
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ
ТОРГІВЛІ
58. *Яремко-Гладун Р. А.* 372
ОСОБЛИВОСТІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МСП

LEGAL SCIENCES

59. *Demetrashvili A., Demetrashvili S.* 376
GEORGIA'S BUMPY ROAD TO DEMOCRACY – MAIN
DIFFICULTIES AND CHALLENGES
60. *Губенко В. В., Товкайло А. В., Гладченко Д. О., Ряднова О. В.* 384
НОВІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ В ПЕРІОД
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ
61. *Ільніцька М. Ю.* 392
ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ
АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

AGRICULTURAL SCIENCES

UDC 631.152

CURRENT ISSUES OF HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH INTERNATIONAL REQUIREMENTS IN THE SEEDS FIELD

Kichigina Olga

Candidate of Sciences in Agriculture, Senior Researcher

Demyanyuk Olena

Doctor of Agricultural Sciences, Professor,

Corresponding Member of NAAS

Havryliuk Lilia

PhD

The Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS,
Kyiv, Ukraine

Abstract. One of the ways of further development of the seed industry in Ukraine is to use the best experience of foreign countries, to study international rules, procedures and schemes adopted in this field. First of all, this concerns the requirements and rules of the International Association for Seed Control (ISTA), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the International Union for the Protection of New Varieties (UPOV) [1].

At the same time, the harmonization of national quality standards with international ones is one of the mechanisms for increasing the competitiveness of seed material of agricultural crops on the international market. The existing Association Agreement between Ukraine and the EU on the creation of a free trade zone enables the expansion of the export potential of the domestic seed market, which will have a positive impact on the economy and the image of the country. However, trade in seed material across borders is regulated by international regulatory documents regarding its quality. Therefore, the harmonization of

Ukrainian legislation with international requirements is an urgent issue.

Keywords: sowing quality of seeds, state and international standards, agricultural production.

Ulyanchenko E., Paziza S. pay attention to the study of issues of harmonization of Ukrainian national standards of quality of products of the agro-industrial complex with European ones in their scientific works. etc. [2, 3]. The authors emphasize that the harmonization of national standards with European ones is one of the mechanisms for increasing the competitiveness of domestic products.

A number of works by such scientists as Gavrilyuk M., Kindruk M. with co-authors [4, 5]. The authors emphasize that the global seed market is extremely demanding of its quality, therefore, due attention should be paid to the study of biological aspects of improving seed quality and yield properties. And solving the issues of improving the quality and competitiveness of seed products should become the most important thing in the work of the seed industry. In his work «Fundamentals of modern seed production» Gavrilyuk M. notes that the modern national standard should take into account the standardization experience of other countries and international organizations, to some extent approach foreign normative documents. After all, the harmonization of standards with the best foreign standards is the key to Ukraine's successful participation in international trade [4]. Issues related to the improvement of current and development of new methods for determining the sowing quality of seeds of some species of medicinal plants were studied within the framework of relevant research works of the Research Station of Medicinal Plants of the IAP of the National Academy of Sciences of the Russian Academy of Sciences (2006–2010) and the Independent Laboratory of Seed Ecology of the IAP of the National Academy of Sciences of the Russian Academy of Sciences (2021–2023). Glushchenko L.A. notes the high requirements for seed material of medicinal crops, which must be coordinated with international standards and requirements of the Guidelines for Good Cultivation and Harvesting Practices (GACP) [5]. However, the issue of harmonization of approaches to the quality of seed material of agricultural

crops to international regulatory documents remains poorly studied.

The relevance of these issues is also explained by the fact that countries such as France, the Netherlands, Germany, and the United States are among the largest importers of seeds of agricultural crops on the European and world markets. As for Ukraine, at the moment, being one of the world's largest exporters of agricultural products, our country is a major importer of seed material. Among the reasons, it is worth highlighting two main factors – the loss of a large sales market (Russian Federation) and the absence of the necessary European confirmation of equivalence from the certification of Ukrainian seeds [6]. Therefore, the formation of new state standards for seeds and their coordination with international regulatory documents will ensure the compliance of seeds of agricultural crops of domestic selection with world standards, which is one of the main factors of improving Ukraine's competitive position in the foreign market.

REFERENCES

1. Zemoida, V. (2022). Seed production. Encyclopedia of modern Ukraine. Electronic resource. URL: <https://esu.com.ua/article-70530>.
2. Ulyanchenko, Yu. (2013). State regulation of standardization and certification of products of the agrarian sector of the economy of Ukraine. Public administration: theory and practice. 2. 107–111. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_2_19.
3. Paziza, S., Paziza, K. (2014). Harmonization of Ukrainian quality standards with European ones as a mechanism for increasing the competitiveness of products of the agro-industrial complex. Ukrainian science: past, present, future. 19(1). 108–114.
4. Gavrilyuk, M. (2004). Basics of modern seed production. Kyiv: NNC IAE. 256.
5. Kindruk, M., Sokolov, V., Vishnevskiy, V. (2012). Seed production with the basics of seed science. Agrarian science. 264.
6. Drebot, O., Parfeniuk, A. (2022). Ecological and biological security of Ukraine: collective Kyiv: NUBIP Publishing House of Ukraine. 322.

ВПЛИВ ГЕНОТИПУ І ФЕНОТИПУ НА М'ЯСНІСТЬ ТУШ СВИНЕЙ

Бірта Габрієлла Олександрівна

д.с.г.н., професор,

Бургу Юрій Георгійович

к.с.г.н., доцент,

Гнітій Надія Володимирівна

ст викладач,

Котова Зоя Яківна

ст викладач,

Полтавський університет економіки і торгівлі,

м. Полтава, Україна

Анотація. Наведено результати досліджень по визначенню впливу факторів генотипу та забійної маси на ознаки забійних та м'ясних якостей свиней за трьома рівнями відгодівлі (І рівень відгодівлі - середньодобовий приріст 250-350 г; II рівень – 600-800 г; III рівень – 800-1000 г).

Ключові слова. середньодобовий приріст, рівень відгодівлі, забійний вихід, довжина півтуші, товщини шпику, площа «м'язового вічка».

Споживча якість свинини залежить не тільки від рівня розвитку технології м'ясної промисловості, але, насамперед, від якості тварин, що надходять на переробку.

Визначальними чинниками, які впливають на якість туш свиней і вихід пісної свинини являється рівень і повноцінність годівлі. Встановлено, що в перші 4-5 місяців життя у свиней відбувається посилений ріст м'язової тканини і слабке відкладення жиру. В подальшому до 7-8-місячного віку інтенсивність жировідкладення поступово збільшується, хоча тварини продовжують ефективно використовувати азот корму на побудову м'язової тканини [1].

Вагомим чинником, що формує м'ясні якості тварин являються фактори умов утримання свиней. Різні системи організації відгодівлі свиней

супроводжуються проявом особливостей їх м'ясної продуктивності та якості туш. Зміни режимів температури та вологості повітря, висока насиченість поголів'я на одиницю площі, ненормований розмір технологічної групи впливають на розподіл м'язової та жирової тканин в тушах свиней [2].

Доведено, що в оптимальних умовах м'ясність свиней на 63,7% визначається їх генетичними особливостями і тільки на 36,3% – всіма іншими факторами [3].

З метою визначення частки впливу факторів генотипу та забійної маси на ознаки забійних та м'ясних якостей свиней за трьома рівнями відгодівлі (I рівень відгодівлі - середньодобовий приріст 250-350 г; II рівень – 600-800 г; III рівень – 800-1000 г) був проведений факторіальний аналіз отриманих результатів.

При середньодобових приростах 250-350 г частка впливу генотипу виявилася не надто високою, але в більшості достовірною. Частка впливу генотипу на такі показники, як забійний вихід, довжина півтуші, товщини шпику над 6-7 грудними хребцями, маса задньої третини півтуші та площа «м'язового вічка» знаходилася в межах 10,33-22,88%. При цьому вплив забійної маси на ці показники був дещо вищими – 23,42-41,89 %. Низькі показники впливу фактора генотипу зумовлювалися низькими середньодобовими приростами.

Збільшення середньодобових приростів на відгодівлі до 600-800 г призвело до того, що вплив генотипу на показники м'ясних і забійних якостей переважав з високою достовірністю.

Вплив забійної маси на зазначені показники порівняно з впливом генотипу був значно меншим – 14,29-29,11 %, але в більшості випадків високодостовірним. Сумарна дія впливу обох факторів найбільшою виявилася при визначенні маси задньої третини півтуші.

При середньодобових приростах 800-1000 г частка впливу генотипу на м'ясні та забійні якості стала ще більшою і склала від 42,59% щодо середньої товщини шпику по хребту до 79,88% щодо вмісту м'яса в туші. Вплив

показника забійної маси був значно меншим: 22,12-33,21 %. При цьому показники впливу генотипу і забійної маси були високодостовірними.

Отримані результати узгоджуються з даними інших дослідників, які зазначають, що при недостатній годівлі, що забезпечує середньодобові прирости 300-400 г генетичний потенціал проявляється лише на рівні 25-30 %, а за 200 г – лише на 15-20 %. Правильне енергопротеїнове співвідношення в раціонах сприяє кращому використанню азоту корму і при цьому змінюється склад приросту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баньковська І. Б., Волощук В. М. Вплив факторів генотипу та способу утримання на морфологічний склад туш свиней. //Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2015. - Вип.2, Т. 2. С. 91-99
2. Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare of weaners and rearing pigs: effects of different space allowances and floor types // The EFSA Journal. - 2005. - 268. - P.1-19.
3. Heyer A. Performance, carcass and meat quality in pigs influence of rearing system, breed and feeding / Swedish University of Agricultural Sciences :[Doctoral thesis], Uppsala. - 2004. - 54 p.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНГІЦИДІВ У ПОСІВАХ СОЇ В
УМОВАХ УМАНСЬКОГО НУС**

Притула Ольга Володимирівна

викладач

Уманський національний університет садівництва

м. Умань, Україна

Анотація: У статті наведені результати дослідження впливу одноразового застосування фунгіцидів на розвиток хвороб, рівень урожайності сої, а також на показники врожайності та економічної ефективності вирощування культури. У завдання досліджень входило: вивчити структуру хвороб сої; встановити вплив фунгіцидів на розвиток основних хвороб сої; визначити технічну ефективність одноразового обприскування рослин сої фунгіцидами; встановити вплив досліджуваних фунгіцидів на врожайність сої.

Ключові слова: пероноспороз, аскохітоз, септоріоз, церкоспороз, соя, економічна ефективність, фунгіциди, культура.

Вступ. На сьогодні соя є перспективною культурою, яка є джерелом рослинного білку, що може бути природним заміником тваринного білку. Під цю культуру в усьому світі відведені значні площі, і Україна має великі перспективи в експорті культури та для внутрішнього використання. Соя має агротехнічне значення як дуже добрий попередник для більшості сільськогосподарських культур через її симбіотичну здатність фіксувати та накопичувати азот у ґрунт і [1, 2, 3]. Збільшення площ під соєю, перехід до сівозмініз короткою ротацією культур, глобальні зміни клімату призводять до погіршення фітосанітарного стану посівів сої через збільшення інфекційного навантаження на посіви. Тому, для ефективного вирощування культури такий елемент агротехніки, як використання фунгіцидів, стає обов'язковим. Отже, підбір ефективних препаратів для захисту рослин сої від хвороб під час

вегетації культури в умовах господарства є важливим і актуальним.

Мета роботи. Метою досліджень було дослідити вплив одноразового застосування фунгіцидів на розвиток хвороб, рівень урожайності сої, а також на показники врожайності та економічної ефективності врощування культури. У завдання досліджень входило: вивчити структуру хвороб сої; встановити вплив фунгіцидів на розвиток основних хвороб сої; визначити технічну ефективність одноразового обприскування рослин сої фунгіцидами; встановити вплив досліджуваних фунгіцидів на врожайність сої.

Матеріали та методи. Об'єкт досліджень: скоростиглий сорт сої Аннушка, хвороби культури, фунгіциди. Предмет досліджень: розвиток хвороб сої; технічна ефективність дії фунгіцидів проти хвороб сої, господарська, економічна та енергетична ефективність вирощування сої за умови одноразового застосування фунгіцидів.

Методи дослідження: польові дослідження, обліки й спостереження, статистичний і розрахунково-порівняльний методи.

Результати та обговорення. На рослинах сої найчастіше розвиваються збудники грибних, бактеріальних і вірусних хвороб. Залежно від збудника хвороби, ступеня його розвитку та умов навколишнього середовища втрати врожаю можуть бути як мінімальними, так і значними. З метою розробки ефективної системи захисту необхідно знати історію та поточний фітосанітарний стан поля, розуміти біологію збудників і симптоми, що вони спричиняють на рослинах [4, 5]. Грибні збудники можуть проникати всередину рослини шляхом прямого проникнення через покривні тканини, через породи або через поранення, нанесені рослині градом, вітром, комахами або механічним шляхом. [5, 6].

Застосування фунгіцидів під час вегетації допомагає захистити потенційний врожай, що залежить від виду хвороби та часу застосування обприскування. Варто пам'ятати про фунгіцидну резистентність, що виробляється у деяких грибних збудників. Тому, важливо, по-перше, правильно визначити причинного агента захворювання, по-друге, чергувати застосування

препаратів з різних хімічних груп [7, 8].

Дослід із вивчення ефективності фунгіцидів в Уманському НУС закладали у посівах сої сорту Аннушка у 2021-2022 рр. Сорт Аннушка в Реєстрі сортів рослин України з 2007 році, пластичний, рекомендований для вирощування в Степовій, Лісостеповій і зоні Полісся. Має зменшений період вегетації, характеризується як ранній 75-85 днів і при перестой боби не розтріскуються і зерно не осипається. Сорт характеризується проміжним типом росту, має стиснуту форму куща, яка обумовлює придатність сорту до механізованого збирання врожаю. Висота рослини 79-110 см і має на стеблі 10-15 вузлів, висота прикріплення нижнього бобу близько 12-15 см. Листки за формою ланцетні, квітки фіолетові, насіння середнє. Сорт характеризується підвищеною кількістю бобів на рослині та насіння в бобі (до 40% 4-х насінних).

Стійкий до посухи, вилягання та осипання. Норма висіву 700-900 тис. схожих насінин/га, зміжряддя 15-45 см., глибина посіву 3-6 см [9].

У досліді вивчали одноразове обприскування рослин фунгіцидами у фазу (початок бутонізації) та їх вплив на розвиток хвороб і показники технічної, господарської, а також економічної та енергетичної ефективності. До схеми досліді включили 5 варіантів:

- I – Контроль (без застосування фунгіцидів, обробка водою);
- II – Абакус, 12,5% с. е., у нормі 1,5 л/га;
- III – Аканто Плюс, 28% к. с., у нормі 0,75 л/га;
- IV – Амістар Екстра, 28% к. с., у нормі 0,75 л/га;
- V – Пропульс, 25% с. е., у нормі 1,0 л/га.

Рослини сої сорту Аннушка висівали на дослідних ділянках розміром 10 м². Кожен варіант в досліді повторювали 4 рази з випадковим (рєндомізованим) розміщенням варіантів у повторенні. Усі варіанти досліді відрізнялися лише фунгіцидом, який був передбачений схемою досліді. Інші елементи агротехніки були однаковими.

На рослинах сої в досліді проводили обстеження та обліки ураження їх хворобами. При цьому обліки проводили, згідно з методикою, перед

обприскуванням рослин (норма витрати робочої рідини – 150 л/га), через 7 днів і через 15 днів після нього. Під час обліків на кожній дослідній ділянці оглядали по 20 рослин у трьох місцях, на яких визначали ступінь ураженості кожною хворобою за шкалою Расиньша.

Під час проведення досліджень в структурі хвороб сої переважаючими були грибні захворювання, з яких основними були пероноспороз, церкоспороз, аскохітоз, септоріоз. Перед обприскуванням рослин сої у досліді розвиток пероноспорозу коливався у межах 3,6-3,9% в умовах 2021 року і в межах 6,2-6,5% – в умовах 2022 року. Застосування фунгіцидів стримало розвиток хвороби на тому ж рівні, що був виявлений під час першого обліку в умовах обох років досліджень: 3,6-4,1% і 6,3-6,8% у 2020 р. і 2021 р., відповідно. На рослинах контрольного варіанту розвиток пероноспорозу зріс і досяг значень 7,2% у 2021 р. і 15,8% у 2022 році. Наступний облік, проведений через 15 днів після застосування фунгіцидів, виявив суттєве зростання розвитку пероноспорозу в контролі й незначне збільшення показника розвитку хвороби у варіантах із застосуванням фунгіцидів. Так, у контролі розвиток пероноспорозу становив 14,5% у 2021 р. і 23,6% у 2022 р. У варіантах, де рослини обприскували фунгіцидами, розвиток хвороби не перевищив 4,5% у 2021 р. і 7,2% – у 2022 р. (варіанті з застосуванням фунгіциду Амістар Екстра, 28% к. с.). Найнижчим розвиток хвороби в умовах обох років досліджень виявився у варіанті з обприскуванням рослин препаратом Абакус, 12,5% с. е. – 3,8% і 6,6%, відповідно. Аскохітоз в умовах обох років під час першого обліку був на рівні 3,0- 3,4%. Обприскування рослин у досліді дозволило стримати розвиток хвороби у варіантах із використанням фунгіцидів, а в контролі розвиток хвороби наростав. У контролі через 15 днів після обприскування рослин показник розвитку аскохітозу досяг 9,6% у 2020 р. і дещо вищим був у 2022 р. - 13,3%. Розвиток септоріозу під час обліку, проведеного перед обприскуванням рослин, становив 2,3-2,5% у 2021 р. і 2,7-2,9% - 2022 р. Як і з попередніми хворобами, у контролі хвороба поступово наростала. При цьому більшого розвитку на момент останнього обліку, який проводили через 15 днів

після обприскування рослин, септоріоз набув в умовах 2022 р. – 11,6% (за 8,7% у 2021 р.). Обприскування рослин сої фунгіцидами стримало хворобу на одному рівні й на момент останнього обліку розвиток її не перевищив 3,1%. Варто відмітити, що всі варіанти забезпечили приблизно однаковий вплив на розвиток септоріозу. Відмінність у показнику розвитку коливалася у межах 0,1- 0,2% між усіма варіантами. Розвиток церкоспорозу під час першого обліку на рослинах сої в досліді був дещо вищим в умовах 2021 р., ніж у 2022 р. Так, у 2021 р. у варіантах досліді показник розвитку хвороби знаходився на рівні 2,5-2,8%, а в 2022 р. - 2,0-2,2%. Застосування досліджуваних препаратів для хімічного захисту рослин від хвороб стримало розвиток хвороби на рівні, на якому вона була виявлена до застосування фунгіцидів – 2,7-2,9% у 2021 р. і 2,3-2,5% - у 2022 р. Тоді як у контрольному варіанті показник розвитку церкоспорозу зростав і через 7 днів після першого обліку він досяг значення 5,4-5,7%, а ще через тиждень він зріс до показника 12,5% у 2021 р. і 16,6% - у 2022 р. Технічна ефективність досліджуваних у досліді фунгіцидів, які застосовували один раз на початку фази бутонізації сої, проти основних хвороб у посівах культури в середньому за два роки, коли проводили дослідження, становила 66,4-82,8%.

Таблиця 1

Технічна ефективність фунгіцидів у посівах сої в умовах Уманського НУС (середнє за 2021-2022 рр.)

Варіант	Хвороби							
	пероноспороз		аскохітоз		септоріоз		Церкоспороз	
	розвиток хвороби, %	технічна ефективність, %	розвиток хвороби, %	технічна ефективність, %	розвиток хвороби, %	технічна ефективність, %	розвиток хвороби, %	технічна ефективність, %
Контроль	19,1	-	11,5	-	10,2	-	14,6	-
Абакус, 12,5% с. е.	5,2	72,7	3,4	70,7	2,7	73,9	2,5	82,8
Аканто Плюс, 28% к. с.	5,5	71,1	3,4	70,7	2,8	72,9	2,7	81,8
АмістарЕкстра, 28% к. с.	5,9	69,3	3,9	66,4	2,7	73,4	2,7	81,8
Пропульс, 25% с. е.	5,7	70,1	3,7	67,7	2,9	71,9	2,7	81,8

Найвищі показники технічної ефективності виявив варіант, у якому застосовували фунгіцид Абакус, 12,5% с. е. – 70,7-82,8%, найнижчі – варіанти з використанням для обприскування рослин препаратів Амістар Екстра, 28% к. с. або Пропульс, 25% с. е. – 66,4-81,8%. Варіант, у якому рослини сої обприскували фунгіцидом Аканто Плюс, 28% к. с., забезпечив технічну ефективність у захисті відосновних хвороб на рівні 70,7-81,8%.

Порівнюючи технічну ефективність досліджуваних фунгіцидів проти кожної хвороби, можна відмітити, що вищою в усіх варіантах досліду вона була проти церкоспорозу – на рівні 81,8-82,8%. При цьому всі препарати, крім фунгіциду Абакус, 12,5% с. е., забезпечили однакову ефективність – 81,8%.

Висновки. Таким чином, одноразове обприскування рослин сої сорту Аннушка фунгіцидами в умовах дослідного поля Уманського НУС в 2021-2022 рр. дозволило знизити розвиток основних хвороб культури в 3,5-3,9 рази, порівняно з контролем, де фунгіциди не застосовували.

Застосування фунгіцидів у посівах сої сорту Аннушка в умовах дослідного поля Уманського НУС забезпечило технічну ефективність проти основних хвороб сої на рівні 66,4-82,8%. Найвищу технічну ефективність препарати забезпечили проти церкоспорозу, найнижчу – проти аскохітозу. Кращі показники технічної ефективності проти основних хвороб забезпечив варіант із використанням для захисту рослин фунгіциду Абакус, 12,5% с. е. - 70,7-82,8%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Іванюк С. В., Шкатула Ю. М. Фітопатологічна оцінка сортозразків сої в умовах правобережного Лісостепу України. Селекція і насінництво. 2013. Вип. 103. С. 255-260.
2. Курцев В. О., Мостіпан Т. В., Мащенко Ю. В. Фітосанітарний стан посівів сої та її продуктивність у сівозмінах короткої ротації. Вісник Центру наукового забезпечення АПВ Харківської області. 2013. Вип. 14. С. 85-94.
3. Марков І. Інтегрований захист сої від хвороб. Агробізнес сьогодні.

2018.

4. Трибель С. О., Стригун О. О. Фітосанітарний стан агроценозів сої та інтегрований захист рослин. Захист і карантин рослин. 2011. Вип. 57. С. 224-247.

5. Пересипкін В. Ф. Сільськогосподарська фітопатологія : підручник. Київ :Аграрнаосвіта, 2000. 415 с.

6. Колісник С. І., Кобак С. Я., Панасюк О. Я. Ефективність систем захисту сої від хвороб в короткоротаційних сівозмінах Лісостепу Правобережного. Корми і кормовиробництво : міжвідомч. темат. наук. зб. Вінниця : Інститут кормів та сільськогосподарства Поділля НААН. 2017. Вип. 84. С. 133-140.

7. Гутянський Р. А. Урожайність та якість насіння сої за комплексного застосування пестицидів у Східному Лісостепу України. Новітні агротехнології: теорія та практика : міжнар. наук. практ. конф., присвячена 95- річчю ІБК і ЦБ НААН (м. Київ, 11 липня 2017 р.). 2017. С. 84.

8. Заєць С. О., Тараненко О. Ю. Розвиток хвороб на різних сортах сої в умовах зрошення залежно від хімічного і біологічного захисту та строків сівби. Захист і карантин рослин. 2014. Вип. 60. С. 93-98

9. Державний Реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні на 2020 рік Міністерство аграрної політики та продовольства України. Київ, 2019. 497 с.

10. Засоби захисту рослин. Каталог. BASF. 2018. 142 с.

11. Перелік пестицидів і агрохімікатів дозволених до використання в Україні. К.: Юнівест Медіа, 2022. 1040 с.

BIOLOGICAL SCIENCES

УДК 57.024

THE SAFFRON AND CURCUMA PROTECTIVE EFFECT ON THE VISUALLY CONTROLLED BEHAVIOR IN ALZHEIMER DISEASE EXPERIMENTAL MODEL

Panakhova Elmira Nuretdin

Doctor of Biological Sciences,

Head of

"Physiology of vision and neurodegenerative processes" department

Hashimova Ulduz Faizi

Doctor of Biological Sciences, Professor,

Head director

Javadova Kamala Khalil,

Scientific researcher

Abbasova Laman Polad

Master

Academician Abdulla Garayev Institute of Physiology

Baku, Azerbaijan

Abstract. Alzheimer disease (AD) is now known as an extremely insidious neurodegenerative disease. Recently, cases have begun to appear when this disease affects even representatives of the younger generation.

The characteristic symptoms of AD are: violation of spatial orientation, sudden changes in the mood of patients, memory loss, poor discrimination of smells, and sometimes even loss of smell, as well as other cognitive impairments in the body. At the moment, scientists around the world are conducting research on the mechanisms of action of natural antioxidants - saffron (*Crocus Sativus*) and curcuma (*Curcuma Longa*) on the course of AD.

Keywords: Alzheimer disease, vision, cognitive functions, spatial memory, Morris water maze, bullectomy, saffron, curcuma.

Introduction In the laboratory "Physiology of vision and neurodegenerative processes" of the Institute of Physiology named after academician Abdulla Garayev, intensive studies of the protective and rehabilitation properties of saffron and curcuma on an experimental model of Alzheimer disease (AD) have been conducted for a long time. In the chemical composition of saffron, four main compounds have been identified: crocin, crocetin, safranal and pyrocrocine. Among these substances, crocin, which belongs to carotenoids, will have a protective effect [7]. Substances with a high protective effect have been identified in curcuma: dimethoxycurcumin, bisdimethoxycurcumin and cyclocurcumin [10]. In recent years, it has been proven that neurogenesis is expressed in the olfactory bulbs, the hippocampus, but in 2018, Javerly et al. revealed the presence of neurogenesis expression also in the basolateral part of the amygdala complex. As follows, the protective actions of these substances are aimed at restoring neurogenesis in such brain structures as the olfactory bulb, the hippocampus, and the basolateral and corticomедial sections of the amygdala complex [4]. The amygdala identifies and discriminates visual signals and images [7]. Morphological confirmation of this fact is the research of Freese, J.L. and Amaral, David. (2005, 2006) [3]. American scientists Freese and Amarel, using electron and confocal microscopes, confirmed the electrophysiological results obtained in the laboratory "Physiology of Vision", revealing morphological direct paths from the amygdala to the visual cortex (field 17 and V4). It is the BLA that contains stem cells from which pyramidal and intermediate neurons can develop. Chinese scientists have found that the amygdala can be divided into three subunits: the central medial nucleus, the lateral basal nucleus and the superficial nucleus. In the heterogeneous amygdala in AD, the connections between its various nuclei and with other brain structures that have contacts with these nuclei are disrupted. The above information serves as the basis for setting the goal of the experiment: to prove the possible protective role of saffron extract (*Crocus sativus*) and curcuma (*Curcuma longa*) in

creating an experimental model of AD in animals. The objects of our experiments were old albino rats (mainly males). The experiments were carried out on five groups of rats:

I – control group (naive rats that did receive neither saffron extract nor curcuma);

II – group of rats treated with saffron extract for 14 days prior to training and surgery;

III – group of rats treated with saffron extract for 21 days prior to training and surgery;

IV – group of rats treated with curcuma for 20 days prior to training, surgery, and testing;

V – group of rats treated with curcuma for 31 days prior to training and surgery.

The experiments were carried out in three stages:

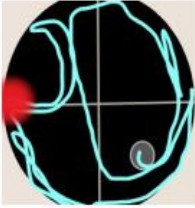

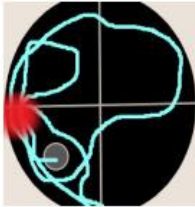

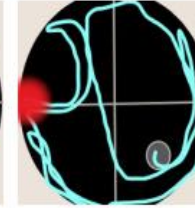

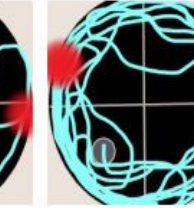

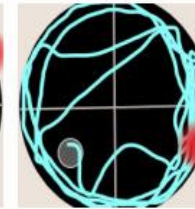
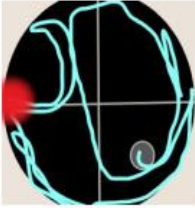
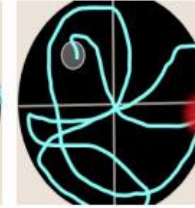
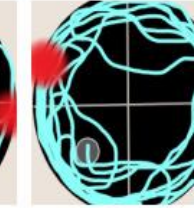

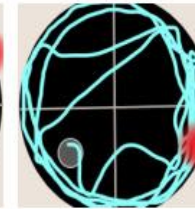
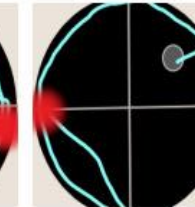

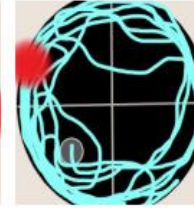

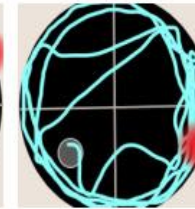
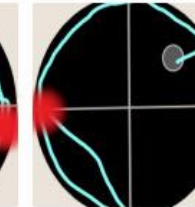
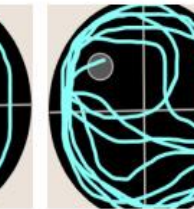

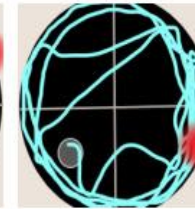
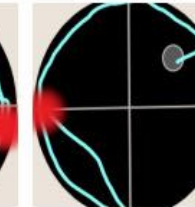
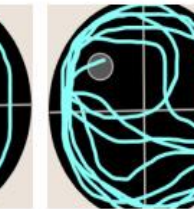

First stage. Formation of visually controlled spatial memory in the Morris water maze. We trained each group of rats for 7 days in a pool with a diameter of 102 cm. The pool was filled with water and milk. The main criteria for assessing the degree of formation of spatial memory were taken:

- 1) The duration of the latent period of the hidden platform search;
- 2) The length and shape of the trajectory of the rats in the water maze when searching for a hidden platform [5].

At the beginning of training, the duration of the latent period of searching for a hidden platform was 100–120 s. (for all groups of animals being trained). Every day there was a significant reduction in the duration of the latent period of the search for a hidden platform in parallel with the trajectory of the movement of rats in the water maze (*Table 1*). At the end of training, the latent period was reduced to 3-5 seconds. The results prove that at the end of training, visually controlled spatial memory was formed in all groups of trained animals.

Table 1.

Comparison of the shapes and lengths of the trajectories for each day of training

Day of the experiment		Day of the experiment						
		I	II	III	IV	V	VI	VII
Group name	Control group							
Group with saffron administration for 14 days								
Group with saffron administration for 21 days								
Group with curcuma administration for 20 days								
Group with curcuma administration for 31 days								

Second stage. In order to form an experimental analogue of AD, we performed a surgical operation on bilateral total bulbectomy. This operation consisted in the surgical removal of the olfactory bulbs that had undergone destruction. The coordinates of the rat brain were used in accordance with the stereotaxic atlas of Marshal and Fifkova (1962) [1].

Third stage. After 1.5-2 months after the operation, all groups of rats were tested for visually controlled spatial memory. Testing a group of naive rats made it possible to prove that it was possible to create an experimental model of AD on rats that received neither saffron extract nor curcuma.

This conclusion follows from the indicators of the duration of the latent period and the length of the trajectory recorded during testing when searching for a hidden platform in the Morris water maze. The duration of the latent period of the search for a hidden platform has increased significantly compared to the beginning of training.

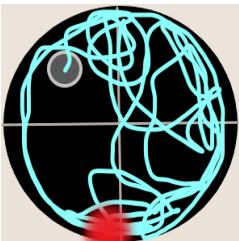
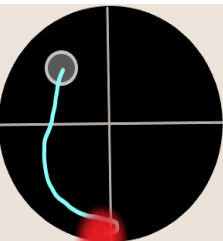
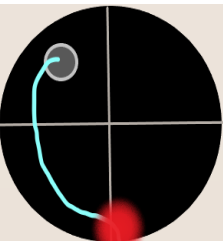
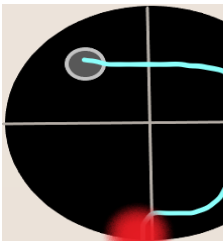
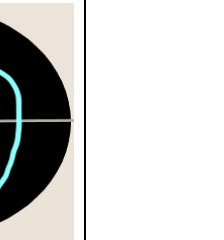
The behavior of rats was characterized by the presence of such reactions as grooming and rearing, the release of 2-5 boluses, which is typical for the initial stage of training [2].

Testing of groups of rats that received saffron extract and groups that received curcuma showed that the duration of the latent period of searching for a hidden platform was significantly reduced along with the length of the swimming trajectory of rats during the search (*Table 2*).

Grooming, rearing, and bolus release were absent in the behavior of rats, which indicates the preservation of their spatial memory. These observations and recorded results allow us to conclude that it was not possible to create an experimental model of AD in groups of rats treated with saffron extract and in groups treated with curcuma [9].

The spatial memory of these rats was not disturbed and the rats still remember and are aware of the location of the hidden platform in the water maze.

Table 2.**Comparison of shapes and lengths of trajectories during testing**

Group name	Control group	Group with saffron administration for 14 days	Group with saffron administration for 21 days	Group with curcuma administration for 20 days	Group with curcuma administration for 31 days
Length and shape of the trajectory					

Conclusion. In our experiments, it was proved that under the influence of the active substance of saffron (crocin) and curcuma, it was not possible to create an analogue of AD in albino rats, despite the operation of bilateral bulbectomy [5]. Based on biophysical studies, Randini et al found that cyclocurcumin penetrates into the cell and neutralizes beta-amyloids, while dimethoxycurcumin and bisdimethoxycurcumin are introduced into the nerve cell membrane [10]. Thus, the authors proved that curcumins can suppress the destructive activity of beta-amyloids. It is likely that in our experiments the effect of curcumins prevented the formation of beta-amyloids in brain cells [11]. A consequence of this was the fact that the cognitive functions of rats administered with curcuma prior to surgical bilateral bulbectomy remained intact and were not impaired, in contrast to another group of rats in which a model of AD was formed.

REFERENCES

1. Buresh Ya. Electrophysiological methods of research, M., 1962. 456 p.
2. Elmira Panahkova, U. Hashimova, Kh. Miryusivova, A. Allahverdiyeva, N. Huseynova, K. Javadova. ALZHEIMER DISEASE Vision. Amygdala. Epilepsy. Generis Publishing. 2022. 214 p.
3. Freese, J.L. & Amaral, David. (2009). Neuroanatomy of the primate amygdala. The Human Amygdala. 3-42.

4. Jhaveri DJ, Tedoldi A, Hunt S, Sullivan R, Watts NR, Power JM, Bartlett PF, Sah P. Evidence for newly generated interneurons in the basolateral amygdala of adult mice. *Mol Psychiatry*. 2018 Mar;23(3):521-532.
5. Mariam Sanjari-Pour, Nassim Faridi, Ping Wang, S Zahra Bathaie. Protective effect of saffron carotenoids against amyloid beta-induced neurotoxicity in differentiated PC12 cells via the unfolded protein response and autophagy. *Phytother Res*. 2023.
6. Morris, R.G.M. Development of a water-maze procedure for studying spatial learning in the rat. *J. Neurosci. Methods*. 1984. 11, 47-60.
7. Nadia Zandi, Benyamin Pazoki, Nazanin Momeni Roudsari, Naser-Aldin Lashgari, Vahid Jamshidi, Saeideh Momtaz , Amir Hossein Abdolghaffari, Shahin Akhondzadeh. Prospects of Saffron and its Derivatives in Alzheimer's Disease. *Arch Iran Med*. 2021 Mar 1;24(3):233-252.
8. Nelson P. T., Abner E. L., Patel E., Anderson S., Wilcock D. M., Kryscio R. J., Van Eldik L. J., Jicha G. A. , Gal Z., Nelson R.S., Nelson B. G., Gal J., Azam T. Md, Fardo D. W., Cykowski M. D. The Amygdala as a Locus of Pathologic Misfolding in Neurodegenerative Diseases. *J Neuropathol Exp Neurol*. 2018;77(1):2-20.
9. Panahova E. N., Hashimova U. F., Javadova K. K., Abbasova L. P. The saffron's protective effect on the bulbectomated rats cognitive functions in the Alzheimer disease experimental model // *Proceedings of XI International Scientific and Practical Conference* // pp. 38 – 44 London, United Kingdom 2023
10. Randino R, Grimaldi M, Persico M, De Santis A, Cini E, Cabri W, Riva A, D'Errico G, Fattorusso C, D'Ursi AM, Rodriquez M. Investigating the Neuroprotective Effects of Turmeric Extract: Structural Interactions of β -Amyloid Peptide with Single Curcuminoids. *Sci Rep*. 2016
11. Wang Z, Zhang M, Han Y, Song H, Guo R, Li K. Differentially disrupted functional connectivity of the subregions of the amygdala in Alzheimer's disease. *J Xray Sci Technol*. 2016;24(2):329-42.

УДК 574

СПЕКТР ХАРЧУВАННЯ ОКУНЯ ЗВИЧАЙНОГО *PERCA FLUVIATILIS* В АКВАТОРІЇ ДНІПРОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

Дрегваль Ігор Володимирович

к.б.н., доцент

Пилипенко Єлизавета Сергіївна

аспірант

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
проспект Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна

Анотація: Окунь звичайний *perca fluviatilis* є поширеним хижим видом риб в Україні та важливим гідробіонтом в водних екосистемах, займаючи верхню ступінь трофічної піраміди. Досліджено його лінійно-вагові показники та особливості спектру харчування в акваторії Дніпровського водосховища. Дослідження проводилися протягом трьох років і включали в себе вивчення спектру харчування окуня, що мало важливе практичне значення, оскільки цей вид конкурує з більш промисловими видами риб.

В роботі використовувалися стандартні методи іхтіологічних досліджень, включаючи визначення лінійно-вагових показників, коефіцієнтів вгодованості та жирності. Досліджено 47 екземплярів окуня звичайного різного віку та статі. За результатами дослідження визначено різноманітність харчових груп в раціоні окуня, зокрема зоопланктон, повітряні комахи, кісткові риби та перетравлені об'єкти.

Результати дослідження свідчать про активну динаміку харчування окуня звичайного та його конкурентну спроможність відносно промислових видів риб.

Ключові слова: окунь звичайний, спектр харчування, Дніпровське водосховище, коефіцієнт, хижі риби, вгодованість

Хижі риби відіграють важливу роль в водних екосистемах, займаючи в

них верхню ступінь трофічної піраміди. Окунь звичайний *Perca fluviatilis* є одним з найпоширеніших хижих видів риб України. В акваторії Дніпровського водосховища має численну популярність, адже характеризується високою видовою пластичністю. За спектром харчування окунь звичайний є типовим облігатним хижаком.

Дослідження особливостей живлення окуня звичайного на території Дніпровського водосховища має важливе практичне значення, оскільки він складає трофічну конкуренцію більш промисловим видам риб.

Метою роботи є дослідження лінійно-вагових показників окуня звичайного та особливості його спектру харчування в акваторії Дніпровського водосховища.

В основу роботи були покладені результати іхтіологічних досліджень на період вересень 2020 року – червень 2023 року. Відбір іхтіологічного матеріалу виконували протягом року з травня по червень 2020-2023 рр. Іхтіологічні лови проводили на підставі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів. Аналіз матеріалу проводився відповідно з загальноприйнятими методиками: вивчали лінійно-вагові показники та коефіцієнти вгодованості за Фультоном і Кларк, коефіцієнти жирності за шкалою Прозоровської та наповненості за шкалою Лебедева.

Досліджено 47 екземплярів окуня звичайного, віком від 3 до 8 років. Самки складали 68% від загальної кількості особин, самці – 32% відповідно. Середня довжина особин окуня звичайного складала: самки – $22,58 \pm 0,17$ см, самці – $18,03 \pm 0,24$ см. Середні показники маси : самки – $98,45 \pm 3,56$ г, самці – $81,67 \pm 2,79$ г.

Коефіцієнт вгодованості за Фультоном у самок – 1, 32, у самців – 2, 62, коефіцієнт вгодованості по Кларк у самок – $1,41 \pm 0,07$, у самців – $1, 99 \pm 0,06$. Наповненість ШКТ у самок – 1, 82 од. , у самців – 2, 77 од. Показники ступеню жирності: самки – 2,94 од., самці – 3,16 од.

За даними дослідження встановлено, що спектр харчування окуня звичайного досить різноманітний. Саме з 3-річного віку молодь даного виду

переходить на харчування рибою, відходячи від ракоподібних та молюсків, що переважають до цього.

У спектрі харчування були виявлені декілька харчових груп: зоопланктон - 45% складу харчової грудки, риби – 39%, повітряні комахи – 7%, 6% - залишки кісткових риб та перетравлені об'єкти. Основним об'єктом харчування виступав бокоплав – 24%, молюски – 10% бичок пісочник – 12%, бичок кругляк – 9%, тюлька – 7%, *Odonata* – 10%, *Cladocera* – 7%, личинка комара – 6%, карпові – 3%.

За результатами дослідження встановлено активну динаміку харчування окуня звичайного. Високі середні показники вгодованості і жирності особин окуня звичайного свідчать про його конкурентну спроможність відносно промислових видів. Отримані результати дають змогу порівняти спектр харчування окуня звичайного з іншими кормовими об'єктами промислових видів.

MEDICAL SCIENCES

УДК 618.14-006.5

MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF THE ENDOMETRIAL CONDITION IN WOMEN EXPERIENCING HYPERPLASIA WITH METABOLIC SYNDROME

Poliakova Yevheniia

MD,

interim medical director CNE «Maternity Hospital #3»

Zaporizhzhia City Council, Zaporizhzhia, Ukraine,

Karnaukh Andrii

MD,

Head of the Pathomorphological Laboratory, pathologist

Medical center «Yulis», Zaporizhzhia, Ukraine

Annotation: The findings from the pathological and immunohistochemical investigations accurately depict the metabolic alterations commonly seen in individuals with metabolic syndrome. Manifestations such as endometrial thickening, glandular cystic transformations, heightened glandular convolution, a reduction in stroma among epithelial cells, alterations in nuclei evident through atypia indicators, an uptick in estrogen receptor expression, a dip in progesterone receptor expression, and a pronounced moderate positive response to Ki-67 all point to a scenario of sustained hyperestrogenism, enhanced aromatase functionality, and the influence of cortisol, the counter-insular hormone. These collectively symbolize the hormonal shifts linked with metabolic syndrome.

Key words: Morphological analysis, endometrial hyperplasia, metabolic syndrome

Histological examination of endometrial tissue is the most informative

diagnostic method for hyperplastic processes and is currently considered the gold standard [1–3]. A great responsibility lies on the pathomorphological examination and its conclusions, as it ensures precision in determining further treatment strategy, monitoring, and prevention [4–6].

However, there is still a lack of an optimal classification that provides high diagnostic accuracy for endometrial hyperplasia and morphological criteria for verifying its different forms. Such criteria should fully reflect the histological picture and satisfy both the pathomorphologist and the clinician, as the final outcome of the disease, and sometimes even the patient's life, depends on it [7–9].

In the studied group of women with endometrial hyperplasia and metabolic syndrome, the endometrial thickness ranges from 12-21 mm. Considering that in a normal state during the second phase of the cycle, the physiological thickness of the endometrium reaches 12-14 mm, it's clear that the thickness of the endometrium isn't the sole or primary diagnostic criterion.

Taking into account that women with metabolic syndrome often exhibit a state of chronic relative hyperestrogenism, which stimulates cellular proliferative activity, insulin resistance leading to tissue insensitivity to the effects of progesterone, hyperandrogenism, which is also accompanied by chronic hyperestrogenism, and disruption in the metabolism of aromatase in adipose tissue with a propensity for stimulating proliferation, it's evident that the increased thickness of the endometrium in these women is entirely justified and expected, and cannot be a criterion for the presence of endometrial hyperplasia.

In some cases, the thickened (hyperplastic) endometrium was characterized by numerous irregularly distributed glands of varying shapes and sizes, with some being cystically enlarged. The glandular epithelium and stromal component resembled those endometrial changes typical of the proliferative stage.

Mitotic figures were encountered in both the glandular and stromal components. The endometrial glands were hypertrophied, and in their basal part, they were surrounded by stroma with a high cell count. In the stroma of the lower third, and sometimes half of the endometrial layer, collagen fibers predominated. Collagen

fibers were diffusely present in moderate amounts, but there were areas with a significantly higher concentration. Additionally, collagen fibers were detected along the basal membranes of the glands and vessels.

In some cases, excessively folded glands with pronounced multi-layering of the epithelium were located very closely to each other, with a loss of stroma between them. In certain instances, signs of nuclear atypia were observed.

The morphological features identified in the studied cases corresponded to simple and complex endometrial hyperplasia, both with and without atypia. Both active and quiescent forms were encountered in terms of activity.

In 70% of the epithelial cells of the glands and stromal tissue, the expression of estrogen receptors (ER- α) was detected. At the same time, only 14% of the cells demonstrated the expression of progesterone receptors (RP).

In both the glandular epithelium and the stromal cells, a predominantly weak ("+") and, to some extent, moderate ("++") positive reaction to Ki-67 was observed. On average, the expression of this marker in the nuclei of the epithelial cells of the glands amounted to 6.2, and in the stromal cells, it was 4.4

Thus, the results of the pathological and immunohistochemical studies fully reflect the state of metabolic changes typical for patients with metabolic syndrome. The thickening of the endometrium, cystic changes in the glands, their excessive folding, loss of stroma between the epithelial cells, nuclear changes up to signs of atypia, increased expression of estrogen receptors, decreased expression of progesterone receptors, and elevated moderate positive reaction to Ki-67 – all correspond to a state of relative chronic hyperestrogenism, increased aromatase activity, and the effects of the counter-insular hormone cortisol, characterizing the hormonal changes in metabolic syndrome.

LITERATURE

1 A. V. Kubyshkin, L. L. Aliev, I. I. Fomochkina, Ye. P. Kovalenko, S. V. Litvinova, T. G. Filonenko, N. V. Lomakin, V. A. Kubyshkin, and O. V. Karapetian, Endometrial Hyperplasia-Related Inflammation: Its Role in the Development and

Progression of Endometrial Hyperplasia, *Inflammation Research* 65, 785 (2016).

2 F. Vellios, Endometrial Hyperplasias, Precursors of Endometrial Carcinoma, *Pathol Annu* 7, 201 (1972).

3 K. L. Ring, A. M. Mills, and S. C. Modesitt, Endometrial Hyperplasia., *Obstetrics and Gynecology* 140, 1061 (2022).

4 T. Bese, A. Vural, M. Ozturk, F. Dagistanli, F. Demirkiran, and M. Tuncdemir, The Effect of Long-Term Use of Progesterone Therapy on Proliferation and Apoptosis in Simple Endometrial Hyperplasia without Atypia, *Int J Gynecol Cancer* 16, 809 (2006).

5 A. Raffone, A. Travaglino, G. Saccone, L. Insabato, A. Mollo, G. De Placido, and F. Zullo, Endometrial Hyperplasia and Progression to Cancer: Which Classification System Stratifies the Risk Better? A Systematic Review and Meta-Analysis, *Arch Gynecol Obstet* 299, 1233 (2019).

6 S. Haimovich, M. Checa, G. Mancebo, P. Fusté, and R. Carreras, Treatment of Endometrial Hyperplasia without Atypia in Peri- and Postmenopausal Women with a Levonorgestrel Intrauterine Device, *Menopause* 15, 1002 (2008).

7 J. L. Alcázar, L. Bonilla, J. Marucco, A. I. Padilla, E. Chacón, N. Manzour, and A. Salas, Risk of Endometrial Cancer and Endometrial Hyperplasia with Atypia in Asymptomatic Postmenopausal Women with Endometrial Thickness ≥ 11 Mm: A Systematic Review and Meta-Analysis, *Journal of Clinical Ultrasound* 46, 565 (2018).

8 M. W. Rosen, J. Tasset, E. K. Kobernik, Y. R. Smith, C. Johnston, and E. H. Quint, Risk Factors for Endometrial Cancer or Hyperplasia in Adolescents and Women 25 Years Old or Younger., *J Pediatr Adolesc Gynecol* 32, 546 (2019).

9 M. Epplein, S. Reed, L. Voigt, K. Newton, V. Holt, and N. Weiss, Risk of Complex and Atypical Endometrial Hyperplasia in Relation to Anthropometric Measures and Reproductive History, *Am J Epidemiol* 168, 563 (2008).

SONOLOGICAL DIAGNOSIS OF FUNCTIONAL OVARIAN CYSTS

Shapoval Olga Sergeevna

Doctor of Medicine, Associate Professor
Department of Obstetrics and Gynecology
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University,
Zaporozhye, Ukraine

Annotation: The frequency of functional ovarian cysts in the structure of general gynecological pathology is up to 25%. This pathology has polyetiological nature. The clinical symptoms of functional ovarian formations are nonspecific and are not easy to diagnose. Ultrasound is very helpful in diagnostics of this pathological state. 45 patients aged from 18 to 49 years with benign tumor-like ovarian formations were examined. In 51.11 % of patients, it was possible to verify the nature of the tumor-like formation of the ovaries by sonological signs. Follicular cysts were detected in 30.43% of cases, as anechogenic thin-walled formation with distal acoustic amplification without solid component. Corpus luteum cysts were found in 21.74% of patients. In 43.15% of cases, ovarian cysts were combined with uterine fibroids, in 6.04% -with endometriosis, in 18% - with endometrial hyperplasia, in 7.52% - with hydrosalpinx.

Key words: ultrasound, diagnostics, follicular cysts, corpus luteum cysts, functional cysts

Actuality. The frequency of functional ovarian cysts in the structure of general gynecological pathology is up to 25% [1, p. 183; 2, p. 10]. The development of functional ovarian cysts is based on hormonal homeostasis, inflammation, and a consequence of the use of drugs [3, p.70; 4, p. 62; 5, p. 180]. Women of reproductive age are most susceptible to the development of tumor-like ovarian formations [6, p. 110].

The clinical symptoms of functional ovarian formations are nonspecific, more

often manifested by the presence of pain, menstrual irregularities, but most often ovarian cysts are diagnosed by chance during ultrasound [7, p. 75]. Due to the generally accepted point of view, this condition is borderline and often does not require medical correction. When developing the clinical route of the patient, as well as to confirm the functional nature of the identified formation, the method of ultrasound diagnostics with dynamic control is used.

Materials and methods. 45 patients aged from 18 to 49 years (mean age 34.83 ± 0.82 years) with benign tumor-like ovarian formations were examined. In the age aspect, there were 20 patients (44.44%) of active reproductive age (from 18 to 35 years), 25 women (55.56%) of late reproductive age (from 36 to 49 years). The control group consisted of 50 somatically and gynecologically healthy patients.

The study was carried out on the basis of the Zvyagel Multidisciplinary Hospital of the Zvyagel City Council (Zvyagel, Ukraine). Ultrasound examination was carried out on the device LOGIQ F6 (General Electric Medical Systems) in the first phase of the menstrual cycle.

Results and discussion. In patients of the main group, an increase in the linear size of the uterus was revealed compared to the control group: length by 1.25 times ($p < 0,05$), width – by 1.03 times ($p < 0,05$), thickness – by 1.4 times ($p < 0,05$). In 43.15% of cases, tumor-like ovarian formation was combined with uterine fibroids, in 6.04% with endometriosis, in 18% with endometrial hyperplasia. Inflammatory processes of the fallopian tubes such as hydrosalpinx were detected in 7.52% of cases. Significant changes ($p < 0.05$) in the linear dimensions of a healthy ovary (length, width and thickness) and the average ovarian volume by 1.09 times were also diagnosed.

On the side of the cyst, there was a significant increase in the length of the ovary by 1.63 times ($p < 0.05$), width – by 1.5 times ($p < 0.05$), thickness – by 1.74 times ($p < 0.05$). At the same time, the average volume of the ovary was increased by 4.93 times. In 17.8% of patients it was not possible to visualize the follicular apparatus.

In 23 patients (51.11 %), it was possible to verify the nature of the tumor-like

formation of the ovaries by sonological signs. Thus, follicular cysts were detected in 7 patients (30.43%), as anechogenic thin-walled formation with distal acoustic amplification without solid component. Corpus luteum cyst were found in 5 women (21.74%). The peculiarity of these cysts was the presence of a thickened fine-toothed wall, internal echoes and peripheral vascularization - the "fire ring". In more than 22 of patients (48.89%), the type of the cyst was not determined, and the diagnosis sounded like a cystic change in the ovaries.

Conclusions.

1. Ultrasound examination of the pelvic organs allows to verify the nature of the tumor-like formation of the ovaries. It gives the opportunity to optimize the further algorithm of examination and development of a therapeutic strategy.
2. Identification of concomitant pathology of the organs of the reproductive system allows timely correction of violations.

LITERATURE

1. Боженко О. Ю. Порівняльний аналіз застосування онкомаркерів Ca125 та HE4 при диференціальній діагностиці пухлин яєчників / О.Ю. Боженко // Здоровье женщины. – 2012. - №8 (74). – С. 183 – 186.
2. Вовк І.Б., Вдовиченко Ю.П., Корнацька А.Г. Пухлиноподібні ураження яєчників. Київ, 2017. 242 с.
3. Антоненко И.В. Патогенетические аспекты лечения воспалительных заболеваний внутренних женских половых органов на современном этапе / И.В. Антоненко // Репродуктивная эндокринология. – 2016. – № 4 (30). - С. 70 – 75.
4. Бостанджян Л.Л. Нужны ли перерывы в приеме оральных контрацептивов? / Л.Л. Бостанджян, В.Н. Прилепская // Здоровье женщины. - №10 (76) – 2012. – С.60 – 67.
5. Булавенко О.В. Особливості функціонального стану ендометрія та яєчників у жінок раннього репродуктивного віку зі стресс-індукованим безпліддям / О.В. Булавенко, О.Л. Льовкіна // Здоровье женщины. – 2012. - № 6

(72).– C. 178 – 185.

6. Shapoval O.S. Features of the cytokine type in the regulation of the immune response in women with functional ovarian cysts on the background of type 2 diabetes mellitus / Shapoval OS, Sheremet MI, Piron-Dumitrascu M, Iacoban SR // The Romanian Journal of Diabetes, Nutrition and Metabolic Diseases. - Vol 30 No 1 (2023): Issue 1/2023 P. 110-115

7. Phyllis Glanc Topics in Obstetrics and Gynecology Ultrasound / Elsevier Health Sciences, 2012, 176 p.

378.147.091.39.016:616-092]:37.015.31:159.955

**APPLICATION OF THE PROBLEM-BASED LEARNING (PBL)
METHODOLOGY IN THE STUDY OF PATHOPHYSIOLOGY AS A
THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION OF CLINICAL THINKING**

Vasylenko Hlib Volodymyrovych

Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University
Zaporizhzhia, Ukraine

Abstract: Clinical thinking is an important aspect of medical education that reflects a doctor's ability to make decisions and diagnoses. Clinical thinking allows you to make both logical and non-standard decisions in clinical practice and look at the diagnosis from different angles, that is, to make decisions under conditions of uncertainty.

Keywords: pathophysiology, clinical thinking, treatment tactics, basic link, simulation-based education, pharmacotherapy, disease prevention, small groups of students

An important element of effective clinical practice is the mechanism of thinking and decision-making that doctors demonstrate when facing a particular clinical situation. Analyzing it, they rely on their own competence, a key component of which is the level of clinical thinking [1].

Clinical thinking is an important aspect of medical education that reflects a doctor's ability to make decisions and diagnoses. Clinical thinking allows you to make both logical and non-standard decisions in clinical practice and look at the diagnosis from different angles, that is, to make decisions under conditions of uncertainty. Clinical reasoning and, as a result, professional judgment should not be based solely on blind adherence to rules and ignore the most complete information available [2].

An adequate level of clinical reasoning is closely related to diagnostic insight,

understanding of the possible risks and benefits of certain tests and careful analysis of the results of the diagnostic search [3]. The article by Levin M. et al. (2016) highlights the results of applying the case-based "disease scenario" methodology to form the basis of clinical thinking of medical students. The methodology included a brief description of the clinical component with a list of questions, the structure of which realistically combined fundamental knowledge of theoretical medicine and clinical (propedeutic) subjects. The use of this method elicited the following responses from students: "teaches you to reason through differential diagnosis" and "I felt like it made us think like doctors" [4].

The term "clinical thinking" does not yet have an unambiguous definition. The analysis of the literature revealed the following approaches to its definition: a) medical art, consisting of the amount of knowledge necessary to understand the causes and pathological mechanisms of diseases, as well as clinical experience and professional intuition; b) intellectual activity, thanks to which the doctor finds the features characteristic of a given pathological process in a particular person [5].

Some students do not pay due attention to the development of clinical thinking skills. They believe that by mastering sufficiently modern equipment and tools, they will be able to effectively diagnose and treat diseases [6], forgetting that the interpretation of only the results of clinical laboratory and instrumental examination can lead to diagnostic errors [7], and thus to certain errors in the choice of further treatment tactics [8]. The study conducted by Braun, L.T. et al. (2017) showed that the main reason for diagnostic errors in young doctors is the lack of ability to correctly compare the mechanisms of disease development and symptoms, which leads to errors in creating a further therapeutic circuit [9]. Elstein et al. (1978) described two main types of mistakes made by medical students when analyzing and interpreting the results of clinical and laboratory tests in the context of forming a preliminary diagnosis and a scheme of pharmacocorrection of a pathological condition: 1) overinterpretation or underinterpretation and 2) misinterpretation [10].

Thus, the understanding of the basic principles of disease development and the ability to apply them in practical medicine is formed due to studying fundamental

subjects, particularly pathophysiology [11].

Pathophysiology combines the knowledge of various biomedical sciences, which provides a basic link between basic and clinical medical sciences and their application in clinical practice. An important part of this is the teaching of pathophysiology, when students can master the basic concepts of the process of disease onset and development, and deeply understand the pathogenesis of the disease. The task of pathophysiology is to identify and describe [12]:

1. causes and patterns of diseases and pathological processes (i.e. etiology).
2. mechanisms of their development as a complex of pathogenic and adaptive processes (i.e. their pathogenesis).
3. principles of diagnosis and algorithms for their treatment and prevention.

Theoretical training in pathophysiology is necessary to develop students' ability to transform theoretical knowledge into solving practical clinical problems, thus acquiring the ability to make clinical correlations. Clinical correlation in basic medical education can be considered as a learning tool that allows to explore the relationship between a basic science concept and its applicability to medical practice or disease [13].

Thus, linking clinical practice with theoretical education also improves students' decision-making ability, deepens their education, and broadens the knowledge of students and teachers. Teaching pathophysiology by performing situational tasks based on pathophysiological analysis of data on a pathological process or disease is one of the effective teaching methods in medical education that contributes to the formation of clinical thinking.

The most reasonable method in the implementation of pathophysiology tasks can be the use of hybrid teaching, which involves combining traditional lectures and the study of specific cases or problems, group discussion, that is, problem-based learning (PBL) [14]. Problem-based learning (PBL) is based primarily on the integration of existing knowledge and skills [15] and promotes the development of students' critical thinking skills for independent solving of practical problems [16].

Barrett et al. (2005) defines PBL as learning that results from the process of

working toward an understanding of the solution to a problem [17]. The problem arises primarily in the learning process. At the same time, Chasman et al. define PBL as a learning strategy that simultaneously develops problem-solving strategies, disciplinary knowledge and skills by placing students in the role of individuals facing a problem that reflects real-world problems.

Thus, PBL is an approach to learning that uses real-world problems as a context in which students learn critical thinking and problem-solving skills, as well as acquire the necessary knowledge and concepts from the educational material or subject.

With this in mind, the use of multilevel situational tasks in the form of cases that combine analysis, synthesis, generalization and comparison will help students to systematize information around a particular pathophysiological manifestation, for example, the peculiarities of the development of a typical pathological process, such as inflammation, in relation to a "conditional" patient. This will create conditions for the search, systematization and independent interpretation of information on a specific topic from various information sources, i.e., the formation of the ability to make theoretical generalizations [18].

To implement Problem-based learning (PBL) in pathophysiology, the methodology "case-based learning" (CBL) can be used. The essence of the "case-based learning" methodology is the use of a methodological approach based on specific cases, which involves students in the discussion of specific scenarios taken from real medical practice. One of these teaching methods is the "case study" method, which focuses on developing the ability to act in situations where there is no clear answer to a question, but several answers that can compete in terms of truth. It is advisable to use situational tasks in the form of structured (brief and accurate presentation of the situation with the necessary data) mini-cases (a mini-case is formulated in the form of one or two paragraphs, with questions to be answered), with the gradual use of such components as "analysis", "evaluation", "problem solving" and "decision making" [19].

The essence of the case method for learning pathophysiology is that students

are asked to comprehend the information presented in the described situational task, which can be from several sentences on one page (short European case) to many pages (extensive American case). The description of such a situation actualizes a certain set of already acquired knowledge in other fundamental disciplines (human physiology, biochemistry, anatomy and histology, etc.) [20]. Thus, the main outcome of the case discussion should be the identification of thematic semantic keywords, phrases or instrumental and laboratory indicators that have a certain semantic load and serve as an "algorithm for finding the right answer". The use of such a methodological approach in the study of pathophysiology additionally creates the basis for the implementation of Simulation-based education (SBE), which can improve the transfer of theoretical knowledge to future clinical practice [21].

The case-study method is a tool that allows applying theoretical knowledge to solving practical problems [22]. The method promotes the development of students' independent thinking, the ability to listen and take into account an alternative point of view, and to express their own reasonably. With the help of this method, students have the opportunity to demonstrate and improve analytical and evaluative skills, learn to work in a team, and find the most rational solution to the problem.

Working with pathophysiological cases should have its own peculiarities that distinguish it from other teaching strategies. First of all, classes using this methodology in teaching pathophysiology to study clinical correlations should be conducted in small groups of students, which makes it possible to participate in discussions on specific topics of clinical importance. [23]. Students should work in small groups, receiving the material directly in class [24]. Situational tasks are based on conditional clinical case histories. A case study consists of a condition in which a pathological condition is indicated with a description of the general condition of the conditional patient, characteristic symptoms, laboratory or instrumental examination data. To answer the questions of the case study, students can use not only the available resources (textbooks, pathophysiology manual), but also external sources (Internet resources).

The following chronological structure of the case may be the most effective:

- Students are divided into small groups (3 - 4 people each)
- Time to complete the task is 90 minutes (academic class time)
- Familiarization with the terms of the case and discussion of answers to the questions (30 minutes)
- Answers to the case study questions from each small group (60 min.)
- Summarizing and evaluation.

In summarizing the results of students' work with situational tasks, an important role is assigned to the teacher, who: 1. Makes a generalized conclusion about the work of each group of students. 2. Highlights incorrect answers and, most importantly, discusses with the group of students the controversial opinions that have arisen and justifies the error of certain judgments of the group in answering.

When discussing case studies, students should not be required to provide ready-made solutions. The purpose of the team's work is to put forward theoretical considerations and, as a result, form a preliminary conclusion about the case study [25]. In the process of discussing the results with students, the teacher must focus their attention on the importance of linking the pathophysiological mechanisms of the development of certain organ (tissue) dysfunctions with reference to symptoms (syndromes). In this case, it is advisable to use the strategy of Unfolding case studies (UCS) [26].

The main goal of this strategy is to develop skills and reasoning for a deeper understanding of pathophysiology. The use of UCS has been shown to increase student engagement, encourage teamwork, and promote clinical judgment [27]. Thus, students already in the initial courses develop the ability to use the method of pathophysiological analysis in the diagnostic search, determination of pharmacotherapy and disease prevention [28].

Thus, the use of the case study method in small teams in the study of pathophysiology contributes to the transformation of individual student knowledge into a single system and will certainly contribute to the formation of the foundations of clinical thinking.

The thematic structure of this discipline allows us to consider its educational

topics as separate "nodes" of systematized knowledge that are logically related to each other. In addition, knowledge of the basic concepts of pathophysiology, mechanisms of development of typical pathological processes, mechanisms of cell damage will contribute to a more thorough study of clinical subjects.

REFERENCES

1. Locke R., Mason A., Coles C. et al. The development of clinical thinking in trainee physicians: the educator perspective. *BMC Med Educ* 20, 226 (2020). <https://doi.org/10.1186/s12909-020-02138-w>
2. Young M., Thomas A., Gordon D., Gruppen L., Lubarsky S., Rencic J., et al. The terminology of clinical reasoning in health professions education: implications and considerations. *Med Teach* 2019;41:1277–84
3. Lateef F. Clinical Reasoning: The Core of Medical Education and Practice. *Int J Intern Emerg Med.* 2018; 1(2): 1015
4. Levin M, Cennimo D, Chen S, Lamba S. Teaching Clinical Reasoning to Medical Students: A Case-Based Illness Script Worksheet Approach. *MedEdPORTAL.* 2016 Aug 26;12:10445. doi: 10.15766/mep_2374-8265.10445. PMID: 31008223; PMCID: PMC6464440
5. Benner P., Hughes R.G., Sutphen M. Clinical Reasoning, Decisionmaking, and Action: Thinking Critically and Clinically. In: Hughes RG, editor. *Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses.* Rockville (MD): Agency for Healthcare Research and Quality (US); 2008 Apr. Chapter 6. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK2643/>
6. W. Chen, J. Guo, J. Chen, and P. Xu, "Problems and analysis of clinical thinking training of medical students," *Modern Hospital*, vol. 10, no. 3, pp. 118–120, 2010
7. Harasym P.H., Tsai T.C., Hemmati P. Current trends in developing medical students' critical thinking abilities. *Kaohsiung J Med Sci.* 2008 Jul;24(7):341-55. doi: 10.1016/S1607-551X(08)70131-1. PMID: 18805749
8. Plebani M. Diagnostic Errors and Laboratory Medicine - Causes and

Strategies. *EJIFCC*. 2015 Jan 27;26(1):7-14. PMID: 27683477; PMCID: PMC4975219

9. Braun L.T., Zwaan L., Kiesewetter J. et al. Diagnostic errors by medical students: results of a prospective qualitative study. *BMC Med Educ* 17, 191 (2017). <https://doi.org/10.1186/s12909-017-1044-7>

10. Elstein A.S., Shulman L.S., Sprafka S.A. Medical problem solving - an analysis of clinical reasoning. Cambridge: Harvard University Press; 1978

11. Brass E.P. Basic biomedical sciences and the future of medical education: implications for internal medicine. *J Gen Intern Med*. 2009 Nov;24 (11):1251-4. doi: 10.1007/s11606-009-0998-5. Epub 2009 Oct 31. PMID: 19882372; PMCID: PMC2771245

12. Li Y., Li K., Yao H., Xu X., Cai Q. (2015). Reform in teaching preclinical pathophysiology. *Advances in physiology education*, 39 4, 254-8

13. Klement B.J., Paulsen D.F., Wineski L.E. Clinical Correlations as a Tool in Basic Science Medical Education. *J. Med. Educ. Curric Dev*. 2016; 3: JMECD. S18919. Published 2016 Jan 1. doi:10.4137 / JMECD. S18919

14. Guo J., Li L., Bu H. et al. Effect of hybrid teaching incorporating problem-based learning on student performance in pathophysiology. *J Int Med Res*. 2020 Aug;48(8):300060520949402. doi: 10.1177/0300060520949402. Erratum in: *J Int Med Res*. 2021 May;49(5):3000605211017393. PMID: 32847453; PMCID: PMC7457654.

15. Bligh J. Problem-based learning in medicine: an introduction. *Postgrad Med J*. 1995;71(836):323-326. doi:10.1136/pgmj.71.836.323

16. Choi E, Lindquist R, Song Y. Effects of problem-based learning vs. traditional lecture on Korean nursing students' critical thinking, problem-solving, and self-directed learning. *Nurse Educ Today*. 2014 Jan;34(1):52-6. doi: 10.1016/j.nedt.2013.02.012. Epub 2013 Mar 25. PMID: 23535270

17. Understanding problem -based learning. In handbook of enquiry & problem based learning. Barrett, T., Mac Labhrainn, I., Fallon, H. (Eds). Galway: CELT.

18. Knollmann-Ritschel B.E.C., Regula D.P., Borowitz M.J., Conran R., Prystowsky M.B. Pathology Competencies for Medical Education and Educational Cases. *Acad Pathol.* 2017 Jul 24;4:2374289517715040. doi: 10.1177/2374289517715040. PMID: 28815204; PMCID: PMC5528910
19. Thomas R.E. Methods of teaching medicine using cases. *Med Teach.* 1993;15(1):27-34. doi: 10.3109/01421599309029008. PMID: 8326842
20. Burgess A., Matar E., Roberts C. et al. Scaffolding medical student knowledge and skills: team-based learning (TBL) and case-based learning (CBL). *BMC Med Educ* 21, 238 (2021). <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02638-3>
21. Weller J.M., Nestel D., Marshall S.D., Brooks P.M., Conn J.J. Simulation in clinical teaching and learning. *Med J Aust.* 2012 May 21;196(9):594. doi: 10.5694/mja10.11474. PMID: 22621154
22. Kim H., Hannafin M. (2008). Situated case-based knowledge: An emerging framework for prospective teacher learning. *Teaching and Teacher Education*, 24(7), 1837-1845
23. Klement B.J., Paulsen D.F., Wineski L.E. Clinical Correlations as a Tool in Basic Science Medical Education. *J. Med. Educ. Curric Dev.* 2016; 3: JMECD. S18919. Published 2016 Jan 1. doi:10.4137 / JMECD. S18919
24. Edmunds S., Brown G. (2010). Effective small group learning: AMEE Guide No. 48. *Medical Teacher*, 32(9), 715–726. doi.org/10.3109/0142159x.2010.505454
25. Van Dijken P.C., Thévoz S., Jucker-Kupper P., Feihl F., Bonvin R., Waeber B. Evaluation of an online, case-based interactive approach to teaching pathophysiology. *Med Teach.* 2008 Jun; 30 (5): e131-6. doi: 10.1080/01421590801932210. PMID: 18576183
26. Hobbs J.R. Integrating Clinical Experiences Into Classroom Education. A University of Alabama. Department of Educational Leadership, Policy and Technology Studies. University of Alabama Libraries. 2018. 103p.
27. Englund H. Using unfolding case studies to develop critical thinking skills in baccalaureate nursing students: A pilot study. *Nurse Educ Today.* 2020

Oct;93:104542. doi: 10.1016/j.nedt.2020.104542. Epub 2020 Jul 21. PMID: 32717696

28. Filip Dochy, Mien Segers, Piet Van den Bossche, David Gijbels. Effects of problem-based learning: a meta-analysis, *Learning and Instruction*, Volume 13, Issue 5, 2003, Pages 533-568, ISSN 0959-4752, [https://doi.org/10.1016/S0959-4752\(02\)00025-7](https://doi.org/10.1016/S0959-4752(02)00025-7)

**РОЗВИТОК СИНДРОМУ ГІЙЄНА-БАРРЕ У ХВОРИХ, ЯКІ ПЕРЕНЕСЛИ
НЕГОСПІТАЛЬНУ КОРОНАВІРУСНУ ПНЕВМОНІЮ**

Хухліна Оксана Святославівна

д.м.н., професор, завідувач
кафедри внутрішньої медицини клінічної фармакології
та професійних хвороб

Буковинський державний медичний університет

Хованець Крістіна Русланівна

студентка

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Резюме. Синдром Гійєна-Барре – це рідкісний патологічний стан, при якому імунна система людини шляхом автоімунної агресії вражає власні периферичні нерви. Синдром може вражати людей у будь-якому віці, але найчастіше він зустрічається у дорослих чоловіків. Більшість людей повністю одужують навіть у найважчих випадках синдрому Гійєна-Барре. Тяжкі випадки синдрому Гійєна-Барре спостерігаються рідко, але вони можуть призводити практично до повного паралічу. Синдром Гійєна-Барре несе у собі потенційну загрозу життю. Люди з синдромом Гійєна-Барре повинні отримувати лікування та перебувати під наглядом; деяким може знадобитися інтенсивна терапія. Лікування включає симптоматичну терапію та деякі види імунотерапії.

У представленій роботі автори описують відомі та ймовірні моменти патогенезу синдрому Гійєна-Барре, його симптоматику, а також зв'язок із перенесеною коронавірусною інфекцією.

Ключові слова: синдром Гійєна-Барре, коронавірус, пневмонія, запалення, невропатія.

Вступ. Актуальною медичною проблемою сьогодення є коронавірусна хвороба, а також перебіг постковідного періоду. При цьому лікарі відзначають,

що у більш ніж третини людей у постковідний період спостерігаються ті чи інші неврологічні розлади – від синдрому хронічної втоми та головного болю до енцефалопатії та інсульту. Також часто пацієнти скаржаться на порушення пам'яті та уваги, складності у виконанні звичних завдань, через що падає їхня працездатність. Все це результат впливу на організм як самого вірусу, так і препаратів, які застосовуються в його лікуванні. Зокрема, вчені вказують, що особи, які перехворіли на коронавірусну хворобу, більш схильні до ризику розвитку автоімунної патології, зокрема, синдрому Гієна-Барре. Це гостре нервово-м'язове захворювання автоімунного характеру, яке здатне набувати серйозних масштабів. До нього ставляться як до невідкладного стану, оскільки воно може призводити до порушення серцевого ритму, тяжкої дихальної недостатності та інших станів. Є дані, що антитіла, які виробляються після COVID-19, схожі з тими, які є провокаторами розвитку автоімунних захворювань серця і шкіри [1-2].

У західних країнах захворюваність становить близько 0,89-1,89 випадків на рік на 100 тисяч жителів. Ризик захворювання зростає приблизно на 20% з кожним десятиліттям життя: воно більш ймовірне у дорослих та літніх людей. У чоловіків зустрічається у 1,78 разів частіше, ніж у жінок. У своїх працях Caress J., вказує, що серед пацієнтів із COVID-19, включаючи госпіталізовані та не госпіталізовані випадки, сукупна поширеність синдрому Гієна-Барре становила 0,15%. Порівняно з неінфікованими сучасними або минулими контрольними групами, пацієнти з інфекцією SARS-CoV-2 мали підвищені шанси на демієлінізуючі підтипи синдрому Гієна-Барре. Відповідно, частота виникнення неврологічних порушень, зокрема синдрому Гієна-Барре в 1,5 рази частіше виникає в осіб, які перенесли коронавірусну пневмонію. Окрім цього, перебіг синдрому Гієна-Барре ускладнився у зв'язку із перенесеною коронавірусною хворобою [3].

Пневмонія, асоційована з коронавірусною інфекцією (COVID-19 пневмонія), – це особливий вид ураження легень, який більш точно відображає термін «пневмоніт». Цей процес передбачає залучення до патологічного

процесу інтерстиціальної тканини легень, альвеолярних стінок та судин. Тобто запалення розвивається у всіх структурах легень, що беруть участь у газообміні, що перешкоджає нормальному насиченню крові киснем. Вона виникає в середньому у кожного п'ятого інфікованого новим штамом коронавірусу. Тяжкі ураження легень більш характерні для людей похилого віку, а також тих, хто має хронічні захворювання, хоча нерідко коронавірусна пневмонія розвивається у здорових пацієнтів.

Синдром Гійєна-Барре може виникнути у пацієнтів, які перенесли не лише важку форму коронавірусу, а й легку. Найчастіше синдром уражає людей, які вже страждають на аутоімунну патологію або мають схильність до таких (цукровий діабет першого типу, аутоімунний тиреоїдит, тощо) або хвороби нервової системи [3-4].

Останнім часом описані різні неврологічні ускладнення COVID-19: тяжкий вірусний геморагічний енцефаліт, токсична енцефалопатія, гострі демієлінізуючі ураження, гострі порушення мозкового кровообігу, тощо. Більшість пацієнтів із синдромом Гійєна-Барре описують респіраторну інфекцію перед розвитком неврологічної симптоматики. Як правило, синдром Гійєна-Барре розвивається через 11-13 днів після маніфестації COVID-19 [5-6].

Синдром Гійєна-Барре – це рідкісна аутоімунна хвороба, при якій антитіла починають атакувати мієлінову оболонку периферійних нервових клітин. Якщо ця оболонка пошкоджується, хворий частково втрачає контроль над м'язами кінцівок [7]. У важких випадках проблеми виникають у роботі дихальних м'язів. Точних причин появи цього синдрому вчені поки що не знають. У більшості випадків він виникає після різних бактеріальних та вірусних інфекцій. Минулого року медики дослідили, що він може виникати після зараження SARS-CoV-2, проте точний зв'язок між синдромом та вірусом тоді встановити не вдалося через невелику кількість випадків. Лікарі не виявили в організмі більшості (81 %) носіїв COVID-19, які стали жертвами синдрому Гійєна-Барре, маркерів будь-яких інших інфекцій, які можуть сприяти його розвитку [8-9].

При цьому вчені зауважили, що носії автоімунної хвороби, що пережили зараження коронавірусом, надзвичайно часто страждали від типових нейрофізіологічних наслідків проникнення SARS-CoV-2 у їхній організм, у тому числі, із розвитком паралічу лицевого нерва.

При синдромі Гійєна-Барре імунна система людини вражає частину периферичної нервової системи. При цьому синдромі можуть бути порушені нерви, що контролюють рухи м'язів або передають больові, температурні та дотичні відчуття. Це може призвести до м'язової слабкості та втрати чутливості в нижніх та/або верхніх кінцівках. Це рідкісне захворювання, воно може вражати людей у будь-якому віці, але найчастіше він зустрічається у дорослих чоловіків [10-11]. Зазвичай симптоми тривають кілька тижнів, і більшість людей одужують без тривалих, тяжких неврологічних ускладнень. Перші симптоми синдрому Гійєна-Барре включають слабкість або поколювання в тілі. Зазвичай вони починаються в ногах і можуть потім поширюватися на руки та обличчя [12].

У деяких людей ці симптоми можуть призводити до паралічу ніг, рук або м'язів обличчя. У 20 %-30 % людей уражається грудна мускулатура, що утруднює дихання. У важких випадках синдром Гійєна-Барре може призвести до порушення здатності говорити та ковтати. Ці випадки вважаються загрозливими для життя, і таких пацієнтів слід лікувати у відділеннях інтенсивної терапії. Чільне місце серед методів лікування займають еферентні методи лікування, зокрема, плазмаферез. Вилучення шляхом плазмаферезу із системного кровообігу циркулюючих імунних комплексів, автоантитіл сприяє істотному зниженню частоти тяжкого перебігу хвороби і одужанню хворого.

Більшість людей повністю одужують навіть у найважчих випадках синдрому Гійєна-Барре, хоча деякі з них продовжують відчувати слабкість. Навіть у найкращих умовах 3 %-5 % пацієнти із синдромом Гійєна-Барре помирають від ускладнень, які можуть включати параліч дихальних м'язів, інфекційні ускладнення, тромбоемболію легеневої артерії або зупинку серця [13-14].

Синдрому Гійєна-Барре нерідко передують та чи інша інфекція, яка може бути бактеріальною чи вірусною. Поштовхом до розвитку синдрому Гійєна-Барре також може бути вакцинація або хірургічна операція. У контексті вірусної інфекції Зіка в низці країн було відзначено несподіване зростання кількості випадків синдрому Гійєна-Барре. Найбільш ймовірне пояснення наявних фактичних даних про спалахи вірусної інфекції Зіка та синдрому Гійєна-Барре полягає в тому, що вірусна інфекція Зіка виступає однією з причин розвитку синдрому Гійєна-Барре [16].

Про механізм розвитку синдрому сьогодні відомо чимало. Завдяки численним дослідженням було зроблено висновок, що синдром Гійєна-Барре - дизіммунна полінейропатія, яка може бути спричинена бактеріальною або вірусною інфекцією, вакцинацією, травмами, фізичним навантаженням, оперативними втручаннями, переохолодженням, стресами та іншими факторами [17-18]. Як правило, у середньому за 1-3 тижні до виникнення синдрому у пацієнта відзначаються ознаки будь-якого інфекційного захворювання – краснухи, кору, інфекційного паротиту, грипу, ГРВІ, ентеровірусного гастроентериту, коронавірусу чи іншої хвороби. Серед основних інфекційних тригерів – цитомегаловірус, віруси Коксаки, герпесу, Епштейна-Барр, грипу А, ентеровірус та, звичайно ж, SARS-CoV-2. Дослідження дозволили дійти невтішного висновку, що механізм розвитку синдрому Гійєна-Барре аналогічний «молекулярної мімікрії», суть якого полягає у схожості антигенів збудника з антигенами структур периферичних нервів. Організм виробляє антитіла до рецепторів ацетилхоліну, що знаходяться в нервових закінченнях. Через це передача нервових імпульсів до м'язів утруднюється або зовсім припиняється. Останнім часом ведуться також дослідження з метою встановлення взаємозв'язку синдрому Гійєна-Барре та генетичної схильності до цього синдрому, а також імуногенетичної схильності [19-20].

За даними фахівців, симптоми синдрому Гійєна-Барре були виявлені у тих, хто переніс коронавірус як у легкій, так і важкій формі. У пацієнтів

спостерігалися оніміння ступнів та кистей рук, м'язова слабкість та біль, а також проблеми з координацією тіла та рухів. Синдром проявляється тим, що виникає поколювання, оніміння, порушення чутливості у нижніх кінцівках. Далі процес поширюється на верхні кінцівки, може залучати дихальні м'язи, це зумовлює тяжкий, ускладнений перебіг [21].

До синдрому Гійєна-Барре можуть бути схильні люди, які перехворіли на коронавірус, у яких вже є автоімунні захворювання. Як правило, в анамнезі в осіб є схильність до інших автоімунних захворювань (автоімунний тиреоїдит, цукровий діабет першого типу та інші), або є інші автоімунні захворювання у найближчих родичів [22].

Коронавірус може розмножуватися в епітеліальних клітинах дихальних шляхів, епітеліальних клітинах товстої кишки та клітинах нервової системи. Тому теоретично виключати те, що будуть прояви ураження нервової системи при COVID-19, не можна. Зважаючи на обмеженість діагностичних ресурсів у рамках екстреної реформації медичних закладів у контексті пандемії COVID-19, не було можливим забезпечити повний спектр лабораторних (антитіла до гангліозидів) та інструментальних обстежень (електронеуроміографія, магнітно-резонансна томографія сплетень) для підтвердження діагнозу. Був очевидним пріоритет невідкладної діагностики та лікування загрожуючого життю стану – тяжкої полісегментарної позалікарняної пневмонії з правостороннім пневмогемотораксом, що ускладнило перебіг верифікованої коронавірусної інфекції [23].

Характер ураження нервових корінців та розвиток різних форм синдрому Гійєна-Барре, у тому числі при COVID-19, визначається типом автоантитіл до гангліозидів. Так, антитіла до *Campylobacter jejuni* відіграють роль в утворенні антитіл до гангліозиду CQ1b, що локалізується в перетяжках Ранв'є окоорухових нервів. Клінічним фенотипом даного варіанта ураження є синдром Міллера-Фішера та синдром Гійєна-Барре з окооруховими порушеннями. Антитіла до гангліозиду GD1a (аксони передніх корінців) провокують розвиток аксональних форм синдрому Гійєна-Барре [24-25]. Клінічним фенотипом

автоагресії до гангліозиду GM1, що локалізується в передніх корінцях спинного мозку, є гостра моторна аксональна невропатія. Позитивні антитіла до GD1a виявляються у пацієнтів із синдромом Гійєна-Барре, індукованим вірусом Денге, водночас антитіла до гангліозидів рідко виявляються у пацієнтів із синдромом Гійєна-Барре, асоційованим з COVID-19 або вірусом Зіка. Якщо хворий переніс важку форму синдрому Гійєна-Барре, то результат наступний: ходити такі пацієнти можуть лише через 6 місяців, а процес реабілітації в них може затягтися не на один рік. Потрібна ретельна диференціальна діагностика синдрому Гійєна-Барре при COVID-19 з імуноопосередкованим ураженням м'язових волокон у тих хворих, у яких при оцінці ліквору не відзначається білково-клітинної дисоціації. У разі інфікування коронавірусом не виключається також поєднане ураження периферичних нервів та м'язових волокон.

Висновки. Таким чином, статистика показує, що розвиток синдрому Гійєна-Барре етіологічно та патогенетично може бути пов'язаним з перенесеною у минулому коронавірусною хворобою. При грамотному лікуванні, зокрема, із включенням до переліку лікувальних заходів 5-10 сеансів дискретного плазмаферезу, пацієнт може бутивилікуваним через 1-3 місяці після початку хвороби. Якщо хворий переніс важку форму синдрому Гієна-Барре, то результат дещо інший: ходити такі пацієнти можуть лише через 6 місяців, а процес реабілітації в них може затягтися не на один рік. Потрібна ретельна диференціальна діагностика синдрому Гієна-Барре при COVID-19 з імуноопосередкованим ураженням м'язових волокон у тих хворих, у яких при оцінці ліквору не відзначається білково-клітинної дисоціації. У разі інфікування коронавірусом не виключається також поєднане ураження периферичних нервів та м'язових волокон.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Shao SC, Wang CH, Chang KC, Hung MJ, Chen HY, Liao SC. Guillain-Barré Syndrome Associated with COVID-19 Vaccination. Emerg Infect Dis.

2021 Dec;27(12):3175-3178. doi: 10.3201/eid2712.211634. Epub 2021 Oct 14. PMID: 34648420; PMCID: PMC8632191.

2. Trujillo Gittermann LM, Valenzuela Feris SN, von Oetinger Giacoman A. Relation between COVID-19 and Guillain-Barré syndrome in adults. Systematic review. *Neurologia (Engl Ed)*. 2020 Nov-Dec;35(9):646-654. doi: 10.1016/j.nrl.2020.07.004. Epub 2020 Jul 24. PMID: 32896460; PMCID: PMC7543750.

3. Caress JB, Castoro RJ, Simmons Z, Scelsa SN, Lewis RA, Ahlawat A, Narayanaswami P. COVID-19-associated Guillain-Barré syndrome: The early pandemic experience. *Muscle Nerve*. 2020 Oct;62(4):485-491. doi: 10.1002/mus.27024. Epub 2020 Aug 11. PMID: 32678460; PMCID: PMC7405390.

4. Abu-Rumeileh S, Abdelhak A, Foschi M, Tumani H, Otto M. Guillain-Barré syndrome spectrum associated with COVID-19: an up-to-date systematic review of 73 cases. *J Neurol*. 2021 Apr;268(4):1133-1170. doi: 10.1007/s00415-020-10124-x. Epub 2020 Aug 25. PMID: 32840686; PMCID: PMC7445716.

5. Lahoz Fernandez PE, Miranda Pereira J, Fonseca Risso I, Baleeiro Rodrigues Silva P, Freitas Barboza IC, Vieira Silveira CG, Diogo Silva G, Marzorati Kuntz Puglia P, Genaro Mutarelli E. Guillain-Barre syndrome following COVID-19 vaccines: A scoping review. *Acta Neurol Scand*. 2022 Apr;145(4):393-398. doi: 10.1111/ane.13575. Epub 2021 Dec 29. PMID: 34967005.

6. Khan F, Sharma P, Pandey S, Sharma D, V V, Kumar N, Shukla S, Dandu H, Jain A, Garg RK, Malhotra HS. COVID-19-associated Guillain-Barre syndrome: Postinfectious alone or neuroinvasive too? *J Med Virol*. 2021 Oct;93(10):6045-6049. doi: 10.1002/jmv.27159. Epub 2021 Jul 6. PMID: 34170552; PMCID: PMC8426929.

7. Aladawi M, Elfil M, Abu-Esheh B, Abu Jazar D, Armouti A, Bayoumi A, Piccione E. Guillain Barre Syndrome as a Complication of COVID-19: A Systematic Review. *Can J Neurol Sci*. 2022 Jan;49(1):38-48. doi: 10.1017/cjn.2021.102. Epub 2021 May 5. PMID: 33949300; PMCID: PMC8267336.

8. Harapan BN, Yoo HJ. Neurological symptoms, manifestations, and complications associated with severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) and coronavirus disease 19 (COVID-19). *J Neurol*. 2021 Sep;268(9):3059-3071. doi: 10.1007/s00415-021-10406-y. Epub 2021 Jan 23. PMID: 33486564; PMCID: PMC7826147.
9. Silva Andrade B, Siqueira S, de Assis Soares WR, de Souza Rangel F, Santos NO, Dos Santos Freitas A, Ribeiro da Silveira P, Tiwari S, Alzahrani KJ, Góes-Neto A, Azevedo V, Ghosh P, Barh D. Long-COVID and Post-COVID Health Complications: An Up-to-Date Review on Clinical Conditions and Their Possible Molecular Mechanisms. *Viruses*. 2021 Apr 18;13(4):700. doi: 10.3390/v13040700. PMID: 33919537; PMCID: PMC8072585.
10. Florian IA, Lupan I, Sur L, Samasca G, Timiș TL. To be, or not to be... Guillain-Barré Syndrome. *Autoimmun Rev*. 2021 Dec;20(12):102983. doi: 10.1016/j.autrev.2021.102983. Epub 2021 Oct 28. PMID: 34718164.
11. Keh RYS, Scanlon S, Datta-Nemdharry P, Donegan K, Cavanagh S, Foster M, Skelland D, Palmer J, Machado PM, Keddie S, Carr AS, Lunn MP; BPNS/ABN COVID-19 Vaccine GBS Study Group. COVID-19 vaccination and Guillain-Barré syndrome: analyses using the National Immunoglobulin Database. *Brain*. 2023 Feb 13;146(2):739-748. doi: 10.1093/brain/awac067. PMID: 35180300; PMCID: PMC8903477.
12. Abolmaali M, Rezanian F, Behnagh AK, Hamidabad NM, Gorji A, Mirzaasgari Z. Guillain-Barré syndrome in association with COVID-19 vaccination: a systematic review. *Immunol Res*. 2022 Dec;70(6):752-764. doi: 10.1007/s12026-022-09316-6. Epub 2022 Sep 13. PMID: 36098903; PMCID: PMC9469827.
13. McKean N, Chircop C. Guillain-Barré syndrome after COVID-19 vaccination. *BMJ Case Rep*. 2021 Jul 30;14(7):e244125. doi: 10.1136/bcr-2021-244125. PMID: 34330729; PMCID: PMC8327820.
14. Palaiodimou L, Stefanou MI, Katsanos AH, Fragkou PC, Papadopoulou M, Moschovos C, Michopoulos I, Kokotis P, Bakirtzis C, Naska A, Vassilakopoulos TI, Chroni E, Tsiodras S, Tsivgoulis G. Prevalence, clinical characteristics and

outcomes of Guillain-Barré syndrome spectrum associated with COVID-19: A systematic review and meta-analysis. *Eur J Neurol*. 2021 Oct;28(10):3517-3529. doi: 10.1111/ene.14860. Epub 2021 Apr 28. PMID: 33837630; PMCID: PMC8250909.

15. Bueso T, Montalvan V, Lee J, Gomez J, Ball S, Shoustari A, Julayanont P, Jumper C. Guillain-Barre Syndrome and COVID-19: A case report. *Clin Neurol Neurosurg*. 2021 Jan;200:106413. doi: 10.1016/j.clineuro.2020.106413. Epub 2020 Dec 5. PMID: 33338825; PMCID: PMC7718853.

16. Finsterer J. Neurological side effects of SARS-CoV-2 vaccinations. *Acta Neurol Scand*. 2022 Jan;145(1):5-9. doi: 10.1111/ane.13550. Epub 2021 Nov 8. PMID: 34750810; PMCID: PMC8653194.

17. Lunn MP, Cornblath DR, Jacobs BC, Querol L, van Doorn PA, Hughes RA, Willison HJ. COVID-19 vaccine and Guillain-Barré syndrome: let's not leap to associations. *Brain*. 2021 Mar 3;144(2):357-360. doi: 10.1093/brain/awaa444. PMID: 33313690; PMCID: PMC7799242.

18. Shapiro Ben David S, Potasman I, Rahamim-Cohen D. Rate of Recurrent Guillain-Barré Syndrome After mRNA COVID-19 Vaccine BNT162b2. *JAMA Neurol*. 2021 Nov 1;78(11):1409-1411. doi: 10.1001/jamaneurol.2021.3287. PMID: 34468703; PMCID: PMC8411356.

19. Toscano G, Palmerini F, Ravaglia S, Ruiz L, Invernizzi P, Cuzzoni MG, Franciotta D, Baldanti F, Daturi R, Postorino P, Cavallini A, Micieli G. Guillain-Barré Syndrome Associated with SARS-CoV-2. *N Engl J Med*. 2020 Jun 25;382(26):2574-2576. doi: 10.1056/NEJMc2009191. Epub 2020 Apr 17. PMID: 32302082; PMCID: PMC7182017.

20. Gasmi A, Tippairote T, Mujawdiya PK, Gasmi Benahmed A, Menzel A, Dadar M, Bjørklund G. Neurological Involvements of SARS-CoV2 Infection. *Mol Neurobiol*. 2021 Mar;58(3):944-949. doi: 10.1007/s12035-020-02070-6. Epub 2020 Oct 16. PMID: 33064267; PMCID: PMC7562688.

21. Finsterer J, Scorza FA, Scorza CA. Post SARS-CoV-2 vaccination Guillain-Barre syndrome in 19 patients. *Clinics (Sao Paulo)*. 2021 Oct 11;76:e3286. doi: 10.6061/clinics/2021/e3286. PMID: 34644738; PMCID: PMC8478139.

22. Payus AO, Jan TH, Raymond AA. Guillain-Barré syndrome. *Clin Med (Lond)*. 2020 Nov;20(6):e281. doi: 10.7861/clinmed.Let.20.6.6. PMID: 33199345; PMCID: PMC7687317.

23. Finsterer J, Scorza FA, Scorza CA. Guillain-Barré Syndrome Associated with COVID-19 Vaccination. *Emerg Infect Dis*. 2022 May;28(5):1079-1080. doi: 10.3201/eid2805.212145. PMID: 35447058; PMCID: PMC9045438.

24. Joob B, Wiwanitkit V. COVID-19 and Guillain-Barré syndrome. *Rev Neurol (Paris)*. 2020 Sep;176(7):637. doi: 10.1016/j.neurol.2020.05.002. Epub 2020 May 14. PMID: 32410748; PMCID: PMC7221398.

25. Patnaik UJ. Review article on COVID-19 and Guillain-Barré syndrome. *Front Biosci (Schol Ed)*. 2021 Jun 30;13(1):97-104. doi: 10.52586/S555. PMID: 34256532.

TECHNICAL SCIENCES

UDK 625.7/.8

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF LIME AND XANTHAN GUM USE IN THE SOFT SOIL FOUNDATION OF TRANSPORTATION STRUCTURES

Balashova Yuliia,

Cand. Sc. (Tech.), Assoc. Prof.,

Demianenko Viktor,

Cand. Sc. (Tech.), Assoc. Prof.,

Tykvenko Pavlo,

Master,

Balashov Andrii,

Student,

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Dnipro, Ukraine

Abstract. The article deals with methods of increasing the stability of road subgrade. An analysis of the use of lime and biopolymer - xanthan gum - as the most effective methods for increasing the stability of road subgrade is carried out. It has been found that the most environmentally friendly method is the consolidation of soils with biopolymers. Laboratory studies have revealed the optimal concentration of lime and xanthan gum in the soil mixture.

Keywords: lime; biopolymers; xanthan gum; stability; subgrade; roads.

Introduction. The search for the most effective and environmentally friendly materials for consolidating weak soils that cannot be used as a base for road subgrade in their natural state continues around the world [1]. This is because the replacement of such soils increases the cost of construction, reconstruction, and overhaul. The use of reinforced soils instead of high-strength soils in the foundations of road pavement structures can significantly reduce the cost of road construction, reconstruction and

overhaul. The stability of the road subgrade can be improved by using geosynthetic materials, as well as by adding lime [2] or biopolymers [3].

Today, Ukraine needs to restore, reconstruct, overhaul and strengthen the pavement; increase the stability of road and railroad subgrades, particularly in difficult engineering and geological conditions; and increase the gradient of slopes that are subjected to dynamic and wave loads. More than half of the territory of Ukraine is occupied by clay soils, which lose their bearing capacity at high humidity. Therefore, increasing the stability of overmoistened clay soils is an urgent problem for Ukraine.

Materials and Methodology. Currently, the most popular methods of increasing the stability of overmoistened clay soils are the use of cement, lime and polymers as additives. Introduction of stabilizing additives into the soil allows increasing deformation properties of soil mixtures. By far the most environmentally friendly additives are considered to be biopolymers. Cement is less environmentally friendly compared to the above mentioned additives. Therefore, let us study the properties of soil mixtures with the addition of lime and biopolymer - xanthan gum.

Ground quicklime or a biopolymer, when applied to waterlogged soil, actively interacts with the moisture and the fine soil particles present. As a result, they act on the soil both as drying agents and as chemicals that change soil properties. In addition, they act as binders, i.e., they are able to form relatively strong and water-resistant bonds when interacting with soil and air components.

To determine the optimal amount of lime for soil strengthening, the composition of the soil-lime ratio was selected in the laboratory. All existing methods for selecting the composition of the mixture are based on an approximate value of the amount of lime, which is adjusted by determining the quality characteristics of the soil-lime mixture.

For stabilizing soil in highway structures, the lime content in the soil-lime mixture, as a percentage of the weight of clay soil, is as follows:

- the base of the road subgrade: in the USA - 5-8%; in Sweden - 8-10%, in France - 4-5%;

- subgrade (road embankment): in the USA - 3-6%; in France - 3-4%;
- pavement base: in the USA - 2-4% [4]; in France - 2-4% [5].

Foreign methods for assessing the quality of the selected soil-lime mixture allow us to evaluate the quality of this mixture in a short time. The methodology adopted in the United States allows you to set the minimum amount of lime based on pH and is the most promising, as it reduces the labor intensity of the work when selecting the composition.

Results and Discussion. The most promising direction in the world is to improve the physical and mechanical properties of soft water-saturated clay soils by using a biopolymer, xanthan gum [6]. It is a natural polysaccharide produced by the microorganism *Xanthomonas campestris* and undergoes natural rheological modification. A distinctive characteristic of xanthan gum is its high shear resistance, evident even at a low concentration of 0.2% in soil [7]. The optimal concentration of the biopolymer in clay soil is 2-4%. In general, the strengthening effect of xanthan gum depends on four factors: soil type, moisture content, xanthan gum content, and mixing method.

The global popularity of using biopolymers to improve soil characteristics is constantly growing, but there is no clear methodology for their use yet. Research in this area is ongoing.

To analyze the effectiveness of using lime and xanthan gum, we conducted laboratory tests in a compression device. For the studies, we prepared samples with different soil liquidity index $LI=0.5-0.7$.

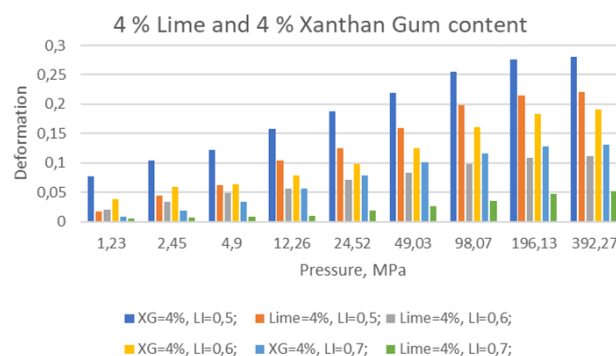

Fig. 1. Results of clay deformation tests with an addition of 4% lime and 4% xanthan gum

The results of research on the deformation of clay soil with liquidity index $LI = 0,5-0,7$ with the addition of lime 4% and xanthan gum 4% are shown in Fig. 1.

Depending on the liquidity index of the soil mixture, the effectiveness of adding xanthan gum 4% compared to lime 4% is 1,6-2,1 times higher.

Conclusions.

1. Research aimed to identify the most effective and environmentally sustainable method for enhancing clay soil characteristics using lime or biopolymer.
2. For the research, models of clay soil, with varying degrees of moisture and liquidity index, were created using contents of 2 to 4% lime and xanthan gum.
3. The studies have shown the effectiveness of using the biopolymer xanthan gum as the most effective and environmentally friendly material for consolidating soft soils and increasing their stability.

REFERENCES

1. Yuliia Balashova, Viktor Demianenko, Nataliia Tkach, and Hennadii Karasev / Ensuring the sustainability of the roadbeds in the zones of the underground mine works / Scopus, ISSN: 25550403, DOI: 10.1051/e3sconf/201912301041. Volume 123. – EDP Sciences, 2019. - p. 01041. - 13c. URL: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57211522441&eid=2-s2.0-85074287353>
2. Bell F.G. Lime stabilization of clay minerals and soils / ELSEVIER: Engineering Geology 42 (1996) p. 223-237. URL: https://www.academia.edu/2006280/Lime_stabilization_of_clay_minerals_and_soils
3. Ilhan Chang, Jooyoung Im, Awlia Kharis Prasadhi, Gye-Chun Cho (2015) Effects of Xanthan gum biopolymer on soil strengthening / Construction and Building Materials 74. P. 65–72. Journal homepage: www.elsevier.com/locate/conbuildmat URL: https://www.researchgate.net/publication/267635029_Effects_of_Xanthan_gum_biopolymer_on_soil_strengthening
4. ASTM D6276-19 (2019) Standard Test Method for Using pH to Estimate the Soil-Lime Proportion Requirement for Soil Stabilization. URL:

<https://www.astm.org/d6276-19.html>

5. NF EN 459-1 (2015) Norme Envigueur Chaux de construction - Partie 1 : définitions, spécifications et critères de conformité. URL: <https://www.boutique.afnor.org/fr-fr/norme/nf-en-4591/chaux-de-construction-partie-1-definitions-specifications-et-criteres-de-co/fa183246/45742>

6.Suresh Prasad Singh and Ritesh Das (2019),”Geoengineering properties of expansive soil treated with Xanthan Gum biopolymer”, Geomechnics and geoengineering, Vol. 15, Page no.107-122. URL: <https://doi.org/10.1080/17486025.2019.1632495>

7. Chang I., Lee M., Tran A.T.P., Lee S., Kwon Y-M, Im J., Cho G-C. Review on biopolymer-based soil treatment (BPST) technology ingeotechnical engineering practices / ELSEVIER: Transportation Geotechnics 24 (2020) 100385 <http://dx.doi.org/10.1016/j.trgeo.2020.100385> URL: https://www.researchgate.net/publication/342073899_Review_on_biopolymer-based_soil_treatment_BPST_technology_in_geotechnical_engineering_practices

**USAGE OF RECURRENT NEURAL NETWORKS IN NATURAL
LANGUAGE PROCESSING**

Sukhaniuk Ivan Serhiiovich

Student at the National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Potapova Katerina Romanivna

Associate Professor, Candidate in Technical Sciences at the National
Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Abstract: This article examines the use of Recurrent Neural Networks (RNNs) in Natural Language Processing (NLP). RNNs, designed for sequential data analysis, excellently detect dependencies between words in texts. It discusses the working principles of various RNN architectures, including Simple RNNs, LSTM, GRU, and Bidirectional RNNs. These architectures enhance NLP tasks due to their ability to model short-term and long-term dependencies. However, the article also highlights challenges with RNNs, such as vanishing gradients and computational intensity.

Key Words: Natural Language Processing (NLP), analysis of texts with neural networks, recurrent neural networks (RNN), convolutional neural networks (CNN), transformers.

Introduction. RNNs are a class of neural networks designed to tackle sequential data analysis and have demonstrated remarkable capabilities in modeling sequences, making them particularly valuable in applications where context, order, and temporal dependencies play a pivotal role. This paper aims to provide a comprehensive exploration of the utilization of RNNs, focusing on their significant role in NLP.

Throughout this paper, the foundational principles of RNNs will be delved into, offering a detailed understanding of how they work and how they overcome challenges associated with sequential data. The diverse areas within NLP where RNNs have demonstrated their prowess will be examined, showcasing their wide-

ranging applications and impact. The main types of RNN architectures will also be explored, highlighting their distinctive characteristics and suitability for various NLP tasks.

The subsequent sections will unravel the technical intricacies of RNNs, shedding light on their mechanisms, applications, and potential advancements, contributing to a deeper comprehension of the transformative role RNNs play in the realm of NLP.

Aim. The aim of this research is to conduct a thorough analysis and exploration of the role and effectiveness of Recurrent Neural Networks (RNNs) in the context of Natural Language Processing (NLP). This study seeks to gain a deep understanding of the working principles of various RNN architectures, their potential for sequence modeling, and to identify domains of application where they most effectively demonstrate their capabilities. Additionally, the goal is to uncover the advantages and limitations of different types of RNNs in addressing diverse NLP tasks, contributing to their further development and refinement. By uncovering avenues for enhancing language data processing, this research aspires to promote the advancement of these technologies and foster their application in practical NLP tasks.

Materials and Methods. Recurrent Neural Networks (RNNs) constitute a specialized class of neural networks designed for the analysis and modeling of sequential data, such as text, audio, time series, etc.[2] One of the primary distinctions between RNNs and conventional feedforward neural networks (used for processing independent input data) lies in their ability to handle sequential information with a chronological order.[4]

The core concept behind RNNs involves the utilization of an internal state or memory to retain information from previous time steps.[2] Each time step of input processing in an RNN involves two main stages: computing the current output and updating the internal state. Importantly, the internal state influences the computation of the next step, allowing the network to capture contextual dependencies in sequential data

However, traditional RNNs suffer from a limitation known as the "vanishing

gradient problem," where gradients of moderate magnitude diminish when propagated through numerous time steps.[5] This leads to a restricted ability of RNNs to capture long-term dependencies.

To address this, enhanced architectures like Long Short-Term Memory (LSTM) and Gated Recurrent Unit (GRU) were developed.[6] They employ specialized mechanisms to enable the network to determine which information to retain or disregard. LSTM features a complex gate structure to control the flow of information, while GRU employs fewer gates and internal states for more efficient computations. These architectures have become crucial tools for modeling sequential data and have achieved substantial success in domains where temporal dependencies play a pivotal role, such as natural language processing, speech recognition, audio processing, and more.

The utilization of Recurrent Neural Networks (RNNs) in the field of Natural Language Processing (NLP) unveils boundless possibilities for understanding and generating human language.[7] The primary advantage of RNNs lies in their ability to work with sequential data, such as sentences or texts, and capture contextual dependencies between words.

One of the fundamental tasks in NLP is machine translation. RNNs enable the modeling of relationships between words in different languages, and their sequential properties make them invaluable for translating texts from one language to another. Additionally, RNNs can be employed to create text generative models capable of automatically producing natural-sounding texts, including articles, poems, dialogues, and more.

Sentiment analysis and emotion detection are another domain where RNNs find application in NLP. RNNs can analyze sequences of words and determine whether a text carries a positive, negative, or neutral emotional tone. This aids in identifying the author's mood and the audience's reaction to the text.

Another illustrative use case of RNNs is named entity recognition in text, such

as identifying names, places, dates, etc. RNNs can learn relationships between words in text and identify which words might represent names or other entities, facilitating the automatic processing of textual information.[8]

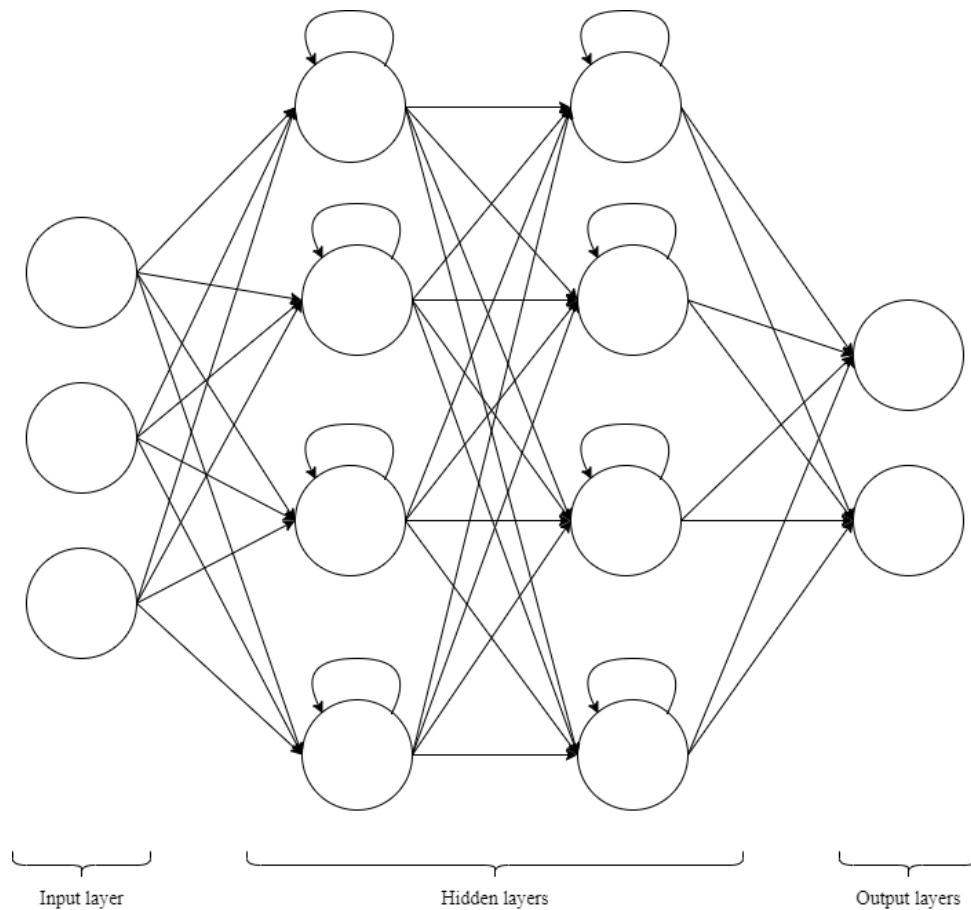
Overall, the employment of recurrent neural networks in NLP enables the creation of more effective and understanding models for analyzing, comprehending, and generating linguistic data. This opens new horizons for the development of language technologies and communication tools.

The working principle of Recurrent Neural Networks (RNNs) is based on their ability to process and model sequential data with contextual dependencies between elements. The core idea is that RNNs have an internal state or memory, which helps retain information from previous time steps and utilize it for processing the current element.[2]

During the processing of sequential input at each time step, an RNN computes two main components: the output and the updated state.[4] The output can serve to pass the computation result to the next layer of the network or for further processing. The updated state is determined by combining the input element, the previous state, and the previous output value.

A pivotal feature of RNNs is the utilization of a recurrent block or layer, which establishes an internal connection between different time steps. This enables the network to capture contextual dependencies, such as semantic relationships between words in text. The computation process at each step can be described as follows: the new state is defined as a function of the input value and the previous state, and this new state is also used to compute the output value.

However, traditional RNNs encounter a gradient vanishing problem that limits their ability to capture long-term dependencies within sequences.[5] This issue led to the development of enhanced architectures, such as Long Short-Term Memory (LSTM) and Gated Recurrent Unit (GRU), which employ specialized gating mechanisms to control the flow of information and memory.[6]

Pic. 1. Schematic representation of RNN

Source: Author's development

Recurrent Neural Networks (RNNs) and Their Advantages: Recurrent Neural Networks (RNNs) are a class of neural networks designed specifically for working with sequential data, such as texts, time series, and other sequential data. One of the main advantages of RNNs is their ability to retain and transmit context from previous time steps to the current one.[7] This allows them to understand long-term dependencies between words in a text.

However, RNNs also have their drawbacks. One of the major issues is the vanishing gradient problem. During training, due to repeated multiplication of gradients, the gradients can become very small, leading to ineffective weight updates in the network. This makes it difficult for RNNs to learn long-term dependencies in the data.

Advantages and Disadvantages of RNNs Compared to CNNs and Transformers: Compared to Convolutional Neural Networks (CNNs), RNNs have an

advantage in processing sequential data since their architecture retains information about previous steps. However, RNNs can be computationally demanding and may not always recognize long-range dependencies between words effectively.[9]

Compared to Transformers, RNNs might be less powerful in capturing long-term dependencies due to the aforementioned vanishing gradient problem. Transformers, particularly due to attention mechanisms, might better recognize distant relationships between words in a text. However, Transformers can also require more computational resources.

In conclusion, Recurrent Neural Networks (RNNs) are a powerful tool for processing sequential data in NLP, capable of learning local and limited long-term dependencies. They can be particularly useful for tasks with contextual significance where previous data is important. However, their limitations in considering distant dependencies compared to other architectures like Transformers should be taken into account when choosing the most suitable model for a specific task.

Here are the main types of architectures of recurrent neural networks for NLP:

Simple Recurrent Neural Network (Simple RNN):

Usage: Simple RNNs are suitable for tasks that involve sequential data processing and short-range dependencies. They can be used for basic tasks like language modeling, where the context is relatively close, or for simple time series prediction tasks.

Advantages:

- Simplicity: Simple RNNs are straightforward to understand and implement.
- Computational Efficiency: They have fewer parameters compared to more complex architectures.

Challenges:

- Vanishing Gradient: Simple RNNs struggle with capturing long-range dependencies due to the vanishing gradient problem.
- Limited Context: They are not effective at modeling complex context or dependencies in longer sequences.

Long Short-Term Memory (LSTM):

Usage: LSTMs excel in tasks requiring the modeling of long-term dependencies and complex context. They are widely used in natural language processing for sentiment analysis, machine translation, and text generation, where understanding context over long distances is essential.[10; 11]

Advantages:

- Long-Term Dependencies: LSTMs are capable of learning and retaining information across long sequences, making them suitable for capturing complex relationships.

- Robustness: They are more robust to vanishing gradient problems compared to simple RNNs.

Challenges:

- Complexity: The additional gating mechanisms in LSTMs increase their complexity in terms of understanding and implementation.

- Computational Demands: Due to their complexity, LSTMs may require more computational resources during training and inference.

Gated Recurrent Unit (GRU):

Usage: GRUs offer a middle ground between Simple RNNs and LSTMs. They are suitable for tasks that require capturing medium-range dependencies and context, making them useful for applications like speech recognition and sentiment analysis.[13]

Advantages:

- Efficiency: GRUs have fewer parameters than LSTMs, making them more computationally efficient while still capturing medium-range dependencies.

- Simplicity: They are simpler than LSTMs, which can make them easier to implement and understand.

Challenges:

- Context Length: While they handle medium-range dependencies better than Simple RNNs, they might struggle with extremely long-range dependencies as effectively as LSTMs.

Bidirectional RNN (BiRNN):

Usage: BiRNNs are advantageous when tasks demand a comprehensive understanding of both preceding and succeeding context. They are used in tasks like named entity recognition, sentiment analysis, and speech recognition, where information from both directions contributes to better context comprehension.[14]

Advantages:

- Comprehensive Context: BiRNNs capture information from both directions, allowing them to understand global context effectively.
- Improved Performance: They often outperform unidirectional models in tasks that require a broader context understanding.

Challenges:

- Computational Complexity: Processing sequences bidirectionally demands more computational resources compared to unidirectional models.
- Inference Speed: BiRNNs can be slower during inference due to the need to process both directions.

In summary, the choice of neural network architecture depends on the specific task and the complexity of context and dependencies within the data. Simple RNNs are suitable for basic tasks with short dependencies, LSTMs are essential for tasks with long-range dependencies, GRUs offer a balance between efficiency and performance, while BiRNNs excel when comprehensive context understanding is crucial.

Conclusion. RNNs are powerful tools for analyzing sequential data, such as text sequences. LSTM and GRU address the vanishing gradient problem, enabling them to handle long-term dependencies effectively. Simple RNNs excel at short-term dependencies, LSTM and GRU excel at long-term ones, and Bidirectional RNNs are adept at analyzing context from both directions of a sequence.

However, the limitations of RNNs, such as computational complexity and issues with sequence length, should be kept in mind. With these constraints in mind, it's important to consider alternative architectures like CNNs and Transformers, which can be effective for specific data types and tasks. In conclusion, recurrent neural networks play a pivotal role in the NLP domain, aiding in unraveling the

intricacies of textual information and providing profound insight into dependencies between words in texts. The choice of a specific RNN type hinges on the task and data nature.

REFERENCES

1. Alex Shersinsky - Fundamentals of Recurrent Neural Network (RNN) and Long Short-Term Memory (LSTM) Network. URL: <https://arxiv.org/pdf/1808.03314.pdf>
2. Robin M. Schmidt - Recurrent Neural Networks (RNNs): A gentle Introduction and Overview. URL: <https://arxiv.org/pdf/1912.05911.pdf>
3. Daniel W. Otter, Julian R. Medina, and Jugal K. Kalita, A Survey of the Usages of Deep Learning for Natural Language Processing. URL: <https://arxiv.org/pdf/1807.10854.pdf>
4. Bo Peng, Eric Alcaide, Quentin Anthony, Alon Albalak, Samuel Arcadinho, Huanqi Cao, Xin Cheng, Michael Chung, Matteo Grella, Kranthi Kiran GV, Xuzheng He, Haowen Hou, Przemysław Kazienko, Jan Kocon, Jiaming Kong, Bartłomiej Koptyra, Hayden Lau, Krishna Sri Ipsit Mantri, Ferdinand Mom, Atsushi Saito, Xiangru Tang, Bolun Wang, Johan S. Wind, Stanisław Woźniak, Ruichong Zhang, Zhenyuan Zhang, Qihang Zhao, Peng Zhou, Jian Zhu, Rui-Jie Zhu - RWKV: Reinventing RNNs for the Transformer Era. URL: <https://arxiv.org/pdf/2305.13048.pdf>
5. Yuhuang Hu, Adrian Huber, Jithendar Anumula, and Shih-Chii Liu - Overcoming the vanishing gradient problem in plain recurrent networks. URL: <https://arxiv.org/pdf/1801.06105.pdf>
6. Roberto Cahuantzi, Xinye Chen, Stefan Güttel - A comparison of LSTM and GRU networks for learning symbolic sequences. URL: <https://arxiv.org/pdf/2107.02248.pdf>
7. Diksha Khurana, Aditya Koli, Kiran Khatter, Sukhdev Singh - Natural language processing: state of the art, current trends and challenges. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11042-022-13428-4.pdf?pdf=button>

8. Arya Roy - Recent Trends in Named Entity Recognition (NER). URL: <https://arxiv.org/pdf/2101.11420.pdf>
9. The official website of the NVIDIA blog - What's the Difference Between a CNN and an RNN?. URL: <https://blogs.nvidia.com/blog/2018/09/05/whats-the-difference-between-a-cnn-and-an-rnn/>
10. Portal for computer science - Understanding of LSTM Networks. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/understanding-of-lstm-networks/>
11. Provider of professional training - What is Long Short Term Memory (LSTM) - Complete Guide. URL: <https://www.knowledgehut.com/blog/web-development/long-short-term-memory>
12. Portal for computer science - Gated Recurrent Unit Networks. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/gated-recurrent-unit-networks/>
13. Mirco Ravanelli, Philemon Brakel, Maurizio Omologo, Yoshua Bengio - Light Gated Recurrent Units for Speech Recognition. URL: <https://arxiv.org/pdf/1803.10225.pdf>
14. Online platform for technical professionals - Understanding Bidirectional RNN. URL: <https://www.scaler.com/topics/deep-learning/bidirectional-rnn/>
15. Суханюк І. С., Івасенко Д. В., Потапова К. Р. Використання нейронних мереж для аналізу текстів // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". — 2023. — №13. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2023-13-9036>

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ КОЭФФИЦИЕНТА ДИНАМИЧНОСТИ И
СОБСТВЕННОЙ ЧАСТОТЫ КОЛЕБАНИЙ ДВУХОПОРНОЙ БАЛКИ
ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ВАРИАНТАХ МЕСТА УДАРА И РАСПОЛОЖЕНИЯ
НА БАЛКЕ ИСТОЧНИКА ВЫНУЖДЕННЫХ КОЛЕБАНИЙ**

Карпенко Таисия Николаевна,
канд. физ.-мат. наук, доцент,
Шишкин Владимир Викторович,
канд. техн. наук, доцент,
ГВУЗ «Приазовский государственный
технический университет»,
г. Днепр, Украина

Аннотация: В работе предложен и реализован энергетический подход к прочностному расчету упругой балки, подверженной ударной или периодической нагрузке, расположенной несимметрично относительно опор. Проведенные в работе исследования являются актуальными в металлургическом, кузнечно-штамповочном, строительном и других производствах, если необходимо менять координату приложения нагрузки. Чтобы учесть массу и другие свойства балки, ее заменяют динамической моделью (ДМ) с одной степенью свободы, применив тезисы об эквивалентности кинетических и потенциальных энергий упругих деформаций балки и ее ДМ. Обобщенная координата, описывающая движение объекта, совпадает с перемещением того сечения, в котором приложена нагрузка. Использовалась гипотеза о справедливости закона Гука при динамическом действии нагрузки.

Получены коэффициенты приведения массы балки:

- по кинетической энергии;
- по количеству движения при ударной нагрузке из тезиса о том, что количество движения балки эквивалентно количеству движения ее ДМ.

При этом, имея уравнение изогнутой оси балки, введено предположение о

том, что скорость элемента балки прямо пропорциональна перемещению того сечения, в котором находится этот элемент.

Для нахождения коэффициента динамичности при неупругом ударе воспользовались законом сохранения механической энергии объекта за время удара. Численный анализ формулы k_d при ударе для конкретной высоты падения груза позволяет подобрать координату сечения балки, в котором следует произвести удар. Получена формула собственной частоты колебаний балки как функция координаты сечения балки, в котором расположен источник вынужденных колебаний. При известном диапазоне частоты возмущающего фактора, выполнив анализ формулы частоты, можно сделать выводы: - как избежать окolorезонансной зоны выполнения технологического процесса, варьируя координатой, в которой предполагается расположить источник вынужденных колебаний; - если место расположения возмущающего фактора фиксировано, тогда для безрезонансного режима эксплуатации балки, при наперед заданной ее массе, можно варьировать жесткостью балки.

Ключевые слова: энергетический подход, неупругий удар, коэффициент динамичности, частота колебаний, несимметричная нагрузка, резонанс.

Среди объектов, испытывающих динамические нагрузки, напряженно-деформированное состояние которых представляет практический интерес в металлургическом, строительном, кузнечно-штамповочном оборудовании, в подъемно-транспортных и других конструкциях особое место занимают детали, испытывающие периодические и ударные нагрузки.

Исследованию прочности таких объектов посвящено, кроме учебников, много других источников [1, 2, 3].

Однако нет единого энергетического подхода к определению уточненного коэффициента динамичности и собственной частоты изгибных колебаний при действии на упругую балку несимметрично расположенной относительно опор сосредоточенной динамической нагрузки с учетом массы балки.

Цель работы. Учитывая массу балки определить:

- коэффициент динамичности как функцию координаты точки приложения ударной нагрузки;

- координату места расположения на балке источника периодической возмущающей силы, обеспечивающую безрезонансный режим работы.

Изложение основного материала. Изучить динамику ударного и колебательного процессов с помощью законов или принципов механики невозможно, поскольку неизвестны ускорения точек балки. Поэтому применяются законы сохранения: механической энергии и количества движения объекта изучения. Эти законы не применяются для механической системы с несколькими степенями свободы, которой является балка с равномерно распределенной массой. Поэтому балку заменяют динамической моделью (ДМ) с одной степенью свободы. За обобщенную координату, описывающую движение ДМ принимают перемещение того сечения балки, в котором приложен удар или периодическая сила. Принимаем гипотезу, подкреплённую опытом [4], о том, что при динамическом действии нагрузки закон Гука остается в силе.

Построение ДМ балки основано на двух тезисах.

Тезис 1. Кинетическая энергия балки равна кинетической энергии ДМ.

Тезис 2. Потенциальная энергия изгибных деформаций балки равна потенциальной энергии деформаций ДМ.

Как известно, различие статических и динамических компонентов напряженно-деформированного состояния объекта отражается коэффициентом динамичности (k_d), который равен отношению максимальных значений напряжений или упругих перемещений, возникающих при динамическом действии силы к их значениям при статическом приложении силы, т.е.

$$k_d = \frac{\sigma_d}{\sigma_c} = \frac{\delta_d}{\delta_c}.$$

В случае колебаний балки актуальным является вопрос о величине собственной частоты ее изгибных колебаний, от которой зависит выбор места

установки на балке источника вынужденных колебаний для получения безрезонансного режима эксплуатации.

Поставленные в данной работе задачи будут решены для часто встречающейся в инженерной практике расчетной схемы, изображенной на рис.1.

Исходные данные. Параметры балки: $l = a + b$ - длина балки; G, m - вес, масса; E - модуль продольной упругости материала балки; I_z - осевой момент инерции сечения балки относительно оси z , перпендикулярной плоскости чертежа.

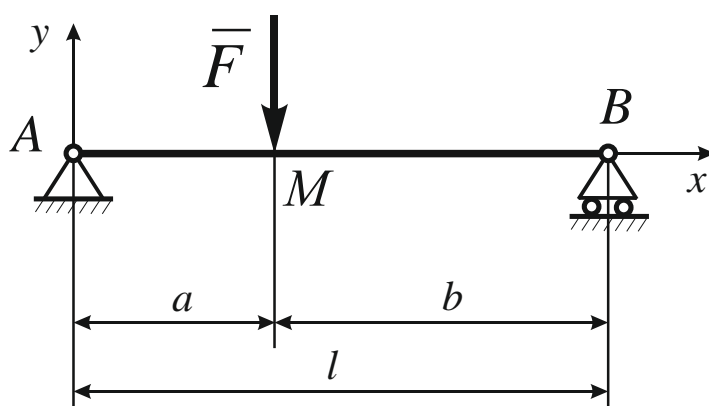

Рис.1 – Схема балки

Применяя методы курса «Сопrotивление материалов», имеем уравнение изогнутой оси балки

$$y_{(x)} = \frac{F}{6EI_z} \cdot \left[\frac{(l-a) \cdot (a-2l) \cdot a}{l} \cdot x + \frac{(l-a)}{l} \cdot x^3 - (x-a)^3 \Big|_{x>a} \right]. \quad (1)$$

Заменим балку ДМ, расположенной в сечении $x = a$. Для этого воспользуемся тезисом 1. Определим кинетическую энергию элемента балки

dm по формуле $dT = \frac{1}{2} \cdot \dot{y}^2 \cdot dm$, где $\dot{y} = V_{(x)}$ - скорость элемента балки dm .

Обозначив скорость сечения балки с координатой $x = a$ через $V_{(a)}$, коэффициент приведенной массы ДМ через λ , согласно тезису 1, имеем

$$\frac{1}{2} \lambda \cdot m \cdot V_{(a)}^2 = \frac{1}{2} \int_m \dot{y}^2 dm \text{ или } \lambda \cdot V_{(a)}^2 \cdot l = \int_0^l \dot{y}^2 dx. \quad (2)$$

Введя предположение о том, что скорость элемента балки dm ,

отстоящего от левой опоры на расстоянии x , прямо пропорциональна перемещению этого сечения от статической нагрузки \bar{F} имеем [4]:

$$\frac{V_{(x)}}{V_{(a)}} = \frac{y_{(x)}}{y_{(a)}} \quad (3)$$

Поэтому коэффициент λ , с учетом (2) и (3), равен

$$\lambda = \frac{\int_0^l y_{(x)}^2 dx}{l \cdot y_{(a)}^2}$$

Для выполнения численного анализа рассматриваемых в данной работе задач введем параметр $j = \frac{a}{l}$, где a - переменная координата точки приложения нагрузки.

Тогда имеем

$$y_{(a)} = \frac{F \cdot (1-j)^2 \cdot j^2 \cdot l^3}{3EI_z} \quad (4)$$

$$\lambda = \frac{1}{105} \cdot \left[\frac{35 \cdot j \cdot (1-j) \cdot (2-j)^2 - 42 \cdot j \cdot (2-j) + 15}{j^4 \cdot (1-j)^2} \right] \quad (5)$$

Масса динамической модели равна $m_{np} = \lambda \cdot \frac{G}{g}$.

Задача 1.

Определить коэффициент динамичности с учетом массы балки при неупругом ударе в сечении $x = a$ (рис.1), если удар произведен телом, весом \bar{P} , которое падает с высоты H и после удара движется вместе с балкой.

Чтобы определить k_d воспользуемся законом сохранения механической энергии за время удара: кинетическая энергия ударяющего тела и балки в конце удара плюс работа силы \bar{P} за время удара равна потенциальной энергии упругой деформации балки

$$T_{n.yd} + A(\bar{P}) = \Pi_{def} \quad (6)$$

где $T_{n.yd} = \frac{1}{2 \cdot g} \cdot (P + \lambda \cdot G) \cdot V_1^2$;

V_1 - скорость тел после удара.

Поскольку мерой взаимодействия тел при ударе является импульс сил, для нахождения V_1 воспользуемся законом сохранения количества движения объекта за время удара. Обозначив через μ коэффициент приведения массы балки по количеству движения, имеем:

$$\frac{P}{g} \cdot V_0 = \frac{P + \mu \cdot G}{g} \cdot V_1,$$

где $V_0 = \sqrt{2 \cdot g \cdot H}$.

Поэтому

$$V_1 = \frac{P \cdot \sqrt{2 \cdot g \cdot H}}{P + \mu \cdot G}. \quad (7)$$

Коэффициент μ получим из тезиса: количество движения балки с равномерно распределенной массой равно количеству движения ДМ, расположенной в сечении балки с координатой $x = a$: $\mu \cdot m \cdot V_{(a)} = \int_m \dot{y}_{(x)} \cdot dm$.

Учитывая формулу (3), имеем:

$$\mu = \frac{\int_0^l y_{(x)} \cdot dx}{l \cdot y_{(a)}}.$$

Проинтегрировав, учитывая обозначение $j = \frac{a}{l}$, получим формулу для вычисления коэффициента μ

$$\mu = \frac{4j - 2j^2 - 1}{8j^2 \cdot (1 - j)}. \quad (8)$$

Потенциальная энергия изгибной деформации ударяемой балки при выполнении закона Гука равна половине произведения силы P_δ на соответствующую ей деформацию δ_δ : $\Pi_{\text{деф}} = \frac{1}{2} \cdot P_\delta \cdot \delta_\delta$. Подставив в формулу (6) все слагаемые, с учетом (7), получим

$$\frac{1}{2} \cdot P \cdot H \cdot \frac{(1 + \lambda \cdot \frac{G}{P})}{(1 + \mu \cdot \frac{G}{P})^2} + P \cdot \delta_\delta = \frac{1}{2} \cdot P_\delta \cdot \delta_\delta.$$

Домножив это уравнение на $\frac{2}{P \cdot \delta_{cm}}$, учитывая, что при ударе коэффициент динамичности равен $k_\delta = \frac{P_\delta}{P} = \frac{\delta_\delta}{\delta_c}$, получим уравнение относительно неизвестной величины k_δ

$$k_\delta^2 - 2k_\delta - \frac{2H}{\delta_{cm}} \cdot \frac{(1 + \lambda \cdot \frac{G}{P})}{(1 + \mu \cdot \frac{G}{P})^2} = 0.$$

Положительный корень этого уравнения и есть ответ

$$k_\delta = 1 + \sqrt{1 + \frac{H}{\delta_{cm}} \cdot \frac{(1 + \lambda \cdot \frac{G}{P})}{(1 + \mu \cdot \frac{G}{P})^2}}. \quad (9)$$

Здесь: $\delta_{cm} = y_{(a)}$ - формула (4); коэффициенты λ и μ вычисляются по формулам (5) и (8) соответственно.

Вывод. Формула коэффициента динамичности при известных исходных данных H, P, G, l, E, I_z позволяет подобрать параметр a , обеспечивающий прочность балки.

Задача 2.

Если при проектировании или эксплуатации конструкции необходимо выбрать место на балке, в котором должен быть расположен источник вынужденных колебаний (точка M , рис.1) и, при этом, ставится задача избежать околорезонансного режима работы, надо знать величину собственной частоты изгибных колебаний балки как функцию координаты $x = a$.

Заменим балку динамической моделью с одной степенью свободы, движение которой описывается обобщенной координатой q , совпадающей с вертикальным перемещением сечения балки с координатой $x = a$. Масса ДМ

равна $m_{np} = \lambda \cdot m$, где λ - вычисляется по формуле (5)

$$\lambda = \frac{1}{105} \cdot \left[\frac{35 \cdot j \cdot (1-j) \cdot (2-j)^2 - 42 \cdot j \cdot (2-j) + 15}{j^4 \cdot (1-j)^2} \right].$$

Согласно тезису об эквивалентности потенциальной энергии деформаций балки и потенциальной энергии деформаций ДМ, учитывая закон Гука, имеем

$$\Pi_{\text{деф}} = \frac{1}{2} \cdot c \cdot q^2, \quad (10)$$

где c - коэффициент изгибной жесткости.

В случае плоского изгиба балки работа поперечной силы меньше работы изгибающего момента, поэтому первой работой пренебрегают и для балки постоянного сечения потенциальная энергия деформации равна

$$\Pi_{\text{деф}} = \frac{1}{2EI_z} \cdot \int_0^l M_{(x)}^2 dx, \quad (11)$$

где $M_{(x)} \approx E \cdot I_z \cdot y''_{(x)}$;

$y_{(x)}$ - уравнение изогнутой оси балки, формула (1).

Приравняв формулы (10) и (11), и выразив $y_{(x)}$ через обобщенную координату q , получают коэффициент c .

Более простой способ получить коэффициент c - из формулы $y_{(a)} = q = \frac{Q}{c}$

. Воспользовавшись уравнением $y_{(x)}$, имеем $y_{(a)} = \frac{Q \cdot a^2 \cdot b^2}{3 \cdot E \cdot I_z \cdot l}$. Поэтому

$$c = \frac{3 \cdot E \cdot I_z \cdot l}{a^2 \cdot b^2}. \quad (12)$$

Составим дифференциальное уравнение колебаний ДМ с помощью закона сохранения механической энергии: сумма кинетической энергии балки и потенциальной энергии ее изгибной деформации есть постоянная величина ($h = const$)

$$\frac{1}{2} m_{np} \cdot \dot{q}^2 + \frac{1}{2} c q^2 = \frac{1}{2} h^2. \quad (13)$$

Продифференцировав (13) дважды по времени, получим

$$\ddot{q} + k^2 q = 0,$$

где $k^2 = \frac{c}{m_{np}}$ - квадрат собственной частоты изгибных колебаний балки.

Имеем формулу для определения частоты

$$k = \sqrt{\frac{3 \cdot E \cdot I_z \cdot l \cdot g}{\lambda \cdot G \cdot a^2 \cdot b^2}}, \quad (14)$$

где g - ускорение свободного падения;

λ - формула (5).

Коэффициент динамичности в случае вынужденных колебаний с частотой ω достигает опасных значений, если коэффициент расстройки $\frac{\omega}{k}$ лежит в диапазоне $0,7 < \frac{\omega}{k} < 1,3$. Подставив в это неравенство значение k , зависящее от параметра j , и произведя вычисления, можно дать рекомендации относительно безопасного расположения источника вынужденных колебаний на балке. Анализируя формулу (14) делаем выводы о том, что для безрезонансных режимов эксплуатации конструкции можно варьировать параметрами: G, E, I_z, l, a .

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Тимошенко С.П. Колебания в инженерном деле / С.П.Тимошенко. М.: Физматгиз. – 1960. – 380 с.
2. Пановко Я.Г. Основы прикладной теории упругих колебаний / Я.Г.Пановко. – М.: «Высшая школа». – 1967. – 316 с.
3. Бидерман Н.Л. Колебания и ударные нагрузки. Сборник «Расчеты на прочность в машинах» /Под ред. С.Д.Пономарева, т.Ш. – М.: «Машгиз», 1959. – 326 с.
4. Беляев Н.М. Сопротивление материалов / Н.М.Беляев. – М.: Государственное из-во физ.-мат. лит. - 1952. – 856 с.

УДК 528. 4

СТАВЛЕННЯ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕОДЕЗИЧНОЇ НАУКИ В РІЗНІ ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Кузьмич Олександр Йосипович,
к.т.н., доцент, професор

Лапицький Ігор Володимирович,
к.т.н. доцент,

Ісаєв Олександр Павлович,
к.т.н., доцент

Бондар Світлана Андріївна,
асистент

Київський національний університет будівництва і архітектури

Розглянуто становлення та розвиток геодезичної науки у різні періоди людської діяльності. Показано підходи вивчення геодезичної науки у сучасних умовах.

Ключові слова: геодезія, виміри, нівелювання, геодезичні мережі, розміри землі.

Постановка проблеми. Аналіз розвитку геодезичної науки дає змогу правильному підходу до сучасного вивчення геодезії та шляхів її розвитку.

Огляд попередніх публікацій. На розвиток геодезії вплинули праці таких вчених, як Аристотель, Герон Олександрійський, Ератосфен Кіренський, Марко Поло, Ал-Біруні, Ал-Хорезмі, Христофор Колумб, Микола Коперник та ін. У подальшому дослідження розвитку геодезії відображено у роботах Ф. М. Красовського, А. С. Чеботарьова, Г. М. Тетерина, М. Г. Відуєва, А. Л. Островського та ін.

Постановка завдання. Проаналізувати етапи розвитку та становлення геодезичної науки.

Виклад основного матеріалу. Геодезія почала зароджуватися у стародавньому світі як сукупність землемірних знань. Дж. Бернал у своїй праці

[1] відзначав досягнення, отримані в бронзовому столітті (3000-2000 років до н.е.).

В інтелектуальних і культурних досягненнях відбулося формування арифметики, геометрії й астрономії, зважування та вимірювання величин.

З початком будівництва храмів, будинків, появою міст з'явилася необхідність геодезичних вимірювань. Сліди геодезичних робіт виявлені в долині Нілу [2]: кам'яний футшток, закладений 2200 років до н.е., в єгипетському папірусі містяться правила виробництва польових зйомок, в глиняних табличках древніх шумерів і вавилонян наводяться плани споруд та полів [3], земельних ділянок з позначенням розмірів і площ.

У сфері землеробства, а також при будівництві складних споруд людям доводилося вирішувати досить значний спектр геодезичних задач. Основними завданнями були:

- 1) Визначення розміру і форми окремих об'єктів або їх сукупності;
- 2) Визначення просторового положення об'єкта в заданій системі відліку, орієнтації, координат;
- 3) Визначення графічної моделі (схеми, карти, плани).

Більш докладний перелік завдань, які доводилося вирішувати у той час, і, які ми відносимо до геодезичних, такі:

1. Визначення форм, розмірів земельних ділянок, їх розташування серед інших, орієнтація, поділ загальної площі на частини і відновлення кордонів.
2. Планування земель, міських територій, формування міського господарства.
3. Геодезичне і геометричне обґрунтування будівництва каналів, шлюзів, дамб, робіт із зрошування, меліоративних та іригаційних споруд.
4. Геометрична і геодезична основа будівництва храмів, палаців, пірамід і їх комплексів, багатоповерхових будинків, систем каналів і водопроводів.
5. Складання схем і планів полів, міст, держав, місцевості.

Для вирішення цих завдань необхідно було створити інструменти і пристрої, які забезпечували точність вимірювань. Ці завдання вирішувалися за

допомогою простих інструментів:

1. Для завдань орієнтування - інструменти прямого кута (єгипетські, грецькі, римські пристрої типу «грому» або середньовічного землемірного хреста, гномон, а також мотузки з вузлами;

2. Для задач визначення розмірів - мірні мотузки, шнури та жердини;

3. Для задач нівелювання - водні нівеліри і ватерпаси.

Протягом всієї історії, аж до ХХ століття, в геодезії для вирішення геодезичних завдань широко застосовувався прямий кут. Прямий кут і відповідні пристрої використовувалися при зйомці (прямокутна зйомка), при плануванні та будівництві різних споруд. Стародавні єгиптяни прямий кут будували за допомогою мотузки, на якій вузли розташовувалися на відстані 3, 4, 5 одиниць.

У стародавньому Єгипті і Вавилоні навчання землемірної справи здійснювалося в Писцових школах.

У більш пізні часи землеміри вже виділялися за професією і, очевидно, за спеціалізацією навчання. Основними одиницями вимірювань були прямий кут, довжина, час, площа.

Антична наука за півтора-два століття працями видатних учених Евкліда, Архімеда, Ератосфена, Аполлонія Пергського, Гіппарха і інших досягла дивовижних результатів. Техніка вимірювань була удосконалена, в результаті чого можна було отримати розмір земної кулі (Ератосфен), розмір видимого диска сонця (Архімед), відстань від Землі до Місяця (Гіппарх, Посідоній, Птоломей).

В цей час в Стародавньому Римі з'являються нові спеціальності: землеміри, мірщики будівель, просто мірщики, нівеліровщики, охоронці кордонів, військові землеміри і стало застосовуватися найменування геодезист.

Математики Близького і Середнього Сходу багато уваги приділяли написанню книг з арифметики, методам обчислень, тригонометрії, геометрії, геодезії, астрономії та географії. Так, наприклад, встановлено, що Аль-Хорезмі є автором наступних творів: «Астрономічні таблиці», «Книга картини Землі»,

«Книга про побудову астролябії», «Книга про дії за допомогою астролябії», «Книга про сонячний годинник», «Книга історії».

Питання практичної геометрії розглядалися в працях видатних східних вчених: Бану Муса ібн Шакір (XII), Абу-л-Вафа ал-Бузджані («Книга про те, що необхідно реміснику з геометричних побудов»).

В епоху Відродження завдяки вченим Бекону, Декарту, Кеплеру, Галілею, Гюйгенсу, Паскалю, Лейбніцу, Ньютону, Спінозі відбулася наукова революція в області наукових знань, і в тому числі геодезії.

Система Коперника дозволила Джордано Бруно побудувати концепцію про множинність планетних систем і нескінченність Всесвіту.

У цей час в геодезії чітко визначено три напрямки: встановлення системи координат, одиниці довжини і перехід до принципу «від загального до конкретного».

У XVII-XVIII століттях були створені нові ефективні методи: триангуляції (побудова геодезичних мереж), топографічних зйомок (мензульна), вперше були розроблені наукові методи обробки результатів вимірювань; з'явилися топографічні карти. У XIX столітті була створена аерофототопографія, фотограмметрія. Вперше був розроблений фізичний метод вимірювань - барометр, до сих пір використовується в окремих видах інженерно-геодезичних вишукувань.

У 1794 році Гаус відкрив метод найменшої квадратичної суми, іменованої надалі способом найменших квадратів. У цей час стали інтенсивно розробляти прилади для кутових і лінійних вимірювань

Геодезична освіта в епоху Відродження зводилася до практичної геометрії - навчання методом вирішення різних геометричних задач, і здійснювалася поза стінами навчальних закладів - на місцевості. До XVII століття поступово зростає обсяг теоретичної частини в книгах по геометрії. У XIX столітті поступово починають набирати силу педагогічні та психологічні ідеї і з'являється природна цікавість до вивчення геометрії. В Англії та США формуються шкільні програми з геометрії і тригонометрії, в яких вимірювання

на місцевості займають важливе місце.

У XIX столітті значимість геодезії як в загальному, так і в професійному навчанні (особливо у військовій сфері) значно зростає. У цей час різко зростає кількість військових вищих і середніх навчальних закладів. У всіх навчальних закладах, крім теоретичних знань, проводяться геодезичні (топографічні) навчальні літні практики.

XX століття характеризується значним зростанням науково-технічного прогресу, що дало змогу появи нових геодезичних приладів та обчислювальної техніки, а також програмного забезпечення обробки геодезичних вимірів .

У наш час замість геодезії XX століття приходить нова, що радикально змінює не тільки існуючу теорію і практику, а й класичний образ геодезиста, його світогляд, усі принципи професійної діяльності. Відміною ознакою геодезії став *інформаційний принцип*. Зараз польові виміри в колишньому їхньому розумінні зникають.

На сучасному етапі процес навчання від механічної концепції переходить до інформаційної. Електронні тахеометри, різні бази даних, програмні забезпечення замінюють засоби вимірювання і обробки, характерні для XX століття, а відповідно і підхід до вивчення геодезичних наук.

Сучасні GPS і ГІС-технології повністю змінили весь процес координатизації простору і отримання картографо-геодезичної продукції.

В основі геодезичної освіти відбувається зміщення на новий якісний рівень узагальнення і систематизації: від класичних принципів лінійних і кутових вимірів до аналітичних, геометричних і фізичних принципів відображення просторових властивостей системи об'єктів в абстрактні системи; від найпростіших механічних кроків і дій до узагальнюючих інформаційних принципів і теорій; від класичних вимірюваних величин (довжина, кут, перевищення) до координат фундаментальних констант, безпосередніх метричних характеристик об'єктів і фізичних процесів; від планів і карт до аналітичних, графічних, цифрових і електронних моделей простору; від конкретних систем координат до загальних принципів координатизації

простору.

У даний час електронні карти стають обов'язковим компонентом не тільки в сфері планування та будівництва міст, виробничих комплексів, наукової діяльності, але і у навчанні. Також для вирішування цих задач застосовуються нові прилади, безпілотні літальні апарати і нове програмне забезпечення. При підготовці спеціалістів по геодезичним наукам на сучасному етапі приділяється увага не тільки вивченню геодезичних приладів і методів математичної обробки результатів вимірів, а й ГІС технологій та програмного забезпечення для обробки вимірів, та отримання кінцевих результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернал Дж. Наука в історії суспільства. - К .: Ін. Література, 1956.
2. Minow Helmut. Antige Feldmebkunst in Mesopotamien. «Vermessungsingenieur», 1973, № 1, 19-21.
3. Minow Helmut. Praxis Geometrie-5000 Jahre vermessungswesen. Antige Feldmebkunst in Agypten. «Vermessungsingenieur», 1973, № 3, 83-85.
4. Сіраджінов С.Х., Матвієвська Г.П. Ал-Хорезмі - видатний математик і астроном середньовіччя. - М., 1983. - 80 с.
5. Аристотель. Сочинения. – М. : Мысль, 1981. – Т. 3. – 612 с.
6. Гаусс К. Ф. Избранные геодезические сочинения. – М. : Изд-во геодез. лит-ры, 1958. Т. 2. – 245 с.
7. Геродот. История в 9 кн. – Л. : Наука, 1972. – 600 с.
8. История земельных отношений и землеустройства / под ред. А. А. Варламова. – М. : Колос, 2000. – 336 с.
9. Тетерин Г. Н. История межевания, землеустройства и земельного кадастра. – Новосибирск : СГГА, 2007. – 99 с.
10. Хренов Л. С. Хронология отечественной геодезии с древнейших времен и до наших дней. – Л. : ГАО, 1987. – 288 с.

УДК 621.81: 657.478.2

ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТРУМЕНТУ SOLIDWORKS COSTING ДЛЯ ШВИДКОГО ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ

Хруцький Андрій Олександрович,

к.т.н., доцент

Громадський Віктор Анатолійович,

к.т.н, старший викладач

Чумак Юрій Іванович

старший викладач

Криворізький національний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: Проведено огляд інструменту Costing з арсеналу САПР SolidWorks, що є одним із ефективних способів заощадити час і кошти та полегшення визначення собівартості продукції, забезпечити оптимізовані бізнес-процеси та допомагає робити точні оцінки вартості безпосередньо з 3D-моделі та швидкий порівняльний аналіз за його допомогою технологій виготовлення деталей гірничих машин.

Ключові слова: SolidWorks Costing, собівартість виготовлення, методи підрахунку собівартості, технологія виробництва, механічна обробка, лиття

Постановка проблеми. Підтримання конкурентоспроможності машинобудівних підприємств на сучасному вимагає високої якості продукції, гнучкості виробництва та низької собівартості продукції. Це означає, що оцінка собівартості виробництва завжди має першочергове значення. Для сучасного підприємства витрати на виробництво та життєвий цикл є такими ж важливими, як якість і функціональність продукту. [1].

На сучасному вимогливому ринку здатність розробляти продукти швидко стає все більш важливою. Саме по собі швидке визначення вартості виробництва того чи іншого виробу надає змогу отримати замовлення виробника, але надмірне заниження собівартості при такому швидкому

підрахунку шкодить прибутку та довірі до компанії, а завищена собівартість може призвести до втрати клієнтів.

На етапі проектування конструкторами закладається до 80 % собівартості продукту, які, як правило, приймають рішення, спираючись на власний досвід, а оцінка собівартості традиційно проводиться в кінці розробки продукту і, як результат, це вимагає досить багато часу та ресурсів на удосконалення та здешевлення продукту [1]..

Зменшення собівартості продукту на етапі проектування забезпечує кращі та швидші результати, ніж спроби зробити це на етапі виробництва. На етапі проектування обирається матеріал, проводяться вимірювання та тестуються результати і тому саме тут закладаються рамки для встановлення собівартості продукту. Крім того, саме на етапі проектування такі помилки, як неможливість виробництва та висока вартість виробництва, можуть бути мінімізовані або навіть усунені.

Оцінка можливої собівартості продукту займає багато часу та потребує знань і досвіду, а отримана оцінка значною мірою залежить від наявного персоналу. Традиційний процес визначення собівартості тривалий; він складається з кількох етапів і включає кількох людей, які працюють у різних відділах, як правило, у відділах розробки продукту, ціноутворення та виробництва. Ця процедура обрахунку повторюється, доки не буде досягнуто згода між усіма відділами. Відразу після отримання запиту від клієнта процес починається з дослідження технологічності продукту, потім обирається метод виробництва, оцінюється вартість виконаних частин, а результатом є цінова пропозиція [1].

Зазвичай виробники проводять оцінку собівартості та встановлення ціни на товар двома способами. Один з них заснований на аналізі ринкових цін на подібні продукти, інший полягає в тому, щоб обрахувати оцінку витрат. Для цього використовують прості методи та інструменти для визначення собівартості продукції, наприклад, таблиці Excel для розрахунків і програмне забезпечення для розкрою разом із програмним забезпеченням для числового

програмного керування для оцінки робочого часу, пов'язаного з вирізанням деталі з металевого листа. Визначення собівартості продукції триває зазвичай 3-4 дні [1].

Мета роботи. Огляд інструменту Costing з арсеналу САПР SolidWorks, що є одним із ефективних способів заощадити час і кошти та полегшення визначення собівартості продукції, забезпечити оптимізовані бізнес-процеси та допомагає робити точні оцінки вартості безпосередньо з 3D-моделі та швидкий порівняльний аналіз за його допомогою технологій виготовлення деталей гірничих машин.

Виклад основного матеріалу. Одним із ефективних способів заощадити час і кошти та полегшення визначення собівартості продукції є інвестиції в програмне забезпечення. Використання програмного забезпечення забезпечує оптимізовані бізнес-процеси, підтримує прийняття рішень і дає конкурентні переваги. Таким програмним забезпеченням є SolidWorks Costing.

Інструмент SOLIDWORKS Costing допомагає розрахувати вартість виробництва деталей з листового металу, механічно оброблених, багатотільних деталей, складань, а також пластикових пресованих, литих, надрукованих та зварних деталей. Кошторис визначається на основі автоматизації оцінки витрат на виготовлення та цін на матеріали [2, 3].

Цей інструмент допомагає конструкторам ще на етапі проектування приймати рішення щодо вартості виробництва та допомагає виробникам створювати цінові пропозиції для клієнтів. У разі зміни проекту оновлена вартість негайно відображається разом з її детальним аналізом. На етапі конструювання інструмент Costing надає оцінки оптимальної вартості виробництва деталей, що дозволяє порівнювати моделі задля приймання рішення на основі вартості на ранніх етапах процесу проектування [2, 3].

На етапі виробництва Costing дозволяє визначати точні ціни на основі відомої вартості матеріалів, процесів та інших пов'язаних витрат, які необхідні для виробництва деталей. Costing прискорює процес визначення цін у порівнянні з ручними методами, такими як використання електронних таблиць,

функції підрахунку або оцінка віддаленого матеріалу [2, 3].

Перевагами SolidWorks Costing є швидка оцінка собівартості, одночасна оцінка собівартості та проектування, дані можна зберегти для подальшого використання, легко оновлювати та адаптувати [1].

Як недоліка інструменту можна зазначити те, що налаштування шаблонів потребує досить багато часу, для роботи потрібні 3D моделі деталей та складань, погана функціональність для деяких операцій, відсутність деяких операцій [1].

Інформація про виготовлення та матеріал у шаблонах дозволяє інструменту Costing точно визначати вартість виробництва. У цих шаблонах можна вказати матеріал, який використовується для створення деталі, виробничі процеси (такі як лазерне різання, згинання та фрезерування), метод виробництва (обробка, лиття, формування пластмаси, 3D-друк) та відповідну вартість матеріалів та виробничих операцій. та очищення [3].

Також обраховуються і складання, що включають у себе комбінацію деталей з листового металу і механічно оброблених деталей. У цьому випадку додатково застосовується операції зварювання, операції налагодження, використання придбаних деталей та стандартних деталей Toolbox, а також операції визначені користувачем, наприклад, фарбування складання верхнього рівня тощо [3]. Користувачі можуть додатково налаштувати такі операції, як упаковка, введення ERP, фарбування тощо.

Інструмент Costing інтерпретує геометрію з погляду її виробництва, а не проектування. В інструменті Costing елементи, які можна побачити в CostingManager, не такі ж, як елементи SOLIDWORKS. Елементи Costing створюються як наслідок розпізнавання елемента Costing.

Наприклад, Costing отвір через деталь з листового металу, створений за допомогою майстра Отвори під кріплення, розпізнається як траєкторія вирізу. Ця траєкторія вирізу буде зроблена за допомогою лазерного, водоструминного або плазмового різання. У Costing обробки SOLIDWORKS витягнутий виріз або отвір, створений за допомогою майстра Отвори під кріплення, розпізнається як

просвердлений отвір. Іноді ціла група елементів SOLIDWORKS розпізнається Costing як один виробничий елемент. Наприклад, зовнішні краї деталі можуть складатися із заокруглень та прямих кромок. Вони розпізнаються у Costing як одна траєкторія вирізу.

Підрахунок собівартості продукції інструментом Costing виконується через шаблони, які пов'язують виробничі операції зі своєю вартістю. Ці шаблони включають інформацію про вартість матеріалу, обробки та праці.

Після завершення розпізнавання виробничих елементів Costing класифікує кожен елемент (наприклад, траєкторії вирізу, згини, отвори та операції фрезерування) та застосовує правильну інформацію із шаблону для розрахунку вартості конкретних виробничих елементів. Загальна вартість всіх елементів зводиться до таблиці, і відображається остаточною вартістю одиницю.

На основі експрес-аналізу собівартості виготовлення деяких характерних деталей (провушин, дисків, коліс, валів тощо) за допомогою інструменту SolidWorks Costing встановлено, що використання лиття для отримання заготовок знижує собівартість у 1,65-2,5 разів, причому така економія відбувається за рахунок зниження витрати матеріалу. Вартість використаного матеріалу при застосуванні лиття знижується у 1,5-1,8 разів. Значно знижуються витрати на механічну обробку заготовок–відливок порівняно із заготовками з прокату у деяких випадках до 5 разів за рахунок усунення операцій чорнової механічної обробки. А сучасні методи надточного лиття дозволяють, у деяких випадках усунути навіть напівчорнову обробку.

Висновки. Використання інструменту SolidWorks Costing може суттєво заощадити час на оцінку витрат, причому він є достатньо точним порівняно з традиційними способами. У результаті проведеного експрес-аналізу собівартості виготовлення характерних деталей гірничих машин підтверджено роботоспроможність інструменту SolidWorks Costing зі швидкого та точного визначення собівартості як окремих деталей, так і складань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Anna Holmberg, Amy Zhu. Implementation of SolidWorks Costing. The Implementation Process and Cost Estimation in Sheet Metal Industry. Master of Science Thesis.- Stockholm, Sweden, 2012. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:768122/FULLTEXT01.pdf>
2. Justin Flett. Making Cents of It: Your Introduction to SOLIDWORKS Costing. URL: https://openlab.citytech.cuny.edu/swansonmech3550fa2018/files/2020/12/E_guide_Your_Introduction_to_SOLIDWORKS_Costing__1_.pdf
3. SOLIDWORKS Costing Overview. URL: https://help.solidworks.com/2021/English/SolidWorks/sldworks/c_costing_overview.htm

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 532

ЧИСЕЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СКЛАДНОЇ ТУРБУЛЕНТНОЇ ТЕЧІЇ. ІНТЕГРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОГЕРЕНТНИХ ВИХРОВИХ СТРУКТУР

Кузьменко Віктор Григорович,

к.ф.-м.н., с.н.с.

Інститут гідромеханіки НАН України

м. Київ, Україна

Анотація. Нестационарний тривимірний турбулентний потік нестисливої рідини над прямокутною двохвимірною перешкодою в примежовому шарі чисельно досліджується, використовуючи LES, пристінні моделі та кінцево-різницевий метод з другим порядком точності. Співвідношення висоти до довжини перешкоди становить 4, число Рейнольдса для перешкоди Re дорівнює 10500 та число Рейнольдса на "вході" $Re_\delta = 10500$ для турбулентного примежового шару. Когерентні структури ідентифікуються та візуалізуються за допомогою Q-критерія. Для кожного моменту часу вводяться визначення ряду нових інтегральних характеристик організованих вихрових утворень і хаотичних вихорів різних масштабів: середня когерентність, середня турбулентна енергія, середня площа поперечних перетинів вихрових утворень. Чисельне моделювання було виконано для дослідження Q-ізоповерхонь і інтегральних характеристик організованих утворень. В великій розрахунковій зоні були визначені когерентні структури різних конфігурацій. Найбільші значення середньої турбулентної енергії когерентних структур були визначені за перешкодою в зоні приєднання відривної течії та її відновлення.

Представлені інтегральні характеристики вздовж основного потоку в кожному часі будуть методологічно справедливими при різних критеріях когерентних структур.

Ключові слова: турбулентний примежовий шар, перешкода, чисельний метод, когерентні структури, критерій ідентифікації, еволюція, інтегральні характеристики.

Вступ. При дослідженні складних турбулентних течій, які мають практичну цінність, завжди існує головний напрямок потоку, де спостерігається максимальне значення вдовжпоточної компоненти середньої швидкості. Тому, існує можливість виокремити деякі інтегральні характеристики вздовж головного потоку для всіх основних механізмів турбулентної течії. На сучасному рівні розвитку комп'ютерної техніки та обчислювальних методів (LES, DNS) ці інтегральні характеристики уздовж основного напрямку турбулентного потоку повинні представляти собою широкий набір характерних величин для миттєвого поля швидкості.

В сучасній гідромеханіці вивчаються вихрові структури (короткоживучі хаотичні і довгоживучі когерентні) різних масштабів в турбулентних течіях: в пристінній турбулентності, при обтіканні перешкод, в нестационарних тривимірних турбулентних течіях з відривом і приєднанням потоку, при взаємодії між великими і малими масштабами хаотичних і когерентних утворень. Дослідженню просторової трансформації і еволюції когерентних вихрових структур присвячено певне число праць [1, 3, 4, 7, 8].

Мета роботи. Дослідження проблеми ідентифікації та візуалізації різномасштабних когерентних структур з визначенням їх нових інтегральних характеристик когерентності, турбулентної енергії, площі поперечних перерізів організованих вихрових структур для великої обчислювальної області на основі аналізу розрахункових даних, отриманих із застосуванням LES, що є розвитком праць [5, 6, 7].

Матеріали та методи. Математична модель: 1) турбулентний потік в'язкої нестисливої рідини при нульовому поздовжньому градієнті тиску на зовнішній границі тече на ділянці $0 \leq X \leq X_k$ над напівнескінченною пластинною з розташованою на ній поперечною двовимірною перешкодою; максимальна швидкість зовнішнього потоку U_0 ; висота перешкоди S ; її довжина $0.25 S$; 2) на інтервалі часу $0 < t < 75$ розраховується нестационарна тривимірна турбулентна течія при числі Рейнольдса $Re = U_0 S / \nu = 10500$ для перешкоди, числі Рейнольдса $Re_\delta = 10500$ для турбулентного примежового шару при $X=0$ ($\delta=1$; $u_* = 0.052$); 3) задача розглядається в скінченній тривимірній розрахунковій області з заданими граничними умовами. Рівняння руху вязкої нестисливої рідини в турбулентному режимі описуються в вигляді системи безрозмірних фільтрованих нестационарних рівнянь Нав'є-Стокса [2, 4, 6]:

$$\frac{\partial \tilde{u}_i}{\partial t} + \frac{\partial (\tilde{u}_i \tilde{u}_j)}{\partial x_j} = - \frac{\partial P}{\partial x_i} + \frac{1}{Re} \frac{\partial^2 \tilde{u}_i}{\partial x_j \partial x_j} - \frac{\partial \tau_{ij}}{\partial x_j}; \quad (1)$$

$$\frac{\partial \tilde{u}_i}{\partial x_i} = 0,$$

де тензор підсіткових напруг τ_{ij} параметризується на основі динамічної підсіткової моделі [2, 6]. Опис деталей чисельного методу для LES має вид повністю аналогічний праці [6].

Результати та обговорення. Представлена тривимірна ідентифікація різномасштабних когерентних структур на основі чисельних результатів еволюції нестационарної відривного турбулентного течії з перешкодою. В цій праці всі величини є безрозмірні, в тому числі компоненти миттєвої швидкості \tilde{u}_i та параметр когерентності Q , де

$$Q = - \frac{1}{2} \frac{\partial \tilde{u}_i}{\partial x_j} \frac{\partial \tilde{u}_j}{\partial x_i}.$$

Цей Q критерій когерентності найбільш часто використовується в останні

роки в науковій літературі та виконується при умові $Q > 0$ (завихренність переважає над деформацією). На рис. 1 представлені ізоповерхні миттєвих величин Q при $t=68$. Використано наступне визначення турбулентної енергії $E = 0.5 ((\tilde{u}_1 - \langle \tilde{u}_1 \rangle_z)^2 + ((\tilde{u}_2 - \langle \tilde{u}_2 \rangle_z)^2 + (\tilde{u}_3 - \langle \tilde{u}_3 \rangle_z)^2)$, де $\langle \cdot \rangle_z$ – операція осереднення величини по z .

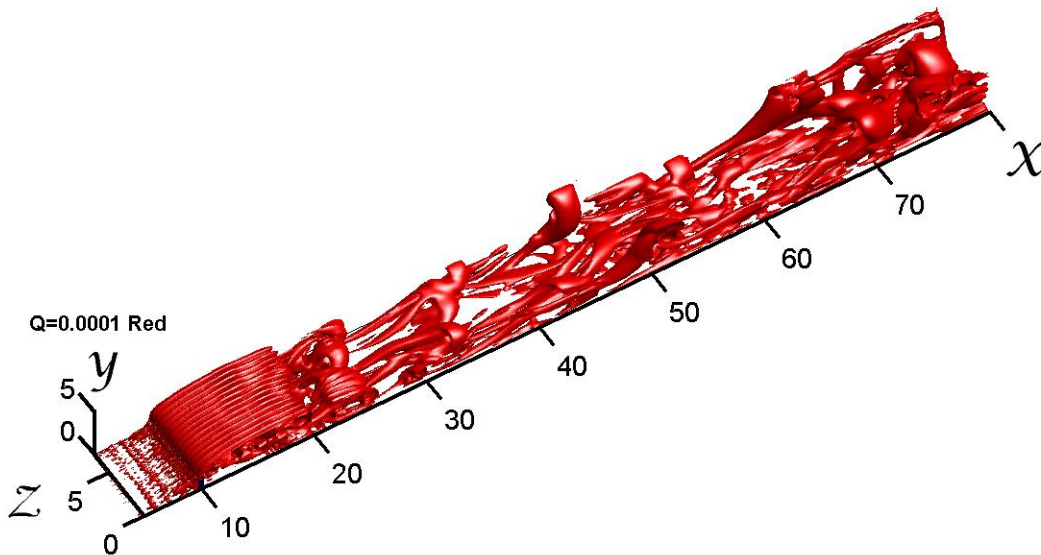

Рис 1. Ізоповерхні Q з граничним значенням $Q=0.0001$ при $t=68$.

Для виявлення і виділення інтегральних характеристик когерентних структур різних масштабів в кожен момент часу в даній роботі запропоновано середнє значення величини $A(x,y,z,t) = \{Q(x,y,z,t); E(x,y,z,t); S(x,y,z,t)\}$ в виді

$$A_I(x,t) = \int_0^{z_k} \int_0^{y_k} A(x,y,z,t) / S_{yz} dz dy,$$

де $S_{yz} = y_k z_k$ (площа вертикального перетину розрахункової сітки), середня площа поперечних перерізів вихрових структур $S_I(x,t)$. У дослідженні приділено особливу увагу вивченню поведінки максимумів і мінімумів інтегральних параметрів уздовж потоку, що безпосередньо пов'язане з розташуванням когерентних структур, їх розмірами, еволюцією середніх величин площі поперечних перерізів і енергії. Рис. 2 показує розподіл масштабованих величин E_{A^*} , E_{B^*} та E_{T^*} при $t=68$. Величина E_{IT} (чи E_{T^*})

характеризує турбулентну енергію всіх вихорів, E_{A^*} визначає кінетичну енергію когерентних утворень. Виявлено сильні відмінності за абсолютними значеннями між E_{A^*} та E_{T^*} при збереженні хорошої кореляції розташування їх максимальних значень. З рис. 2 видно, що E_{T^*} приблизно в два рази більше енергії когерентних структур всіх розрахункових масштабів E_{A^*} на ділянці $17 < x < 80$, а перед перешкодою їх відмінності ще значніше.

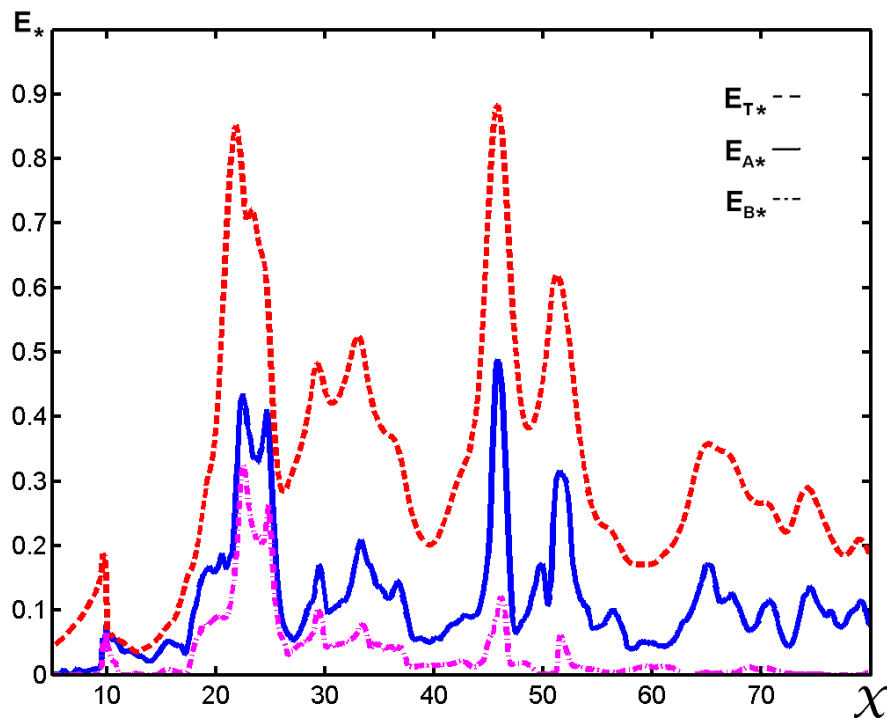

Рис 2. Розподіл величин E_{A^*} (-), E_{B^*} (-.-) та E_{T^*} (- -) при $t=68$; $Re=10500$.

Висновки.

1. Розглянуто подробиці дослідження перспективності тривимірної ідентифікації та візуалізації різноманітних когерентних структур з визначенням їх нових інтегральних характеристик когерентності, турбулентної енергії, площі поперечних перерізів організованих вихрових структур в турбулентній течії (з відривом, приєднанням і відновленням) для великої обчислюваної області на основі аналізу чисельних даних, отриманих із застосуванням LES.

2. Вперше для всіх миттєвостей часу встановлено, що найбільші значення турбулентної енергії організованих вихрових структур визначені за

перешкодою в зоні приєднання відривної течії і її відновлення. Інтегральні характеристики методологічно придатні для різних критеріїв когерентних структур.

3. Вперше для визначення інтегральних характеристик був створений пакет прикладних програм на алгоритмічній мові FORTRAN, який вбудований в основний чисельний метод LES для складної турбулентного течії. Для візуалізації тривимірних когерентних структур та їх інтегральних характеристик розроблений ряд програм і використаний пакет MATLAB.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Chakraborty P., Balachandar S. and Adrian R. On the relationships between local vortex identification schemes // J. Fluid Mech. – 2005. – v.535. – P.189 – 214.

2. Germano M., Piomelli, U., Moin, P. and Cabot W. A dynamic subgrid-scale eddy viscosity model // Phys. Fluids A. – 1991. – v.3,N7. – P.1760–1765.

3. Kolar, V. Vortex identification: New requirements and limitations // Int.J. of Heat and Fluid Flow. – 2007. – v. 28,N4. – P.638–652.

4. Kuzmenko V.G. Dynamic Subgrid Models for LES Technology // Appl. Hydromechan. – 2004. – v.6,N3. – P.22–27 (in Russian).

5. Kuzmenko V.G. Simulation of a turbulent wall flow with an fence based on the hybrid LES/RANS approach // Appl. Hydromechan. – 2011. – v.13,N3. – P.48-60 (in Russian).

6. Kuzmenko V.G. Simulation of unsteady turbulent flow with an fence based on a hybrid LES/URANS approach // Appl. Hydromechan. – 2013. – v.15,N2. – P.22-36 (in Russian).

7. Kuzmenko V.G. Simulation of turbulent flow with an fence and three-dimensional identification of coherent structures // Appl. Hydromechan. – 2016. – v.18, N1. – P.19–30 (in Russian).

8. Natrajan V. and Christensen A. The role of coherent structures in subgrid-scale energy transfer within the log layer of wall turbulence // Phys. Fluids. – 2006. – v.18, 065104

УДК 517.95

РЕШЕНИЕ ОДНОЙ СМЕШАННОЙ ЗАДАЧИ, СОДЕРЖАЩЕЙ В ГРАНИЧНЫХ УСЛОВИЯХ ПРОИЗВОДНЫЕ ПО ВРЕМЕНИ ДЛЯ УРАВНЕНИЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ КОЛЕБАНИЙ В ПРОВОДАХ

Мамедова Н. Г.

Канд. физ. мат. н., доц.,

Аббасова А. Х.

Канд. физ. мат. н., доц.

Бакинский Государственный университет

г. Баку, Азербайджан

Аннотация: В работе рассматривается смешанная задача для уравнения электрических колебаний в проводах. Граничные условия задачи содержат дифференциальные выражения по времени. Решение находится применением вычетного метода Расулова и строится в виде полного интегрального вычета.

Ключевые слова: смешанная задача, вычетный метод Расулова, полюс.

Как известно [1], прохождение электрического тока по проводу характеризуется силой тока i и напряжением V . Они являются функциями положения точки x и времени t . В представленной работе рассматривается смешанная задача для уравнения напряжения

$$V_{xx} = CLV_{tt} + (CR + GL)V_t + CLV \quad (1)$$
$$x \in (0,1), t \in (0,T]$$

с граничными условиями

$$CLV_{tt}(0,t) + (CR + GL)V_t(0,t) + \alpha V_x(0,t) = 0$$
$$CLV_{tt}(1,t) + (CR + GL)V_t(1,t) + \alpha V_x(1,t) = 0 \quad (2)$$

и начальными условиями

$$u_t^{(k)}(x,0) = \Phi_k(x) \quad k = 0,1 \quad (3)$$

где R и L сопротивление и коэффициент самоиндукции, а C и G коэффициенты ёмкости и утечки, рассчитанные на единицу длины.

Очевидно, что граничные условия не допускают разделения переменных

и метод Фурье разделения переменных к данной задаче не применим. Но граничные условия содержат дифференциальное выражение по времени, входящее в уравнение, что позволяет удачно применить вычетный метод Расулова [2] к данной задаче. Далее, по общей схеме вычетного метода рассматриваемой смешанной задаче сопоставляем две задачи с комплексным параметром λ :

А. Задачу Коши нахождения решения уравнения

$$CLZ_t'' + (CR + GL)Z_t + (GR - \lambda^2)Z = 0, \quad t \in (0, T) \quad (4)$$

при начальных условиях

$$Z_t^{(k)}(0, \lambda, x) = \Phi_k(x), \quad k = 0, 1 \quad (5)$$

Б. Спектральную задачу нахождения решения уравнения

$$y'' - \lambda^2 y = h(x), \quad x \in (0, 1) \quad (6)$$

при граничных условиях

$$\begin{aligned} y''(0) - GRy(0) + \alpha y'(0) &= 0, \\ y''(1) - GRy(1) + \beta y'(1) &= 0, \end{aligned} \quad (7)$$

где $h(x)$ - произвольная функция, обладающая непрерывной производной.

В силу уравнения (6), функция $y(x)$ будет удовлетворять граничным условиям

$$\begin{aligned} \lambda^2 y(0) - GRy(0) + \alpha y'(0) &= -h(0), \\ \lambda^2 y(1) - GRy(1) + \beta y'(1) &= -h(1). \end{aligned} \quad (8)$$

Решением задачи (6)-(8) будет сумма решений следующих двух спектральных задач:

$$1) \quad y'' - \lambda^2 y = h(x), \quad (9)$$

$$\begin{aligned} (\lambda^2 - GR)y(0) + \alpha y'(0) &= 0 \\ (\lambda^2 - GR)y(1) + \beta y'(1) &= 0 \end{aligned} \quad (10)$$

$$2) \quad y'' - \lambda^2 y = 0, \quad (11)$$

$$\begin{aligned} (\lambda^2 - GR)y(0) + \alpha y'(0) &= -h(x) \\ (\lambda^2 - GR)y(1) + \beta y'(1) &= -h(x) \end{aligned} \quad (12)$$

Нетрудно убедиться, что это решение представляется формулой

$$y(x, \lambda, h) = \int_0^1 G(x, \xi, \lambda) h(\xi) d\xi + Y(x, \lambda, h), \quad (13)$$

где $G(x, \xi, \lambda)$ -функция Грина задачи (6)-(8), для которой имеет место формула

$$G(x, \xi, \lambda) = \frac{\Delta(x, \xi, \lambda)}{\Delta(\lambda)}$$

$\Delta(\lambda)$, $\Delta(x, \xi, \lambda)$ и $Y(x, \lambda, h)$ вычисляются по известным формулам [2].

Вычисления показывают, что

$$\Delta(\lambda) = e^{-\lambda} (\lambda^2 + \alpha\lambda - GR) (\lambda^2 - \beta\lambda - GR) - e^{\lambda} (\lambda^2 - \alpha\lambda - GR) (\lambda^2 + \beta\lambda - GR). \quad (14)$$

Можно проверить, что задача (6)-(8) регулярна в смысле определения [2]. Это означает, что для любой непрерывно-дифференцируемой функции $h(x)$ справедлива формула разложения

$$h(x) = -\frac{1}{2\pi\sqrt{-1}} \sum_{\nu} \int_{c_{\nu}} \lambda y(x, \lambda, h(x)) d\lambda, \quad x \in (0,1) \quad (15)$$

где c_{ν} -простой замкнутый контур, окружающий только один полюс λ_{ν} подынтегральной функции и сумма по ν распространена на все полюсы.

Исследования показывают, что при $\alpha < 0$ и $\beta > 0$ достаточно большие нули характеристического определителя $\Delta(\lambda)$ чисто мнимые, простые и имеют асимптотическую оценку

$$\lambda_{\nu} = \pi i \nu + O\left(\frac{1}{\nu}\right)$$

Опираясь на этот факт доказывается ограниченность решения задачи Коши (4)-(5) на спектре спектральной задачи и существование решения задачи (1)-(3), которое конструируется из решений задач А) и Б) и представляется в виде полного интегрального вычета

$$V(x, t) = -\frac{1}{2\pi\sqrt{-1}} \sum_{\nu} \int_{c_{\nu}} \lambda^{n-1} y(x, \lambda, z(t, x, \lambda)) d\lambda, \quad (16)$$

где сумма по ν распространяется на все полюсы λ_{ν} подынтегральной функции, c_{ν} имеет тот же смысл, что и выше. Функция $y(x, \lambda, z)$ определяется формулой (13), а функция $Z(t, x, \lambda)$ является решением задачи Коши (4)-(5).

Принимая во внимание то обстоятельство, что все полюсы подынтегральной функции в правой части простые, вычислением вычетов из (16) построен функциональный ряд, который при определенных условиях гладкости, налагаемых на начальные функции $\Phi_0(x)$, $\Phi_1(x)$ является классическим решением задачи (1)-(3).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. А.Н.Тихонов, А.А.Самарский Уравнения математической физики// Москва- «Наука- 1977 735 с.
2. М.Л.Расулов Применение вычетного метода к решению задач дифференциальных уравнений// Баку- «Елм»- 1989.- 328 с.

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

УДК 622.1:550,8 (85)

ГЕОФІЗИЧНІ ВИШУКУВАННЯ ПРИ ПОШУКОВО-ОЦІНЮВАЛЬНИХ РОБОТАХ НА ЗАЛІЗО В МЕЖАХ ПЛОЩІ КАНОЗІУМ (ПРОВІНЦІЯ ЛАМБАЕКЕ, РЕСПУБЛІКА ПЕРУ)

Харитонов Віталій Миколайович,

к.геол.н., доцент

Криворізький національний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: В останні роки намітилася тенденція до нарощування сировинної бази заліза Республіки Перу. В зв'язку з цим інтенсифікувалися геолого-розвідувальні роботи в межах площ перспективних для видобутку залізних руд. Геологічні і геофізичні роботи проведені в рамках пошуково-оцінювальних робіт в межах площі Канозіум (північ Перу) дозволили виявити ділянки першочергового проведення геологорозвідувальних робіт. Рекомендовані місця локації проходження 5 канав і буріння 6 свердловин.

Ключові слова: геологорозвідка, проектування, геофізика, залізо, мінеральні ресурси, Перуанські Анди

Площа Канозіум знаходиться в північній частині Перу (рис. 1) поблизу міста Ольмос (провінція Ламбаеке). В безпосередній близькості від неї знаходяться кілька хуторів та селищ. Геологічна позиція площі робіт - альпійська складчаста область (Андійська Кордильєра), яка з північного заходу, заходу та півдня обрамляє древні ядра Південноамериканської

платформи.

З геологічної точки зору Анди складаються з різних сегментів. У південній частині континенту через Патагонію та Вогняну Землю тягнеться єдиний за своєю будовою гірський хребет, що має загальну назву «Антарктанди». На півночі Антарктанди переходять до масиву Науель-Уапі. Головна (середня) частина Андійської Кордильєри називається Центральними Андами, які поділяються на Аргентинсько-Чилійські Анди – на півдні та Перуанські Анди – на півночі. У північному Перу поблизу кордону з Еквадором гірські ланцюги змінюють свій напрямок на північно-східний. Тут починається Північна Кордильєра, яку поєднують під загальною назвою Карибських Анд. Також виділяють Східну Кордильєру [1].

Рис. 1. Оглядова карта району робіт (супутниковий знімок)

Залізорудну промисловість Перу започатковано у 1952 р.; з 2012 р. до 2021 р. видобуток залізних руд країни зростав з 6,6 до 12,2 тис. т. Виняток становить 2020 р., коли видобуток дещо знизився порівняно з попереднім 2019 р. – з 10,1 до 8,8 тис. т. [2], що вірогідно пов'язано зі світовою кризою,

обумовленою пандемією Ковід-19. Ресурсна база Перу нараховує близько 70 родовищ і проявів, переважно дрібних. Відоме єдине крупне родовище Маркона, яке розташоване в Береговій Кордильєрі. Отже, можна зазначити, що в останнє десятиліття намітився розвиток залізорудної промисловості Перу, що обумовлює інтенсифікацію геолого-розвідувальних робіт з нарощування сировинної бази заліза.

Геологічні та геофізичні дослідження за участю автора публікації проводилися в межах найбільш перспективних квадрантів К1-К3 площі Канозіум. При проходженні геологічних маршрутів проводилася геологічна документація відслонень, замірялися елементи залягання пластів гірських порід, відбиралися рядові мінералогічні проби руд і гірських порід, що їх вміщують. При цьому проводилася інструментальна прив'язка геологічних об'єктів та точок опробування. На кожній точці визначалася геологічна позиція; виконувався геологічний опис: проводилося макроскопічне визначення мінерального складу, текстури та структури руди та гірських порід, що їх вміщують; проводилася польова ідентифікація мінеральних різновидів руд та порід.

При проходженні геологічних маршрутів було уточнено геологічні характеристики відомих рудопроявів. Крім того, було виявлено та детально охарактеризовано нові рудопрояви. Для експрес-визначень хімічного складу залізняку використовувався магнітний тестер руди.

Основний обсяг геофізичних робіт (магніторозвідки) виконувався в межах квадранта К1. Частково було вивчено також квадранти К2 і К3. Загальна кількість геофізичних профілів становила 17.

Значення вертикальної магнітної складової Z у пікетах профілів було перераховано з урахуванням варіативності магнітного поля, що визначається на контрольній точці за межами ділянки [3]. Отримані, таким чином, значення Z стали основою побудови робочих геофізичних профілів.

Відповідно до отриманих даних, у межах квадранта К1 було виділено 5 магнітних аномалій. Найбільша аномалія була виявлена за даними геофізичного

профілю 15 (рис. 2.). У межах інших чотирьох (профілі 1, 7, 12, 14) аномалій значення вертикальної складової магнітного поля досягають 20000 нТл. Для найбільшої аномалії значення Z перевищують 30 000 нТл.

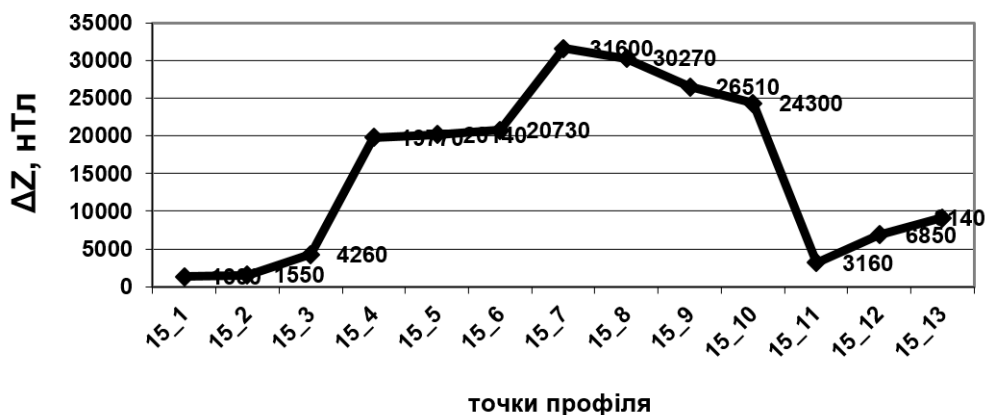

Рис. 2. Геофізичний профіль 15

Аномалії характеризуються подовженою формою, що зазвичай, пов'язано з наявністю в межах вивчених ділянок рудних тіл лінзовидної, пластоподібної, рідше стовпчастої форми. При інтерпретації магнітних аномалій приймається, що висока інтенсивність магнітного поля (кілька десятків тисяч нТл), яка фіксується над магнітними тілами, може інтерпретуватися так:

- рудне тіло присутнє в межах аномалії, якщо глибина його залягання менша за лінійні розміри його горизонтального перетину;
- інакше (глибина залягання рудного тіла значно перевищує його розміри) для завірення присутності рудного тіла необхідно користуватися геологічними даними.

З урахуванням геологічної та геофізичної інформації, найперспективнішою ділянкою, з якої рекомендується розпочати гірничодобувні роботи, є північно-східний кут квадранта К1. Наявність у цій частині квадранта кількох аномалій свідчить про переривчастий або пірнаючий характер зруденіння.

Характер аномалії, виявленої за даними профілю 12, задовільно узгоджується з даними, отриманими під час проходження розвідувальних шурфів. У цій частині квадранта виявлені рудоносні ділянки, складені

залізняками делювіального типу. Ослаблення інтенсивності магнітного поля від максимуму у північно-східному напрямку може бути пов'язане із зануренням продуктивного пласта. У цьому випадку можна допустити його поєднання з описаним вище потенційним рудопроявом у північно-східному куті квадранту К1. Не виключено також, що магнітні аномалії профілів 1, 7 і 12 роз'єднані.

Ланцюг більш слабких аномалій у західному напрямку від максимуму на профілі 12 можна пояснити дворазовим зануренням рудного тіла або уривчастістю зруденіння. Аномалія за профілем 14 має локальний характер і може розглядатися як об'єкт подальшого геологічного вивчення.

Найбільша аномалія за профілем 15 може бути обумовлена продовженням до північного заходу рудоносної ділянки, виявленої за даними геофізичного профілю 12 (під гребнем гірського хребта). Можлива також наявність самостійного рудного тіла або рудоносної ділянки безпосередньо під аномалією.

Висновки. За геофізичними даними можна рекомендувати проведення таких геологорозвідувальних робіт.

1. На ділянці аномалії профілю 15 – проходження 5 розвідувальних каналів по північно-західному схилу хребта з орієнтуванням їх перпендикулярно до подовження аномалії на відстані 50 м одна від одної. Канави повинні мати довжину 20-25 м, ширину по поверхні 1,0-1,5 м, ширину по днищу 0,5 м, глибину (залежно від геологічних умов) 1-2 м.

2. Буріння розвідувальних свердловин:

– 2 свердловини по осьовій лінії аномалії профілю 15, у її центральній частині – на відстані 50 м одна від одної;

– 2 свердловини на плато між аномаліями профілів 15 та 12;

– 1 свердловина у зоні ослаблення аномалії профілю 12 у північно-східному напрямку;

– 1 свердловина – в інтервалі між магнітними аномаліями профілів 1 та 7.

У межах квадранта К2 на початковому етапі його геофізичного вивчення були виявлені суттєві аномалії. Пройдені профілі розташовані на максимальних

абсолютних висотах. Подальше вивчення в межах квадранта К2 слід проводити зі згущенням мережі геофізичних профілів. Оскільки в його межах було виявлено невелику площу з проявами руди делювіального типу, геофізичні спостереження слід супроводжувати геологорозвідувальними та геолого-пошуковими роботами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Carlier G., Grandin G., Laubacher G., Marocco R, Megard F. Present Knowledge of the Magmatic Evolution of the Eastern Cordillera of Peru. *Earth-Sci. Rev.*, 18: 253-283.
2. Сайт статистика. URL: <https://www.statista.com/statistics/1319381/peru-iron-ore-production-volume/> (дата відвідування 29.08.2023 р.)
3. Стащук В.С., Сухорада А.В., Гузій М.І. Основи магнетизму (навчальний посібник для студентів I-II курсів геофізичної спеціальності. Вид. КДУ, 2004. 120 с.

ARCHITECTURE

УДК 74.01/.09

CLASSIFICATION OF FEATURES OF DECOR ARRANGEMENT IN AZERBAIJANI MEDIEVAL ARCHITECTURE

Rasulova Zamina

Senior Lecturer

Azerbaijan University of Architecture and Construction

Annotation: This article delves into the rich tapestry of medieval architectural schools in Azerbaijan, highlighting both their shared and distinctive design elements. In the scientific analysis, each of the architectural schools was studied individually. Consequently, to comprehensively uncover the characteristics of decorative art within the architecture of this era and to attain the primary results, the adoption of a methodology for creating the classification table was deemed appropriate.

Keywords: decor, architectural schools, building materials. color, tile

Each of the medieval architectural schools in Azerbaijan exhibited both shared and distinct design features. The classification table is organized around a set of indicators for each medieval school of architecture. These indicators encompass various aspects, including the historical period, geographical region, monument names, architects, patrons, compositional structure (whether symmetrical or asymmetric), decorative elements, types of capitals, ornamental styles (geometric, botanical, zoomorphic, and epigraphic writing), and forms of decoration (flat or voluminous-relief), all considered in conjunction with material choices and color characteristics.

In the Aran school of architecture, the focus was on medieval architectural design within the geographical confines of Shamkir, Lachin, Fuzuli, Barda, Zangilan,

Aghdam, Ganja, Gusar, and Gazakh [1].

The Nakhchivan Maragha school of architecture concentrated on medieval architecture in the geographical regions of Nakhchivan, Julfa, Sharur, Ordubad, Urmiya, Maragha, and Marand.

The Qazvin-Hamadan school of architecture dealt with the decoration of medieval architecture within the geographical boundaries of Qazvin, Hamadan, and Zanzan.

The Shirvan school of architecture addressed medieval architectural design within the geographical borders of Baku, Absheron, Shamakhi, Hajigabul, and Gabala [1].

The Tabriz school of architecture focused on the decoration of medieval architecture in the geographical regions of Tabriz, Ardabil, and Sultaniya.

Key findings from our compilation of the "Classification of features of decor design in Azerbaijani medieval architecture" include:

1. Aran architectural school: Plan structure - symmetrical, Decor - relief, geometric, zoomorphic, epigraphic writing (kufic, suls inscription), Architectural elements - capitals, arches, borders, niches, balconies; construction materials - baked brick, tuff stone, limestone, chalky white stone, river stone, cobblestone, marble, basalt slab; general color scheme - red (brick), blue, turquoise [2].

2. Nakhchivan Maragha school of architecture: Plan structure - symmetrical; Decor - relief, geometric, botanical, epigraphic writing (Kufic); Architectural elements - capitals, arches, facades, niches, volumetric spaces, freestanding elements; Construction materials - baked brick, late, tile; General color scheme - red (brick), blue.

3. Qazvin Hamadan School of architecture: Plan structure – symmetrical; Decor - relief, flat, geometric, floral, zoomorphic, epigraphic writing (kufi, naskh); Architectural elements - bashtags, facades, borders, volumetric spaces; Construction materials - fired brick, brick, stone, wood, thigh stone, hewn gallstone, reddish local stone, tuff stone; General color scheme - red (brick), sky blue, turquoise, yellow.

4. Shirvan School of architecture: Plan structure – asymmetric;

Decor - relief, geometric, floral, zoomorphic, epigraphic writing (kufi, naskh, suls), Architectural elements – bashtags, facades, porches, volumetric spaces, gates, combined with balakhana; construction materials - limestone, tiles (in small quantities); General color scheme - white-yellowish, golden-yellowish, gray-yellowish [2].

5. Tabriz school of architecture: Plan structure – symmetrical; Decor - flat, relief, geometric, botanical, epigraphic writing (kufi, suls, nastalig, ruga); Architectural elements - capitals, niches, balconies, volumetric spaces, combined with balconies; Construction materials - glazed and baked brick, marble, tile, late; General color scheme - red, blue, yellowish, white, brown.

LITERATURE

1. Qiyasi J.A. Nizami period architectural monuments. Baku: Ishiq, 1991, 256 p.

2. Mammadova G.H., Mammadova Z.G. Architectural history of Azerbaijan. Architecture of the Middle Ages (VIII-XIV centuries). Volume II, Baku: East-West Publishing House 2013, 316 p.

CARPETS OF MEDIEVAL AZERBAIJAN (NARRATIVE CARPETS)

Rayiha Amenzade

Prof.

Doctor of Architecture

Azerbaijan National Academy of Sciences

Baku, Azerbaijan

Abstract. The level of development of the Architectural Art of Azerbaijan can be judged by hundreds of works of architecture and urban planning, which testify to its role and significance as one of the largest centers of the artistic culture of the East. It seems that the most comprehensive study of the architecture of medieval Azerbaijan can be carried out simultaneously with the study of the treasures of decorative, applied and fine arts.

Keywords: Azerbaijan, architecture, themed carpets, carpet composition, decorative features of carpets

The carpets of Azerbaijan, embodying the age-old artistic memory, are rooted in hoary antiquity. Carpets were integral household items of different social strata of society. The houses traditionally had special machines (“khana”), on which the carpet was woven, and family members, mostly women, had mastered the art of carpet weaving since childhood. The very art of carpet weaving, its technological features have traditionally been passed down from generation to generation.

Carpets are of exceptional importance - both functional and artistic (art object) components - any size of the room, any interior - from a poor shack to luxurious palace apartments. Carpets covered the floors of the interiors of religious, memorial, civil buildings, thus becoming associated with the very concept of architecture. A very expressive example is the Sheikh Safi carpet, specially woven for the Gandil Khan Mosque in Ardabil (“Sheikh Safi ” carpet, 1539 . , Victoria and Albert Museum, London), which is exactly the size of its prayer hall.

Carpets are invariably admired - they have a clear compositional structure

strictly subordinate to its architectonics, they are characterized by the idea of rhythm, an exceptional variety of decorative solutions, color, ornaments (geometric, floral), unparalleled beauty of the color range, techniques, and all this contributed to the emergence of beautiful carpets - high-quality works of decorative and applied art.

Azerbaijani carpets are rarities of the best museums and private collections in the world.

Carpets were brought to consideration, mainly from Tabriz carpet weaving school. Narrative carpets have an ancient history of origin. The theme of these carpets is inexhaustible, they contain an endless visual series of scenes from the everyday life of the people - plots from the works of oriental poetry of medieval classics, portraits of rulers, landscapes of the country, scenes of the labor achievements of the people, exceptional beauty of the work of architecture. Narrative carpets with architectural themes can be divided into several groups. This article will consider carpets with architectural objects, which, in turn, can be grouped into a) carpets with clearly marked axes of symmetry of the entire composition, b) carpets with a “free” or picturesque arrangement of architectural structures.

The study of narrative carpets convinces of the deep awareness and clear understanding of talented carpet weavers on the perception of phenomena as a whole, knowledge of the basics of architectural art, means of harmonizing the composition of monumental buildings, including proportions, meter and rhythm, scale, and color. At the same time, these are emotionally saturated majestic canvases of the creative collective work of unknown heroes who created brilliant works of art. The study of miniature painting and carpets, their scientific analysis is of "outstanding interest in clarifying the general picture of architecture and related areas of creativity" notes prof. A. Salamzadeh (1, 209).

It is this approach that is legitimate for presenting a panoramic picture of a specific historical environment, the relationship of architectural structures with the era, reflecting the objective laws of social and spiritual processes, with political realities, with culture, with Islam, with a complex religious and philosophical system.

The composition of plot carpets, called "The Seasons" is built on mutually perpendicular axes, the place of their intersection is usually emphasized by large medallions of different configurations - an oval, a polyhedron, a circle - a flower

wreath or a circle covered by the signs of the zodiac, the center of which is canonically occupied by the rendezvous of a lovely woman and a man. The main part of the carpet is divided into four independent identical parts, united by a common logically consistent storyline. In each part, the main place is occupied by a monumental structure, however, there are carpets in which the structure is present only in two of them, and where the principle of soft flow into the natural environment is maintained. In the carpets of “picturesque” or free composition, the buildings are not “given” bounding frames, the composition is amazingly integral, and the architecture and landscape have a parity.

This group also includes carpets, in which the central place is occupied by a single building enclosed in a large, i.e. in the entire field of the carpet, a medallion or a frame of other configurations. These carpets are especially characterized by a visual and physical connection, and unity with nature. A picturesque landscape, wonderful flora - a variety of lush vegetation corresponding to the season, fauna - birds, animals and fish, groups of peasants - and all this together forms the context for monumental buildings with a special liveliness of perception. Carpet borders are a special, most interesting topic, where their own narrative algorithm is set - ornamental, flower - deciduous, anthropometric (bust image).

The most frequent in such carpets are outstanding buildings and structures, including the Goy Mosque (1465, Tabriz, South Azerbaijan), mausoleum of Oljaytu (1310, Sultaniye, South Azerbaijan), Ali Qapu Palace (17th century, Isfahan), Ctesiphon Palace (on the territory of Iraq), fragments of the palace complex of Persepolis (one of the capitals of the Achaemenid Empire), in a word, outstanding buildings erected in different time periods, bright and mature examples typologically general groups of architectural buildings and structures.

As true works of architectural art, they have an aesthetic value that goes far beyond the boundaries of the era and the country. They trace innovative developments that were ahead of their time, revealed in subsequent eras, traditions that met the tasks set, elements and motives that became universal.

REFERENCES

- 1) A. V. Salamzade. The architecture of Azerbaijan in the 16th and 19th centuries. Baku, 1964
- 2) Rayiha Amenzade. Compositional regularities of the monumental structures of Azerbaijan in the 11th and 17th centuries. Baku, 2007

UDC 711.52:627.1]:[712.2+721]

**URBANIZED AREAS OF THE CITY ADJACENT TO THE WATER:
POTENTIAL, THREATS, PROSPECTS**

Shevchenko Liudmyla,
Ph.D, Associate Professor
National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”
Poltava, Ukraine

Abstract: This scientific publication is devoted to the urbanized spaces of the city adjacent to the water. In it, the goal, the relevance of the problem, the previous works of scientists on this topic are briefly disclosed. Modern challenges that arise in the process of designing such spaces are clarified. The real potential of urban areas adjacent to water was revealed. The nature of such territories is outlined depending on the scale of human intervention and the influence of civilization on their structure.

Keywords: city, urbanized space, natural space, natural and urbanized space, water, functional and spatial structure, potential, threats, development prospects.

Introduction. The modern realities of the 21st century show us global urbanization, which is increasingly destructive. Urbanization caused structural changes in the city territory. It is accompanied by functional-spatial transformations of natural and anthropogenic components in the zone of the city influence. The city continues to “conquer” the surrounding areas, invariably reducing the natural potential and bringing much more chaos than harmony to the immediate natural environment. Therefore, there is an urgent need for spaces preserved in urban conditions using natural elements and water resources.

The relevance of this study lies in the need for functional and spatial development of territories with access to water resources; in the formation of a special type of architecture, the tool of which is one of the natural components water; in the need to carefully study the process of functional-spatial transformation of natural and anthropogenic components in the city's influence zone, because the result

of the interaction of nature, economic and architectural and urban planning activities of man is a component of research on the theory of architecture and urban planning; in the value of water resources, which act on the processes of restoring the physical and spiritual forces of a person and determine their presence in all areas of recreational activity.

The purpose of this article is to highlight the real modern potential of the city's territories adjacent to the water. To find out the threats and prospects that exists at the current stage of their development.

The object of the research is the urbanized territories adjacent to the water.

Various research methods are used in the work. The historical and theoretical method was used during the analysis of scientific research sources. To consider the evolution of the formation of territories near the water in an urbanized environment in a foreign and domestic practice and to substantiate the peculiarities of their design, a comparative and historical method is applied. The structural and functional method was used in the study of the functional and spatial structure of such territories. The empirical method came in handy during the visual analysis of modern urban spaces near the water, their survey.

Previous scientific research. The scientific works of O. Voronin, M. Haydukovich, E. Huskov, M. Davydenko [1], M. Dyomin [2] and O. Mykhaylyk, T. Zadvoryanska, M. Kushnirenko [3], L. Ruban [4], E. Samoilenko [5], I. Lukomska [6], Z. Tukmanova, V. Vadimov [7] and the author [8]. The scientific works of these scientists highlighted the formation of linear parks along small rivers, their design in floodplain areas and the organization of recreational zones in the structure of coastal areas. Since embankments are often included in the structure of riverside territories, the materials include works devoted to the formation of these elements (O. Boborykin [9], M. Denisov and others).

Separately, it is worth highlighting the works of scientists who highlight the artistic and aesthetic component of the architectural and landscape environment. These questions are directly presented in the works of K. Belyaev, G. Osychenko [10], A. Sychova and N. Titova, S. Tsigichko [11] and others. It is difficult to talk

about various aspects of the formation of a landscape object, especially with the inclusion of a water element, without touching on its aesthetic characteristics. Therefore, the vast majority of the presented scientists in their writings to one degree or another touch on the issues of the aesthetics of the landscape environment, it's beautiful landscapes and species.

No less important are the so-called “working” issues of the formation of such territories - hydrotechnical structures, strengthening of the coastline, flood prevention situations. A. Kasyanov, G. Altunina and others are among the scientists dealing with the outlined issues. An important part of the research is the analysis of the experience of advanced countries in the fight against floods, highlighted in the materials of K. Yuldasheva [12].

Result of the research. Turning to history, it can be seen that water resources were used in different ways. The dominant function of the city's interaction with water components changed from communication and fortification to trade, craft and industrial functions. In the 19-20th centuries the industrial development of the largest cities began. It was a new stage in the development of the economy, but the beginning of problems in the formation of water recreation. The urban environment was cut off from natural reservoirs by piers, dams, industrial and warehouse zones, and railroad tracks. This reduced access to water with rare access to embankments and beaches. Water finally lost its sacred meaning in the 1930s and 1940s, when the development of sea and river container transportation further limited access to water as a recreation. In those days, water components were considered exclusively from a utilitarian point of view. But since the second half of the 20th century, overcoming such a utilitarian attitude towards water has become an urgent task.

Not least thanks to the water, the area adjacent to it has a pleasant microclimate with refreshing coolness, expressive aesthetic landscapes, and exquisite water and landscape compositions with reflection. As world experience shows, issues of artistic and aesthetic enjoyment and safety in these territories constantly arise in their landscape design. Over time, these processes became more complicated due to environmental problems and irrational use of nature. The result of the design of urban

spaces near the water should provide answers to modern challenges in the form:

- *of environmental threats* related to the pollution of territories, their anthropogenic load, the preservation of the surrounding plant and water environments, their internal microclimatic characteristics, rational use of nature;
- *of limited access*, which is considered both from the point of view of the openness of the territory for all groups of the population (including those with limited mobility), and from the possibility of attracting water, coastline and land in recreational use;
- *of the safety of the exploitation of natural resources*, which concerns the recreational recreation of visitors, their movement, including during floods, rivers overflowing their banks and inundation of adjacent territories;
- *of year-round artistic and aesthetic appeal*, associated with maintaining the attractiveness of natural territories, their various morphological components in different seasons and weather conditions, their use as a masking of existing shortcomings.

The use and importance of water resources gradually increases with the development of the city. After all, it was the reservoirs that formed the basis of trade routes between different cities and countries, and became the economic resources of human settlements. It is noteworthy that over time the role of water as a natural dominant, which can play a key position in the formation of urban ensembles, is increasing. It can give the space a kind of uniqueness and become a kind of symbol of the city, its “business card”.

Territories located near the water can simultaneously reveal their ecological potential, reflect the history of the city, be its “face” and emphasize individuality, have a distinct architectural and landscape organization. It is important to note that water bodies are used to form recreational areas of the city, its water-green systems, natural and ecological framework, while maintaining the balance of flora and fauna.

In the course of the research, such a real potential of urban areas adjacent to water was revealed:

1. *Ecological potential*. The shores of reservoirs have the potential to create

“water-green sleeves” of the city, which can restore and support the natural balance of the urban environment. This will lead to an improvement in the life quality;

2. *Urban planning potential.* Territories directly adjacent to the water have value in shaping the city's development, in the development of residential, social and business, transport, recreational and entertainment, industrial and communal functions within their limits. Such territories are an integral part of the spatial organization of the urban environment, its system of green spaces.

3. *Economic potential.* A well-organized space near water bodies increases the commercial attractiveness of this area of the city from the point of view of different uses of the territory. For example, the increased cost of housing due to its environmental friendliness, pleasant views from apartments, exquisite surrounding landscapes, the development and prospects of business activity in the territory, new jobs for the development of the city's economy.

4. *Social potential.* First of all, areas near water can provide people with a rather attractive environment that takes into account the interests of all population groups. The territory can be saturated with socially significant projects, open and high-quality public and pedestrian spaces, equipped with places for events for people of different age categories.

5. *Cultural potential.* Such potential can restore and show the history of the city, the connection with traditions and cultural heritage of modern life with the past [13].

6. *Creative potential.* First of all, it concerns the development of territories. Vacated territories near the water after industrial and production facilities or the return to life of unfavorable territories provide an opportunity to look at the space in a new way and organize it, taking into account world trends, promising directions of development. After all, the revaluation of such territories often results in interesting solutions that combine past history and modern needs.

7. *Tourist potential.* If the territory near the water is endowed with cultural potential, it is saturated with various functions and is aesthetically attractive - it is quite likely that it will attract the attention of both residents and visitors to the city.

And therefore, the adjacent territories will gain popularity and demand.

8. *Aesthetic potential.* Aesthetics improves the quality of the urban environment. Territories adjacent to water can give the city a new architectural and landscape image, where water will play a dominant role. This can be achieved thanks to modern means of landscape architecture, techniques of landscape design.

9. *Functional potential.* In the territories near the water, there is an opportunity to form a multifunctional infrastructure that will connect the urban areas and the water area, the central areas with the periphery. It will help to create new points of attraction of urban importance, nodes of activity and buffer zones in the context of transformation, development, interconnected development of the territories of the city, suburbs, agglomeration, region as a whole [13].

Currently, the territories adjacent to the water form a buffer zone that combines the natural influence of the reservoir and the anthropogenic influence of the city. As scientists testify, it ensures the interaction of natural and anthropogenic frameworks [14]. The boundaries of these territories have clear parameters that depend on different types of connection between the water body and the city: functional, ecological and compositional.

Due to the scale of human intervention and the impact of civilization in general on the structure of such territories, it can have a different character - natural, natural and urbanized, and urbanized environment (Fig. 1).

The natural environment is generally characterized by open green spaces or territories covered with vegetation. The banks of reservoirs in the natural environment remain in their original form.

Artificial materials, as well as general anthropogenic influence, are absent at all or present in their permissible minimum amount. Pedestrian communication can be complicated by the terrain and the lack of organization of pedestrian connections, visitors often move on their own trodden paths. Fortified activities in the natural environment may not be carried out. The function of such territory is mainly recreational.

The natural environment:

Riverside LUNEN, Germany

Perreux River Banks, France

Botanic Garden n.a. O. Fomin,
Ukraine

The natural and urbanized environment:

Agricultural pasture, Ukraine

Public recreation area, Spain

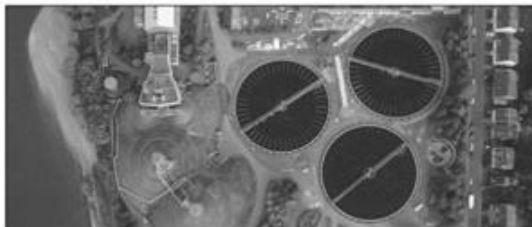
The urbanized environment:

Ernie Wilkins Road, Copenhagen, Denmark

Manhattan, New York, USA

Wastewater treatment facilities, Bonn, Germany

Infrastructural regime facility of HPP, Kyiv, Ukraine

Fig. 1. Nature of the territory adjacent to the water

(source: author, A. Yanko)

The natural and urbanized environment is the result of human activity. The functioning and development of these territories has undergone transformation to one degree or another. Such an environment needs measures that will prevent and prevent the processes of degradation of its natural component. With access to the reservoir and the surrounding areas, the situation here is much better than in the natural one. Pedestrian movement is carried out along organized paths, evenly distributed in space. Coastline – can be left in its natural form. If this territory is the object of

redevelopment, it is important to include new or existing natural components in the project in order to preserve the ecological sustainability of the environment.

The urbanized environment is characterized by a high level of construction of different types of buildings and a large anthropogenic impact on the surrounding spaces. Historically, the central position was occupied by residential, public, industrial, and the zone of infrastructural and regime objects. The coastline of such an environment is artificial. The presence of natural objects and materials is indispensable and desirable, even if in a minimal amount. The building has the opportunity to be located on the coastline, thanks to coastal fortification measures. Access to the water can be cut off by roads, so footpaths are not always continuous.

Conclusions. People's need for functional and spatial development of territories bordering water bodies is increasing in connection with the development of cities. The evolution of the formation of territories near water in an urbanized environment shows their long development path from abandoned, unused areas to publicly accessible spaces that interact with water bodies. There is a tendency to rehabilitate urban areas near the water. Hydro-technical structures, technological possibilities, analysis of predictable natural situations and creative ideas for their regulation - this is the answer to modern challenges of nature, key points in the design of urban areas adjacent to water.

REFERENCES:

1. Davydenko M. Development of riparian territories: analysis of experience. *A.C.C.* 2012. No. 1. P.82–89.
2. Dyomin M., Mykhailik O. Limits of town planning and economic development of coastal areas of small rivers in the area of influence of a large city on the example of the Stugna River. *Modern problems of architecture and urban planning.* 2016. No. 46. P. 237–241.
3. Kushnirenko M. Preservation of riverside landscape landscapes as a condition for sustainable development. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine.* 2008. No. 18.12. P. 29–33.

4. Ruban L. Architectural and landscape organization of riverine territories: teaching. manual for students V, VI courses of special. 7.06010202, 8.06010202 “Urban Planning”. Kyiv, 2013. 84 p.
5. Samoilenko Ye. Analysis of research in the architectural and spatial organization of riverside territories. *Bulletin of PSACEA*, 2014. No. 10. P. 37–47.
6. Lukomska I. O. Methodical foundations of the architectural and landscape organization of the valley spaces of the rivers of the Ukrainian Carpathians: thesis ... Ph. D: 18.00.04. Poltava, 2014. 21p.
7. Vadimov V. M. The city and the river (planning aspects). Poltava: Archeology, 2000. 214 p.
8. Shevchenko L.S. Practical experience in the formation of an architectural and landscape environment near the water. *Theory and practice of design*. 2022. No. 26. P. 282-289.
9. Boborykin O.S. Peculiarities of the development of city embankments (on the example of Ukrainian cities along the Dnipro River): thesis ... Ph. D: 18.00.01. Kyiv, 2017. 21 p.
10. Osychenko G.O. Methodological foundations of the formation of the aesthetics of the urban environment: thesis ... Dr. arch.: 18.00.01. Kyiv, 2015. 33 p.
11. Tsigichko S.P. Improvement of ecological and aesthetic properties of the architectural environment of large cities (landscape aspect): thesis ... Ph.D: 18.00.01. Kharkiv, 2007. 234 p.
12. Yuldasheva K.A. Fighting floods: an overview of world experience. Tashkent: Karasu-4 massif, 2010. 68 p.
13. Doroshchuk N. R. Development of the architectural environment of coastal territories. Achievements of science and education: a monthly scientific and methodical journal. 2016. Vol. 13, No. 12. P. 96–97.
14. Samoilenko Ye. Principles and methods of rehabilitation of riverside urban areas (on the example of the city of Dnipro): thesis ... Ph.D: 18.00.04. Dnipro, 2021. 136 p.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378:37.018.43:159.955.4:004.075

USE OF CLOUD TECHNOLOGIES TO ENSURE MAXIMUM REFLECTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Yaremenko Vitaliy Dmytrovich,
Rakhimova Maryna Viktorivna,
Sych Iryna Anatoliivna
Pharm. Sc. Candidate, Assoc. Prof.
Perekhoda Lina Oleksiivna
Pharm. Sc. Doctor, Prof.
National University of Pharmacy
Kharkiv, Ukraine

Abstract: Reflection is the highest key point of pedagogical activity and for the most productive learning process by students, it is necessary to combine pedagogical methods and forms in such a way as to maximize the self-awareness of the information received. To understand the processes of thinking, the authors have worked on the theory of generations and focused on some mental characteristics of modern generations, these are the conditional generations X, Y, Z. The authors have also covered the most well-known method of learning through cloud technologies.

Keywords: distance education, distance learning, higher education, cloud technologies, reflection, generation theory, generation Z, William Strauss, Neil Howe. Generations.

Every 20 years, there is a change of generations, and each generation has its own name and has its own specific reflection. Pedagogical science must take into account the contingent with which it has to work. Based on this, pedagogical methods and ways of teaching that were suitable for one generation become a hindrance to

learning for another.

William Strauss & Neil Howe in their book *Generations* very creatively approached the problem of describing the mental abilities of conditional generations from 1584 to 2069 [1, p. 8].

For a basic understanding of the mental and emotional states of the closest generations of the 20th century and the present, let's make a short excursion in time and consider the nearest generations - Generation X, Y, Z.

People born in 1960-1980 belong to Generation X. Influenced by political and economic processes, their worldview is specific. This generation grew up in the difficult years of development. They "saw" the hard work of their parents, learned to be independent and responsible. The main values of this generation are stability and comfort. "Gen Xers believe that you need to rely on yourself in your work, and that you can achieve success through hard work.

From about 1980 to 2000, the Millennials or Generation Y was born. They grew up with the advent of the global information network, the Internet. The development of new technologies had a significant impact on shaping their behavior. This generation witnessed the fall of the Berlin Wall, a symbol of the division of Europe and the end of the Cold War. This generation does not agree to work hard from morning to evening to feel financially stable. To make money, they need only to have their favorite telecommunication gadget, just a phone. It was Generation Y that first started talking about burnout, job satisfaction, and self-development.

Millions of "game changers" are more concerned about their own comfort and emotional state. They respect themselves and have high self-esteem. They are not in a hurry to start a family, because they are freedom-loving and do not want to be confined to family life. It was around this time that the LGBT movement and its state and international legal implications were being formed.

And now we will focus on those who have to be taught in higher education institutions at the present stage. These are Generation Z or millennials [1, p. 339-343].

Generation Z begins in 2000. This is the generation of the future. "Zs" cannot

imagine life without the Internet and social networks. They do not follow the stereotypes imposed by society. They have their own opinions and are not afraid to express them, give up tobacco and alcohol, and lead a healthy lifestyle. Millennials are more conservative.

Among the Zetas, you can often find bloggers who talk about proper nutrition, sports, and mental health. They care about the environment. Generation Z is a generation of eco-activists and vegetarians. They have their own social position, advocate for equality between women and men, and defend LGBT rights. The new generation is more tolerant. They also love to learn, and multitasking is the norm for them.

But this generation also has its drawbacks. "Zetas" did not have a typical childhood in the yard; they communicated with their peers mainly on social media. Therefore, it is difficult for them to interact with other people in a team. They are individualists who want to work for themselves and not depend on anyone.

The main disadvantage of millennials is that they are mostly unable to focus their attention on one problem for a long time; these people are big kids. We must agree with this.

Representatives of this generation find it difficult to decide on their future. The most difficult task for them is to understand what to do. They are not those who choose a job once and for all. Their interests can change every day. Despite the fact that Zs don't like to be imposed on by others, they often need support and advice.

The new Generation Z is all about digital detox, working online, self-development, political activism, and creativity. But on the other hand, it also has a lack of teamwork skills, uncertainty about the future, and a constant search for new adventures.

The authoritarian system of education is not suitable for teaching this generation. It is necessary to introduce new pedagogical methods, namely to introduce innovative teaching methods in a game form, hence the term "gamification of learning".

A prominent Ukrainian educator Vasyl Sukhomlynsky uttered a catchphrase

that served as the basis for future learning: "Teach by playing, and teach by playing." Although this expression was used in the context of educating and teaching schoolchildren, the idea has captured the imagination of many innovators in pedagogical excellence.

Considering the current situation with Covid-19 and martial law, when almost all higher and secondary education institutions have been transferred to distance education in full or in part, it is especially important to develop and implement not only the method of distance education itself, but also to take into account the characteristics of the contingent we teach.

Therefore, we will further focus on various innovative teaching methods that can be used in distance education (one of the methods of both general and individual education) using cloud technologies.

The distance learning method has been used for quite some time (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 40 "On Approval of the Regulation on Distance Learning" dated January 21, 2004). However, it should be noted that at the time the order was published, this innovation was not of great importance given the technical difficulties in organizing this type of education. Weak information networks, lack of special software, lack of specialized teachers, lack of technical facilities for students. In fact, there is a "birth" of this method of education, if I may say so. In Western Europe and America, these processes began in the 70s and 80s of the last century. Western civilization made full use of information technology, most educational and research campuses had powerful internal digital networks, and the level of computerization was very high. In Ukraine, only in the 20s of this century, the proliferation of high-capacity networks, low cost of computers and storage devices, as well as the widespread introduction of virtualization and service-oriented architecture led to the explosive growth and implementation of cloud technologies.

The main advantages that cloud technologies can provide to higher education institutions are obvious: saving money on software purchases (using Office Web Apps (Office online) technology); reducing the need for specialized premises;

performing many types of educational and practical work, transparent control and evaluation online; saving disk space; anti-virus, ad-free security and openness of the educational environment for teaching staff and students.

Examples of the use of cloud technologies in distance education include: Office Web Apps (Office 365); e-journals; online services for the educational process for communication and testing; various distance learning systems, digital libraries and media libraries; file storage for shared access (Dropbox, SkyDrive); video conferencing; e-mail with the domain of the educational institution; Google Apps services.

Currently, the Google digital network provides many applications and services that help in teaching and self-development. These include: Google ArtProject - interactively presented popular museums of the world; Google Docs - online office; Google Maps - a set of maps where you can find and get information about every object in the world; Google Sites - free hosting that uses wiki technology; Google Translate - various online translators; YouTube - video hosting; Google Drive - a single space for storing and working with files.

In fact, we are witnessing the birth and rapid development of a new world, an information space, a world of incredible opportunities, a world of collective mental consciousness. Cloud computing is one big concept that includes many different concepts. It is software, infrastructure, platform, data, workplace that anyone can get after purchasing specific digital devices. Previously, it was only computer systems, but now it can be a phone with specific features and other digital gadgets designed for education, entertainment, business, tourism, etc.

The main advantage of using cloud technologies in the educational process is the ability to save money on expensive software. There is no need to install expensive office suites and data computing programs on every computer. Cloud technologies can enable university faculty and students to use only one operating system, while accessing their workstations using much cheaper terminals.

Today, well-known digital giants such as Microsoft, Apple, and Google, with different ideologies, have almost simultaneously begun to implement cloud

technologies in their developments in order to conquer the future digital space. According to Gartner Group analysts, cloud computing is considered the most promising strategic technology of the future, and the migration of most information technologies to the clouds is expected in the near future [2, p. 3].

With the proper use of cloud computing, it is possible to develop not only theoretical but also practical aspects of competencies. In the context of martial law, the use of cloud technologies has become especially important for Ukraine and has led to the following results: simplification of the processes of creating, accumulating and exchanging information between all participants in the educational process; the possibility of learning in different settings, not just in an educational institution.

The experience of foreign countries confirms that the introduction of cloud technologies increases the motivation, cognitive abilities and responsibility of students for learning processes, leads to an increase in the time for practicing skills, which generally increases the overall efficiency of the educational process.

To summarize, the use of cloud technologies in Ukrainian higher education institutions is an effective tool in education that opens up new opportunities and prospects for development for both individuals and society.

REFERENCES

1. William Strauss, Neil Howe. *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069* / New York: William Mirrow and Company, 1991. – Pp. 538.
2. *Cloud Computing Confusion Leads to Opportunity* / Daryl C. Plummer, David W. Cearley, David Mitchell Smith // Gartner research, Report № G00159034. Gartner Group, 2008. – Pp. 4. – Access mode: http://www.gartner.com/it/content/868800/868812/cloud_computing_confusion.pdf.

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ЗФПО ДО НАУКОВОЇ РОБОТИ

Бабійчук Тамара Василівна,

к. пед. н, викладач-методист

Бердичівський педагогічний фаховий коледж

м. Бердичів, Україна

Визначено способи залучення юнаків і дівчат закладів фахової передвищої освіти до наукової діяльності. Розроблено рекомендації і поради для викладача – консультанта студентських наукових робіт. Подано зразки виступів студентів на науково-практичній конференції.

Ключові слова: Володимир Даниленко, роман «Клітка для вивільги», метод мозковий штурм, повідомлення, тези, конференція.

Актуальність заявленої теми визначається насамперед важливістю прилучення сучасної студентської молоді до науки, зокрема філологічної, адже мова йде про ідеологію. Держава зацікавлена в плеканні наукового потенціалу, який особливо ефективно починає розвиватися в сензитивний період (ранній юнацький вік, тобто це час навчання юнаків і дівчат у ЗФПО). Покажемо, як готувати студентів закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) до наукової діяльності на прикладі роботи над романом «Клітка для вивільги» Володимира Даниленка.

Дозволимо **окремі зауваги:**

1. не всі студенти ЗФПО з огляду на об'єктивні і суб'єктивні причини можуть самостійно створювати тексти дослідницького характеру;
2. час для підготовки до написання наукової праці навіть невеликого обсягу в цих закладах зазвичай довший, аніж у закладах вищої освіти (ЗВО);
3. має здійснюватися постійний супровід майбутнього науковця викладачем-консультантом, такий керівник повинен вміти не тільки дати кваліфіковану консультацію, але й мотивувати студентів, переконати їх у

спроможності створити власний якісний продукт;

4. слід розробити систему наукової роботи в навчальному закладі, підтримувати зацікавлення студентськими дослідженнями педагогічним і студентськими колективами, батьками, місцевими громадськими організаціями;

5. варто врахувати прагматизм сучасних студентів, їхнє кліпове мислення, поблажливе ставлення до плагіату.

Щоб залучити студентів до наукової роботи з літератури, передусім треба викликати в них **щирий інтерес** до твору, до письменника, до наукової роботи, її теми, шляхів її написання; гарантувати **обов'язкові виступи** юних науковців перед аудиторією одногрупників, на тематичних заходах ЗФПО, на тижнях предметних комісій, під час проведення днів відкритих дверей, профорієнтаційних рейдів, у ході відзначення Дня української мови і писемности, Дня рідної мови. Про **успіхи** юних науковців бажано сказати в студентській газеті, на сайті навчального закладу, у місцевих ЗМІ; слід вчасно і гласно заохотити активних юнаків і дівчат (грамоти, грошові винагороди, білети в музеї, подарунки, екскурсії тощо).

Найбільш ефективні **шляхи підготовки студентів** до наукової роботи (з власного досвіду):

1. постійна участь у проведенні таких методичних прийомів, як мозковий штурм, ПРЕС, «шість капелюхів», читання з коментуванням, участь у диспутах і в театральній вітальні, оскільки вже сама участь вимагає власної думки, вміння таку думку чітко висловити і коротко обґрунтувати (**додаток**; теми диспуту за романом «Клітка для вивільги» і орієнтовні виступи в ході проведення техніки розвитку критичного мислення «шість капелюхів» [1; 3], зразки театральної вітальні [2]);

2. написання невеликих за обсягом повідомлень дослідницького характеру, окремі з яких згодом можуть вирости в повноцінні тези чи навіть статті (**додаток**);

3. знайомство з науковими працями вчених на відповідну тематику (статтями, авторефератами, монографіями; праці можна віднайти в інтернет

джерелах);

4. читання і аналіз робіт самого викладача (власний приклад консультанта мотивує), колишніх студентів навчального закладу, сучасних студентів-старшокурсників [1; 2];

5. спілкування з авторами наукових розвідок (після опрацювання кількох публікацій студенти ставлять конкретні, чітко сформовані питання до запрошених гостей, **додаток**).

Викладачеві-консультанту, на нашу думку, варто **працювати одночасно** з усіма студентами – авторами майбутніх наукових досліджень роману «Клітка для вивільги». Така **колективна робота** стане, як переконує досвід, корисною всім, оскільки кожен почує певну рекомендацію, адресовану товаришеві, щодо дослідження спільного художнього (знайомого!) тексту; як правило, підказки можуть спонукати до таких власних пошуків, до яких, працюючи автономно, студент, можливо, ніколи не наблизився б чи наблизився у довгостроковій перспективі.

Безпосередня робота за романом «Клітка для вивільги» починається з **називання тем** (викладач напередодні просить кожного запрошеного самостійно запропонувати тему, над якою цікаво було б, на думку студента, працювати). Це ще один хоч і малий, однак необхідний крок у копіткій роботі підготовки юного науковця. Не всі теми, як покаже час, будуть прийняті; при колективному обговоренні формулювання тем може змінюватися, конкретизовуватися, розширюватися, більше – з'являтимуться нові пропозиції, отже, і нові теми.

Озвучимо **питання** до Наталії Гудованої – колишньої студентки коледжу – перспективної дослідниці творчости Володимира Даниленка.

1. Нам відомо, що ви автор тринадцяти наукових розвідок з української літератури, вісім з них – про повісті і романи Володимира Даниленка. Звідки такий стійкий інтерес до творчости цього письменника, адже ми знаємо, що ви сьогодні пишете дисертацію за творами Володимира Даниленка?

2. Чи обов'язково любити письменника і його твори, про які пишеш

дослідження? Чому?

Познайомимо з орієнтовними **виступами** студентів «Хто переживає трагедію у творі» під час роботи над романом «Клітка для вивільги» (метод **мозковий штурм**).

1. Безперечно, найбільшу трагедію переживає геніальна Аліна Іванюк, талант якої брутально і свідомо розтоптала держава-монстр на ім'я есесер. Маючи унікальний голос, можливо, єдиний у світі, Аліна позбавлена можливості і виступати з будь-якої, навіть провінційної, сцени, і бути почутою спраглими до мистецтва людьми, і розвивати та вдосконалювати своє природне обдарування.

2. Варто говорити про трагедію Аліни як жінки, яка не може не тільки жити, а й спілкуватися з коханим (Максим Корсаков перебуває на протилежному кінці світу – у далекій Америці).

3. Трагедія Максима Корсакова не тільки в тому, що він кохає заміжню жінку, яка, очевидно, не зможе покинути сім'ю заради кохання, а в тому, що він позбавлений можливості до кінця життя бачити її, що він не спроможний ніяк і нічим їй допомогти.

4. Григорій Іванюк мав свій світ – світ техніки, без якого не уявляв свого життя і в який нікого не допускав; він поважав світ інших людей, але не мав ніякого бажання ввійти в той світ. Ось чому Григорій стає чужим і далеким дружині, а також рідним дітям. Аліна не любить чоловіка, який був байдужим до її голосу і співу, до її виступів на сцені, отже, до її душі. Син і донька теж відчужені від тата. У цьому ми вбачаємо найбільшу трагедію героя (до речі, сам Григорій так і не помітив прірву між собою і дружиною).

5. Слід зупинитися також і на трагедії Григорія Іванюка-винахідника. Його винаходи не були нікому потрібними... Навіть у себе вдома Григорій не міг їх використати. Більше – родину дратували ці механізми...

6. Можна також говорити про трагедію відомого перекладача Бориса Тена, якому влада постійно не давала змоги нормально працювати, натомість ув'язнювала його, стежила за ним.

7. Трагедія Ганни Томей в тому, що вона, покинувши все на світі, приїхала на чужину до коханого, який писав їй такі ніжні листи, і зрозуміла, що фатально помилилася, адже бути їй не з Петрусем, а з головним катом концтабору.

8. Трагедія Петруся Ходжія в тому, що він своїми листами, замовленими і цензурованими катом, прирікає Ганну Томей на смерть.

9. Трагедія професора Комарницького в тому, що він довгий час наївно вважав, що наука поза політикою, а коли прозрів, то зрозумів, що вихід з його становища лише один – смерть...

10. Трагедія Бориса Тена, Миколи Кондратюка, Аделіни Цибульської в тому, що, добре розуміючи причини свавілля, яке чиниться навколо Аліни, вони мовчать, бо знають, що допомогти тому, кого влада призначила бути ворогом, не можна, це нереально...

Варто зазначити, що і негативні герої несуть печать трагізму.

11. Так, поет Вохаба – це роздвоєна особистість, певно, саме через це не може реалізуватися як поет. Вохаба – стукач. Цей служитель муз згодився перекреслити долю талановитих знайомих митців, звинувативши їх у дисидентстві. Вохаба ніяк не може зрозуміти, чому, маючи таких всемогутніх покровителів, як НКВД, він не може друкуватися (в усіх журналах і газетах його твори ігнорують).

12. Навіть кадебіст Антонець, цей запопадливий, ревний захисник страни совєтов, послугами якого користуються на Луб'янці, потребує спілкування зі своїми ідейними ворогами – людьми, що їх не могла приручити чи нагнути совєцька влада. Антонець – це розумний ворог, який свідомо служить злу, отримуючи відповідну винагороду, хоча й усвідомлює своє огидне місце в історії. А міг цей інтелігент служити Україні...

13. Трагедія подруж Папушевих, Дуніних, Свіристелових у тому, що вони миттю зрікаються Іванюків, учорашніх найбільших приятелів, не потребуючи ніяких доказів злочину, навіть не слухаючи пояснень Аліни чи Григорія. Ці совєцькі офіцери зі своїми дружинами так і не стали людьми, а залишилися

біологічними примітивними і агресивними істотами. Свою трагедію ці люди так і не усвідомили.

Пропонуємо зразки повідомлень до заняття, присвяченого роману «Клітка для вивільги» (самостійна робота дослідницького характеру).

Повідомлення «Історія загубленого таланту Григорія Іванюка»

Вражає кількість механізмів, які вже створив ще доволі молодий Григорій Іванюк. Так, він сконструював чимало потрібних для виробництва і для побуту речей: роторний вітряк, електрична маслобійка, механічний пристрій для розколювання горіхів, насос для викачки води з погребя, ручна картоплекопалка, телевізійна антена, що ловила всі телеканали світу; механічна люлька з моторчиком, яка заколисувала дитину; електричне опудало для відлякування горобців, механічна ступа, поїлка для кіз, електрична чухалка, посудомийна машина, льонобралка, пристрій, щоб зривати яблука, не пошкодивши їх; випромінювач, *«завдяки якому бджоли не літали й не кусались, а мляво лазили по рамках із вощиною, і їх можна було знімати з рамок голими руками»* [4, с. 186.] Син згадує, що *«найбільшою його (Григорія) гордістю була кавоварка з годинником. Її можна було навести, як будильника, і в потрібний момент вона вмикалася, варила каву і наливала порцію в чашку»*. [4, с. 130.]

Григорій працював авіатехніком у військовій частині у Скоморохах, однак, крім службових обов'язків, ще, наприклад, удосконалював вузли в літаках. У гарнізоні мав репутацію людини, що може сконструювати і відремонтувати будь-який механізм включно з радіоелектронікою, тож у нього завжди були домовленості на ремонт автомобілів, телевізорів, холодильників, пральних машин, магнітофонів на багато місяців [4, с. 157].

Григорій знав усе про техніку. Так, маючи старий німецький мотоцикл БМВ Р-12 (машині 36 років), був переконаний, що *«ця стара баварська машинерія перебігає ще не одного нового мотоцикла»* [4, с. 95].

Однак Григорій Іванюк не може собі дозволити конструювання відповідно до розрахунків, адже не має грошей на купівлю потрібних дорогих частин. Держава, яка нахабно користалася Григорієм як дармовою робочою

силою, по-перше, не збиралася впроваджувати винаходи цього талановитого раціоналізатора, які замінили б фізичну працю і полегшили б життя простих людей; а по-друге, не платила ніяких гонорарів, навіть якщо окремі винаходи і знаходили застосування. Вражає факт безсоромного присвоєння чиновниками винаходів Григорія... Після сфабрикованої справи проти дружини Григорій залишається без роботи: його виганяють як чоловіка дисидентки-націоналістки... І ніхто з тих офіцерів, на яких він працював безкоштовно, за нього не заступився...

Подаємо приклади тез, підготовлених студентами до науково-практичної конференції за романом «Клітка для вивільги» Володимира Даниленка.

Тези виступу «Музика в романі»

Нами на сторінках роману зафіксовано імена таких **композиторів і їхніх творів: українських** (Семен Гулак-Артемівський опера «Запорожець за Дунаєм», Микола Лисенко опера «Енеїда», Дмитро Бортнянський опера «Алкід», Михайло Вериківський опера «Вій», Сидір Воробкевич романс «Не питай, чому в мене заплакані очі», Анатолій Кос-Анатольський романс «Ой піду я межі гори») і **зарубіжних** (Джакомо Пуччіні опери «Мадам Батерфляй» і «Тоска», П'єтро Масканьї опера «Сільська честь», Вольфганг Амадей Моцарт опери «Норма» і «Чарівна флейта», Ріхард Вагнер опера «Летючий голландець», Шарль Гуно опера «Ромео і Джульєтта», Крістоф Глюк опера «Орфей і Еврідіка», Георг Гендель опера «Ринальдо»). Перелік всесвітньовідомих композиторів і їхніх знакових творів виконує не тільки функцію пізнавальну, але й розвивальну (заохочення читача до знайомства з вершинами оперного світового мистецтва).

Автор роману знайомить з оперними **співаками України** (Белла Руденко, Євгенія Мірошниченко, Діана Петриненко, Микола Кондратюк) та **інших країн** (болгарка Лілі Іванова, новозеландка Кірі Те Канава, полька Мариля Родович, шведка Агнета Фельтскулт, французенка Едіт Піаф, німкеня Гільдегард Кнеф, словачка Люсія Попп, італійці Даліда, Робертіно Лоретті, Джемма Беллінчоні, Чечилія Бартоллі, американці Марія Каллас, Петсі Кляйн, Конні Френсіс,

Френк Синатра).

Володимир Даниленко називає не тільки пісні, арії, що їх співають оперні артисти, але й дає і коротку характеристику виконання та, відповідно, впливу на слухачів. Отож варто говорити про функцію виховання естетичного смаку читачів. Джемма Беллінчоні (опера П'єтро Масканьї «Сільська честь») співає арію Сантуцци: *«Високий грудний голос Беллінчоні, переповнений любов'ю і відчаєм, ревністю і тривогою, затріпотів над книжковими стелажками, над столом, над старою друкарською машинкою "Континенталь"»* [4, с. 82].

Називання стількох імен оперних співаків виконує ще одну, на наш погляд, важливу функцію – психологічну, у чому переконує глибоке і всебічне розкриття автором трагедії геніальної української співачки, талант якої цинічно знищила радянська система (Аліна Іванюк, тільки раз прослухавши арії цих зірок оперної сцени, не тільки дублює їхні знамениті арії, але й пропонує власний стиль виконання).

Фрагмент сприйняття слухачами пісні Донни Саммер «Я відчуваю любов»: *«Пісня нагадувала космічний політ. Вона (Аліна Іванюк) співала експресивно і пристрасно. Її голос наростав, розширювався, вібрував... Якимось дивним чином вона поєднала оперу, диско, рок, джаз і поп, наче це був солодкий коктейль, від якого всі захмеліли. Її пісні звучали одна за одною, і їх хотілося слухати безконечно. були в них якісь незбагненні переживання і відверті інтонації, якась прониклива сповідальність у голосі, якої я чув у жодної співачки»* [4, с. 164].

«У двадцятому столітті арію з опери "Норма" Моцарта могло виконати лише кілька співачок, тому вийти з найскладнішою італійською арією для сопрано було викликом, і вона цей виклик зробила. Цього дня її голос був особливо густий і щільний. На сцені стояла не Аліна Іванюк, а язичницька жриця, яка молилася до місячного божества... Вона брала високі ноти легко й красиво, без напруги й форсажу. Співала, як дихала, і її спів був гіпнотичний, ніби вона молилася біля храму друїдів» [4, с. 199].

Епізод, коли Аліна співає арію Цариці Ночі з опери «Чарівна флейта»

Вольфганга Амадея Моцарта: *«Вона була наче оголений нерв, її пристрасне обличчя і простягнуті до глядачів руки були пройняті гнівом і шалом, вона вимагала, просила, молила, і в цьому урагані емоцій була переконлива і неперевершена. Її голос літав над залом, наче розбурханий демон»* [4, с. 200].

Володимир Даниленко добре обізнаний з творчою біографією солістів. Так, американка грецького походження Марія Каллас, королева італійських примадон, завдяки щасливій зустрічі з диригентом Тулліо Серафіном зачарувала Європу й Америку. Автор натякає, що, маючи гарних учителів, талановита співачка обов'язково доб'ється успіху. Устами Бориса Тена Володимир Даниленко переконує Аліну Іванюк у тому, що конкурс імені Лятошинського дозволить вибудувати кар'єру. Тому автор розповідає про співачку Кірі Те Канаву з Нової Зеландії: *«Її мати була ірландкою, а батько походив з маорі (новозеландські аборигени) ...спочатку Кірі виступала в нічних клубах, а потім перемогла в конкурсі і одержала грант на продовження музичної освіти. Переїхала до Лондона і там зробила кар'єру оперної співачки»* [4, с. 70.] На жаль, ні висока об'єктивна оцінка метрів оперного мистецтва, ні блискуча перемога на конкурсі імені Лятошинського не допомогли Аліні Іванюк не тільки досягти світової слави, а навіть просто вчитися в консерваторії чи співати в гарнізонному будинку культури, працювати в сільській бібліотеці.

Музика в романі «Клітка для вивільги» органічна, необхідна.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабійчук Т. Жіночі образи в романі «Клітка для вивільги» Володимира Даниленка, або Матеріали до студентської науково-практичної конференції // Жінка в соціокультурному просторі. Руйнування колоніальних стереотипів: матер. Всеукраїнської студентської наук.-практ. конф., Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж Житомирської обласної ради, 07 березня 2023 року / 2023. 209 с.

2. Бабійчук Т. Запрошуємо до розмови про важливе, або Читаймо Володимира Даниленка // Роль педагога у впровадженні інноваційних

технологій в освітній процес: історія та сьогодення. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали регіональної науково-краєзнавчої конференції (ЖитомирБердичів, 8-9 травня 2023 р.). Вип. 65 / Упоряд. П.С. Скавронський. Бердичів : ФОП Мельник М.В., 2023. 514 с.

3. Бабійчук Т. Розвиток комунікативної компетентності соціальних працівників у позааудиторній роботі з літератури // Науково-методичні засади освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти : матер. Міжнародної наук.-метод. конф., м. Житомир, 15 грудня 2022 року / за заг. ред. І.Д. Бойчук. Житомир, 2022. 439 с.

4. Даниленко В. Грози над Туровцем: Родинні хроніки / Володимир Даниленко. Львів: Піраміда, 2014. 370 с.

УДК: 371

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Базелюк Василь Григорович,

к. пед. н., доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування

м. Київ, Україна

Степанюк Олександр Олександрович,

студент,

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розкрито зміст управління системою виховної роботи закладу загальної середньої освіти, яке здійснюється в контексті громадянської і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави.

Ключові слова: управління, система, виховна робота, зміст виховання, заклад загальної середньої освіти, стратегія.

Сучасний заклад загальної середньої освіти вимагає докорінного переосмислення усієї системи виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного становлення особистості на основі гуманізації життєдіяльності учня, створення умов для самореалізації у різних видах творчої діяльності. Головною метою виховання особистості є підготовка учнів до повноцінного суспільного життя, яке передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша. Виховання учнів у сучасному закладі загальної середньої освіти здійснюється в контексті громадянської і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави.

В Україні історично склалася своя система виховання, яка максимально

враховує національні риси і самобутність українського народу. Головною метою національного виховання на сучасному етапі, як зазначено у Концепції національного виховання, є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності погляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають в себе національну самосвідомість, розвинені духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, розумову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Отже, виховна діяльність школи має бути зорієнтована на забезпечення школяра усіма необхідними знаннями, уміннями, навичками суспільного досвіду й поведінки, притаманним молодій людині української держави.

Загальні питання теорії і практики виховної роботи відображено в дослідженнях А. Алексюка, І. Бега, С. Гончаренка, Г. Васяновича, О. Духновича, І. Зязюна, Н. Ничкало, Б. Ступарика, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, З. Тимошенко та ін. Проблемам виховної роботи присвячено наукові праці таких вчених, як І. Бех, Г. Беселенька, З. Борисова, Н. Кот, Н. Кривошея, М. Машовець та ін. Методику організації виховної роботи в сучасному закладі освіти досліджували О. Біда, Л. Кондрашова, О. Лаврентьева, Н. Зеленкова та ін. Формам виховної роботи в закладах загальної середньої освіти присвячено праці П. Байбородова, П. Рожкова, Н. Яременко та ін. Класифікацію форм виховної роботи з дитячим колективом здійснили Є. Титова, С. Полянова, М. Рожкова та ін.

Проте, в науковій літературі недостатньо висвітлено сутність та роль системи виховної роботи та управління системою виховної роботи в закладі загальної середньої освіти як основи формування стратегії управління педагогічним і учнівським колективами. Недостатньо досліджені питання, пов'язані з визначенням специфіки формування та реалізації системи виховання в умовах мінливого конкурентного середовища. З огляду на це, виникає необхідність більш детально дослідити управління системою виховної роботи закладу загальної середньої освіти, то актуальність зазначених питань зумовила

вибір теми дослідження та його практичне значення.

Виховання учнів у сучасному закладі загальної середньої освіти здійснюється в контексті громадянської і загальнолюдської культури, охоплює весь навчально-виховний процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави. На сучасному етапі модернізації освіти України виникає потреба переосмислення виховної стратегії, зміни парадигми виховання, побудови цілісної виховної системи та забезпечення ефективного управління її становленням і розвитком.

Наукові основи становлення та розвитку виховних систем закладів загальної середньої освіти висвітлено у працях І. Єрмакова, В. Караковського, Л. Новикової, Н. Селіванова, Г. Сороки, В. Созонова, Є. Степанова та ін..

На думку основоположника загальної теорії систем (General System Theory) Людвіга фон Берталанфі «Системи всюди й існує глибинна спільність їх поведінки... в останні десятиліття «система» стала ключовим поняттям в науковому дослідженні» [1, с. 134]. Науковець визначав систему як сукупність взаємодіючих елементів, що знаходяться у певних відносинах один з одним та середовищем [1]. Водночас, А. Макаренко стверджував, що саме «...система є ключовим поняттям у педагогіці майбутнього» [3, с. 375–376]. Ми поділяємо точку зору науковців, зокрема, Г. Костюка про те, що «виховання за своєю суттю – це керівництво індивідуальним становленням людської особистості» [5, с. 308]. Відповідно, актуалізується проблема управління цілісною виховною системою сучасного закладу загальної середньої освіти з урахуванням специфічних особливостей його розвитку.

Розглянемо визначення поняття «система», «система виховної роботи», «виховна система закладу загальної середньої освіти».

Термін «система» широко вживаний як у науковій літературі, так і в повсякденному житті. Система (*гр., утворення, складення*): 1. Порядок, зумовлений правильним розташуванням частин, стрункий ряд, зв'язане ціле. 2. Сукупність принципів, покладених в основу певного вчення [1].

Під системою розуміють сукупність об'єктів, розглядувану як єдине ціле

[7].

Система внутрішньовпорядкована структура елементів, яка становить цілісність, сукупність організаційних засад, норм та правил, обов'язкових для певної галузі (напр., фінансова с., с. освіти); сукупність способів дії (метод) [1].

Виховна система школи – це спосіб життя учнівського колективу, всі сторони якого підлягають певним цілям і забезпечують у процесі свого функціонування досягнення заданого результату – певних меж розвитку й моральних якостей особистості [8].

Виховна система школи – це цілісна структура, яка сприяє успішній діяльності виховання. У школі відбувається моральне становлення учнів, формування в них творчого мислення, відповідальності. На сьогоднішній день в школі склалася система виховної роботи, яка на принципах гуманізму, демократизму, єдності сім'ї та школи, спадкоємності поколінь забезпечує здійснення національного виховання, спонукає до утвердження педагогіки особистості, сприяє формуванню в учнів навичок самоосвіти, самоаналізу, допомагає учням розвивати індивідуальні здібності, творчі задатки, самовизначитись та самореалізуватися.

Виховна система — це цілісний організм, який виникає у процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їх діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє духовному розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К. Ушинського, «духу школи» [3].

Виховна система закладу загальної середньої освіти – це спосіб життя учнівського колективу, всі сторони якого підлягають певним цілям і забезпечують у процесі свого функціонування досягнення заданого результату – певних меж розвитку й моральних якостей особистості [5].

Основна увага приділяється формуванню громадянина-патріота України, створенню умов для самореалізації особистості учня, відповідно до його здібностей, виховання громадянина з демократичним світоглядом і культурою, формування в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, належних

гігієнічних навичок і засад здорового способу життя.

Проблема управління виховною роботою в закладі загальної середньої освіти є однією з найактуальніших. У процесі управління керівники, педагоги ведуть активну роботу з виховання учнів, спрямовують та формують бачення оточуючої дійсності, моральні цінності, враховуючи при цьому вікові та індивідуальні особливості кожного учня.

Загальноприйнятим є визначення поняття «управління» як процесу переведення системи з одного якісного стану в інший у відповідності з метою управління.

Управління розвитком виховної системи здійснюється завдяки конкретизації мети, цілей виховання, розширення основних видів життєдіяльності, запровадження інновацій у виховний процес, удосконалення діяльності підсистем, взаємодії з середовищем.

Управління виховною системою закладу загальної середньої освіти - це складний і динамічний процес, який включає постановку мети і завдань, вивчення і аналіз рівня навчально – виховної роботи школи, ефективного використання засобів навчання і виховання, координації зусиль усього педагогічного колективу й управлінського персоналу, спрямованих на забезпечення всебічного розвитку особистості учня.

Рис.1. Управління виховною роботою закладу загальної середньої освіти

Організація управління виховною роботою потребує системної та послідовної взаємодії всіх суб'єктів управління, зокрема директора, заступника

директора з виховної роботи, педагогів, класних керівників та ін. Умовою успішного управління виховною роботою закладу освіти є узгодженість структури кожного виховного заходу, вмiле поєднання всiх напрямкiв роботи школи з роботою соцiально-психологiчних служб, бiблiотек, гурткiв, факультативiв, спортивних секцiй, ради школи, батькiвських комiтетiв рiзних класiв та громадськостi. Над виховною програмою навчального закладу працює спецiально створена творча група педагогiчних працівників, представникiв батькiвських комiтетiв та керiвникiв мiсцевих громадських об'єднань. Кожна виховна програма розрахована на п'ять рокiв та складається з двох частин: основна – що визначає стратегiчнi завдання у вихованнi, та допомiжна, або змiнна – що вiдображає вимоги суспiльства до виховної роботи закладу освіти. Її можна визначити лише на кожен навчальний рiк зокрема. Також до планування виховної роботи входять спецiальнi програми, якi доповнюють i конкретизують виховну роботу рiзних типiв навчальних закладiв. Вiдповiдно, долучають виховну роботу з деякими категорiями учнiв: це – учнi, що мають особливi потреби, учнi-iнвалiди, учнi, схильнi до девiантної поведiнки. Цi програми можуть бути призначенi для формування та розвитку тих чи iнших цiннiсних орієнтацiй в учнiв у залежностi вiд особистостi на яку спрямований процес виховання (наприклад програма виховання поваги до нацiонального українського мистецтва). Контроль є невид'ємною, органiчною частиною управлiнського циклу, бо передбачає отримання iнформацiї про результативнiсть проведеної роботи. Залежно вiд мети, контроль складається з: планування, пiдготовки, збору матерiалу про стан виховної роботи, аналізу проведених заходiв, формулювання позитивних чи негативних висновкiв, розробки рекомендацiй, доведення висновкiв до вихованцiв, визначення термiнiв виконання тих чи iнших пропозицiй. Заступник директора з виховної роботи застосовує як традицiйнi, так i нетрадицiйнi форми контролю: спостереження, аналіз виховних заходiв, iндивiдуальнi бесiди, анкетування вчителiв, тестування, вивчення шкiльної документацiї; вивчення результатiв дiяльностi учнiв, конкурсiв, змагань, завдання творчого характеру, врахування

громадських поглядів, поради батьківських комітетів. Отже, контроль виступає як необхідний засіб для підвищення якості навчально-виховного процесу [1].

Підкреслимо, що управління виховною роботою у закладі загальної середньої освіти – це послідовна системна та розгалужена робота адміністрації школи, класних керівників, організаторів гурткової роботи, спортивних секцій, працівників бібліотеки, позашкільних установ, громадськості, батьківського комітету школи та ін. на створення системи організаційних, морально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та військово-соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток найкращих якостей особистості учня.

Отже, можемо стверджувати, що виховання особистості ефективно здійснюється в тих закладах загальної середньої освіти, де створена та функціонує цілісна виховна система. Усвідомлене формування та розвиток виховної системи потребує ефективної управлінської діяльності на всіх етапах становлення та розвитку системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базелюк В.Г., Кубіцький С.О., Михайліченко М.В., Михнюк С.В. Техніка управлінської діяльності : навчальний посібник. К.: Міленіум, 2022. 424 с.
2. Базелюк В.Г, Кубіцький С.О. SOFT SKILLS ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ. Міжнародна науково-практична конференція «Екологічна складова продовольчої безпеки в умовах глобалізації та воєнного стану» (До 125-річчя Національного університету біоресурсів і природокористування України) 25 травня 2023 р.
3. Базелюк В.Г., Артюшенко А.С. Авторитет керівника та його вплив на педагогічний колектив. Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. / НАПН України ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В. В. Олійник; редкол. : Н. Бібік [та ін.]. — Київ: Юстон, 2020. — Вип. 13(43). — 180 с. — (Серія «Педагогічні науки»). ISBN 978-617-7361-77-9. С.11-24.

4. Базелюк В., Кубицький С., Рудик Я., Рябова З., & Новак О. (2021). Система формування і діагностики рівнів інноваційно-підприємницької компетентності майбутніх менеджерів освіти в умовах економіки знань. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 4(39), 550–558. <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3470>
5. Бондаренко Н., Базелюк В.Г. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Фахова передвища освіта: сучасні виклики та перспективи розвитку: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 квітня 2021 р.) / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України /ред. кол. : Каленський А.А., Кубицький С.О., Пашенко Т.М. та ін. Житомир: «Полісся», 2021. 104 с. С.82-83.
6. Гречаник Н. І. Культурологічна складова підготовки майбутніх учителів початкової школи в освітньому середовищі країн Західної Європи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Вип. 2 (96). С. 234–245.
7. Кіт О.В., Базелюк В.Г. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ. Фахова передвища освіта: сучасні виклики та перспективи розвитку: збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 квітня 2021 р.) / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України /ред. кол. : Каленський А.А., Кубицький С.О., Пашенко Т.М. та ін. Житомир: «Полісся», 2021. 104 с. С.36-37.
8. Кучеренко О., Базелюк В. ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ «Сучасна студентська наука як основа майбутнього потенціалу української нації», 20 травня 2022 р., Київ, 2022. С.63-65. ISBN 978-617-8102-11-1
9. Шумілова І.Ф. Проектування технології навчання провідництву майбутніх менеджерів освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2021. Вип. 75. Т. 3. С. 153-159.

10. Чирик О., Базелюк В.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ. Фахова передвища освіта: сучасні виклики та перспективи розвитку: збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 22 квітня 2021 р.) / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України /ред. кол. : Каленський А.А., Кубіцький С.О., Пащенко Т.М. та ін. Житомир: «Полісся», 2021. С.59-60.

11. Урсакий Ю.А., Кубіцький С.О. Роль лідера в мотивації персоналу. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2020. Вип. І-ІІ (77-78). Економічні науки. С. 325-338.

12. Oleksandr Bazeliuk, Yurii Vitrenko, Igor Zhylyayev, Viktoria Vorona, Vasil Bazeliuk. MECHANISMS FOR ENHANCING THE FINANCIAL AUTONOMY OF UNIVERSITIES: THE DIGITAL DIMENSION. MECHANISMS FOR ENHANCING THE FINANCIAL AUTONOMY OF UNIVERSITIES: THE DIGITAL DIMENSION. Pp. 450-460/ <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3904/3776>

13. Viktor Zinchenko, Mykhailo Boichenko, Olena Slyusarenko, Mykola Popovych, Lidiia Radchenko, Mykola Iehupov, and Vasil Bazeliuk. New dimensions and dead ends in ai development: impact and responsibility of science and higher education. E3S Web of Conferences 419, 02001 (2023). Pp. 1-9 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202341902001>

14. Kubitskyi S., Chaika O. Coaching core competencies as the key soft skill for successful human resources management. International scientific journal «Internauka». Series: «Economic Sciences». 2020. № 8 (40). С. 43-48.

**ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ З БІОЛОГІЇ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ
СФОРМОВАНОСТІ В УЧНІВ УМІННЯ
ВИКОРИСТОВУВАТИ ЗДОБУТІ ЗНАННЯ**

Ващенко Лідія Семенівна

кандидат пед. наук, доцент, старший
наук. співробітник відділу моніторингу та
оцінювання якості загальної середньої освіти
Інституту педагогіки Національної академії
педагогічних наук України, Київ

Ващенко Володимир Андрійович

вчитель біології ліцею №1 м. Бровари,
Київська область, Україна

Анотація. У Державному стандарті повної загальної середньої освіти звертається особлива увага на формування в учнів уміння використовувати здобуті знання і набутий досвід для розв'язання навчальної / життєвої проблеми. Це є вимогою до обов'язкових результатів навчання учнів у природничій освітній галузі. [1]. В логіці компетентісного навчання використання здобутих знань є складовою ключової компетентності - уміння вчитися. Вона передбачає, що ті, хто вміє вчитися, спираючись на попередні знання та життєвий досвід, здатні застосовувати знання, уміння, навички у різних контекстах – удома, на роботі, у процесі навчання та професійної підготовки.

Ключові слова. практико орієнтовані тестові завдання, компетентність., уміння вчитися.

Навчальні уміння тісно пов'язані між собою. Уміння використовувати здобуті знання передбачають уміння здійснювати аналіз та синтез; обирати основу для порівняння явищ, подій; встановлювати причинно – наслідкові зв'язки; співвідносити об'єкти до біологічних понять[2]. Питання про

використання предметних знань в іншому контексті, ніж вони були отримані, має давню історію. На початку 20-го століття Торндайк [3] писав про те, що дітей в школі слід вчити тому, з чим вони будуть зустрічатися після її закінчення. На його думку інформація, яка засвоєна в одній ситуації буде переноситися в іншу і залежить від ступеню схожості між ними. Чим більша схожість, тим більше перенесення знань. Натепер дослідженнями сутності перенесення знань, механізму, умов його здійснення займаються психологи та педагоги різних наукових галузей.

Ефективним інструментом формування, розвитку і перевірки сформованості в учнів уміння використовувати здобуті знання і набутий досвід для розв'язання навчальних, життєвих проблем є спеціально складені практико орієнтовані тестові завдання. Так готуючись до уроку вчитель може підготувати тест, що відповідає поставленій меті і надає можливість визначити рівень сформованості уміння використовувати здобуті знання. Уміло складені тестові завдання можуть не лише перевіряти, але і формувати, розвивати складові компоненти мислення, пізнавальні навчальні дії – уміння проводити аналіз і структурування навчального матеріалу, операції з поняттями, формулювання гіпотез. Педагогічними дослідниками визнано, що ключовим критерієм таких тестових завдань є – формулювання їх умови на звичній мові, описаній словами, з якими учень зустрічається щодня, критерії, які характеризують певну життєву ситуацію [2]. У міжнародному дослідженні PISA практичні тестові завдання будуються на основі трьох категорій життєвих ситуацій. По – перше, це задачі, які мають пряме відношення до повсякденного досвіду учня. По – друге, для створення задач використовуються ситуації, які не є побутовими. В них учні можуть потрапляти у процесі навчання в школі, наприклад на уроках біології, хімії, географії. По – третє, тестове завдання може потребувати від школяра роботи з інформацією з книг, Інтернету тощо. Формулювання тестового завдання на звичній мові передбачає необхідність під час його розв'язанні перевести зміст на мову відповідного шкільного предмету, у нашому випадку на мову біології. В учнів повинна виникнути потреба

зрозуміти до якої предметної галузі відноситься завдання і вже потім використовувати сформовані способи дії. Важливим також є новизна формулювання тестового завдання, нешаблонність, відсутність посилань до відомого алгоритму рішення та ситуативна його значимість. Важливим також є питання перенесення знань. Наприклад, знання отримані на уроках біології можуть бути перенесені в галузь хімії, фізики; фізичний контекст – знання отримані у школі перевіряються перенесенням до магазину; часовий контекст - скільки часу пройшло між отриманням знань і перевіркою перенесенням тощо. Учні більш успішно переносять сформовані знання, якщо вони розуміють предмет на глибокому структурному рівні [2]. Наведемо декілька прикладів відкритих та закритих тестових завдань для оцінювання в учнів уміння використовувати здобуті знання для розв'язання навчальної, життєвої проблеми.

1. Завдання на встановлення причинно – наслідкових зв'язків. Такі завдання стимулюють пошукову активність учнів, вчать аналізувати і робити висновки.

Чому під час підйому у гори у людини збільшується швидкість утворення еритроцитів?

Природнім імунітетом до віспи володіє людина

- 1) Яка отримала його спадково або перехворіла віспою;
- 2) Перехворіла віспою або отримала щеплення від віспи;
- 3) Зробила щеплення або отримала сировотку з антитілами.

2. Тестові завдання на порівняння. Учням необхідно порівняти відповіді на повноту і правильність.

Клітинами крові є:

- 1) Еритроцити;
- 2) Еритроцити і лейкоцити;
- 3) Еритроцити, лейкоцити, тромбоцити;
- 4) Еритроцити, хондроцити, лейкоцити, тромбоцити;

3. Завдання на аналіз біологічної інформації, поданої у шкільному

підручнику.

Знайдіть помилки у наведеному тексті. Вкажіть номери речень з помилками і виправте їх.

1. Розрізняють мінливість спадкову, не спадкову та комбінативну.
2. Спадкову мінливість ще називають генотипною.
3. Неспадкова мінливість пов'язана зі зміною генотипу.
4. Ч.Дарвін назвав спадкову мінливість невизначеною.
5. Завдання на побудову логічних міркувань

На півострові в умовах субполярного клімату в екосистемі є певна кількість оленів і койотів, які є хижаками і живляться переважно оленями. Спрогнозуйте зміни, які відбудуться в такій екосистемі, якщо знищити койотів?

відразу;

через 10 років;

через 20 років.

5. Завдання на послідовність біологічних процесів

Складіть правильну послідовність етапів проходження повітря по системі органів дихання:

- а) носоглотка;
- б) бронхіоли, альвеоли;
- в) трахеї, бронхи;
- г) носова порожнина.

6. Завдання ситуативного змісту.

Рідкісним рослинам, які ростуть в пустелі приходиться добувати воду практично по краплинам. Запропонуйте спосіб, за допомогою якого рослини пустелі зможуть добувати воду з повітря.

Ситуативний характер змісту цих завдань, їх структура є об'єктом аналізу і потребує від учня використання набутого у навчанні досвіду особливої для біології діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням та функціонуванням знань.

Уміння працювати з практико орієнтованими завданнями впливає на

міцність знань, спонукає школярів використовувати додаткову літературу, що сприяє інтеграції знань, розвитку інтересу до навчання, творчій активності. У цьому контексті особливого значення набуває розуміння та уміння педагогів працювати з тестовими завданнями, які надають можливість оцінити здатність школярів використовувати знання з природничих предметів у власній продуктивній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова КМУ «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» від 30 вересня 2020 р. N 898 (додаток№9) [Інтернет-ресурс].
2. Ващенко Л.С. Про завдання на здатність використовувати знання та уміння з біології в практичній ситуації/ Л.С. Ващенко // Біологія і хімія у рідній школі.- 2018. - № 6- С.42- 47.
3. Thorndike, E. L. (1906 стор.246-247). *Principles of teaching*. New York: Seiler.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНТОНАЦІЙНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ДИЗАРТРИЄЮ

Галущенко Вікторія Іванівна

доцент кафедри дефектології та фізичної реабілітації,

кандидат пед. наук Державного закладу

ПНПУ ім. К. Д. Ушинського

Покровецька Наталія Іванівна

Магістр II року навчання

м. Одеса, Україна

Анотація: У статті розглядаються особливості розвитку компонентів інтонаційної сторони мовлення і дітей дошкільного віку з дизартрією. Запропонована низка загальноприйнятих принципів та методів ефективної корекційної роботи, враховуючи механізм порушень при дизартрії.

Ключові слова: розвиток, інтонація, мовлення, дошкільники, дизартрія.

Постановка проблеми. Щорічно зростає кількість дітей із мовленнєвими порушеннями. Зростає частка дітей із відсутністю вербальних засобів спілкування, чи звані «безмовні» діти. Безмовні діти – це умовна назва неоднорідної групи дітей, у яких через різні нозологічні причини визначається відсутність мовлення [2; 3; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведені клінічні та психолого-педагогічні дослідження свідчать про різницю порушених механізмів мовленнєвої діяльності дітей з відсутністю вербальних засобів спілкування (В. Галущенко, Н. Ільїна, В. Кісліченко, С. Конопляста, К.Зеленська-Любченко, Н. Пахомова, Є. Соботович та інші). Але всі діти досліджуваної групи мають комплексне органічне порушення, що найчастіше ускладнюється неврологічною симптоматикою. До цієї групи можна віднести дітей з моторною та сенсорною алалією, затримкою психомовного розвитку, інтелектуальною недостатністю, анартрією, аутизмом, порушенням слуху та

дитячим церебральним паралічем [1; 2; 4; 5; 6]

Мета статті – розглянути особливості розвитку інтонаційної сторони мовлення у дітей з дизартрією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним і показників затримки мовленнєвого розвитку дитини є пізній початок розвитку мовлення, поява перших слів у 2,5–3 роки. Якщо розглядати загальні риси мовленнєвого розвитку, найчастіше в дітей віком вищевказаних категорій активний словник містить поодинокі, нечітко артикуючі вокалізації, звукокомплекси й односкладові слова. Одним і тим же словом позначаються різні предмети та дії, подібні до будь-яких ознак. Мовлення дитини не є засобом повноцінної комунікації, виникає заміна вербального мовлення на невербальне – жести, міміка, пантоміміка. Пасивний словник ширший за активне, розуміння мови знаходиться на низькому рівні. Слова, що вживаються, засновані на звуках раннього онтогенезу, порушені складова структура слова і просодика. Незалежно від симптоматики для невербальних дітей характерним є зниження психічної активності, уваги, пам'яті, недостатність цілеспрямованої діяльності, загальний потенціал дитини знижений. Слабка мотивація до спілкування, підвищена емоційна збудливість та виснажування, нестабільність поведінки ускладнює комунікацію дитини з оточенням [1; 3; 5].

Робота з активізації мовленнєвої діяльності дітей з відсутністю вербальних засобів спілкування на початкових етапах корекційно-логопедичної роботи вимагає використання диференційованого підходу в навчанні з опорою на сформовані навички, збережену систему сприйняття, що надає максимальні можливості для обліку індивідуальних особливостей дитини. Диференційований підхід повинен застосовуватися з урахуванням розвитку вербальних та невербальних функцій кожної окремої дитини, стану її психофізичного розвитку, рівня сприйняття мовлення [1; 3].

Диференційований підхід з безмовленнєвими дітьми необхідно використовувати як на етапі підбору та проведення діагностичних заходів, так і при доборі корекційних методик для кожної дитини, враховуючи етіологію

порушення та рівень сформованості мовних функцій. На етапі діагностики, коли ще до кінця не визначено природу безмовності, важливим завданням є визначення кола інтересів дитини, підтримка її мотивації до взаємодії з дорослим. Це може бути емоційне залучення, руховий інтерес, предметна діяльність, ігрова діяльність. З цих спостережень, організуються умови активізації мовної функції в дитини з відсутністю вербальних засобів спілкування.

Розглянемо кілька сучасних підходів до активізації мовленнєвої діяльності. Емоційна основа діяльності активно використовується в ігровій логопедії. Прикладом може бути авторська методика Т. Грузиної «Запуск мовлення дітей, що не говорять: від нуля до фразового мовлення» [2]. Вона розрахована на дітей, які мають мимовільну вокалізацію голосних звуків. [2; 4]

Запуск мовлення в цій методиці будується у три етапи:

- перший етап - викликання приголосного звуку: в ігровій ситуації у дитини встановлюється асоціація предмета, що звучить (іграшки) з конкретним жестом і приголосним звуком; коли в процесі гри виникає необхідний звук, він завжди супроводжується жестом, поки дитина не зможе повторити його окремо на прохання педагога. Звуки формуються через видування повітряного струменя та утворення природних перешкод у ротовій порожнині дитини. Отриманий звук закріплюється у грі;

– на другому етапі, коли згодні та голосні звуки сформовані, дитину навчають закінченню слова шляхом з'єднання ненаголошеної мовлення ударним (дотримуючись структури слова в заданому ритмі);

- на третьому етапі у дитини формується проста фраза, яка підкріплюється жестами, картинками, предметами, з обов'язковим ритміко-мелодійним підкріпленням. Ритмічний малюнок слова дитина повторює рухами тіла під музику.

Плюсом цієї методики є те, що заняття по ній проводяться не за столом, а у вільному просторі кабінету, і дитина почувається спокійніше і спокійніше за грою.

Дитині, що не говорить, на початковому етапі корекційної роботи необхідно пройти етапи белькотіння і гуляння, згідно з онтогенезом, навчитися розрізняти немовні, а потім і мовні звуки. Основний інструмент - це музика. Логопед з дитиною співає голосні (етап гуління), потім склади (етап белькотіння). Для кожного заняття автор запропонував свій набір мелодій. У зв'язку з тим, що діти, що не говорять, найчастіше слабо утримують зорову увагу, автором пропонується кілька положень роботи логопеда з дитиною з опорою на тактильний контакт [2]:

- дитина притиснута спиною до грудей педагога і сполучено проспівуються звуки та склади, ритм відстукується спочатку педагогом, задіявши руки дитини, потім разом. Візуальне підкріплення здійснюється картками - схемами звуків;

- дитина і логопед сидять віч-на-віч, утримуючи зоровий контакт. Руки дитини в руках логопеда. При проспівуванні звуків та складів ритм відбивається про коліна дитини;

- дитина лежить на канапці, логопед розташовується збоку, утримуючи руку на своєму горлі. Проспівування йде також сполучено.

Після того, як у мовлення введені звуки й склади, вводяться слова зі складовою структурою, що ускладнюється. Методика містить чіткі інструкції, у ній закладено системний підхід до активізації мовленнєвої діяльності. Для дітей з руховими інтересами авторами активно використовуються елементи фоноритміки та логоритміки. У методиці велика роль відводиться графо-моторної стимуляції мовлення. Заняття проводяться у вільному просторі логопедичного кабінету, і є чергуванням рухових занять з релаксаційними. [3; 5]

Артикуляційна гімнастика поєднується з голосовим супроводом (звук, що викликається), рухом рук і тіла, стимулюючи розподіл зорової уваги й рухову пам'ять. Кожна вправа є модифікацією попереднього, і супроводжується мініоповіданням про різних героїв.

Заняття викликання звуків, складів проводиться на віршованому матеріалі

з руховим супроводом. Активно використовують пальчикові ігри, сенсорні матеріали. Розучування слів, фраз, віршів спирається на пальчикову чи ритмічну основу. Рухові вправи, представлені у методиці, супроводжують весь процес розвитку мовлення, від викликання звуків, до розгорнутого зв'язного мовлення. Запропонована методика рекомендується для роботи з дошкільниками 4-5 років з моторною алалією, а також з дітьми, що «не розмовляють», 2,5-3 років із затримкою мовленнєвого розвитку.

Одними з найпоширеніших порушень мовленнєвої сторони є поліморфна дислалія і стерта дизартрія. Саме ці порушення важливо враховувати при диференційній діагностиці мікросимптоматики мовленнєвих проявів [1; 4]

Дислалія – це комплекс різних розладів вимови, при нормальному слуху та збереженні іннервації мовленнєвого апарату. Ознаки дислалії можуть виявлятися відсутністю, замінами, змішуванням чи спотвореннями фонем у мовленні. Ці розлади можуть спостерігатися як ізольовано, і у різних комбінаціях. Даний вид порушення найчастіше виявляється у дошкільному віці. Похибки в звуковимові до п'яти років є нормою, якщо у дитини немає відхилень у слуховому, мовному та рухових аналізаторах. [1; 5].

Стерта дизартрія є мовленнєвою патологією, у структурі дефекту якої виділяється стійке порушення звуковимови, зумовлене недостатністю іннервації мовленнєвого апарату [2]. Стерта дизартрія - це складний мовленнєвий дефект, пов'язаний з порушенням не тільки фонетичної сторони, а й просодичного, внаслідок невираженого органічного ураження головного мозку. Ознаки стертої дизартрії проявляються у вигляді нечіткості та змазаності мовлення, поганої дикції, спотворення та заміни звуків, спастичі м'язів, гіперкінезів, апраксії та гіперсаливації. У зв'язку зі схожістю зовнішніх проявів дефектів даних мовленнєвих порушень діагностика, а згодом і корекція, викликає ряд труднощів і має на увазі більш детальне вивчення порушень та обстеження мовлення. Найчастіше, фахівець не може це зробити, оскільки одне мовленнєве порушення з симптоматики схоже з іншим, але етіологія і патогенез значно різняться. Отже, необхідно виявити, якими властивостями та ознаками має

кожне мовленнєве порушення [1; 6]

Логопедична робота в обох випадках передбачає комплексний, системний та індивідуальний підходи, проте потребує диференційованого підходу до вибору правильних параметрів, форм та методів корекції порушень мовлення при дислалії та стертій дизартрії у дітей дошкільного віку. Логопед проводить всебічне обстеження мовлення дитини, виявляє його індивідуальні особливості мовлення. Головними завданнями діагностичного дослідження є визначення основних критеріїв логопедичної роботи. Слід зазначити, одне з найважливіших завдань діагностики - це здатність логопеда узагальнити корекційно-розвивальний потенціал для ефективної роботи. Подальшим етапом служить підготовка укладання проведення дослідження і розробка програми корекційної роботи.[2; 4]

У програмі логопедичної роботи для цих категорій дітей ми реалізували принцип диференційованого підходу, який передусім мав на увазі педагогічний вплив на дітей із подібними проявами порушень та різними індивідуальними проявами мовленнєвих порушень. Здійснення диференційованого підходу спирається на знання вікових особливостей дітей, діагностику та облік рівня мовленнєвого розвитку, специфіки мовленнєвих порушень, логопедичні технології.

Корекційна робота з подолання порушень мовлення у дошкільників із дизартрією ефективна з урахуванням форми дислалії, провідного виду діяльності дитини, етапів розвитку звукомовлення в онтогенезі, етіології, механізмів та структури дефекту. Головним напрямом у роботі з дітьми з дизартрією є формування фонематичного сприйняття, розвиток навичок звуковимови та мовленнєвого дихання. Слід зазначити, що головною відмінністю стертої дизартрії є стійкі порушення фонематичної та просодичної сторін мовлення, які є провідними в структурі порушення та обумовлені наявністю осередкової неврологічної симптоматики.[3]

Логопедична робота при стертій формі дизартрії реалізується з урахуванням симптоматики розладів фонетичної сторони мови, характеру

порушень звуковимови, рівня сформованості мовленнєвих та немовленнєвих функцій, зони найближчого розвитку, механізмів та структури мовленнєвого дефекту, індивідуальних особливостей дитини [1; 3].

Для дітей зі стертою дизартрією головним напрямом роботи стало формування та вдосконалення мовленнєвої моторики, нормалізація мовленнєвого дихання та просодичних компонентів мовлення, координація мовлення та рухів, розвиток загальної моторики.

Слід зазначити, для ефективної корекційної роботи порушень мовлення необхідно застосовувати низку загальноприйнятих принципів:

1. Принцип системності. Корекційний процес впливу спрямовано всі компоненти мовленнєвої активності.

2. Етіопатогенетичний принцип визначає облік структури порушень, виявлення провідного дефекту, співвідношення мовної та немовної причини у структурі дефекту.

3. Онтогенетичний принцип логопедичного впливу спрямовано процес послідовного формування психічних функцій в онтогенезі розвитку.

4. Принцип розвитку передбачає своєчасне ускладнення освітніх завдань у логопедичному процесі, що фундаментально спирається на «зону найближчого розвитку дитини»

5. Принцип поетапного формування розумових процесів (П.Я. Гальперін) [1].

6. Принцип обліку діяльності віку, що враховується при організації та проведенні корекційно-логопедичних занять з дітьми.

7. Принцип диференційованого підходу спирається на етіологію, механізми, симптоматику порушень, враховуються вікові та індивідуальні особливості кожної дитини.

Таким чином, диференційований підхід у роботі з дітьми старшого дошкільного віку з дизартрією передбачає організовану та сформовану систему навчання та логопедичного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галущенко В.І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.03 / В. І. Галущенко; Держ. закл. "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського". Одеса, 2012. 20 с.
2. Галущенко В.І. - Особливості впровадження завдань з розвитку емоційної лексики у дітей з порушеннями мовлення в умовах карантину *Актуальні питання корекційної освіти* (педагогічні науки): зб. наук. праць, вип. 16 том 1/ за ред. М.К.Шеремет.– Кам`янець-Подільський 2020/ - 314 С.
3. Дара С. Корекційні заняття з логопедії у дошкільних закладах. Частина друга. / С Дара Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 197 с.
4. Дубич М.В. Розвиток пізнавальних та творчих здібностей дошкільників із вадами мовлення та порушенням психічного розвитку засобами орігамі-мозаїки / М. В. Дубич // Логопед. 2017. №11. С.11-20.
5. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру : метод. посіб. / авт. кол. за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.
6. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами :навчально-методичний посібник / Н.О.Нагорна. – Рівне 2016 – 141.с. Друге видання.

**ПСИХОЛОГО–ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА
З ДІТЬМИ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА**

Горшкальова Тетяна Миколаївна,
педагогічне звання «Вихователь – методист»,
музичний керівник,
заклад дошкільної освіти № 7,
членкиня міжнародної федерації арт – терапії і
самореалізації особистості,
м. Малин, Житомирська область, Україна

Анотація Питання створення всебічних умов для успішного розвитку дітей із синдромом Дауна є серед гострих соціальних, медичних та психолого - педагогічних проблем сучасної корекційної педагогіки. Перед педагогами постала проблема створення та впровадження цілісної технології освітнього, соціально – психологічного супроводу розвитку дітей. При створенні особливих умов, що включають комплексні медичні, соціальні, педагогічні та психологічні заходи, розвиток дітей із синдромом Дауна відбувається успішно. Це відображається і в показниках середньої тривалості життя, і в рівні інтелектуального й емоційного розвитку та виявленні здібностей та соціалізованості вихованців [1. 241-247].

Отже, виникає питання пошуку ефективних, системних, різноспрямованих заходів, які забезпечують цілісний розвиток дітей із синдромом Дауна, розкриття їх внутрішніх фізіологічних, психічних, інтелектуальних та соціальних ресурсів.

Ключові слова: діти із синдромом Дауна; соціальна компетенція дітей; психолого – педагогічна робота; соціальна реабілітація; інклюзивна освіта.

Зовсім не хвороба, а сукупність симптомів, зумовлена генетичною аномалією, створює особливих жителів нашої планети – усміхнених, лагідних та життєрадісних, а тому «сонячних – діток» із синдромом Дауна.

«Синдром Дауна» — найбільш поширена з усіх відомих на сьогодні форма хромосомної патології. Близько 20% тяжких форм уражень центральної нервової системи пов'язано з генетичними порушеннями. Серед цих захворювань провідне місце займає «синдром Дауна», за якого порушення інтелектуального розвитку поєднується зі своєрідною зовнішністю. Уперше це генетичне порушення було описано в 1866 р. Джоном Ленгдоном Дауном під назвою «монголізм». Зустрічається ця патологія з частотою один випадок на 500–800 новонароджених незалежно від статі. У 1959 р. французький професор Лежен довів, що «синдром Дауна» пов'язаний з генетичними змінами, що обумовлені наявністю в людини зайвої хромосоми. Зазвичай в кожній клітині знаходиться 46 хромосом, половину яких ми отримуємо від матері, а половину — від батька. У людини із синдромом Дауна зайвою є хромосома у 21-й парі, в результаті вона має 47 хромосом. Однак синдром Дауна не можна вважати спадковим захворюванням, оскільки в даному випадку не відбувається передачі порушеного гена з покоління в покоління, а розлад виникає на рівні репродуктивного процесу. Синдром Дауна діагностують досить рано, практично з моменту народження дитини, тому з перших днів життя такої дитини необхідно оточити її увагою та піклуванням. На дитину із синдромом Дауна не слід дивитися як на хвору, її потрібно сприймати як особистість, оточуючи любов'ю і теплом. Характерною особливістю дитини із синдромом Дауна є уповільнений психофізичний розвиток. Особливу проблему становлять труднощі з навчанням. Це означає, що вчитися їм складніше, ніж більшості дітей-однолітків. Варто пам'ятати: між людьми із синдромом Дауна більше відмінностей, ніж подібностей. У них багато ознак, що успадковані від батьків, і вони схожі на своїх братів і сестер. Однак поряд із цими особливостями в них спостерігаються певні фізіологічні ознаки, загальні для всіх людей із синдромом Дауна. [2. 4-5]

Порушення в розвитку проявляються у дітей з синдромом Дауна з перших місяців їх життя. Для цих дітей характерна низька активність, вони бездіяльні внаслідок уповільнення формування рухових функцій, а це

призводить до затримки розвитку всіх психологічних процесів. Структура психічних порушень у дітей з синдромом Дауна різна: мова виникає пізно і протягом усього життя у багатьох дітей з синдромом Дауна залишається нерозвиненою, вони розуміють слова не в повному обсязі, запас слів убогий. Відставання у формуванні мовлення, яке також пов'язане з повільністю розвитку дрібної моторики, впливає на встановлення комунікаційних зв'язків з оточуючими людьми. Ближче до 3-4 років діти з синдромом Дауна стають більш активними і жвавими, тому що починають робити свої перші кроки. У цьому віці «особливі діти» починають відчувати любов до своїх близьких і рідних, вони дуже ласкаві, слухняні, доброзичливі, вміють ніяковіти, ображатися, іноді їм властива дратівливість, злостивість і впертість. Багато з дітей з синдромом Дауна можуть добре наслідувати однолітків і дорослих; такі якості обумовлюють можливість навчання їх навичкам самообслуговування та залучення до праці. Стан сформованості рівня навичок і вмінь, якого можуть досягти «сонячні діти», різний для всіх дітей даної категорії. На думку дослідників, це обумовлено генетикою дитини і середовищем існування. Незважаючи на те, що «особливим дітям», як правило, недоступні операції пов'язані з рахунком, а також абстрактне мислення, для багатьох з них характерним є добре розвинена пам'ять і спостережливість. А це означає, що дітей з синдромом Дауна можна навчати, розвивати і виховувати, що надасть їм можливість адаптуватися у соціальний простір. Дитина з синдромом Дауна проходить ті ж самі основні етапи розвитку, що й інші діти; часові терміни появи та формування навичок у дітей з синдромом Дауна запізнюються у порівнянні з появою цих же навичок у дітей з традиційним розвитком; часові рамки розвитку навичок та умінь у дітей з синдромом Дауна значно ширші ніж в інших дітей. Вивчення досвіду дослідників даного синдрому та батьків, які виховують «особливих дітей», переконує в тому, що рівень можливостей кожної дитини з синдромом Дауна повинен оцінюватися тільки індивідуально. Тому, будь-які узагальнення про дітей з синдромом Дауна є помилкою, оскільки фізичний або психічний стан такої дитини не можна розглядати

окремо від розуміння її індивідуальних особливостей. Незважаючи на генетичні порушення у дітей з синдромом Дауна, а також відсутність ефективної форми навчання особливих дітей, на сьогоднішній день існує можливість соціальної інтеграції дітей даної категорії в соціум. Сучасна педагогічна наука використовує різноманітні психолого-педагогічні форми, методи, засоби, що сприяють оздоровленню, гармонізації розвитку та інтеграції в суспільство дітей з особливими потребами, зокрема з синдромом Дауна. Педагоги, практичні психологи, вчителі-дефектологи для забезпечення навчання та отримання успішних результатів під час роботи з дітьми з синдромом Дауна часто використовують ігрові технології, казкотерапію, відвідування театрів, музеїв, галерей, різні спортивні і культурно-просвітні заходи стають ефективними засобами в соціальній адаптації дітей з синдромом Дауна в суспільство.

І.Вечканова вважає, що поєднання різних видів діяльності в процесі розвиваючих ігор, побудованих на певному сюжеті, сприяє розвитку емоційної, мовної, рухової і пізнавальної сфер у дошкільнят з синдромом Дауна. У зв'язку з цим особливого значення набуває використання ігрових технологій, що дозволяють поєднувати в собі елементи пізнавальної, дослідницької та творчої діяльності в рамках проектів і організації інтерактивних дитячо-батьківських подій: квести, вікторини, батьківські збори-конференції в формі телемарафону, флешмобів на підтримку здорової поведінки. [3. 104].

В сучасних умовах освітні установи покликані допомогти дітям з синдромом Дауна самореалізуватися, придбати ті компетенції, які допоможуть їм успішно адаптуватися в суспільстві і самостійно будувати свою долю. Це можливо за умови створення грамотно побудованого соціокультурного середовища розвитку дитини в дошкільному чи шкільному закладі, надання можливості їй активно взаємодіяти з усіма компонентами середовища - значущими дорослими, однолітками, предметним і культурним змістом. Інша важлива умова – компетентний дорослий, який створює це середовище, підтримує його, трансформує в залежності від потреб дитини, і при цьому враховує всі аспекти розвитку її особистості. Дорослий є

провідником між дитиною і предметним світом, помічником в його освоєнні, консультантом і джерелом знань. Формування початкових компетенцій дитини найбільш ефективно відбувається в соціальному середовищі, де вона може проживати різні соціальні ролі, бути молодшою і потребуючою допомоги, бути старшою, помічником, наставником; будувати стосунки з дітьми різного віку, розуміти потреби і проблеми більш слабких. Це можливо, коли група дітей формується за різновіковим принципом [4].

На сьогодні, популярним у нашій країні є використання різних технологій соціальної реабілітації. Найпоширенішими серед новітніх напрямів соціальної реабілітації дітей з синдромом Дауна є: Монтессорі-терапія, пісочна терапія, пальчикова терапія, музикотерапія. Особливе місце займають методики роботи із тваринами, зокрема, із собаками. Використання каністерапії сприяє розвитку сенсорної сфери дітей з синдромом Дауна, через організацію ігор–вправ на гладження і обмацування, розпізнавання текстури вовни, відчуття різниці температури тіла на різних частинах тіла собаки, спостереження за її рухами. Присутність собаки стимулює комунікацію [5- 6. 10].

«Монтессорі–терапія» – є лікувальною педагогікою, яка закладена на принципах Марії Монтесорі, «оглядає дитину як особистість від самого її народження». Основним гаслом даної системи являється звертання дитини до дорослого: «Допоможи зробити цю справу мені самому» – стати незалежним і самостійним. Педагог не вказує, що чинити дитині, а дитина обирає, веде педагога за собою. Таким чином, формується самостійність, впевненість у собі, самодисципліна, що і веде до послуху. Головною метою технології Монтесорі – є розвиток особистості з раннього дитинства взагалі через сенсорну, інтелектуальну, а також невід’ємну моторну активність. Коли зміст методики полягає у вільній співпраці дитини в підготовленому педагогом спеціального навколишнього осередку, яка задовольняє її потреби в даний час, згідно з «сенситивним періодом». «Сенситивні періоди» – це відрізки часу в раннього віку (від немовляти до 6 років), в яких дитина відзначається особливою чутливістю до певних видів діяльності, окремих дій, які мають

перевагу над іншими. Це період посиленого сенсорного, мовного, моторного, а також розвитку в соціальному середовищі. Робота дитини в даний момент відрізняється підвищеним інтересом, а важке завдання виконується із задоволенням і ефект досягається з меншими стараннями. Провідний принцип методу Монтесорі було засновано на основі спостережень за дитиною в штучних умовах і процес його прийняття. [7, 8].

Пісочна терапія – засіб зняття душевної напруги, та його втілення на алегоричному рівні, за допомогою піску. Мета терапії – сформувати у малюка прийняття власного «я», навчити любити себе, довіряти оточуючим. Пісочна терапія у дитини з синдром Дауна дозволяє розкривати особистість дитини, вирішувати її психологічні проблеми, формувати змогу усвідомлення своїх бажань, та їх реалізація. На сьогодні, виховання в освітніх закладах розвивається в області інтелекту дитини. Про емоції було забуто, що негативно відбилосся на чутливій та духовній сфері дітей сонця. Для всебічного розвитку дитячої індивідуальності, педагоги стали застосовувати терапію з піском. [8]

Пальчикова терапія – техніка, суть якої полягає у програванні різноманітних казок, римованих історій, відтворення будь-яких фігур за допомогою пальчиків. Більшість ігор передбачає участі обох рук, що дає дітям змогу орієнтуватися в поняттях: «вліво», «вправо», «вниз», «вгору». Пальчикові ігри формують дитячий мозок, стимулюють творчі здібності, фантазію, розвиток мовлення, допомагають зняти напруженість, не лише рук, а й м'язів усього тіла. Вони здатні покращити рівень промовляння більшості звуків. Так, як рука відіграє важливу роль як у корі головного мозку так і у розвитку мови. Таким чином, мовлення дитини починає формуватися тоді, коли рухи маленьких пальчиків одержують належну точність. [9]

Цікавою є методика лікування мистецтвом – музикотерапія. Однією з основних цілей музикотерапевтичних занять у роботі з дітьми синдрому Дауна є інтеграція в соціальну групу, оскільки в музичній співтворчості добре відпрацьовуються різні комунікативні навички, формується витримка і самоконтроль. [7]

Необхідно зауважити на тому, що методи, які застосовує сучасна музикотерапія, відповідають актуальним потребам дітей з особливим типом розвитку. Так, у її класифікації (за критерієм лікувальної дії) виділяються: методи, спрямовані на відреагування і емоційну активізацію; тренінгові методи, які застосовуються у контексті поведінкової терапії; релаксаційні та регулятивні методи; комунікативні методи; творчі методи у формі інструментальної, вокальної, рухової імпровізації. [10]

Аналіз наукових джерел підтверджує, що в цій галузі є багато питань, які потребують вивчення і уточнення. Теоретичні підходи і рекомендації науковців щодо практичного втілення організації процесу соціалізації дітей з синдромом Дауна і реалізація цих підходів на державному рівні виявляють ряд суперечностей між потребами і можливостями освітніх установ в ефективній інтеграції дітей з синдромом Дауна в процесі їх навчання і в процесі сімейного виховання. Подолання цих суперечностей можливе за умови використання нових підходів до формування системи дидактичного забезпечення та педагогічного супроводу навчання дітей з синдромом Дауна в контексті розвитку інклюзивної освіти, підготовки фахівців, які здатні впливати на якість і результат соціалізації дітей з синдромом Дауна, допомагати і працювати з їхніми батьками і соціальним оточенням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вагышева Ю.У. (2007). Синдром Дауна. Медико-генетический и социально-психологический портрет. М: Триада-Кх.;
2. О Чеботарова О.В., Нладченко I.В., &Васыленко-ван де Рей А., Лishchuk N.I (2018). Дytyna iz syndromom Dauna. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», ISBN 978-617-09-3805-3
3. Bariaeva L.B., Vechkanova Y.H., &Zahrebaeva E.V.(2009). Teatralyzovannyye yhry v korrektsyonno-razvyvaiushchei rabote s doshkolnykamy / Pod red. L.B. Bariaevoy, Y.H. Vechkanovoy. SPb.: KARO
4. Vorsanova S.H. Khromosomnyye syndromy, vyivlyayemye v pervyye hodyy

zhyzny rebenka; данные клинических, цитогенетических и молекулярно-цитогенетических исследований // Дефектология. № 1. 9-21;

5. Bliumyna M.H.(2000). Современные подходы к болезни Дауна. Red. Lein D., Stredford B.M. Pedagogika

6. Bihuniak T.V.(2018). Suchasni pohliady na prychny ta fenotypovi proiavy syndromu Dauna. Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny,

7. Dychkivska I.M.(2006). Montessori: Teoriia i tekhnolohiia. K.: Vydavnychi Dim «Slovo».

8. Volkova S.S., &Hotalevych Ye.V. (2009). Fizychna reabilitatsiia ditei 3–6 rokiv z syndromom Dauna. Pedagogika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. Kharkiv

9. Sadova I.I. (2015). Art–terapiia yak suchasnyi metod u systemi sotsialnoi roboty pedahoha z ditmy z porushenniamy psykhofizychnoho rozvytku. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity

10. Luteslaher P.E.(2013). Dvyhatelnoe razvytye detei ranneho vozrasta s syndromom Dauna. M.: «Monolyt»

УДК: 37.013

ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ТА В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

Нікітченко Лілія Олесандрівна

к.п.н., доцент

Гончар Діана Анатоліївна

Гержик Наталія Михайлівна

Студенти

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: Сьогодні гостро постає питання про модернізацію підготовки учнів на уроках біології по в позаурочній роботі до професійної діяльності й забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці в умовах реформування середньої школи, впровадження концепцій Нової Української школи. Тому проблема формування творчої активності учня, його творчого розвитку стає дедалі значущішою у теорії й практиці навчання з закладах загальної середньої освіти. Українська загальноосвітня школа потребує педагога з високим рівнем творчої активності, фахової майстерності, здатного до саморозвитку і навчання впродовж усього життя оскільки лише такий педагог здатний передати свої вміння учням. Необхідність формування творчої активності учнів у ході вивчення біології зумовлена насамперед істотними змінами освітньої парадигми, що передбачають утвердження ідей особистісно зорієнтованого навчання і виховання молодого покоління, нове бачення завдань, які покладаються на педагога, суттєвий перегляд його просвітницьких і виховних функцій. Всі ці зміни мають на меті перетворити школу із суто педагогічного середовища на відкриту для навколишнього світу систему.

Ключові слова: творча активність, уроки біології, позаурочна робота, заклади загальної середньої освіти.

Проблема формування творчої активності на уроках біології та в позаурочний час має комплексний характер. Процес її вивчення нескінченний, а саме творча активність учня є предметом вивчення багатьох наук: філософії, психології, педагогіки. Проблеми творчості залишаються актуальними і в наш час. Сучасна наука поглиблює вже відомі й розкриває нові аспекти даної проблеми, розглядаючи творчу активність у контексті системного аналізу людської діяльності та в контексті культури, – як компонент соціального регулювання [1, с. 23].

У науковій літературі існує багато трактувань категорії творчості та пояснень творчої активності.

Філософія розглядає людську творчість переважно як своєрідне продовження та розвиток творчої активності природи. Виникає розуміння творчості як діяльності, що веде до створення нових практичних результатів; людина ж вважається активною і продуктивною за умови, якщо розум панує над пристрастями. Внутрішні механізми людської діяльності розглядались як основні форми активності людини [2; 3 с. 8].

Г.Сковорода, традиційно спирається на тезу про єдність людського духу, як основу творчої активності, що спрямована на саморозвиток людини, її самореалізацію. Джерелом творчої активності вважається серце людини, а творчий процес є похідною діяльнісного ставлення людини до самої себе і до навколишнього світу. Отже, активний характер людської натури породжує людську творчість.

Деякі науковці пояснювали творчість лише з точки зору діалектичного матеріалізму. Творчість як процес творення нового нерозривно пов'язана з пізнавальною діяльністю людини, що є відображенням об'єктивного світу в її свідомості. Однак процес відображення не є віддзеркаленням дійсності, він ускладнюється аналізом та синтезом нових форм та образів у людському мозку. Відтак процес творчості не зводиться до відбиття предметів та явищ об'єктивного світу у людській свідомості; він також передбачає пізнання цілей, умов та причин виникнення й існування цих предметів і явищ. Тому творчість

слід розглядати як комплекс складних об'єктивно-суб'єктивних відносин між творцями та об'єктами творчості, як єдність пізнання та перетворення світу.

Об'єктивний характер творчого процесу проявляється у відображенні реальних явищ, суспільних потреб, у той час як суб'єктивний його аспект відображається у мотивах та результатах перетворювальної діяльності людини.

Аналіз наукової літератури, дозволив у нашому дослідженні розглядати творчість на уроках біології та в позаурочний час як системне явище що відбувається під час вивчення біології, а виявлення сутнісних характеристик цього феномена засвідчує, що: творчість на діяльнісному рівні – це найвища форма активності, самостійної діяльності, саморозвитку, самоактуалізації учнів; творчість на генетичному рівні – це створення нових корисних комбінацій з елементів різноманітних систем; творчість на соціально-історичному рівні - найвища специфічна форма розвитку, що характеризує людину; творчість на рівні синтезу виявляється в єдності духовного та матеріального, однак ідеальне при цьому передре матеріальному; творчість на процесуальному рівні – це завжди новий, оригінальний та значущий процес як для самої людини, так і для суспільства в цілому; творчість на рівні мислення – це найвища форма, яка виходить за межі необхідного для розв'язування задачі вже відомими способами [3; 4].

Творча активність на уроках біології та в позаурочний час – це поняття, відображає найбільш суттєві творчі властивості та реалізує їх у процесі творчої діяльності учнів під час вивчення біології.

Наукова категорія «активність», на наш погляд, нерозривно пов'язана з розумінням сутності феномена творчості. Категорія «активність» розглядається у науковій літературі як: одна з характерних рис способу життєдіяльності, властивість організму і психіки, що залежить від зовнішніх і внутрішніх умов. Центральним поняттям нашого дослідження є поняття творча активність на уроках біології та в позаурочний час.

Творча активність виявляється у процесі навчання учня в соціумі у його діяльності, мисленні та спілкуванні, коли учні не тільки здатен відтворити

навчальний матеріал а й творчо застосувати знання на практиці.

З позиції інтегративної особистісно-діяльнісної характеристики учня творча активність, створювана спрямованість мисленнєвої та практичної активності учня базується на творчих здібностях, високому рівні духовності особистості, спеціальних знаннях творчо орієнтованої мотивації [4; 5].

Таким чином, творча активність під час уроків біології та в позаурочний час виступає комплексною характеристикою особистості учня, що формується на основі високорозвинених здібностей і реалізується в успішній творчій діяльності під час вивчення біології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Запісочна Л. Засоби розвитку творчості дитини // Біологія. Шкільний світ. 2012. № 5 (689). - С. 23–25.
2. Мельников А. Творчість: від проблеми до дії // Біологія. Шкільний світ. 2002. № 14 (142).
3. Галак С. Є. Індивідуальна робота з розвитку творчих здібностей дітей // Шкільний світ. – 2000. – черв.(№12). – с.7-8.
4. Костюк Г. С. Здібності і їх розвиток у дітей / Костюк Г. С. / К: Знання, 2003. – с.80.
5. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці/ Кульчицька О. І. / Обдарована дитина. – 2000. – №1. – с. 10-13.

УДК 378.937 + 378.14

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СВЯТ ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ

Пасенко Ольга Олександрівна,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
педагогічного факультету
Херсонського державного університету
м. Херсон, Україна

Анотація: у статті розглядаються питання використання українських національних свят у закладах дошкільної освіти для організації роботи зі збагачення словника дітей дошкільного віку народознавчою лексикою.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, народознавство, лексика, дитини, освітня діяльність.

На теренах соборності української держави особливого значення набуває розробка питань з історичного і сучасного українознавства, народознавства, етнографії, етнології, етномовознавства та інших наук, якими засвідчується етнокультурна єдність українського народу на всьому просторі його етнографічної території. Українське народознавство визначається в сучасних умовах як система цінностей та інтегративних знань про Україну та українство, як цілісність у часопросторовій взаємозалежності [2, с. 45].

За таких умов виникає гостра потреба розгортання широкої народознавчої освіти, глибокого пізнання свого народу, виховання національної самосвідомості і відчуття себе повноцінними суб'єктами держави [1, с. 34].

Видатні вчені (Гнатюк В., Драгоманов М., Квітка К., Колеса Ф., Малинка О., Потебня О., Чубинський П.) визначали народознавство як духовну культуру українського народу, його історію, добротворчу мораль, виховний

досвід, вироблене народом світорозуміння і світобачення. Дослідники галузі вважали, що народознавство вбирає в себе фундаментальні знання про конкретний народ, його обряди і звичаї, особливості побуту і трудової діяльності, національний характер, світогляд, мову, символіку тощо.

Особливе місце в народознавчій галузі належить фольклору.

Характерними рисами фольклору є традиційність, варіантність, імпровізаційність. За жанровою характеристикою, український фольклор різноманітний: він умовно поділяється на прозовий і поетичний. Поетичну групу фольклору складають приказки, примовки, прислів'я, загадки, прикмети, каламбури, вітання, прокльони, побажання, афоризми, пісні, голосіння, думи тощо.

Щодо мовленнєвого розвитку, то за допомогою фольклору ми залучаємо дитину до використання багатобарвної народної лексики, насиченої порівняннями, епітетами, метафорами, фразеологізмами, тавтологічними зворотами і словотвором.

Опанування рідної мови, рідного слова починається з раннього дитинства, а вдосконалення її, засвоєння культури мовлення триває протягом усього життя. Ось чому народна дидактика “виробила свій погляд на мову як на динамічну систему, яка не виникає у новонародженої дитини відразу, а формується поступово” [3, с. 7].

Перші слова дитина починає промовляти в кінці першого – на початку другого року життя. Малюк уважно прислухається до мовлення батьків, адже воно є взірцем для наслідування.

Третій рік життя – вік засвоєння дорослої мови, поступово дитина замінює полегшуючі і звуконаслідувальні слова правильною лексикою рідної мови, починає опановувати літературну мову, вступає у сферу побутового спілкування, якому притаманний розмовно-побутовий стиль. У мовленні дитини з'являються перші багатослівні речення: “Оля хоче спати”, “Галя їсть кашу”, “Тарасик їде на машині”. Саме в цей період сенситивного засвоєння мови народна дидактика пропонує дитині найкращі зразки народної

мудрості - малі жанри фольклору: колісанки, забавлянки, потішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки. Це не випадково, адже вони легкі для наслідування, водночас вводять дітей у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей, традицій, звичаїв. Так, колісанка “Ой, ну, ну, ну, коточок” ознайомлює дітей з українським національним символом – віночком, який носила кожна дівчина.

Народні забавлянки легко запам’ятовуються дітьми. Спочатку дитина повторює окремі римуючі слова, а потім і весь текст. До того ж з їх допомогою вправляють дітей у вимові важких звуків.

Четвертий рік життя – рік засвоєння художнього стилю рідної мови. Це стає можливим знову-таки за допомогою фольклорних творів та кращих зразків літературної творчості українських письменників.

Дитина вивчає напам’ять народні забавлянки, пісні, вірші, які започатковують формування національного світобачення, національної самосвідомості.

Протягом дошкільного віку доречно використовувати у спілкуванні з дітьми прислів’я, приказки, примовки, афоризми. Недаремно італійці називають ці перлини “народною школою”, можна продовжити їхню думку й назвати афоризми “школою розвитку мови”, адже всі вони містять надзвичайну образність рідного слова [2, с. 123].

Особливе значення у старшому дошкільному віці має дійова участь дітей у народних святах і обрядах, що сприяє ознайомленню їх із скарбницями національної української культури, збагаченню словника дітей фольклорним матеріалом, розмаїттям української мови; розвитку образного мовлення, його виразності та емоційності; формуванню чуття мови, прискоренню темпів розвитку дитячого мовлення, посиленню комунікативної, експресивної, номінативної і культураносної функцій мовлення дітей. Дитяче мовлення завдяки спілкуванню народною лексикою набуває окраси національного колориту.

Вчені [2, 3] вважають, що український фольклор є винятково чутливим

учителем мови для дітей. Його застосування дозволяє реалізувати принципи народності у процесі виховання та мовленнєвої освіти дітей. Ознайомлення дітей з витоками народознавства, обрядами, святами, звичаями і традиціями українського народу сприяє формуванню їхнього лексичного запасу слів.

Діти у процесі проведення народних свят читають утішки, забавлянки, використовують прививалки, лічилки, дражнили, небилиці, водять веснянки, гаївки, маївки, що надає образності дитячому мовленню, виховує його виразність [4].

Особливе місце у збагаченні словника дітей народознавчою лексикою належить українським народним святам.

Національні свята відбивають увесь багатовіковий досвід українського народу, його спостереження та ідеологію, вони є показником його розвиненості і культури, зв'язків із світовою цивілізацією. Народні свята зберігають накопичений віками українським народом фольклорний здобуток, сприяють формуванню і розвитку рідної мови, передають через неї з покоління в покоління досвід своїх предків.

Як бачимо, народна мудрість створила багату народну лексику, яка має великі мовні, виховні, естетичні та пізнавальні можливості. Донести це мовне багатство народу до дітей – одне з головних завдань дошкільного закладу, який має використати це багатство як засіб розв'язання в комплексі пізнавальних, навчальних і мовленнєвих завдань з дітьми у процесі організації і проведення національних свят.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2–е видання. Київ, 2010. 374 с.
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. 2–е вид., переробл. і доповн. Київ, 2002. 407 с.
3. Луценко І. Організація комунікативно–мовленнєвої діяльності дошкільнят на засадах дитиноцентризму. Дошкільне виховання. 2015. № 1. С. 7.

4. Швець Т.А. Організація мовленнєво – ігрової діяльності здобувачів дошкільної освіти в контексті розвитку мовлення особистості дитини. Педагогічні науки. № 99, 2022, с. 25-29, URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4511>

5. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Science and innovation of modern world. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. Pp. 410-414. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-innovation-of-modern-world-24-26-11-2022-london-velikobritaniya-arhiv/>

УДК 796.015:612.68

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ
ФИЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ
РАБОТЫ С ПОЖИЛЫМИ ЛЮДЬМИ**

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, член-корреспондент

Международной академии наук педагогического
образования, Заслуженный деятель науки и техники, шестой ДАН дзюдо,
Спортивная школа Aad van Polanen, г. Лейден, Нидерланды

Пакулин Сергей Леонидович,

доктор экономических наук, академик УАННП, шестой ДАН дзюдо,

Феклистова Инесса Сергеевна,

к.э.н., доцент,

Пакулина Анна Сергеевна,

аспирант, Харьковский национальный университет

строительства и архитектуры,

г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами раскрыты формы организации и основные методические направления физической культуры лиц пожилого возраста, обоснована методика физкультурно-оздоровительной работы с пожилыми людьми.

Ключевые слова: физкультурно-оздоровительная работа, физическое состояние, физическая культура, физическая активность, пожилой возраст.

Выявление направлений совершенствования организации физкультурно-оздоровительной работы с пожилыми людьми является актуальной проблемой спортивной и педагогической наук.

Проведенные нами исследования, опросы и анкетирования показали определённые важные результаты и доказывают, что регулярные физические упражнения играют решающую роль в замедлении процессов старения, поддержании здоровья пожилых людей и в социальной адаптации к новым в их

жизни условиям [1, с. 223]. Так как в настоящее время пожилые люди, по большей части, ведут малоподвижный образ жизни, поэтому очень большое значение в современных условиях приобретают их занятия физической культурой. Занятия физкультурой имеют значение во всех периодах жизни человека – в детстве и юности они помогают правильному развитию организма, во взрослом возрасте позволяют поддержать здоровье организма и повысить работоспособность, а в пожилом возрасте помогают задерживать неблагоприятные возрастные изменения.

Совокупность возрастных изменений морфофункционального характера проявляется в ухудшении работоспособности и физических качеств. Падают показатели быстроты и точности двигательных действий, менее совершенной становится координация движений, постепенно уменьшается их амплитуда. Чем старше возраст, тем медленнее происходит формирование новых двигательных навыков, тем меньше возможность поступательного развития физических качеств и овладения новыми формами движений. Приобретаемый в старшем возрасте двигательный арсенал разрушается довольно быстро. Однако, при прочих условиях такая возможность определяется уровнем предварительной физической подготовленности и систематичностью текущих занятий физической культурой.

Основная социальная функция физкультурно-оздоровительной работы с пожилыми людьми – оздоровительная. Основные задачи направленного использования средств физической культуры в старшем возрасте заключаются в том, чтобы: 1) содействовать творческому долголетию, сохранению или восстановлению здоровья; 2) задержать и уменьшить возрастные инволюционные изменения, обеспечив расширение функциональных возможностей организма и сохранение его работоспособности; 3) не допустить регресса жизненно важных двигательных умений и навыков, восстановить их (если они утрачены), сформировать необходимые; 4) пополнить и углубить знания, нужные для самостоятельного применения средств физического воспитания; последовательно воплощать эти знания в практические умения.

В пожилом и старшем возрасте эффективными средствами, обеспечивающими профилактику преждевременного старения и активное долголетие, являются физические упражнения, оздоровительные силы природы и гигиенические факторы. С увеличением возраста предпочтение постепенно все больше следует отдавать гигиеническим и естественным факторам, однако не исключать и физических упражнений.

Физические упражнения не только способствуют поддержанию систем опорно-двигательного аппарата пожилых людей на достаточно высоком функциональном уровне, но и оказывают благотворное влияние на состояние органов дыхания, пищеварения, сердечно-сосудистой системы, желез внутренней секреции. К числу основных средств сохранения и восстановления здоровья пожилых людей относятся: 1) утренняя гигиеническая гимнастика; 2) основная гимнастика; 3) лечебная гимнастика; 4) дыхательная гимнастика.

Специальные комплексы гимнастических упражнений (без предметов, с предметами, специальными устройствами, на снарядах и др.) и разработанные на их основе методики для пожилых людей позволяют направленно воздействовать на ослабленные мышечные группы, обеспечивать прогрессивные морфологические и функциональные изменения в опорно-двигательном аппарате, не допускать утраты силовых качеств и гибкости, поддерживать нормальную осанку.

В общеоздоровительных целях и для направленного воздействия на функции сердечно-сосудистой и дыхательной систем пожилых людей широко используются дозированная ходьба (на терренкуре или на вымеренной трассе), бег умеренной интенсивности, прогулки на лыжах, езда на велосипеде, плавание и другие аэробные упражнения циклического характера. Эффективными являются такие циклические упражнения, которые выполняются не менее 10 мин с интенсивностью, приводящей к легкому утомлению. Применяются также такие игры, как городки, бадминтон, теннис и др., которые важны для пожилых людей не только и не столько как средство для развития и тренировки двигательных умений и физических качеств, а как

средство активного отдыха и коммуникации. Целесообразно применять и настольные игры (лото, шашки, шахматы, домино и др.).

Для пожилых людей доступным и эффективным средством является дыхательная гимнастика, которая имеет три основных назначения: 1) улучшить дыхание во время выполнения физических упражнений: провентилировать легкие, ликвидировать возможную кислородную задолженность и оказать помощь сердцу в его усиленной работе; 2) совершенствовать дыхательный аппарат и поддерживать на высоком уровне его работоспособность; 3) выработать умение правильно дышать, оказывая тем самым постоянное массирующее воздействие на внутренние органы (пищеварительный тракт, печень и др.).

Одной из важнейших проблем соблюдения здорового образа жизни (ЗОЖ) для пожилых людей является определение оптимума времени, которое необходимо отводить систематическим занятиям физической культурой. В этой связи различают три уровня нормирования двигательной активности: 1) физкультурно-гигиенический минимум предлагает ежедневное выполнение зарядки, закаливающих процедур и гигиенической прогулки перед сном. Несоблюдение указанного минимума в распорядке повседневной жизни является угрожающим для здоровья человека; 2) физкультурно-общеподготовительный минимум включает в себя как обязательное условие выполнения физкультурно-гигиенического минимума, который дополняется ежедневным 30-минутным активным отдыхом с направленным использованием физических упражнений, по возможности на открытом воздухе; 3) физкультурно-спортивный оптимум включает первые два уровня и дополняется тремя часами физкультурных или спортивных занятий в неделю.

Одним из действенных факторов сохранения здоровья и противодействия возрастным инволюционным процессам пожилых людей служит посильный труд на открытом воздухе (садоводство, огородничество, полевые работы), орга

Физическое воспитание пожилых людей проводится на самодеятельных началах и осуществляется при различных формах организации занятий:

1) коллективные (занятия в группах здоровья, секциях общей физической подготовки, клубах любителей бега и др.); 2) групповые и малогрупповые (занятия лечебной физкультурой (ЛФК); 3) самостоятельные (индивидуальные) занятия.

В пожилом возрасте лучшей формой организованных физкультурных занятий является группа здоровья.

Группы здоровья формируются с учетом состояния здоровья, а также возраста (разница в возрасте не более 5-10 лет), пола и уровня физической подготовленности. Численность занимающихся в одной группе может быть от 15 до 20 чел. Занятия носят общеоздоровительный характер для людей, не имеющих серьезных отклонений в состоянии здоровья, и специально направленный лечебный характер с учетом специфики заболевания.

Занятия проводятся обычно 2-3 раза в неделю по 45-60 мин. Моторная плотность занятий вначале невысока – 40-45%, в дальнейшем может постепенно увеличиваться до 60%.

По состоянию здоровья занимающиеся пожилые люди делятся на три медицинские группы. К первой относятся практически здоровые люди, обладающие достаточной для своего возраста физической подготовленностью, ко второй – те, у кого есть незначительные возрастные компенсированные отклонения функционального характера или начальные формы заболеваний, характерные для пожилого возраста, а также практически здоровые, но слабо физически подготовленные люди. К третьей группе относятся люди со сниженными приспособительными возможностями организма, отклонениями в состоянии здоровья постоянного или временного характера и слабой физической подготовленностью. Лицам, имеющим значительные отклонения в состоянии здоровья, рекомендуются занятия лечебной физической культурой.

Основными средствами являются легко дозируемые по нагрузке упражнения основной гимнастики, плавания, легкой атлетики. Занятия в группах здоровья с комплексным содержанием строятся в соответствии с общепринятой структурой. Подготовительная и заключительная части занятия,

как правило, имеют тем большую продолжительность, чем старше занимающиеся, поскольку с возрастом замедляются процессы вработывания и восстановления. По этой же причине после основных упражнений предусматривается достаточный отдых (активный и пассивный), проводятся дыхательные упражнения и упражнения в расслаблении.

Как выявили наши исследования, общая динамика в занятии должна иметь вид волнообразной кривой с тенденцией к постепенному нарастанию. Наиболее значительная нагрузка приходится на середину или на вторую треть основной части занятия. Для плавного повышения физиологической кривой занятия, необходимо начинать с легких упражнений, в которых участвуют мелкие и средние мышечные группы, и постепенно переходить к упражнениям для средних и крупных мышечных групп. Наиболее трудные упражнения (глубокие приседания, бег, бег с ускорением, прыжки с места и др.) даются в середине и во второй половине основной части занятия (причем в чередовании с ходьбой, с успокаивающими упражнениями), когда организм пожилых людей оптимально подготовлен.

Нами рекомендуется в занятие включать от 30 до 50 общеразвивающих упражнений, чередуемых с ходьбой и бегом. Количество повторений каждого упражнения зависит от подготовленности занимающихся, возраста, трудности упражнений, задач урока. В первые месяцы занятий каждое упражнение повторяется 4-6 раз, со временем число повторений увеличивается и к концу года достигает 8-20 раз.

В методике проведения занятий центральное место занимает строго индивидуальное дозирование нагрузки и отдыха. Мера доступности определяется методистом, врачом и самим занимающимся. Нагрузки считаются доступными, если после занятий наблюдаются небольшая и приятная усталость, чувство удовлетворения, небольшое потоотделение.

При проведении занятий в группе здоровья необходимо учитывать «дозировку» эмоций. Чрезмерные по эмоциональной напряженности занятия могут оказать неблагоприятное воздействие на организм занимающихся

пожилых людей. При подборе упражнений рекомендуется придерживаться следующих методических правил: 1) упражнения не должны препятствовать достаточно глубокому дыханию; 2) упражнение не должно быть чрезмерных силовых напряжений; 3) не следует допускать упражнений в изометрическом режиме; 4) не следует злоупотреблять стремительными ускорениями, быстрыми изменениями позы, исходных положений.

При занятиях физической культурой необходимо учитывать, что примерно на втором месяце занятий пожилые люди начинают ощущать оздоровительный эффект физических упражнений и стремятся резко увеличить нагрузку в занятиях. Однако, несмотря на это, необходимо строго придерживаться принципа постепенного увеличения нагрузки.

Лечебная физическая культура является одной из форм физической культуры пожилых людей. Под ЛФК нами понимается применение средств физической культуры больному человеку с лечебной и профилактической целью для быстрого и полного восстановления физической работоспособности и здоровья, а также с целью профилактики осложнений патологического процесса. Лечение пожилых людей с помощью физических упражнений основано на улучшении циркуляции крови, снабжении кислородом больных и здоровых тканей организма, повышении мышечного тонуса, уменьшении жировой прослойки и т.д. Показаниями к назначению пожилым людям ЛФК являются заболевания различных физиологических систем (сердечно-сосудистой, дыхательной, нервной, эндокринной и т.д.), при различных видах лечения (консервативном, оперативном), на всех этапах реабилитации (стационарный, санаторный, поликлинический).

Основными формами организации лечебной физической культуры для пожилых людей являются: 1) группы ЛФК или индивидуальные занятия ЛФК при больницах, врачебно-физкультурных диспансерах, поликлиниках и т.д.; 2) группы ЛФК в восстановительных, реабилитационных учреждениях, домах отдыха, пансионатах, санаториях и др. 3) самостоятельные занятия по предписанной врачами (методистами ЛФК) программе и методике.

Занятия пожилых людей в группах ЛФК осуществляются, как правило, специалистами физкультурно-медицинского профиля. Группы состоят из 5-7 человек, однородны по характеру заболеваний. В зависимости от этапа реабилитации содержание занятий постепенно усложняется, кроме этого постепенно увеличивается интенсивность и дозировка физической нагрузки.

В структуру ЛФК входят: 1) утренняя гигиеническая гимнастика; 2) лечебная гимнастика; 3) лечебная дозированная ходьба; 4) дозированное восхождение; 5) оздоровительный бег.

Основными методическими приемами дозировки физической нагрузки пожилых людей в ЛФК являются следующие необходимые рекомендации: 1) подбор исходного положения зависит от вида упражнения; 2) дозировка упражнения зависит от выбора мышечных групп, участвующих в движении; 3) необходимо чередование мышечных нагрузок; 4) целесообразно включение дыхательных упражнений; 5) дозировка зависит от сложности выполняемого упражнения; 6) упражнения могут выполняться как активно, так и пассивно; 7) дозирование нагрузки происходит за счет уменьшения или увеличения числа повторений и темпа выполнения упражнений.

Занятия ЛФК противопоказано пожилым людям в ряде случаев, основными из которых являются: острый период заболевания и его прогрессирующее течение, нарушений психики пациента, функциональные нарушения органов и систем, препятствующие адекватной реакции организма на физическую нагрузку, опасность кровотечения или тромбоэмболии.

В содержание самостоятельных (индивидуальных) занятий физическими упражнениями входят: 1) утренняя гигиеническая гимнастика; 2) аэробные упражнения циклического характера умеренной интенсивности, при которых не возникает резкого усиления кровообращения и дыхания (оздоровительная ходьба, оздоровительный бег, оздоровительное плавание, ходьба на лыжах и т.д.); 3) различные игры по упрощенным правилам; 4) спортивные упражнения, но с ограничением тренировочных нагрузок и соревнований и др.

Пожилым человеком, самостоятельно занимающийся физическими

упражнениями с целью укрепления и сохранения здоровья, должен знать правила организации тренировочного занятия, понимать сущность его основных частей, их функциональное назначение.

При составлении комплексов упражнений для самостоятельного выполнения следует руководствоваться следующими методическими положениями: 1) при дозировании физической нагрузки принимать во внимание функциональные возможности занимающихся; 2) подбирать упражнения с учетом последовательного вовлечения различных мышечных групп (рук, ног, туловища), чередуя движения конечностей и туловища; 3) повышать и снижать нагрузку постепенно, наибольшая нагрузка должна быть в середине занятия; 4) для увеличения и уменьшения нагрузки пользоваться следующими методическими приемами: изменять исходные положения, ускорять или замедлять темп, включать в работу разные группы мышц – мелкие, средние, крупные, изменять амплитуду движений, усложнять упражнения, включать между упражнениями ходьбу и дыхательные упражнения для отдыха; 5) дышать ритмично, преимущественно через нос. При повышении физической нагрузки допускается дыхание через рот. Выдох должен быть несколько продолжительнее вдоха; 6) выполнять упражнения в спокойном темпе, не задерживая дыхания, и без выраженных усилий; 7) перед занятиями хорошо проветрить комнату или оставить на время занятий открытой форточку; 8) заниматься гимнастикой в легком костюме, не стесняющем движений; 9) заканчивать занятия гимнастикой водной процедурой.

Дозировка нагрузки при самостоятельных занятиях зависит от самочувствия.

При этом рекомендуется придерживаться следующих ориентиров, которыми можно пользоваться при самостоятельном определении полезных нагрузок: 1) упражнение оказывает слабое влияние на организм, если оно легко выполнялось и с такой же легкостью закончено; 2) если количество повторений, при котором легкость выполнения постепенно сменилась

небольшим напряжением, оставило ощущение приятной усталости, то такая нагрузка хороша по утрам или после перенесенной болезни, но недостаточна для существенного изменения функционального состояния организма; 3) если легкие напряжения сменились значительными, но ненадолго, то такая нагрузка доступна практически всем здоровым пожилым людям; 4) если количество повторений незначительно меньше предельно возможного и последние повторения требуют волевых усилий и больших мышечных напряжений, то ориентироваться на такую нагрузку пожилым людям нельзя.

Таким образом, планирование физкультурно-оздоровительной работы с пожилыми людьми в группах здоровья определяется с учётом материально-технической базы, климатических условий, возраста занимающихся и их физической подготовленности. В годовой тематический план включаются вопросы о сохранении здоровья и здоровом образе жизни, темы по составлению и выполнению комплексов упражнений общей и специальной физической направленности.

Кроме практических занятий с пожилыми людьми целесообразно проводить лекции с приглашением интересных людей и различных специалистов. Очень важно сформировать у пожилых людей навыки проведения самостоятельных занятий по выполнению «зарядки», по закаливанию и самоконтролю организма. Разработанная нами в ходе исследования программа физкультурно-оздоровительной работы с пожилыми людьми не задает жесткого объема содержания и не связывает с конкретными направлениями, технологиями и методиками.

В таком представлении программа не сковывает творческой инициативы преподавателей и тренеров, работающих с пожилыми людьми, сохраняет им широкие возможности в реализации своих взглядов и идей на построение курса обучения, выборе собственных траекторий, инновационных форм и методов. Самим же занимающимся пожилым людям ее выполнение гарантирует отличное самочувствие и активное долголетие.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Pakulin S.L., Perebeynos V.B., Feklistova I.S., Pakulina H.S. (2023) Podderzhanie fizicheskoy aktivnosti i soxraneniya zdorov`ya pozhily`x lyudej [Maintaining physical activity and maintaining the health of the elderly]. Proceedings of the *Scientific research in the modern world. Abstracts of the 11th International scientific and practical conference (Canada, Toronto, August 24–26, 2023)*. Toronto: Perfect Publishing, 2023, pp. 214–224.

РОБОТА ЗІ СЛОВНИКАМИ ЯК МЕТОД ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Петрик Олена Михайлівна,

к. філол. н., доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

Анотація: У пропонованому дослідженні представлено особливості роботи з інформаційними джерелами як ефективного методу формування інформаційно-комунікативної компетентності. Подано алгоритм роботи зі словниками та довідковою літературою. Наголошено, що такий метод має свої переваги для формування перекладацької компетенції в майбутніх спеціалістів-перекладачів.

Ключові слова: інформація, словник, довідник, компетентність, інформаційно-комунікативна компетентність, перекладач.

Актуальність наукової розвідки вбачаємо в тому, що підготовка високоякісного фахівця, який здатен до різнобічних ділових контактів, використовуючи різноманітні інформаційні технології, є вимогою сучасного інформаційного суспільства. У такого працівника повинна бути сформована здатність використання інформаційно-комунікаційних технологій для вирішення і професійних завдань, і особистісного вдосконалення.

Дослідженню проблеми формування інформаційно-комунікаційної компетентності присвячені праці Н Баловсяк, Т. Гурової, Л. Дзюби-Шпурик, А. Приходько, Г. Федорука [1], проте окремі її аспекти, зокрема робота зі словниками як носіями інформації, потребують детальнішого опису.

На сьогодні роботу зі словниками, довідниками та електронними ресурсами розглядають у контексті проблеми формування інформаційно-комунікаційної компетентності (здатності (готовності) розуміти

навколишнє інформаційне середовище, самостійно шукати, добирати й критично аналізувати необхідну інформацію, трансформувати, зберігати та транслювати її й діяти відповідно до своїх цілей і прийнятої в суспільстві комунікаційної етики) [2].

Уміння працювати з інформацією – одна з універсальних пізнавальних навчальних дій, що досягається реалізацією окремих етапів:

- 1) отримання навчального завдання – уміти усвідомити інформаційне запитання й вибрати для пошуку джерело інформації;
- 2) пошук інформації – уміти працювати з паперовими й електронними джерелами, проводити спостереження, зіставлення, пізнавальне спілкування;
- 3) обробка інформації – уміти виділяти головне й другорядне;
- 4) зберігання інформації – вміти вибирати ефективні способи кодування інформації для запам'ятовування.

Одним із ефективних методів формування інформаційно-комунікативної компетентності є робота зі словниками та довідниками. Актуальний цей метод не тільки в закладах загальної середньої освіти, а й у вишах. Зокрема, свої переваги він має для формування перекладацької компетенції в майбутніх спеціалістів-перекладачів.

Кожен, хто займається перекладом, повинен уміти користуватися словниками та довідковою літературою, адже навіть найкращий спеціаліст з іноземної мови не може знати всієї її лексики.

Які саме словники й довідники потрібні перекладачеві в першу чергу?

Словників і довідників з іноземної / української мови існує дуже багато. Однак перекладачеві немає необхідності знати й використовувати всі наявні видання. Досить знати основні, найповніші.

Порядок користування довідниками

Шукане слово перш за все необхідно знайти в перекладному словнику. Якщо його там немає, потрібно звернутися до найповнішого енциклопедичного чи лінгвістичного (тлумачного) словника. Якщо виявилось, що шукана одинця є спеціальним словом, поняттям чи фразеологічно стійким сполученням, то

необхідно скористатися спеціалізованим словником.

Коли звертатися до словника?

Звертатися до словника варто кожного разу, коли виникає сумнів. Сумнів закономірно ж виникає тоді, коли не до кінця усвідомлені всі компоненти, що утворюють фразу, чи коли не зовсім зрозуміло значення одного з них.

Що робити, коли жоден з наявних довідників не дає відповіді на ваше запитання?

Якщо в жодному довіднику шуканого слова чи терміна немає, то можна рекомендувати таке. Потрібно обрати солідний вишівський посібник чи підручник з певної спеціальності, який уже існує в перекладі (українською / іноземною). У підручнику мовою оригіналу потрібно знайти шукане слово, поняття чи термін за алфавітом предметного покажчика (майже всі такі підручники мають цей покажчик), потім звернутися до тієї сторінки чи параграфа, де йдеться про це поняття чи термін. Далі лише залишається знайти відповідне місце в перекладному варіанті підручника й знайти еквівалент шуканого слова. Так знаходять потрібні терміни в багатьох випадках. Нерідко за відсутності перекладної праці можна з'ясувати значення невідомого терміна на основі збігу визначень у двох спеціальних працях на ту ж тему.

Яка методика роботи зі словником і довідником?

Робота зі словником починається з прочитання передмови, щоб з'ясувати, чи є в ньому фразеологічні звороти, словосполучення, ідіоматичні вирази тощо. Варто також дізнатися, чи містить словник рідковживані слова.

Значення складних слів (на взірць *framework*, *opensource*, *frontend*, *blockchain*, *cybersecurity*, *газобетон*, *рентгеноелектрокардіографічний*) варто шукати не тільки за першим, але й за другим чи третім компонентом слова.

Варто пам'ятати, що в багатьох, особливо технічних, словниках не всі складні слова розміщені за алфавітом. Значна кількість словників застосовує так звану систему гнізд. За цією системою навколо одного центрального слова (чи кореня слова) групуються всі його похідні – ті, що утворилися додаванням певного елемента як на початку, так і в кінці.

Те, що є випадковим щодо термінологічного словосполучення, щодо фразеології стає основним правилом.

Значення ідіоми, приказки, прислів'я потрібно шукати за головним (у змістовому плані) словом. Якщо ж не зрозуміло, яке саме слово в цьому сполученні є головним, то варто перевірити всі слова – складники фразеологічної одиниці.

Не можна забувати також про те, що більшість словників не подають перекладу всіх форм дієслова, зокрема дієприкметників, дієприслівників, форм на -но, -то (в українській мові), відсилаючи кожного разу користувача до основної (інфінітивної) дієслівної форми.

Перш ніж почати працювати зі словником, варто обов'язково ознайомитися з прийнятими в словнику умовними позначками. Зокрема, необхідно знати значення знака тильди (~), який використовують замість щойно вжитого слова.

Нерідко трапляються труднощі: шукане слово в словнику є, еквіваленти подані, проте ніби жодне із запропонованих значень не підходить за контекстом. У такому разі потрібно розуміти, що в будь-якій мові існує велика кількість лексичних одиниць, що не мають повного еквівалента іншою мовою. Переклад такого слова здійснюють кожного разу по-новому, залежно від контексту. Словник через відсутність однозначного еквівалента намагається передати подане поняття за допомогою цілого ряду варіантів, сукупність яких розкриває різні боки, відтінки мовної одиниці. Але передбачити всіх значень у словнику не можна, оскільки словникове тлумачення слова не є його значенням, а є лише моделлю цього значення, мова не зберігається в словниках і граматиках, а тільки моделюється ними. Тому потрібно, виходячи із синтезу наявних у словнику значень, створити собі певне враження про загальне значення слова й потім підшукати відповідник, який найбільше підходить.

Отже, робота зі словниками та довідниками сприяє розвитку у здобувачів освіти здатності працювати з інформацією. А зважаючи на сучасні євроінтеграційні процеси в Україні, рівень сформованості

інформаційно-комунікативної компетентності визначає конкурентоздатність фахівця. Філолога-перекладача, як і будь-якого фахівця, формує не лише предметний зміст основ наук, а й удосконалення його професійних умінь і навичок, уміння працювати з інформацією та постійний розвиток.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баловсяк Н. Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього спеціаліста. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2006. № 11. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/888/1/30.pdf> (дата звернення: 24.08.2023).
2. Українська мова. 10-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту (наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 24.08.2023).

**СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Пліговка Аліна Юріївна,
здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 012 Дошкільна освіта
педагогічного факультету
Херсонського державного університету
м. Херсон, Україна

Анотація: у статті розглядаються питання використання освітніх технологій, що сприяють розвитку логічного мислення дітей дошкільного віку, розглядаються найбільш результативні поміж них.

Ключові слова: логічне мислення, освіта, здобувач дошкільної освіти, гра, технології.

Логічне мислення формується на основі образного і є вищою стадією розвитку дитячого мислення. Досягнення цієї стадії – тривалий і складний процес, тому що повноцінний розвиток логічного мислення вимагає не тільки високої розумової активності, але й узагальнених знань про загальні й істотні ознаки предметів і явищ дійсності, які закріплені в словах.

Проблема формування і розвитку логічного мислення старших дошкільників в останній час є основним завданням школи і стає все більш актуальною. Разом з підготовкою дитини до школи, під впливом інтенсивного навчання, починається перебудова всіх її пізнавальних процесів. Саме старший дошкільний вік є продуктивним у розвитку логічного мислення. Це пов'язано з тим, що діти включаються в нові для них види діяльності і системи міжособистісних відносин, що вимагають від них наявності нових психологічних якостей. Для розвитку у дітей логічного мислення ефективним є проведення ігор з предметами, з картинками і моделями, словесні ігри.

Важливою умовою розвитку логічного мислення і формування пізнавального інтересу є використання ігрових технологій навчання.

Ігрові технології навчання – це система взаємопов'язаних елементів, які представляють собою комплекс вибіркового використання складових, де взаємодія та взаємовідносини набувають характеру взаємодії компонентів, спрямованих на досягнення запланованого дидактичного результату [2, с. 15]. Ігрові технології входять до складу навчальних технологій і саме вони є найбільш ефективні в освітньому процесі дошкільників.

Педагогічна (освітня) технологія – це система функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, яка побудована на науковій основі, запрограмована в час і в просторі і приводить до належних результатів [2, с. 16].

На сьогодні існує достатньо широкий спектр ігрових технологій, які використовуються в роботі з дошкільниками. Серед них: технологія «Логічні блоки Дьенеша», технологія «Казкові лабіринти гри», розвиваючі ігри Нікітіних: кубики, технологія розвитку творчої особистості, теорія розв'язання винахідницьких завдань та ін.

Логічні блоки Дьенеша являють собою набір геометричних фігур, які різняться за формою, кольором, розміром і товщиною. Використання логічних блоків в іграх з дошкільниками дозволяє моделювати важливі поняття не лише з математики, але й з інформатики: алгоритми, кодування інформації, логічні операції, будувати висловлювання зі сполучниками «і», «або», часткою «не» та ін. [5]. Подібні ігри сприяють прискоренню процесу розвитку у дошкільнят найпростіших логічних структур мислення і математичних уявлень. З допомогою цих ігор діти успішно оволодівають надалі основами математики та інформатики.

Технологія «Казкові лабіринти гри» – це ігрова форма взаємодії дорослого і дітей через реалізацію певного сюжету (ігри і казки). При цьому освітні завдання включені в їх зміст. Розвиваючі ігри роблять навчання цікавим заняттям для малюка, знімають проблеми мотиваційного плану, народжують

зацікавленість до набутих знань, вмінь, навиків [3, с. 227]. Використання розвиваючих ігор в педагогічному процесі дає змогу перебудувати навчальну діяльність: перейти від звичних занять з дітьми до пізнавальної ігрової діяльності, організованої дорослими або самостійної. Забарвлене доброзичливими емоціями спілкування з дорослими в грі, виконання цікавих ігрових завдань, яскраве, різнобарвне оформлення ігрових посібників, робить перебування дитини в дошкільному закладі радісним [4].

Іще однією технологією, яка використовується в практиці закладів дошкільної освіти є технологія розвитку творчої особистості. Теорія розв'язання винахідницьких завдань Альтшуллера, навчає дитину розв'язувати проблеми різного рівня складності з використанням винахідницьких завдань. Основна ідея технології полягає у тому, щоб переводити завдання з нижчого рівня складності на вищий. Для її успішної реалізації потрібно навчити дитину виявляти проблеми, з'ясовувати, чому легкі завдання розв'язуються просто, а важкі – складно.

Одним із дієвих засобів, що дає змогу реалізувати підхід «навчання через гру» є конструктор LEGO, адже у самій його назві закладене розуміння покликання дитини в цьому світі. LEGO в перекладі з данської означає «грай добре». LEGO є простим і практичним інструментом, відкритою системою, що дає дитині змогу робити перші відкриття, досліджувати, експериментувати, пізнавати світ і себе в ньому, творити та імпровізувати досхоchu.

Аналіз сучасних ігрових технологій дозволяє зробити висновок про те, що всі вони сприяють всебічному розвитку дитини і, за умови правильного використання, дають високі результати освітньої діяльності.

Останнім часом набула широкої популярності LEGO-технологія в освіті дошкільників. Використання цієї технології в різних видах діяльності дошкільників сприяє розвитку гармонійної особистості, здатної до креативних шляхів розв'язання поставлених завдань. Розглянемо більш детально дану технологію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрющенко Т.К. Диференціація при здійсненні креативного розвитку дошкільників: досвід, проблеми, перспективи. ОПОПП. Черкаси, 2010. 226 с.
2. Андрющенко Т.К. Експериментальна модель процесу розвитку дітей дошкільного віку Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 26. Ужгород : Вид-во ДВНЗ Ужгородський національний університет, 2013. С. 15–18.
3. Коваленко-Кобилянська І.Г. Вплив ментальних моделей на розвиток інтелекту в період геронтогенезу проблеми сучасної психології. 2007. Вип 38. С.227-236.
4. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Science and innovation of modern world. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. Pp. 410-414. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-innovation-of-modern-world-24-26-11-2022-london-velikobritaniya-arhiv/>.
5. Сугейко Л.Г., Швець Т.А, Розвиток мовлення здобувачів дошкільної та початкової освіти: технологічний аспект. Acta Paedagogica Volynienses, (5), 34-39. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.5.6>
6. Швець Т.А. Групова взаємодія здобувачів дошкільної освіти як основа формування впевненості в собі. Український педагогічний журнал. № 3. 2022,с.149-155, URL:<https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/620/582>

**ОСВІТНІ КОНЦЕПЦІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
ЗДОБУВАЧІВ-ЕНЕРГЕТИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**Попова І. О.,
Чаусов С. В.**

Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

Анотація. Методи навчання займають одне з головних місць в цілеспрямованому спілкуванні суб'єктів системи навчання: педагогів, студентів, інфраструктури. Проаналізовані класичні дидактичні методи навчання і новітні методи, що направлені на підвищення ефективності підготовки студентів енергетиків.

Ключові слова: класичні дидактичні методи, активні, інтерактивні методи, творчі здібності, мотивація студентів, професіоналізм.

Постановка проблеми. В Україні на сьогодні існує сучасний електроенергетичний комплекс, який включає природні ресурси, енергогенеруючі потужності, розвинену розподільчу мережу, що є основою функціонування та розвитку національної економіки, забезпечення цивілізованих умов життя населення. Отже, щоб належним чином керувати електроенергетичним комплексом потрібен сучасний фахівець-енергетик, від професійної діяльності яких у енергетичній галузі залежить розвиток майже всіх галузей промисловості і економічне зростання країни.

Сучасні трансферні процеси, що відбуваються в економіці України, потребують розвитку ринку, технічних нововведень, тобто інновацій, і, як наслідок, підготовки фахівця-енергетика, який здібний здійснювати професійно-творчу діяльність в умовах конкурентного середовища.

Для того, щоб отримати сучасного фахівця-енергетика необхідна якісна освіта та гідна професійна підготовка. Це є визначальними чинниками у

працевлаштуванні випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ). Від їх рівня підготовки залежить якість кадрового потенціалу ринку праці в Україні [1]. У сучасній педагогіці, яка вивчає проблеми навчання, закономірності освоєння знань, вмінь, навичок, формування переконань і визначає обсяг і структуру змісту вищої професійної освіти, закріпилося положення, що принципи історично конкретні і відображають нагальні суспільні потреби.

Аналіз основних досліджень. У наукових роботах А. М. Алексюка, І. І. Доброскок, В. П. Коцура, С. О. Нікітчиної, В. Г. Кременя, В. В. Ільїна, М. В. Лисенка, С. В. Пролєєва, П. Ю. Сауха та інших присвячені загальнотеоретичним, науково-практичним проблемам інноваційної парадигми у вищій школі, окремим прогресивним формам і технологіям навчання, досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці [1]. До основних категорій дидактики відносяться: *викладання* (впорядкована діяльність педагога по передачі знань, умінь, навичок (ЗУН)); *вчення* (процес, в ході якого на основі ЗУН виникають нові форми поведінки і діяльності студентів); *навчання* (процес, в ході якого на основі ЗУН, вправ соціального досвіду виникають нові форми поведінки і діяльності); *освіта* (систематичний, цілеспрямований процес взаємодії педагога і студента, направлений на передачу ЗУН і розвиток творчих здібностей); *знання* (розуміння, усвідомлення, збереження в пам'яті і вміння відтворити факти науки і можливість зробити теоретичні узагальнення); *уміння* (оволодіння способами застосування знань на практиці, які проявляються в діяльності); *навик* (автоматичне уміння безпомилково і швидко виконувати дії на основі знань, що має студент); навчальна дисципліна (область наукових знань), навчальний матеріал (зміст учбового предмету, який визначається ДСТУ); мета навчання (те, до чого прагне навчання); зміст навчання (система наукових знань, практичних умінь, навичок, способів мислення і діяльності, якими студенту необхідно оволодіти у процесі навчання); метод навчання (спосіб досягнення мети); засоби навчання (предметна підтримка навчального процесу: голос педагога, лабораторне обладнання, технічні засоби навчання); результати навчання (конкретна реалізація мети).

В цьому переліку категорій дидактики методи навчання займають одну з головних ролей в цілеспрямованому спілкуванні суб'єктів системи навчання: педагогів, студентів, інфраструктури. Процес навчання направлений на формування професійної компетентності, напрацювання придбаних специфічних здібностей і освоєння компетенцій, заснованих на знаннях, уміннях, навичках.

Формулювання цілей статті. Огляд і аналіз сучасних тенденцій розвитку методів навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження У класичній педагогіці існують наступні методи навчання студентів:

– пояснювально-ілюстративний метод, при якому викладач передає студенту готову інформацію за допомогою різних засобів навчання, а студент сприймає, усвідомлює і фіксує в пам'яті. Повідомлення інформації викладач здійснює за допомогою усного слова на лекції, друкованого слова (підручник, довідник), наочних засобів навчання (демонстрація, кіно-, відеофільми, схеми, таблиці тощо), практичного показу способу діяльності (проведення лабораторної роботи, рішення задач, складання плану до відповіді). Пояснювально-ілюстративний метод – найбільш економічний спосіб передачі знань. Це початковий етап любого процесу навчання;

– репродуктивний метод навчання використовується для формування умінь і навичок студентів і сприяє відтворенню знань і їхніх застосувань за «зразком», тобто у пізнаваних ситуаціях. Студенти використовують такі ж самі засоби, що і викладачі для виконання завдань, маючи зразок, показаний викладачем. У процесі навчання репродуктивний метод, як правило, використовується в поєднанні з пояснювально-ілюстративним методом. Обидва методи схожі в тому, що вони збагачують студентів знаннями, уміннями і навичками, формують у них основні розумові операції (порівняння, аналіз, синтез, узагальнення тощо), але не гарантують розвитку їх творчих здібностей, не дозволяють планомірно і цілеспрямовано їх формувати.

– метод проблемного викладу навчального матеріалу закладається в тому,

що викладач ознайомлює студентів з процесом пошуку рішення тієї чи іншої проблеми, показує рух думки від одного етапу пізнання до іншого, ілюструє логіку цього руху, виникаючі протиріччя. Інакше кажучи, викладач ставить проблему, сам її вирішує, а студенти контролюють переконливість і логіку цього процесу, засвоюють етапи рішення проблеми. При проблемному викладі навчального матеріалу викладач використовує усне слово, друковані тексти, демонстраційні і фронтальні досліди та інші необхідні засоби навчання. Таким чином, своєрідність методу проблемного викладення матеріалу полягає в тому, що студенти не тільки сприймають, усвідомлюють і запам'ятовують матеріал, але можуть приймати участь у прогнозуванні наступного етапу міркування, тим самим студенти знайомляться з процесом пізнання, включаються до нього, беруть участь в ньому;

– частково-пошуковий (евристичний) метод – це метод, при якому викладач організовує участь студентів у виконанні окремих кроків пошуку рішення проблеми. Роль викладача полягає в конструюванні завдань, розбитті його на окремі етапи, визначення тих етапів, які можуть студенти виконати самостійно, таким чином організує самостійну пізнавальну діяльність студентів. В цих випадках студенти вчаться бачити проблему, будувати докази, робити висновки, висловлювати гіпотези, складати план перевірки висловленого припущення, тобто іде процес по елементного засвоєння досвіду творчої діяльності, оволодіння окремими етапами рішення проблемних задач;

– дослідний метод полягає в організації викладачем пошукової, творчої діяльності студента для рішення нових проблем і проблемних завдань. Призначення цього метод – повноцінне засвоєння студентами досвіду творчої діяльності. За допомогою дослідного методу організується творче засвоєння знань, таким чином метод вчить застосовувати відомі знання для рішення проблемних задач і добування нових знань в результаті такого рішення. Очевидно, що дослідний метод є умовою формування інтересу, потреби в самостійній, творчій діяльності студента а вся група продуктивних методів навчання (проблемного викладення, евристичний і дослідний) призначені сприяти

засвоєнню знань, умінь студентів на рівні їх творчого застосування.

У сучасній практиці викладачами застосовуються методи навчання, які можна класифікувати за трьома видами: пасивні, активні і інтерактивні. Кожний з них має свої характеристики, умови і ситуації при яких застосовується. Пасивні методи – традиційний розповідний спосіб донесення викладачем необхідної для формування знань з певної тематики інформації. Викладач домінує і використовує свої здібності лектора, щоб донести зміст лекції до студентів, а вони, використовуючи свої репродуктивні здібності слухати, сприймати, конспектувати, відтворювати, тобто пасивно засвоюють цей матеріал. До пасивних методів можна віднести пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи. Засобами діагностики при використанні цих методів є опитування, самостійні і контрольні роботи або тести.

Однак, у сучасному світі існує величезна кількість інформації, яку викладач не в змозі донести до студента, а студент не може всю її вивчити. І з цієї точки зору подібні методи малоефективні. Але якщо заняття присвячені ознайомленням з термінами, визначеннями, основними законами, тоді їх використання виправдане і сьогодні.

Активні і інтерактивні методи навчання, на відміну від пасивних (пояснювально-ілюстративного і репродуктивного) методів, передбачає поступовий докладний виклад навчального матеріалу за умови активної участі студентів процесі набуття ними ЗУН, оснований на інформації, знайдений самими студентами з подачі викладача, тобто свідоме її засвоєння. Тому активність студентів полягає у їх інтенсивній навчальній діяльності, а викладачів у інтенсивній педагогічній діяльності. І викладач і студент повинні бути зацікавлені у розвитку пізнавальної активності студента (самостійного творчого мислення, бажання отримати знання, в зв'язку з цим проведення активного інформаційного пошуку, знаходження власних підходів до рішення проблем, критичність до своїх і чужих рішень) як інструменту навчальної діяльності. Активний метод перегукується з методом проблемного викладу

матеріалу з класичної класифікації дидактичної системи методів навчання студентів [2].

Інтерактивний («inter» - це взаємний, «act» - діяти) – означає взаємодіяти, знаходитися в режимі бесіди, спілкування, діалогу з ким-то. Інтерактивний підхід – це певний тип діяльності студента, пов'язаний з вивченням навчального матеріалу в ході інтерактивного заняття. Основою інтерактивних підходів є інтерактивні вправи і завдання, які виконує студент.

Інтерактивні методи орієнтовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студента за допомогою діалогової взаємодії з викладачем, між студентами, з комп'ютером. Будь-який учасник взаємодії має можливість втручатися у хід рішення проблеми і отримати необхідні йому пояснення та допомогу, навчання і практику. Під час діалогу процесом рішення задачі може керувати не тільки викладач. Використання подібних методів передбачає зворотній зв'язок, двунправленість дії: питання – запит – відповідь. Використання таких методів навчання дозволяє студентам розкрити в собі потенційні здібності і напрацювати відсутніх специфічних здібностей і, як наслідок, умінь і навичок. Викладач, студент і ЕОМ виступають рівноправними учасниками діалогового процесу навчання. Зрозуміло, природному діалогу, передусє велика, кропітка робота викладача по вибору проблемних тем, змісту навчання, розробці плану проведення занять, завдань, вибору засобів діагностики результатів тощо. Одночасно він повинен бути готовий до деякої спонтанності ходу міркувань, які залежать від потенційних здібностей студентів і ступеню сформованості мотивації до навчання. Тим не менш, лише ці методи дозволяють створити умови для прояву студентами своїх здібностей, формуванню мотивації до творчо-дослідного навчальної діяльності, отримання інформації для трансформування її в знання, вміння, навички, необхідні для напрацювання компетенцій, необхідних для рішення професійних, соціальних і інших проблем. Використання активних і інтерактивних методів з одного боку «ускладнює життя» викладачу, оскільки він сам повинен активізуватися, затрачувати додаткові сили і час на підготовку до занять, активно їх проводити,

формулюючи актуальні проблеми, які відповідають вивчає мій темі, задаючи напрям їх аналізу і розв'язання, використовуючи засоби активізації творчого мислення, формуючи при цьому пізнавальну мотивацію у студентів. Студенти зі свого боку приймають участь у формуванні цієї мотивації в процесі знаходження інформації, яка дозволяє вирішити проблему поставлену викладачем, відчуючи потребу, інтерес, розуміючи мотив навчальної діяльності.

Сьогодні цікаві різні технології активного навчання – розвиваюча, проблемна досвідна, пошукова та інші, що припускають використання активних та інтерактивних методів, орієнтованих на формування і прояв студентами-енергетиками внутрішніх засобів до навчальної діяльності (здібності, потреби, інтерес мотив), а самі методи і технології, створюючи сприятливе середовище для навчання, виступають в якості зовнішнього стимулу (засобу).

В сучасній педагогіці цікавим залишається *метод проблемне навчання*, коли нові знання набуваються студентом через спробу вирішення їм проблемного питання, задачі або ситуації. Метод аналізу ситуацій (case-study) вдало поєднує навчальну, аналітичну і виховну діяльність майбутніх фахівців з енергетики, що безумовно є діяльним і ефективним в реалізації сучасних завдань системи освіти – здобуття компетенцій. При цьому процес пізнання студентів-енергетиків у співпраці і діалозі з викладачем наближається до дослідної діяльності. Зміст проблеми розкривається шляхом організації пошуку її розв'язання або підсумовування та аналізу традиційних і сучасних точок зору.

Завдання викладача с початку і в ході вивчення навчального матеріалу закладається в створенні і формулюванні проблемних ситуацій, залученні студентів-енергетиків до їх аналізу і розв'язанню. При цьому студенти самі можуть прийти до тих висновків, які повинен був їм повідомити викладач, за умови достатності попередніх знань. Всім відома проблемна лекція стимулює процес пізнання, надаючи йому пошуковий характер, який формує творчі

здібності [3, 4].

В основі *метода проєктів* лежить розвиток пізнавальних, творчих навичок студентів і критичного мислення, уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Метод проєктів заснований на ідеї взаємодії і співпраці студентів в ході навчального процесу, він створює умови для розвитку в них професійної і ділової активності, бо метод проєктів заснований на ідеї в результаті отримати практичний результат, оформлений тим, чи іншим образом. Ті соціальні ролі, що виконують студенти-енергетики в ході роботи на проєктом (організатора, виконувача, лідера тощо), привчають і готують їх до виконання і рішення складних проблемних професійних задач в ситуації реальної взаємодії.

Метод моделювання виробничих ситуацій дозволяє обговорювати професійні, соціальні, інноваційні, правові та інші проблеми. Цей метод активно діє на формування мотивації до конкретної діяльності, в тому числі пошукової діяльності, в процесі якої знаходиться потрібна інформація, яка дозволяє вирішити проблемну ситуацію. В процесі моделювання виділяється проблема, її учасники, зв'язки між ними, мета, якої потрібно досягти. Вирішують проблему студенти за допомогою ново виявленої інформації. Аналіз отриманих рішень, вибір кращих в процесі загального обговорення, грамотний виклад, опис і застосування для рішення аналогічних ситуацій формує у студентів-енергетиків професійні навички [5].

Рольові ігри – це один з самих активних методів навчання, дуже творчий, а значить продуктивний. Використання цього метода стимулює пізнавальний інтерес з пошукову активність, формує мотивацію до навчальної діяльності, до професійної та інноваційної мотивації. Створення в процесі гри середовища, наближеного до реальних умов професійної діяльності, дозволяє студенту навчитися самостійно виділяти проблеми, аналізувати їх, формулювати задачі, знаходити можливі для застосування методи їх рішення, вірно керувати результатами інтелектуальної діяльності.

Метод dilemmadecision (рішення дилеми) передбачає активні дії

студентів по аналізу і розв'язанню ситуації невизначеності, бо дилема (грецька. δίς-λημμα двійна лема) — судження, де предмету надаються два суперечливі положення, які виключають можливість третьої. Переносячи знання з природничих, загально технічних, спеціальних предметів і застосовуючи метод активного творчого мислення (системний аналіз, мозковий штурм), студенти, кожен з позиції займаної посади, пропонують рішення проблемної ситуації. Потім їм пропонують ознайомитися з реально існуючим рішенням і порівняти їх. Метод мотивує студентів-енергетиків до навчання, бо дозволяє зануритися у реальні професійні проблемні ситуації, усвідомити себе учасником їх рішення [6].

«Круглий стіл» – це суто інтерактивний метод навчання. Бесіда за «круглим столом» є поєднання тематичної дискусії з груповою консультацією і взаємо навчанням. Наряду з активним обміном знаннями у студентів формують комунікативні здібності, що включають здібності взаємодіяти з іншими учасниками, викладати свої думки, аргументувати і обґрунтовувати запропоновані рішення.

Значний вклад в розробку підходів до індивідуалізації навчання внесло *програмоване навчання* на основі спеціально побудованих навчальних курсів індивідуального використання. Програмоване навчання отримав новий поштовх з розвитком комп'ютерних технологій і дистанційного навчання. Сюди можна віднести такі методи, як «метод контрольних запитань», «вивчення через навчання», «метод пазлу», які активізують навчальну діяльність студентів-енергетиків.

Діалогово-комунікаційні технології – сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня. Прикладом є технологія онлайн-семінару під назвою «вебінар», який демонструє порівняльні таблиці, презентації, відеоролики тощо. Вебінар зберіг головну ознаку семінару – інтерактивність, яка забезпечує моделювання функцій доповідача, слухача, що працюють інтерактивно, комунікуючи разом за сценарієм проведення такого семінару. Можна

стверджувати, що інноваційна діяльність викладачів у пошуку, розробці і реалізації нових методів навчання, активізують творче мислення студентів і є сучасною перспективною тенденцією розвитку освіти.

Висновки. Можливість створення нових, сучасних методів навчання студентів-енергетиків активізує навчальну діяльність на основі появи нових педагогічних ідей і комплексного їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрота Ю.В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство* № 1 (4), 2015.

2. Попова І.О., Попрядухін В.С., Курашкін С.Ф. Використання інформаційних технологій при підготовці висококваліфікованих фахівців енергетиків в процесі навчання. /Збірник наук. праць. Ч.2. Каменець-Подільський: ПДАТУ, 2019. С. 107-110.

3. Попова І.О., Петров В.О., Попрядухін В.С. Особливості формування професійних якостей при підготовці фахівців-енергетиків. *Удосконалення навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти: Зб. наук.-метод. праць ТДАТУ. Мелітополь: ТДАТУ, 2019. Вип. 22. С.118-123.*

4. Попова І.О., Петров В.О., Попрядухін В.С. Case-study як освітня технологія професійно-орієнтованого навчання енергетиків. *Удосконалення навчально-виховного процесу в ВНЗ: Збірник наук.-метод. праць ТДАТУ. Мелітополь: ТДАТУ, 2020. Вип. 23. С. 325-330.*

5. Попова І.О., Квітка С.О. Впровадження дуальної професійної освіти для підготовки конкурентоспроможних фахівців з енергетиків. *Удосконалення навчально-виховного процесу в ВНЗ: Збірник наук.-метод. праць ТДАТУ. Мелітополь: ТДАТУ, 2020. Вип. 23 . С.237-242.*

6. Попова І.О., Постнікова М.В., Квітка С.О. Сучасні методи навчання для підвищення ефективності підготовки енергетиків. *Удосконалення навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти: Зб. наук.-метод. праць ТДАТУ. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. Вип. 24. С.199-205.*

УДК: 327(410:4-6ЄС)

ПЕТИЦІЙНІ КАМПАНІЇ ПРОТИ БРЕКСІТУ В МЕДІА-ДИСКУРСІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (ЧЕРВЕНЬ 2016 – 2020 РОКИ)

Томашевська Марися Валеріївна

аспіранка

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: у статті здійснено політологічний аналіз відображення у медіа-дискурсі Великої Британії двох петиційних кампаній проти Брекситу, що відбулися після червневого 2016 р. референдуму, на якому 52 % виборців проголосували за вихід країни з Європейського Союзу.

Ключові слова: Велика Британія, Брексит, медіа-дискурс, петиційна кампанія, референдум 23 червня 2016 р.

Вступ. Багатогранне поняття «Брексит» (англ. Brexit – Britain’s exit - буквально «вихід Великої Британії») у нашому дослідженні позначає політичний процес з підготовки і проведення референдуму 23 червня 2016 р. у Великій Британії, на якому понад 52 % громадян проголосували за її вихід з ЄС. Відтак, розгортається потужний громадсько-політичний рух проти Брекситу, який впродовж чотирьох наступних років залишався однією з головних складових медіапростору країни. Його сутність відображає поява нового політичного терміну «Opposition to Brexit» - «опозиція щодо Брекситу». В нашому дослідженні акцентуємо на відображенні в медіа-дискурсі його структурного компоненту, що стосується двох масових петиційних кампаній проти виходу країни з ЄС.

Мета статті полягає у здійсненні політологічного аналізу відображення у медіа-дискурсі Великої Британії петиційних кампаній проти Брекситу, що відбулися після червневого 2016 р. референдуму.

Основним джерелом з вивчення порушеної проблеми стали матеріали британських публічних та соціальних медіа. При їх опрацюванні використано методи аналізу і синтезу, контент-аналізу, дискурс-аналізу та ін.

Пов'язані з Брексітом дві найпотужніші в її історії петиційні кампанії спричинили небуденне збурення медійного простору Великої Британії. З нашого погляду, їхня організація відповідає розробленим українськими вченими крос-медіа моделям, які структурують «розширення медіаплатформи» як способу взаємного поєднання інформаційних каналів, які забезпечують ефективну політичну комунікацію між пасивними споживачами контенту (в нашому випадку британським виборцем) та інтерактивними діями основних політичних акторів (партій, уряду, агітаційних груп тощо) [1, с. 33-59, 193-201].

Успіху петиційних кампаній сприяла мультиплатформа, яка поєднала «пасивні» медіа (газети, телебачення зосереджували увагу на реакції реципієнта, а не взаємодії з ним) та Інтернет і соцмережі – «відкриті» медіа, які забезпечували насичену взаємодію між користувачем і контентом. Під час першої кампанії за проведення повторного референдуму щодо Брексіту, яку розгорнули у вересні 2018 р. газети і телебачення ретранслювали два основні меседжі: звернення ініціаторів до «уряду Її Величності щодо впровадження правила, згідно з яким, якщо в голосуванні за те, щоб залишитися або вийти з ЄС взяло участь менше 75 % виборців, то має бути проведений ще один референдум» та відповіді уряду, згідно з яким Закон про референдум щодо членства в ЄС не встановлював «порог результату чи мінімальної явки» [2].

Паралельно між виборцями велася активна агітація через «серйозні» медіа («*The Telegraph*», «*The Time*», «*BBC News*») та соціальні мережі, які відстежували перебіг кампанії й повідомляли про збільшення числа підписантів, підігриваючи оптимізм її прихильників. Петиційна кампанія супроводжувалася скандалами і розслідуваннями щодо зловживань та підробки підписів виборців. Усього зібрали понад 4 млн. голосів, однак через відсутність правових підстав, воля виборців залишилася не реалізованою [2].

Медійно феєричною стала друга петиційна кампанія за скасування статті

50 угоди про умови виходу Великої Британії з Євросоюзу та / або перегляд плану реалізації Брексіту. Формально вона розпочалася навесні 2018 р., а офіційно була запущена в березні 2019 р. на парламентському веб-сайті. Впродовж двох днів вона набрала понад 6 млн. підписів та стала найбільшою і «найшвидше зростаючою» петицією в історії Великої Британії. Бум підписів спричинили звинувачення прем'єрки Т. Мей на адресу депутатів у «зриві Брексіту». Аналізуючи ці перипетії медіа-агенція «Reuters» фокусувала на словах опозиційної депутатки від лейбористів К. МакКіннелл, яка відкриваючи парламенті дебати заявила: «Цю петицію підтримала безпрецедентна кількість людей, що й не дивно, адже ми живемо в безпрецедентні часи» [3].

З одного боку, топові медіа («The Guardian», «BBC News», «The Independent»), запобігаючи закидам у політичній ангажованості, ухилялися від різких коментарів й оцінок гострих дебатів в парламенті та уряді з приводу петиції. Тому інформуючи про їхній перебіг оглядачі акцентували на кінцевій ухвалі парламенту від 26 березня 2019 р.: «Ми будемо шанувати результати референдуму 2016 р. та працюватимемо, щоб досягти угоди, яка гарантує вихід із Європейського Союзу» [4; 5].

З іншого боку, у цій кампанії медіа виступили не лише як пасивні інформатори, але й як активні політичні актори. Так «The Independent» у редакційній статті від 24 липня 2018 р. заявила, що розпочинає власну акцію за право британців висловити «останнє слово щодо Брексіту». Підтверджуючи зобов'язання «представляти різні точки зору» газета закликала підписати петицію, щоб «голос кожного був почутий» [6]. А наступного дня, 25 липня, в колонці чільного діяча анти-Брексіт руху Ч. Умунни «Чому я підтримую план Independent щодо другого референдуму» з'явилося відео-звернення з роз'ясненням доленосного значення поточних подій для майбутнього країни.

Медіа виступили в ролі політичного комунікатора між виборцями та селебріті, які підтримували петиційну кампанію. Обговорюючи цю проблему, легенда англійського футболу Г.Лінекер в ефірі каналу «Sky News» заявив: «Деякі речі в житті важливіші за футбол», тому ми спільно з «People's Vote»

(чільна агітаційна група Брексіт-опозиції) ініціювали низку мітингів і протестів в країні з вимогою проведення другого референдуму [7]. «Daily Mirror» повідомляло про приєднання до цієї акції знаного сатирика А Яннуччі [8], а популярний телеведучий Г. Еслер, комік Р. Бремнер і колишній телерепортер «BBC News» М. Кемпбелл, оголошуючи про її підтримку з трибуни «The Guardian», заявили на адресу правлячої верхівки: «Занепад правди – це гниль, яка підриває нашу демократію» [9].

Видається, що медіа, які показово додержувалися «політичного нейтралітету» на етапі підготовки до референдуму, після його проведення стали займати відкриту анти-Брексіт позицію. Зокрема, найбільша британська медіа кампанія «BBC News» у вересні 2018 р. почала системно агітувати за підтримку петиційної кампанії, яку проводили відомі депутати від консерваторів і лейбористів, колишні урядовці і судді та меценати (приміром, засновник «Superdry» Д. Данкертон виділив на проведення опитування громадян 1 млн. ф. ст., що стало найбільшою сумою пожертвувань на цю кампанію) [10].

Порівнюючи перебіг і результати двох петиційних компаній, «BBC News» акцентувала на зростаючій емоційній напрузі та непримиримості прихильників таборів «Вийти» та «Залишитися», що поглиблювало тотальний політичний розлам країни. Ситуація ілюструвалася показовими фактами, коли, до прикладу, деяка М. Джорджіаді, отримавши «потік образ» («torrent of abuse») та погроз у розправі за підпис петиції, була змушена видалити свої облікові записи у Facebook і Twitter [4].

У системі політичної медіа-комунікації Великої Британії продовжував лунати голос Євросоюзу в особі керівних органів та їх очільників. Його значущість засвідчила заява Президента Європейської ради Д. Туска від 27 березня 2019 р. про підтримку мільйонів людей, які звернулися до уряду з проханням скасувати статтю 50, адже ЄС не може зрадити «більшість британців, які хочуть скасувати Брексіт». Її текст публікували топ-медіа, а виставлене «The Guardian News» в ютубі відео за кілька годин набрало понад 80 тис. переглядів. У коментарях до нього дискутувалася правомірність і

обґрунтованість таких заяв [11].

Висновки. Не дивлячись на великі зусилля політиків і частини громадянського суспільства щодо організації і проведення двох петиційних кампаній проти Брекситу та їх вражаючі результати, вони не були реалізовані на практиці через відсутність необхідних правових підстав. Виключно важливу роль в їхньому розгортанні відіграли публічні та соціальні медіа, які виступили в ролі політичних акторів, агітуючи за проведення другого референдуму щодо Брекситу та / або перегляд умов виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Цей досвід є цікавим і корисним за сучасних умов розгортання «інформаційних війн», які охоплюють цивілізовані країни світу та справляють потужний вплив на світогляд їхніх громадян.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна монографія. Київ: КНУ, 2017. 234 с.
2. Petition EU Referendum Rules triggering a 2nd EU. URL. petition.parliament.uk/archived/petitions/131215.
3. UK lawmakers discuss halting Brexit after petition hits 6 million. *Reuters*. 2019. 1 April. URL. <https://www.reuters.com/article/uk-britain-eu-article50-idUSKCN1RD2YK>.
4. Article 50: MPs debate six-million-signature petition, *BBC News*. 2019. 1 April. URL. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-47772682>.
5. Article 50 petition to cancel Brexit passes 6m signatures. *The Guardian*. 2019. 31 March. URL. <https://www.theguardian.com/politics/2019/mar/31/article-50-petition-to-cancel-brexit-passes-6m-signatures>
6. The referendum gave sovereignty to the British people, so now they deserve a final say on the Brexit deal. *The Independent*. 2018. 24 July. URL. <https://www.independent.co.uk/voices/editorials/referendum-final-say-no-deal-brexit-peoples-vote-chequers-white-paper-will-of-british-people-a8461331.html>.
7. Heffer G. Gary Lineker joins campaign for second Brexit referendum.

Sky News. 2018. 26 July. URL. <https://news.sky.com/story/gary-lineker-joins-campaign-for-second-brexite-referendum-11448862>.

8. Armando Iannucci: Why I'm demanding a second referendum on the belched-up mess of Brexit. *Daily Mirror*. 2018. 1 August. URL. <https://www.mirror.co.uk/news/politics/armando-iannucci-im-demanding-second-13015951>.

9. People's Vote backers rally in Edinburgh for say in final Brexit deal. *The Guardian*. 2018. 18 August/ URL. <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/aug/18/peoples-vote-backers-rally-in-edinburgh-demanding-say-in-final-brexite-deal>.

10. Brexit vote campaign gets £1m from Superdry co-founder. *BBC News*. 2018. 19 August. URL. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-45235655>.

11. Donald Tusk: «you cannot betray the six million people'ю». *Guardian News*. 2019. 27 March. URL. <https://www.youtube.com/watch?v=-90ic0UbaDk>.

УДК 371.781.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

Школьнік Серафима Яківна
Бешапошникова Тетяна Василівна
Данильченко Людмила Теодорівна
Костіна Людмила Михайлівна

викладачі

Харківська гуманітарно-педагогічна академія
м. Харків, Україна

Анотація. У статті висвітлено методичні поради педагогам щодо реалізації творчої основи процесу викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова. Музичне мистецтво, творчі здібності, педагогічна майстерність, учні.

Вступ. Вимоги гуманізації освіти, окреслені педагогами та психологами, передбачають розвиток творчих здібностей дитини, кращих її особистісних якостей. У цьому контексті викладання музичного мистецтва є важливим і надзвичайно специфічним видом педагогічної діяльності, а професійна підготовка вчителів-початківців вимагає індивідуального підходу та вмілого застосування особливих педагогічних технологій.

Багато таланту, розуму та енергії вклали в розробку педагогічних проблем, пов'язаних із творчим розвитком особистості дитини, видатні психологи та педагоги В. Сухомлинський, І. Зязюн, В. Рибалка, В. Загвязинський та інші.

Процес творчості пробуджує у дитини живу фантазію та уяву. За своєю сутністю творчість заснована на бажанні зробити щось таке, що до тебе ніким не було зроблено, або те, що десь існувало, зробити по-новому, у свій спосіб, краще. Інакше кажучи, творчість – це завжди прагнення до кращого, до

прогресу, до удосконалення, до прекрасного.

Мета статті – обґрунтувати методичні поради вчителю щодо реалізації творчої основи процесу викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти, націлити його на надання учням не тільки певного обсягу знань та розвиток їх навичок і вмінь, передбачених навчальною програмою, а й на реалізацію важливого першочергового завдання, що має вирішувати кваліфікований учитель, а саме: пробудження пізнавальної активності та творчої особистості учнів.

Виклад основного матеріалу. Навчальний предмет «Музичне мистецтво» сприяє вихованню у школярів музичної культури як частини загальної духовної культури. У зв'язку з цим дуже важливим для педагога є оволодіння професійною майстерністю. З одного боку, урок музичного мистецтва може бути тільки слуховим доповненням до музичних вражень школярів, з іншого - творчий педагог може перетворити звичайний урок в інтегроване заняття, яке стане для учнів зустріччю зі справжнім мистецтвом.

Сучасний педагогічний досвід викладання музичного мистецтва у закладах загальної середньої освіти впевнено доводить, що вчитель може стати справжнім творцем тільки тоді, коли він поєднує виконавську майстерність, уміння цікаво викладати навчальний матеріал зі своїм багатогранним внутрішнім світом і творчим ставленням до освітнього процесу.

У художній творчості цінним є тільки те, що пов'язане зі справжніми переживаннями, почуттями. Це повною мірою стосується педагогічного процесу, що відбувається на уроках музичного мистецтва. Міркування щодо необхідності розвитку у дітей емоційності та творчих здібностей приводять до усвідомлення дуже важливої й актуальної в наш час проблеми: визначення різниці між спеціалістом-творцем і спеціалістом-ремісником. Ця важлива проблема тісно пов'язана з проблемами естетичного виховання. Рядовий спеціаліст-ремісник відрізняється від справжнього спеціаліста-творця тим, що виконує свою роботу «від і до». До більшого і кращого він ніколи не прагне, бо не хоче обтяжувати себе. Його не можна звинуватити у погано виконаній

роботі, але таке формальне ставлення до своєї праці не тільки не стимулює прогрес, а навіть гальмує його. У сучасному динамічному світі не можна стояти на місці: можна тільки просуватися вперед або відставати. Наявність або відсутність у людини творчого підходу до своєї діяльності й розрізняє спеціаліста-творця та спеціаліста-ремісника. Це стосується будь-якої професії, тому найважливішим завданням естетичного виховання у ЗЗСО є розвиток творчих здібностей учнів. Розвивати ці здібності можна і на уроках математики, фізики, фізкультури тощо, але найбільш повно, яскраво, багатогранно, емоційно реалізувати окреслене завдання можна на уроках музичного мистецтва. Важлива роль у цьому належить особистості вчителя.

Професійна майстерність учителя передбачає високий рівень теоретичної підготовки, володіння комплексом спеціальних знань, умінь і навичок, наявність професійно важливих якостей особистості, що дають змогу педагогу ефективно організувати навчально-пізнавальну діяльність і здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив на учнів, взаємодіяти з ними.

Вважаємо, що для проведення уроків музичного мистецтва, психологічної, технічної, інтелектуальної, професійної підготовки вчителя недостатньо. Необхідно підготуватися до уроку ще й емоційно. Особливо важливим в емоційній сфері професійної майстерності вчителя є вміння «знайти вірний тон» уроку. Поняття «знайти вірний тон» виконання музичного твору, проведення бесіди, здавна існує в мистецтві. Знайти вірний тон для кожного уроку є одним із найскладніших завдань сучасного вчителя. Співвідношення зовнішнього та внутрішнього в умінні ведення уроку може успішно вирішуватися через формування у вчителя акторської майстерності, що уможливорює вплив не тільки на розум учнів, але й на їхні почуття.

У педагогічній практиці вчителя музичного мистецтва ефективним буде застосування «прийому ототожнення», тобто синтезу свого «я» з образом та ідеєю музичного твору, що виконується. Цей прийом передбачає не тільки велику попередню роботу над музичним твором, але й знання епохи, історії створення, художнього та світоглядного контексту, органічне «прожиття»

педагогом художнього образу твору. Тільки тоді може відбуватися справжнє спілкування між учнями та вчителем, тільки так може бути вирішене «найвище завдання» – розкриття художнього образу твору.

У зв'язку з тим, що багато процесів у мистецтві та художньому розвитку дитини пов'язано з інтуїцією й адекватним пізнанням прекрасного, учителю музичного мистецтва дуже важливо навчитися керувати підсвідомістю, творчою активністю своєї психіки, уміти бути щирим у проявах своїх емоцій і почуттів, визначати словами, виразними жестами, мімікою красу творів мистецтва, тонке мереживо образів.

Емоційність учителя має органічно поєднуватися з інтелектом та аналітичними здібностями, бо основою будь-якого творчого процесу є зацікавленість, що, звісно, не виключає роботи розуму.

Одним із найважливіших аспектів навчального предмета «Музичне мистецтво» є спілкування, взаємодія вчителя з учнями, що має особливу емоційну змістовну забарвленість. Таке спілкування є спільною творчою діяльністю учнів і вчителя з метою більш повного розкриття життєвого змісту музики, досвіду моральних стосунків, відображених у ній.

На уроках музичного мистецтва вчитель може застосовувати різні види музичної діяльності, а саме: сприйняття музики, вокально-хорове виконання, імпровізацію, пластичне інтонування, інструментальне музикування.

Активне сприйняття музики – основа музичного виховання в цілому. Цьому підпорядкована тематична структура навчальної програми з музичного мистецтва. Творчо підходячи до реалізації змісту цієї програми, не варто змінювати послідовність визначених у ній тем. При цьому із різних видів музичної діяльності до кожного уроку вчитель добирає більш доцільні, такі, що мають найефективніший вплив на свідомість учнів. Найбільш результативним із них є сприйняття музики.

Виховувати в учнів уміння слухати й аналізувати музику слід починати з перших уроків. Вчитися слухати музику школярі повинні протягом усього уроку: і під час співів, і під час гри на музичних інструментах, і тоді, коли саме

вони стають слухачами. Творчість дітей базується на яскравих музичних враженнях. Під час слухання музики учні можуть відчувати не тільки те, що хотів відобразити композитор у своєму творі, а й те, що під його впливом народжується у дитячій свідомості, те, що виникає в особистій творчій уяві. Для творчого розвитку школярів на уроках музичного мистецтва ефективно застосовувати такий прийом: перед прослуховуванням музичного твору не повідомляти учням його назву, а в процесі евристичної бесіди спонукати їх до самостійного визначення характеру музики та назви твору.

Відповіді учнів після сприйняття музики дають уявлення про рівень розвитку вихованців. Так, наприклад, після прослуховування фрагменту п'єси Е. Гріга «Ранок» діти так визначають його: весна, схід сонця, пробудження природи, ранок у лісі тощо. Учителю не можна нав'язувати юним слухачам власні уявлення в процесі визначення назви музичного твору, натомість треба поживляти творчу уяву дітей, підвищувати рівень їх інтелекту, покращувати пам'ять, тим самим активізувати їхнє асоціативне мислення.

Реалізації завдань з виховання творчої індивідуальності великою мірою сприяє вокально-хорове виконання пісень. Ця діяльність викликає різні емоційні враження, що дають поштовх для розвитку учня як творчої, духовної особистості. Серед різноманітних творчих завдань у вокально-хоровому музикуванні можна назвати наступні: виразна вимова тексту пісні, порівняння поетичної інтонації з мелодійною лінією, чисте інтонування, внутрішнє слухання інтонації, залучення ігрових моментів із метою навчитися порівнювати окремі музичні фрази, вести музичні діалоги, створювати нові варіанти мелодій.

Репертуар для співів на уроках музичного мистецтва складається з народних пісень, класичних творів, пісень вітчизняних і зарубіжних композиторів. У межах опрацювання пісенного матеріалу перед учнями ставляться актуальні питання та обговорюються загальнолюдські теми. Так учитель може спонукати учнів до творчого мислення та намагатися зробити так, щоб процес спільної творчості приносив радість усім його учасникам.

Готуючись до занять, учитель повинен осмислити методику викладання матеріалу, обміркувати прийоми реалізації завдань щодо засвоєння того чи іншого музичного твору, а під час уроків усі його дії мають бути природними, невимушеними. У цьому полягає принцип імпровізації в роботі вчителя з учнями. А з чого починається дитяча музична імпровізація? Які навички для цього необхідні? Окрім розвитку музичного слуху та пам'яті, почуття ритму та ладу, цінність імпровізації як методичного прийому в роботі зі школярами полягає в умінні розвивати творчу думку й уяву. Імпровізація – це один із шляхів розвитку творчих здібностей учнів. Вона присутня в усіх видах музичної діяльності школярів: у відповідях на запитання, у пластичному інтонуванні, в інструментальному музикуванні, у театралізації. Найвищим проявом педагогічної майстерності є імпровізаційний спосіб ведення уроку. Вокальна імпровізація має на меті удосконалення інтонаційного та садового слуху, розвиток творчої фантазії. Учитель може запропонувати учню продовжити початку мелодію або завершити її. Також імпровізація може бути пов'язана зі зміною ритму, динаміки, темпу. Дуже ефективними є спільні міркування вчителя й учнів про те, яке виразно-зображувальне навантаження має музичний твір. Доречною є репрезентація музичних творів із інсценуванням і використанням рухів відповідно тексту.

Активізація творчої діяльності учнів залежить, у першу чергу, від підготовленості до цієї роботи самого вчителя, від рівня його особистого творчого потенціалу, музичного смаку, теоретичної підготовки. Імпровізація на уроці створює творчу атмосферу, підвищує результативність навчання.

Одним із емоційних засобів вираження образів та змісту музичних творів є пластичне інтонування. Жести, рухи, пластика мають особливу властивість узагальнювати емоційний стан людини. Тому дуже цінною є здатність учителя знаходити такі рухи, які б могли точніше відобразити душевний стан. У деяких випадках за допомогою рухів можна органічно та зрозуміло передати характер музики. Пластичне інтонування – це будь-який рух людського тіла, пластичне «проспівування» музики кожною його клітинкою, прояв усіх почуттів, які

навіяні музичним твором. Учитель має заохочувати дітей сприймати музику не тільки слухом, а й за допомогою музично-ритмічних рухів. Такі рухи можуть бути різноманітними: від плавного низхідного руху руки до імітації гри на музичних інструментах, від похитування тулубом до танцю, від легкого кроку до хороводу. Частіше за все діти очікують показ варіанту пластичного відтворення музики від учителя. У таких випадках слід допомогти учням підказками, натяками, спонукаючи їх до вільної творчості. Пластичне інтонування дає змогу відчувати фразування, пульсацію твору, показати особливості розвитку музичної думки, проявити себе у творчому пошуку. Наприклад, прослухавши фрагмент із твору Е. Гріга «Ранок», діти самостійно відтворюють рухами рук емоційний настрій цього твору. Тут доречною буде вербальна ілюстрація диригента, який фактично не граючи на жодному музичному інструменті, в той же час «грає» на такому великому інструменті як оркестр. Рух – це видима музика, і не випадково в сучасному мистецтві з'явилися пластичні трактування багатьох інструментальних і вокальних творів. Виконання музики рухами дає можливість учителю побачити як сприймає музику кожен учень, яким є рівень його уваги на уроці.

Зацікавленість у навчанні пов'язана з почуттям задоволення та радості, які отримує людина від праці та творчості. Щоб позитивно націлити учнів на навчання, їх необхідно зацікавити процесом пізнання. Розвитку пізнавального інтересу сприяє така організація навчання, при якій учень діє активно, залучається до процесу самостійного пошуку та відкриття нових знань, сам вирішує проблеми творчого характеру. Велику роль у реалізації таких завдань відіграє використання різних музичних інструментів у освітньому процесі.

Інструментальне музикування – це творчий процес сприйняття музики через гру на доступних дітям музичних інструментах. Таке музикування тісно пов'язано зі слуханням музики, вокально-хоровим виконанням, імпровізацією. Учитель має допомогти учню обрати музичний інструмент, який найбільш відповідає стилю й образу музичного твору та знайти прийом виконання. Починається дитяча творчість з обстеження звукових можливостей музичних

інструментів, а як підсумок – виконання твору вчителем на фортепіано у супроводі маленького дитячого оркестру. Із великим інтересом і увагою діти слухають своїх однокласників – учнів музичних шкіл, які виконують класичні твори на уроках музичного мистецтва. У старших класах творчість учнів часто проявляється у виконанні власних або авторських пісень під акомпанемент гітари. Гра на музичних інструментах прикрашає життя дитини, розважає її та викликає інтерес до творчості. Під час навчання гри на музичному інструменті добре формуються слухові уявлення, почуття ритму, темпу, динаміки, розвиваються увага та організованість.

Висновки. Як не можна увійти в одну річку двічі, так не можна провести два однакових уроки. Учителя надихають на творчий пошук самі учні, різноманітність особистостей у кожному класі. Тож педагог може постійно опрацьовувати нові й нові засоби навчання.

Творчі здібності дитини, здатність створювати своє, нове, оригінальне активніше формується тоді, коли музична діяльність із зовнішнього предмета переходить у внутрішній стан і стає проявом дитячого «Я». Важливо, щоб у процесі творчого музикування дитина розкривала свій емоційний і душевний стан, а не механічно виконувала завдання вчителя. Мудрість творчості полягає в тому, що не треба підштовхувати почуття думкою, а треба довіритися підсвідомій сфері дитячої душі. Поступово накопичуючи і порівнюючи свої враження та музично-слухові уявлення, дитина «розквітає» у своїх творчих проявах.

Отже, виховання творчої особистості – один із базових принципів сучасної педагогіки. Тому вчителям музичного мистецтва слід дотримуватися цього принципу у своїй професійній діяльності, використовуючи творчі здібності та природні нахили учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загвязинський В. І. Деякі нетрадиційні погляди на творчість. *Обдарована дитина*. 2006. №5. С. 40-43.

2. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
3. Рибалка В. В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 220 с.
4. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія. Київ : Поліграфкнига, 1996. 406 с.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ**

Шморгун Леонід Григорович,

д.е.н, професор, професор кафедри арт-менеджменту та
івент-технологій, Національна академія
керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

Приходько Юрій Іванович,

к. пед.н., доцент
Глобальний союз учених за мир

Сіренко Сергій Іванович,

магістр, Національна академія
керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

Анотація: в доповіді обґрунтовуються актуальні проблеми трансформації стану та якості системи військової освіти, підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах як важливих складових сектору безпеки і оборони держави та основні напрями їх вирішення.

Ключові слова: система військової освіти; підготовка військових фахівців; трансформація; кадрова політика; зміст освіти; якість освіти; інновації; моніторинг.

Стратегією національної безпеки України "Безпека людини – безпека країни" передбачено такий напрям як "розвиток людського капіталу України, зокрема через модернізацію освіти і науки..." [2]. Напрямок надзвичайно важливий, комплексний і як ніколи, – актуальний для нашої держави. Людський капітал завжди був, є і назажди залишиться головним чинником функціонування та продуктивного розвитку суспільства на всіх ієрархічних рівнях управління, в різних сферах діяльності. Розвиток та формування людського капіталу – пріоритетні завдання інституцій освіти та науки, де готуються кадри, здатні не тільки забезпечувати сталий поступальний розвиток

держави, а й відтворювати їхній освітній і науковий потенціал більш високого рівня. Викладене в повній мірі стосується і військової освіти. Місія системи військової освіти – забезпечення потужного, інноваційного розвитку сектору безпеки і оборони України, продукування та поширення фундаментальних і прикладних знань, формування інтелектуального та духовного потенціалу військової сфери через підготовку висококваліфікованих фахівців, готових до сучасних і майбутніх викликів.

Актуальність дослідження трансформаційних процесів в системі підготовки військових фахівців на теперішній час зумовлена такими чинниками:

- прийняттям протягом останніх років низки нормативно-правових актів з безпекової, оборонної, освітньої політики держави, подальшого розвитку Збройних Сил України (далі – ЗС України) [1; 2; 3; 4; 7];

- міжнародними та внутрішніми воєнно-політичними, економічними, гуманітарними факторами, війною Російської Федерації проти України, подальшим розвитком сектору безпеки та оборони, ЗС України;

- необхідністю вжиття дієвих заходів з підвищення рівня організаційно-мобілізаційних заходів щодо змісту, термінів підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах;

- реалізацією курсу на поглиблення партнерства з НАТО в питаннях підготовки офіцерських кадрів, проведення миротворчих, антитерористичних операцій, тренінгів, навчань, ведення збройної боротьби;

- зростанням значення формування та розвитку воєнних, інженерних, психолого-педагогічних наукових шкіл, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, професійної та мовної підготовки педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищенням рівня їх кваліфікації у комплексі із заходами ротації;

- потребою оптимізації структурних складових системи військової освіти та науки, замовлень на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт (внутрішні та зовнішні виконавці) за

критерієм оцінки ефективності – "витрати – продуктивний результат", їх фінансування та матеріально-технічного забезпечення, посилення контрольних функцій.

Процес і результат реагування на зазначені чинники має *враховувати*:

1) світові сучасні особливості розвитку цивільних і військових освітніх систем; 2) суперечності, притаманні функціонуванню системи військової освіти; 3) загрози розвитку системі військової освіти; 4) національний і кращий світовий досвід з підготовки офіцерських кадрів, в першу чергу, – досвід військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО та *передбачати*:

1) значні інноваційні перетворення в системі військової освіти, науки, організації підготовки військових фахівців усіх ступенів вищої освіти відповідно до офіційно прийнятих поглядів на цілі, завдання, структуру, зміст, технології і розвиток освіти у руслі єдиної державної політики, вимог нормативно-правових документів з реформування та розвитку сектору безпеки та оборони держави; 2) адекватне кадрове, інформаційне, кібербезпекове, фінансове та всебічне матеріально-технічне забезпечення.

Подальше вдосконалення національної системи військової освіти має відбуватися з урахуванням позитивного досвіду функціонування військових освітніх систем провідних країн-членів НАТО, які мають надзвичайно розгалужені, диверсифіковані та чисельні мережі військових закладів, навчальних центрів з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців усіх ступенів освіти, рівнів військового управління.

З урахуванням викладеного вище в доповіді розглядаються актуальні проблеми трансформації стану, якості вищої військової освіти, як важливої складової сектору безпеки і оборони держави та основні напрями їх вирішення.

1. *Кадрова політика та кадрова діяльність у сфері військової освіти і науки.* Кадрова політика – система поглядів на підготовку персоналу, в основу якої покладаються цілі, закономірності, загальні принципи, єдині напрями. Кадрова діяльність – процес і результат реалізації кадрової політики на основі відповідної технології (прикладні принципи, організаційні форми, методи,

діагностичні процедури тощо). Кадрова політика та кадрова діяльність, залежно від ієрархічних рівнів, здійснюється одними або різними суб'єктами управління, кожному з яких притаманні свої компетентності, особливості, суперечності. Спрямованість дій і взаємодії зазначених суб'єктів управління у поєднанні із суперечностями, характерними для кожного з них, по-перше, реалізують кадровий процес, по-друге, не дають однозначної відповіді щодо його якості, по-третє, знеособлюють ступінь відповідальності чи успішності суб'єктів управління та підпорядкованих структур. Продуктом кадрової політики та кадрової діяльності, здійснюваних на наукових, ціннісних засадах, має бути ефективне функціонування відповідних органів і структурних підрозділів системи військової освіти. Чи досягнуто в зазначеній царині на теперішній час суттєвих досягнень? Питання скоріше проблемне.

Основні напрями та шляхи трансформації кадрової політики та кадрової діяльності у сфері військової освіти і науки:

- подолання замкненого циклу корпоративного функціонування системи військової освіти і науки шляхом посилення цивільного контролю за її діяльністю, забезпеченням фінансовими та матеріально-технічними ресурсами;

- запровадження дієвої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу кадрових органів;

- активізація змін в освітній, науковій кадровій політиці та кадровій діяльності на всіх ієрархічних рівнях управління та функціонування військової освіти;

- підвищення дієвості системи конкурсного відбору, підготовки, підвищення кваліфікації керівних кадрів, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; функціонування зазначеної системи має відповідати таким якостям кандидатів і вимогам: досконалість знань предмету, проблем і перспектив розвитку за сферою діяльності; управлінські, комунікативні навички, когнітивна гнучкість, методична майстерність; наполегливість в реалізації поставленої мети; системність, критичність, креативність мислення; інноваційна компетентність; лідерська, вольова спрямованість; почуття

відповідальності;

– періодична атестація керівних управлінських, наукових кадрів незалежними зовнішніми експертними комісіями;

– призначення на посади фахівців з науковими ступенями у відповідності з напрямками, спеціальностями здобуття ними цих ступенів (у разі невідповідності – залишати без передбачених процентних надбавок);

– посилення контрольних функцій у діяльності органів управління всіх рівнів щодо відповідальності підпорядкованих посадових осіб за належне виконання функціональних обов'язків і за наслідки з прийняття необґрунтованих рішень;

– надання закладам вищої освіти всіх форм власності остаточного права присудження наукових ступенів, присвоєння вчених звань з видачею дипломів відповідних закладів; ліквідація державних структур, що регулюють зазначені процеси, чим значною мірою будуть зняті питання щодо корупції, лобізму, так званої мобільності "науковців" та їх утримання за рахунок державних коштів.

2. Відбір кандидатів на навчання у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ). Комплектування ВВНЗ кандидатами на навчання зі стійкою мотивацією, достатнім ступенем психологічної, фізичної і загальноосвітньої підготовленості, спроможних успішно оволодіти професією офіцера за обраними спеціальностями – актуальна, комплексна проблема з елементами критичності, від вирішення якої значною мірою залежить якість підготовки майбутніх випускників, боєздатність ЗС України. Зазначена проблема містить, на нашу думку такі складові: 1) мотивація кандидатів, сформована на основі їх особистісних якостей та передбачуваних соціальних гарантій; 2) підготовленість кандидатів; 3) заходи з організаційного та інформаційного забезпечення відбору кандидатів; 4) діяльність ВВНЗ з проведення вступних випробувань і подальшого навчання.

3. Реалізація системного підходу до таких важливих завдань в структурі безпеки, оборони держави та її ЗС, як: 1) визначення спеціальностей (особливо – спеціалізацій), за якими необхідно готувати військових фахівців;

2) формування державного замовлення на їх підготовку з урахуванням поповнення мобілізаційних ресурсів; 3) визначення мережі ВВНЗ, навчальних центрів. Системоутворюючим чинником при цьому є цільова установка - задоволення потреб ЗС України у висококваліфікованих військових фахівцях усіх ступенів освіти, рівнів військового управління.

Важливою воєнно-економічною характеристикою державного замовлення є його категоризація, тобто замовлення на підготовку офіцерських кадрів зі ступенями вищої освіти "молодший бакалавр", "бакалавр", "магістр" та співвідношення між ними. Знання, уміння, комунікації, автономність і відповідальність зазначених фахівців визначені Національною рамкою кваліфікацій, затвердженою Кабінетом Міністрів України [5]. У відповідності з викладеним підхід замовників до формування державного замовлення на підготовку військових фахівців переважно зі ступенем вищої освіти "магістр" не витримує критики, як з точки зору їх призначення у військах, так і тим більше – з економічної, особливо в умовах воєнного стану. Наприклад, кількість випускників зі ступенем вищої освіти "магістр" у цивільних закладах провідних країн світу складає 5-7 %. У США три провідні академії за видами збройних сил готують офіцерські кадри виключно зі ступенем вищої освіти "бакалавр". У збройних силах ФРН і Великої Британії на первинні офіцерські посади (тактичний рівень військового управління) готують фахівців взагалі за програмами, що не передбачають отримання вищої освіти.

4. *Оптимізація організаційно-штатних структур і діяльності ВВНЗ, підпорядкованих їм підрозділів, наукових установ з дослідження проблем розвитку ЗС України, системи військової освіти і науки з метою:*

- приведення їх у відповідність з нагальними функціональними потребами теорії та практики ведення збройної боротьби, ефективного застосування озброєння та військової техніки;
- комплектування досвідченим, кваліфікованим персоналом;
- орієнтації системи замовлень на виконання оборонних, науково-технічних, науково-методичних досліджень, звітів на незалежну

кваліфіковану зовнішню експертизу, на кінцевий продуктивний результат, співвіднесений до витрат, і критичність;

– виключення періодичних повторів і маніпуляцій з тематикою виконання науково-дослідних робіт зовнішніми та відомчими науковими установами;

– запобігання академічної недоброчесності, лобізму та корупції;

– застосування дієвого контролю та відповідальності керівників за оцінку наукової діяльності кожного з науковців.

5. Формування й визначення вимог до фахівців, змісту їх підготовки має розглядатись, виходячи з наступного:

– підготовка військових фахівців є загальнодержавною справою важливою та відповідальною щодо обороноздатності держави, забезпечення її територіальної цілісності, національних інтересів;

– ВВНЗ повинні готувати фахівців, у першу чергу, в інтересах ЗС України, інших силових відомств: зорієнтованість стандартів вищої освіти на такі питання: відповідність спеціальностям (спеціалізаціям), кваліфікаціям; військово-професійна спрямованість; компетентнісний підхід; узгодженість з кваліфікаційними рівнями вищої освіти Національної рамки кваліфікацій;

– формування структури та змісту підготовки військових фахівців повинно спрямовуватись на розвиток професійної свідомості, відповідати принципам достатності, системності формування компетенцій, сферам їх діяльності за посадовим призначенням, в тому числі – в сумісних діях з підрозділами та частинами збройних сил країн-членів НАТО.

6. Перегляд організаційних, процесуальних засад і термінів підготовки військових фахівців, змісту теоретичної та практичної складових освітньо-професійних програм, програм навчальних дисциплін, що зумовлюється такими чинниками:

– інтелектуалізацією, інформатизацією, комп'ютеризацією, роботизацією та автоматизацією воєнної сфери;

– зміною поглядів на ведення сучасних бою та операції, на бойове застосування озброєння та військової техніки;

– можливостями динамічного моделювання будь-яких процесів, дій, ситуацій на основі здобуття потрібної для цього інформації сучасними засобами спостереження, зв'язку та розвідки;

– модульною побудовою сучасного озброєння, військової техніки та особливостями їх функціонування, бойового застосування, експлуатації й обслуговування;

– необхідністю уточнення освітньо-професійних програм у відповідності з виникаючими потребами щодо коригування вимог до підготовки фахівців;

– потребою розроблення теоретико-методологічних основ із забезпечення якості освіти як системної і технологічної категорії; створення та розвитку системи мотивуючих чинників в освітній і науковій діяльності для педагогічних, науково-педагогічних працівників, для тих, хто навчається; активізації здійснення в освітньому процесі діагностично-контрольних і моніторингових процедур;

– актуальністю переходу від інформаційно-знаннєвої моделі підготовки фахівців до компетентнісної: застосування особистісно орієнтованих технологій навчання, формування та розвиток лідерських якостей; запровадженням інформаційних, інноваційних, кібербезпекових технологій і новітніх засобів навчання, елементів штучного інтелекту, інтегрованих навчальних середовищ; всебічне забезпечення військово-освітнього процесу матеріально-технічними та фінансовими ресурсами;

7. Запровадження підготовки військових фахівців з вищою освітою з фундаментальних, військово-технічних знань за спеціальностями (спеціалізаціями) дослідницької, конструкторської діяльності з акцентом на перспективні наукові технології з розроблення нових зразків озброєння та військової техніки. На теперішній час практично всі фахівці у ВВНЗ готуються в основному на базі застарілих і модернізованих зразків озброєння та військової техніки, а також на окремих зразках озброєння та військової техніки країн-членів НАТО. Як тимчасовий вихід, – з цим можна погодитись. Щодо перспективи – це шлях в нікуди, адже збройні сили провідних країн світу

засвоюють озброєння та військову техніку 4-5 поколінь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, кібербезпекових, біологічних технологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів. Пройде небагато часу і ЗС України сягнуть такого стану, але до цього треба готуватись заздалегідь. Саме тому проблема підготовки зазначених вище фахівців у ВВНЗ видів ЗС України, родів військ, спеціальних військ потребує нагального вирішення, а саме: формування переліку спеціальностей (спеціалізацій); розроблення військових освітніх стандартів, освітньо-професійних програм, програм навчальних дисциплін; розроблення всебічного наукового, інформаційного, технологічного, навчально-методичного забезпечення; створення матеріально-технічної бази.

8. *Посилення інноваційної науково-методичної, наукової, науково-технічної діяльності в закладах вищої військової освіти.* Інноваційна політика та інноваційна діяльність є дієвими інструментами удосконалення та підвищення ефективності системи підготовки військових фахівців, визначальними чинниками її поступально зростаючого розвитку і, водночас мають сприяти розкриттю інтелектуального, інноваційного потенціалу ВВНЗ, створенню інноваційно активної діяльності учасників освітнього процесу щодо ідей, продуктів, змісту освіти, технологій, засобів навчання, форм і методів організації управління в освітній сфері.

До найважливіших напрямів продукування інновацій у сфері військової освіти на сучасному етапі можна віднести такі: концептуальні засади військової освіти (місія, мета, закономірності, принципи, основні напрями та шляхи реалізації); організаційне та інформаційне забезпечення відбору кандидатів на навчання у ВВНЗ; підготовка та підвищення кваліфікації наукових, науково-педагогічних працівників; оптимізація інтеграційних процесів військової освіти з цивільною освітою; дидактичні основи підготовки військових фахівців; оновлення змісту навчання, підвищення якості освітніх стандартів; військово-професійна спрямованість підготовки фахівців; інтеграція

освітнього процесу ВВНЗ з наукою, з бойовою та повсякденною діяльністю військ (сил); підвищення якості освітньої діяльності та підготовки фахівців, особистісна орієнтованість навчання; запровадження нових педагогічних технологій в освітній процес; формування ефективної системи мотивації і стимулювання діяльності педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, курсантів, слухачів; удосконалення нормативно-правової бази військової освіти, що забезпечувала б її ефективне функціонування, реалізацію основних прав та обов'язків суб'єктів освітнього процесу; формування позитивного морально-психологічного стану у навчальних колективах і підрозділах; удосконалення системи управління військовою освітою.

9. *Запровадження системи моніторингу стану та якості військової освіти* на засадах, що притаманні військовим освітнім системам країн-членів НАТО, як засобу оцінки відповідності управлінської та повсякденної діяльності ВВНЗ з підготовки військових фахівців, *по-перше*, цілям і завданням державної політики у сфері безпеки і оборони, освіти, *по-друге*, наскільки управлінські рішення сприяють продуктивному розвитку вищої військової освіти та адекватні результатам і рекомендаціям моніторингових досліджень. Доцільним є створення системи моніторингу військової освіти на базі одного з провідних ВВНЗ. Основою системи має стати інтегральний центр моніторингу військової освіти, який здійснює свою діяльність у тісній координації з Міністерством освіти і науки України, Національним агенством із забезпечення якості вищої освіти, Міністерством оборони України через Департамент військової освіти та науки, Генеральним штабом Збройних Сил України.

Трансформація військової освіти, як системи, має відбуватися на засадах теорії та методології трансформації систем [6], *спрямовуватись* на реалізацію вимог основоположних нормативно-правових документів з безпекової та оборонної політики держави, освіти в умовах війни Російської Федерації проти України, *враховувати*: світові сучасні особливості та тенденції розвитку вищої цивільної та військової освіти; суперечності, загрози, притаманні функціонуванню військової освіти; національний і кращий світовий досвід з

підготовки офіцерських кадрів.

Розглянуті в доповіді актуальні проблеми трансформації стану та якості системи військової освіти, основні напрями їх вирішення в сучасних умовах потребують досвідченого, компетентного, вольового персоналу за відповідними секторами діяльності, здатного вирішити низку складних, комплексних нормативно-правових, управлінських, структурно-організаційних, психолого-педагогічних, теоретико-методологічних, фінансово-економічних, матеріально-технічних задач, які мають реалізовуватися на принципах цілеспрямованості, системності, динамічності, адаптивності, еволюційності та поліфункціональності. що сприятиме зростанню якості військово-професійного, духовно-морального потенціалу офіцерських кадрів, подальшому динамічному розвитку військової освіти, підвищенню її престижності в суспільстві, вагомому внеску в боєздатність і боєготовність ЗС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної України. 2018, № 31. Ст.241 (Із змінами, внесеними згідно із Законами України 2020-2021 рр.).

2. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>

3. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

4. Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби у Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії: Указ Президента України № 36/2022 від 1 лютого 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/362022-41285>.

5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова

Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 509 від 12.06.2019, № 519 від 25.06.2020).

6. Prikhodko Yu.I. Fundamentals of theory and methodology for the study of the transformation of systems of various origins / Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”. 2022. Vol. 12. No. 1. P. 81–94.

7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 740

ВПЛИВ ДОСЛІДЖЕННЯ В. А ФРАНКЛА НА СУЧАСНУ ПСИХОЛОГІЮ: АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ СЕНСУ ЖИТТЯ

Варакута Марина Леонідівна

Викладач кафедри психології ВНПЗ

«Дніпровський гуманітарний університет»,

м. Дніпро, Україна

Анотація: Дана наукова робота досліджує сучасну психологічну рефлексію щодо пошуку сенсу життя в контексті концепції цінностей та впливу індивідуальних та суспільних факторів на розуміння сенсу. Автор статті аналізує різні аспекти сенсу життя, включаючи зв'язок з цінностями, вплив на цілі та мети існування, роль індивідуального підходу та стратегій для досягнення сенсу. Особлива увага приділяється теорії В.А. Франкла про пошук сенсу в умовах внутрішньої свободи та відповідальності. В роботі виділяються ключові аспекти, які визначають сенс життя, і підкреслюється важливість розділеної любові у пошуку сенсу. Робота надає детальний аналіз і рефлексію щодо розуміння сенсу життя, базуючись на фундаментальних принципах і методологічних підходах для досягнення цієї мети.

Ключові слова: сенс життя, цінності, психологічна рефлексія, індивідуальний підхід, внутрішня свобода, розділена любов, розвиток особистості, емоційна прийнятність, індивідуальні цілі, психічне благополуччя, внутрішня рефлексія, система цінностей, індивідуум, самореалізація.

У сучасній психологічній рефлексії наголошується на тому, що індивідуум самостійно формує своє призначення та сенс життя. Цей процес має

в основі концепцію цінностей, які містять в собі не лише внутрішні цінності особистості, але й цінності суспільства та інших індивідів. Розуміння сенсу життя різниться у кожної людини, однак в індивідуальних уявах неухильно присутні загальні покладені цілі та інтереси суспільства, до якого належить індивід. Питання про сенс життя стає важливим аспектом світогляду, і сучасні концепції, спрямовані на розгляд пошуку сенсу людського існування, базуються на фундаментальних принципах і методологічних підходах для досягнення цієї мети.

Зокрема, можна виділити такі аспекти у розгляді сенсу життя:

1. Сенс життя переплітається з об'єктивно важливими цінностями, які визначають основні пріоритети та цілі існування.
2. В основі сенсу життя лежить життєво важлива та емоційно прийнятна мета, яка надає життю напрямок та ціль.
3. Сенс життя є суттєвим, невід'ємним атрибутом індивіда, який формує індивідуальний підхід до існування.
4. Розуміння сенсу життя передбачає наявність стійких планів та стратегій для майбутнього.
5. Сенс життя може еволюціонувати та змінюватися з розвитком особистості.

В аналізі теорії особистості, спираючись на дослідження з психотерапевтичної практики, В.А. Франкл розглядав процес пошуку та виявлення сенсу життя як невід'ємну життєву задачу індивіда. У своєму науковому наративі В.А. Франкл виділяє три ключові аспекти [1]:

- вчення про свободу волі, яке допомагає розуміти, що людина має свободу вибору і прийняття відповідальності за свою долю;
- вчення про прагнення до сенсу, що визначає вроджену мотиваційну тенденцію, що веде особистість до пошуку сенсу в житті, як основного рушія її поведінки та розвитку;
- вчення про сенс життя, яке розглядає сенс як явище, доступне кожній людині незалежно від різних факторів, таких як стать, вік, інтелект,

освіта, характер, релігійні переконання тощо.

Володіння прагненням до виявлення та реалізації сенсу особистого життя, за поглядами В.А. Франкла, являє собою вроджену мотиваційну тенденцію, яка характерна для всіх індивідів та є важливим керівником їхньої поведінки та особистісного розвитку. Відсутність сенсу, за В.А. Франклом, породжує стан, відомий як «екзистенційний вакуум» або «екзистенційна фрустрація». Саме цей екзистенціальний вакуум, за спостереженнями Франкла, є коренем багатьох специфічних «ноогенних неврозів», особливо поширених після Другої світової війни в країнах Західної, Східної Європи та Сполучених Штатах.

В контексті вчення В.А. Франкла, знайти сенс життя розглядається як покликання, яке виникає само собою, а не як інтелектуальне питання, яке людина ставить перед собою. Це покликання вимагає від індивіда постійної відповіді на нього, вираженої не словами, а діями. Таким чином, В. А. Франкл підкреслює важливість індивідуальної відповідальності за визначення та реалізацію сенсу свого життя.

Однією з ключових ідей вчення В. А. Франкла про свободу волі є те, для чого індивідуум володіє свободою. У своїх різних працях В. А. Франкл надає різноманітні формулювання цього поняття, але загальна сутність полягає в тому, що свобода волі полягає у прийнятті відповідальності за власне життя, слуханні власної совісті та прийнятті рішень щодо своєї долі. Франкл визначає людину як істоту, яка постійно вирішує, ким вона стане в наступному моменті свого життя [2].

За поглядами В.А. Франкла, сенс життя не може бути зведений до насолоди, оскільки насолода є внутрішнім станом суб'єкта. Таким чином, В.А.Франкл аргументує, що людина не може прямо прагнути до щастя, але може шукати причини для щастя. Він вказує, що постійне прагнення до насолоди може призвести до фрустрації особистості. Запитання про те, як людина відшукує свій сенс, стає ключовим у психотерапевтичній практиці логотерапії, в якій В.А. Франкл розглядає совість як інструмент для виявлення сенсу в кожній конкретній ситуації життя.

У своєму творі «Людина в пошуках справжнього сенсу» В. А. Франкл ідентифікує три основні групи цінностей та шляхи, якими людина може знайти сенс у своєму житті [2]. В. А. Франкл подає їхній опис та інтерпретує таким чином:

1. Цінності творчості: Ці цінності виявляються через акти творчості, де сенс життя полягає у творенні та продуктивній діяльності. Вони включають творчий внесок людини у світ.

2. Цінності переживання: Ці цінності виявляються в людських переживаннях та чутливості до оточуючого світу. Вони виявляються у сприйнятті та реакціях на явища дійсності.

3. Цінності відношення: Ці цінності виявляються через відношення особистості до своєї долі та обмежень. Сенс життя знаходиться в унікальному підході особистості до обмежень, які їй доводиться зазнавати [2].

В.А. Франкл також відзначає важливість розділеної любові як фундаментального засобу знаходження сенсу життя. Він підкреслює, що жодна наукова теорія не може бути настільки переконливою і достовірною, як власний досвід щастя від розділеної любові. Ця любов до близьких людей дає особистості переконання у справжньому сенсі її життя.

Сенс життя визначається як самостійний і свідомий вибір цінностей, які орієнтують нас не на матеріальні надбання, а на реалізацію всього нашого потенціалу. Серед цих поглядів можна виділити:

- сенс життя пов'язаний з об'єктивно важливими цінностями;
- в ціннісній основі сенсу життя закладено життєво важливу, емоційно прийнятну мету;
- сенс життя є важливою складовою особистості;
- розуміння сенсу життя передбачає наявність стійких планів і програм на майбутнє;
- з розвитком особистості сенс життя може змінюватися;
- зміст сенсу життя відображає історичні умови та можливості реалізації самої особистості;

Сенс життя полягає в самореалізації особистості та бажанні людини творити, віддавати та ділитися з іншими. Чим значущіша особистість, тим більше вона впливає на своє оточення. Кожна окрема людина визначає свій власний сенс життя, який обумовлений як об'єктивними обставинами, так і її індивідуальними характеристиками.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Каліна Н.Ф. Психотерапія : підручник / Н.Ф. Каліна. — К. : Академвидав, 2010. — 288 с. (Серія «Альма-матер»).
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / В. Франкл ; пер. з англ. О. Замойської. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. — 160 с.

УДК: 740

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЖИТТЄВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СУЧАСНОЇ ДІВЧИНИ НА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНУ ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА

Спіріна Ірина Дмитрівна

доктор медичних наук,
професор кафедри психології
Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
Дніпро, Україна

Поліщук Дарина Олександрівна

Здобувачка вищої освіти
Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
Дніпро, Україна

Анотація: На підставі даних літератури і власних досліджень визначено залежність психологічної готовності сучасної дівчини до материнства з її життєвою спрямованістю. Актуальним є різке зниження народжуваності в Україні та неготовність до материнства у зв'язку із зовнішнім впливом на зміни ціннісних орієнтирів дівчат. Виявлено наразі спрямованість сучасної дівчини на себе, своє становлення в соціумі як особистості, реалізації в навчанні та роботі у 70% дівчат. Необхідність у розвистку позитивного ставлення до матенства серед дівчат підлітків, використовуючи методичні матеріали у закладах освіти.

Ключові слова: психологічна готовність, спрямованість особистості, материнство, народжуваність, ціннісні орієнтації.

Вступ

Останніх півстоліття стрімко зростає освітній і професійний рівень жінки, що сприяє підвищенню її ролі в соціальній, політичній, економічній сферах життя сучасного суспільства. Дівчата ще з шкільного віку прагнуть стати гарними спеціалістами, а не гарними матерями. Поєднання суспільного і

сімейного життя, емансипація і передача частини материнських функцій дипломованим фахівцям, зниження цінності материнства, незалежність жінок в економічній і професійній сфері призводить до руйнування традиційних сімейних укладів[1]. Поступово втрачаються необхідні навички, які повинні передаватись з покоління в покоління, для повноцінного виховання дітей, у тому числі матір'ю своїх доньок, як жінки; матері, що знижує домінанту турботи про дітей та сім'ю. Психологічна неготовність дівчат до материнства поступово призводить до зміни особистісної сфери жінок, зумовлюючи погіршення материнсько-дитячих стосунків, несприятливо впливає на психоемоційний стан всіх членів сім'ї та негативно впливає на соціальне життя суспільства в цілому[2].

У літературі на теперішній час не виокремлено питання, про те, з якого віку стоїть потреба щодо початку опрацювання із формуванням психологічної готовності дівчат до материнства, але в ході нашого дослідження припускаємо що формування позитивного ставлення до материнства треба розвивати поступово ще з шкільних років[3]. Головною складовою на етапі формування психологічної готовності до материнства існує зміна відношення дівчини до материнства, надання суб'єктивної суті материнства новим значенням[4].

Мета – охарактеризувати залежність психологічної готовності до материнства з актуальними життєвими орієнтаціями сучасної дівчини.

Матеріали і методи дослідження

Дослідження було проведене серед 100 дівчат, віком 17-19 років на базі Криворізького державного педагогічного університету серед двох груп. Першою групою були дівчата спеціальності «Психологія», другою групою - спеціальність «Соціальний робітник». У дослідженні взаємозв'язку актуальних життєвих орієнтацій дівчини з її психологічною готовністю до материнства використовувалися методики, опитувальники та тести, які спрямовані на визначення актуальних ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, вивчення репродуктивних установок та проєктивні методики щодо

визначення ставлення до материнства.

Результати та їх обговорення

За результатами проведеного дослідження ми отримали основні показники, які демонструють, що загалом 70% опитуваних дівчат не готові психологічно до материнства. Одними з основних методик дослідження даної проблеми та всебічного її розгляду стали: «Методика діагностики спрямованності особистості» Б. Басса (Опитувальник Смекала-Кучера); «Опитувальник вивчення репродуктивних установок» О.С. Каримової.

Результати дослідження за методикою «Діагностики спрямованності особистості» Б. Басса (Опитувальник Смекала-Кучера) ми отримали наступні результати:

Таблиця 1

Результати дослідження за методикою «Діагностики спрямованності особистості» Б. Басса (Опитувальник Смекала-Кучера)

Варіанти спрямованності особистості	Спеціальність «Психологія»		Спеціальність «Соціальний робітник»	
	Усього n = 50		Усього n = 50	
	N	%	N	%
На себе	27	54	21	42
На завдання	13	26	17	34
На взаємодію	10	20	12	24

Як результат, спостерігаємо що життєва спрямованність у сучасної дівчини на свої інтереси домінує над іншими видами спрямованності. Однаково великі показники є у обох груп досліджуваних, а саме: 54% серед студенток спеціальності «Психологія» та 42% серед студентів спеціальності «Соціальний робітник», що дає можливість зробити висновок, що сучасні дівчата характеризуються прагненням до власної самореалізації, втіленням у життя особистісних цілей і прагнень, в той час як спрямованність на взаємодію та комунікацію, займає останнє місце. Домінуюча спрямованність на себе має вплив на різні рівні життя особистості. На тілесному рівні – це обслуговування своїх потреб, на психологічному рівні – це інтроверсія, на соціальному – егоїзм, на особистісному – спрямованість на ріст і розвиток, прагнення до особистого

щастя або самоактуалізації [5].

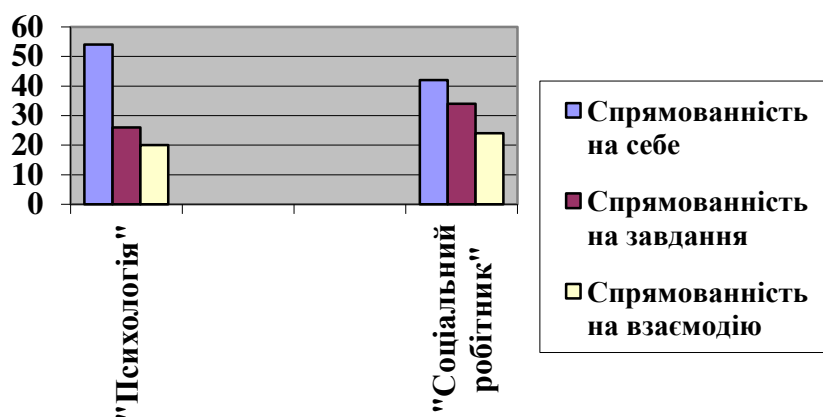

Рисунок 1. Результати дослідження за методикою «Діагностики спрямованності особистості» Б. Басса (Опитувальник Смекала-Кучера)

Наступна методика, яка підтвердила результати попередньої, також несе в результаті майже ідентичні результати щодо репродуктивних установок сучасної дівчини, розглянемо результати «Опитувальника вивчення репродуктивних установок» О.С. Каримової на таблиці:

Таблиця 2

Результати «Опитувальника вивчення репродуктивних установок» О.С. Каримової

Варіанти репродуктивних установок	Спеціальність «Психологія»		Спеціальність «Соціальний робітник»	
	Усього n = 50		Усього n = 50	
	N	%	N	%
Афективний компонент установок	12	24	16	32
Когнітивний компонент установок	20	40	17	34
Конативний компонент установок	18	36	17	34

Як ми можемо бачити, афективний компонент репродуктивної установки у сучасної дівчини є мінімальним, що говорить нам про недостатню емоційну готовність та зацікавленість в сфері материнства. В той час як когнітивний та конативний компонентни у обох групах мають великі показники, а саме:

студентки спеціальності «Психологія» - 40% когнітивний компонент та 36% конативний; студентки спеціальності «Соціальна робота» - 34% когнітивний та конативний компонент репродуктивної установки. Результати даної методики свідчать про те, що у сучасних дівчат щодо теми материнства та психологічної готовності до неї не домінують афективні компоненти, тобто наявність думок про материнство, не викликає почуттів, емоційно позитивного забарвлення, любові та не є прибавливим в актуальний час. Натомість домінуючі когнітивні та конативні установки, свідчать про мету вивчення інформації, сприйняття, отримання знань та фокус на процесі особистісної діяльності.

Рисунок 2. Результати дослідження за методикою «Опитувальник вивчення репродуктивних установок» О.С.

Висновки

Таким чином, проаналізувавши літературні джерела, власні результати дослідження ми можемо зробити висновок, що сучасне покоління дівчат підлітків не є психологічно готовими до материнства. На меті життєвих пріоритетів стоїть в першу чергу самоідентифікація, пошук себе, реалізація свого «Я». При проведенні дослідження ми виявили, що дуже маленький відсоток дівчат має афективні репродуктивні установки та не є готовими до народження дитини навіть в думках. Дані висновки є невтішними через те, що у сучасний час в Україні стрімко знижується народжуваність і з такими життєвими та репродуктивними установками, які ми побачили в результаті дослідження країна стає на грані демографічної катастрофи.

Основним висновком є те, що розпочинати підготовку позитивного

ставлення до материнства і як наслідок психологічної готовності до нього, треба ще на початку пубертатного перводу. На нашу думку, найоптимальнішою пропозицією та рішенням проблеми психологічної готовності до материнства стане введення в освітній процес, курсів та занять з вивчення материнства, які можна використовувати як методичний матеріал у школах та технікумах, що буде сприяти адекватному розвитку психологічної готовності до материнства та батьківства, з використанням технологій психолого-педагогічного аспекту, аутотренінгу, рефлексії та фільмографії. Також створення особливого розвиваючого середовища, що сприяє встановленню формуванню орієнтації на дитину і материнство як на загальнолюдські цінності, усвідомлення унікальності та цінності дівчиною себе як майбутньої матері [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова С. Ю. Трансформації народжуваності та людський розвиток: Діалектика взаємозв'язку /С. Ю. Аксьонова // Населення України: демографічні складові людського розвитку за Видавець Сочінський», 2015. ред. О. М. Гладуна. С. 10-32.
2. Титаренко Т. М. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості :[наук. моногр.] / [Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л. А. Лепіхова та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.
3. Івачевська О. В. Основні репродуктивні мотиви молодих жінок в Україні /О. В. Івачевська // «Молодий вчений». 2017. - № 3 (43). - С. 250-254.
4. Brodersen G., Oettingen G / Mental contrasting of a negative future with a positive reality regulates state anxiety. Front. Psychol. – 2017.
5. Downes P. E., Kristof-Brown A. L., Judge T. A., Darnold T. C. / Motivational mechanisms of self-concordance theory: goal-specific efficacy and person–organization fit. J. Bus. Psychol. 32, 197–215. – 2017.

ЖИТТЄВА СПРЯМОВАНІСТЬ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ У СУЧАСНОСТІ

Спіріна Ірина Дмитрівна

доктор медичних наук,
професор кафедри психології
Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
Дніпро, Україна

Яценко Аліна Євгенівна

Студентка
Вищого навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
Дніпро, Україна

Анотація: На підставі даних літератури та власних досліджень визначено життєву спрямованість ціннісних орієнтацій в юнацькому віці. Актуальним є те, що невизначеність реаліїв сьогодення впливає на планування життєвих перспектив, адже багато молодих людей вимушено виїхало за кордон, а також є ті, хто залишився в країні. Зміна міста положення та загроза життю несуть певні корективи в баченні майбутнього юнаків. Наразі виявлено спрямованість юнаків на становлення себе в суспільстві та реалізації власного потенціалу.

Ключові слова: життєва перспектива, ціннісні орієнтації, юнацький вік, мотивація, внутрішні та зовнішні цінності.

Вступ

У процесі розвитку людина проходить через стабільні та кризові етапи. Кризи виникають закономірно, із появою новоутворення – того нового типу будови особистості та її діяльності, тих психічних і соціальних змін, які вперше виникають на певному віковому етапі й які визначають свідомість людини, її відношення до середовища, увесь хід її розвитку. [1].

Зовнішні обставини та внутрішні коливання прямим чином впливають на

бачення життєвих перспектив молодих людей. Юнацький вік вважається періодом між дитинством та дорослістю, який характеризується формуванням самосвідомості, зростанням волової регуляції, розумової активності, власного світогляду та прагнення до самостійності та незалежності. Відмінною ознакою є криза юнацького віку, що пов'язана з встановленням власного «Я», самоідентифікацією себе у соціумі, а також пошуком близькості з коханою людиною [2].

Мета – охарактеризувати спрямованість та ціннісні орієнтації юнаків в сучасному сьогоденні.

Матеріали і методи дослідження

Дослідження було проведене серед 100 юнаків, віком 17-23 років на базі Криворізького національного університету серед двох груп. Першою групою були юнаки спеціальності «Комп'ютерні науки», а другою групою – за спеціальністю «Економіка». Для виявлення життєвої спрямованості та ціннісних орієнтацій юнаків використовувалися спеціальні методики та опитувальники

Результати та їх обговорення

Одними з основних методик цього дослідження стали: тест «Смисложиттєві орієнтації» (методика СЖО) Д. А. Леонтьєва, методика «Мотивація успіху та уникнення невдачі» А. А. Реана.

За методикою «Смисложиттєві орієнтації» Д. А. Леонтьєва було отримано такі результати:

Таблиця 1

Результати методики «Смисложиттєві орієнтації» Д. А. Леонтьєва

Рівень сформованості смисложиттєвих орієнтацій	Спеціальність «Комп'ютерні науки»		Спеціальність «Економіка»	
	Усього n = 50		Усього n = 50	
	N	%	N	%
Високий	14	28	17	34
Середній	30	60	28	56
Низький	6	12	5	10

Як результат спостерігаємо, що у досліджуваних переважає середній рівень сформованості смисложиттєвих орієнтацій: у групі за спеціальністю «Комп'ютерні науки» 60%, а у групі «Економіка» - 56%. Це говорить про те, що у більшості учасників наразі сформоване розмите бачення майбутнього. Високий рівень смисложиттєвих орієнтацій охоплює 28% досліджуваних за спеціальністю «Комп'ютерні науки», та 34% - «Економіка», тобто більш чітке бачення свого подальшого життя мають юнаки, що навчаються на економічному факультеті.

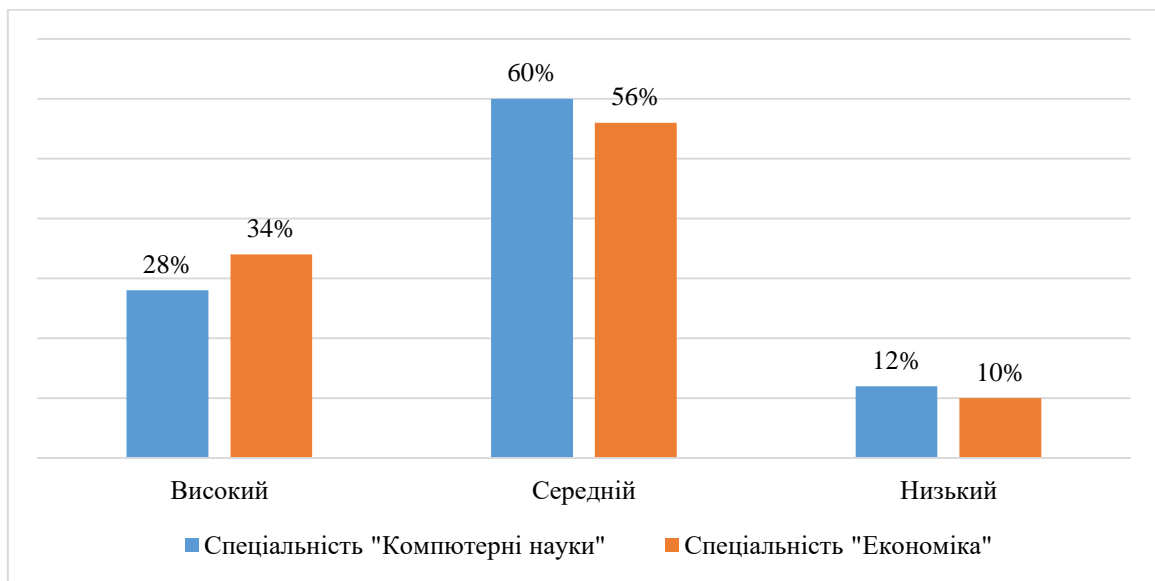

Рисунок 1. Результати дослідження за методикою «Смисложиттєві орієнтації» Д.А. Леонтєва

Наступна методика «Мотивація успіху та уникнення невдачі» А. А. Реана дала нам такі результати:

Таблиця 2

Результати за методикою «Мотивація успіху та уникнення невдачі» А.А. Реана

Мотивація успіху та уникнення невдачі	Спеціальність «Комп'ютерні науки»		Спеціальність «Економіка»	
	Усього n = 50		Усього n = 50	
	N	%	N	%
На успіх	32	64	35	70
На невдачу	18	36	15	30

За даним розрахунком виявлено, що у більшості досліджуваних переважає мотивація на успіх: у 64% за спеціальністю «Комп'ютерні науки», а у 70% «Економіка». Такі індивіди зазвичай упевнені в собі, в своїх силах, відповідальні, ініціативні, активні. Вони відрізняються цілеспрямованістю і наполегливістю в досягненні мети.

Спрямованість на невдачу у 36% становить в учасників «Комп'ютерні науки», у 30% - «Економіка». Особи, які потрапили в цей діапазон мають активність, яка пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. Починаючи справу, такий студент вже наперед боїться можливої невдачі, думає про шляхи її уникнення, а не про способи досягнення успіху. Вони зазвичай відрізняються підвищеною тривожністю, низькою упевненістю в своїх силах, та принаймні, ситуативна тривожність у таких індивідів у цих випадках стає дуже високою.

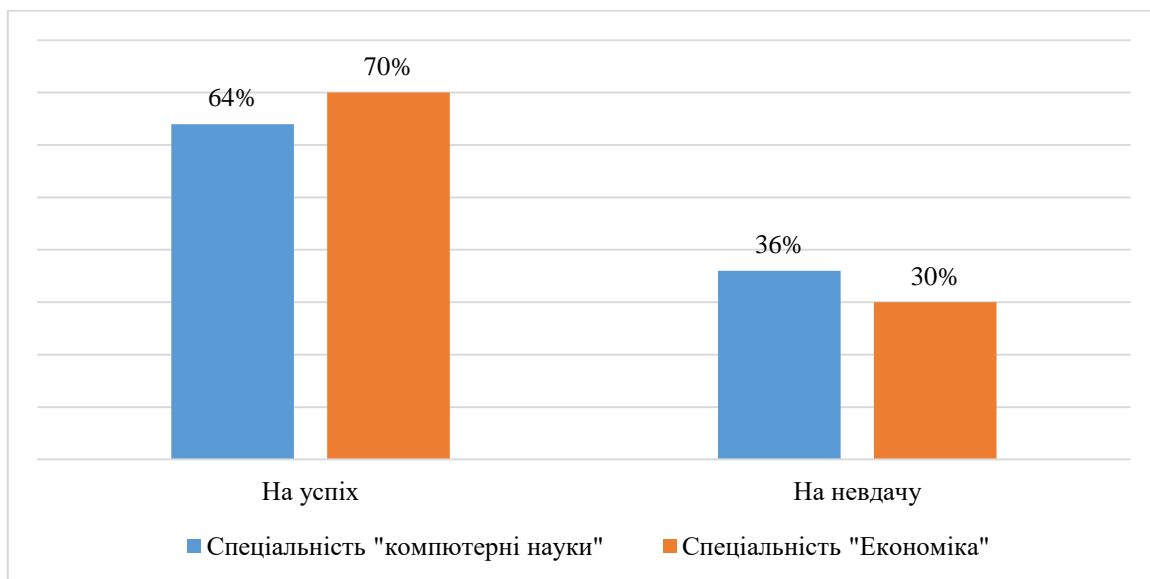

Рисунок 2. Результати дослідження за методикою «Мотивація успіху та уникнення невдачі» А.А. Реана.

Висновки

Таким чином, проаналізувавши літературні джерела, результати власного дослідження, було виявлено, що більшість юнаків наразі мають розмите бачення свого майбутнього у зв'язку за різними обставинами: положення в країні, місце перебування, психологічні особливості, пошуки себе в

професійному плані. Та незважаючи на ці моменти в досліджуваних також було виявлено тенденцію з мотивацією на успіх, це говорить про позитивне ставлення щодо життєвої спрямованості. Тобто задля бачення більш конкретного подальшого шляху в юнаків слід далі розвивати оптимістичні погляди, впевненість та віру у власні можливості.

На нашу думку, найоптимальнішим варіантом для цього буде застосування певних афірмацій, аутотренінгів, методів рефлексії, які слід ввести в освітній процес, адже більшість молоді перебуває у навчальних установах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / Олександр Скрипниченко [та ін.] ; Націонал. педагог. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - 4-е вид., випр. і доп. - К. : Каравела, 2014. – 399с.
2. Головінський І. Педагогічна психологія : навч. посіб. для вищої шк. Головінський І. – К. : Аконіт, 2003. – 287 с.
3. Зінченко Світлана Володимирівна. Роль “Я-концепцій” в особистісному самовизначенні дорослих / Світлана Зінченко // Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: збірник матеріалів форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в Україні. – К.-Ніжин, 2015. – С. 131-135.
4. П'ін В. В. Aksiologiya / V. V. P'in. – Moskva : Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 2005. – 216 s.
5. Vikova ta pedagogichna psihologiya : navchal'nij posibnik / Oleksandr Skripnichenko [ta in.] ; Nacional. pedagog. un-t im. M. P. Dragomanova. - 4-e vid., vipr. i dop. - K. : Karavela, 2017. – 399

SOCIOLOGICAL SCIENCES

SOFT SKILLS У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВНИКА

Ядловська Ольга Степанівна,

доцентка кафедри міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,

к. іст. н., доцент,

Айрапетян Арман,

здобувач освіти 2 курсу

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

У статті розглядається проблема співвідношення soft skills і hard skills у професійній діяльності юриста і підкреслюється важливість "м'яких" навичок, що сприяють спілкуванню, міжособистісному спілкуванню, якісній організації діяльності і т.д. Сучасні роботодавці приділяють особливу увагу соціальним навичкам в роботі юриста. адвокат. Професійна культура, емоційний інтелект, вміння спілкуватися і допомагати людям вирішувати соціальні проблеми законним шляхом є запорукою успішної юридичної діяльності.

Вимоги до професійної діяльності юристів протягом усього періоду незалежності України були і залишаються надзвичайно високими, адже фактично оволодіння компетенціями у роботі правників передбачає системний підхід та поєднання hard skills щодо знання законів, нормативних документів, вміння віднайти доказову базу та ін. та володіння soft skills, що виявляються у вмінні комунікувати, переконувати, приймати нестандартні та швидкі рішення, адаптуватись до обставин та враховувати соціальні чинники представників різних соціальних груп, вміло формувати та застосовувати емоційний інтелект тощо. До речі, слід зазначити, що виокремлення групи навичок soft skills та hard skills серед професійних навичок правників не є чітко окресленим, і різні

дослідники одній й ті ж навички відносять до різних груп «скілів». На наш погляд, це свідчить про важливість обох груп навичок у роботі юристів та наявність поля перетину soft skills та hard skills при здійсненні юридичної діяльності.

Загалом, soft skills – комплексне поняття, яке охоплює ряд формальних скілів та неформальних навичок швидкого вирішення проблем, роботи та взаємодії в команді, презентації своєї точки зору та публічного виступу, вміння слухати, ефективно керувати своїм часом тощо. Успіх майбутніх правників визначає поєднання комунікативних, когнітивних та організаційних умінь. Важливу роль відіграє також професійна культура юриста.

Вивчення професійної культури юриста стає дуже значущим питанням в умовах формування інноваційного суспільства. Сьогодні вивчення професійної культури юриста обумовлено «духом часу», а саме, по-перше, динамізмом соціальної реальності, науково-технічного прогресу, що виявляється у зростанні кількості та різноманітності соціальних ситуацій, що ведуть до узагальнення та нівелювання соціальних норм, до зростання самої проблеми нормування соціального простору; та, по-друге, змінами у ціннісних орієнтаціях сучасного суспільства в порівнянні з радянським періодом (акцент на індивідуальність), що визначають поведінку особистості як у суспільстві, так і в професії. У професійній діяльності юриста (судді, прокурора, адвоката та інших) важливим є досягнення гармонійного поєднання індивідуально-особистісних інтересів з метою юридичної професії – служіння людині, суспільству та державі [5, с. 1810].

Комунікативні навички, креативність, навички критичного мислення, навички управління та лідерства, вирішення проблем, соціальна відповідальність, навчання впродовж життя та робота в команді є одними із найзатребуваніших соціальних навичок, оскільки юрист працює у системі «людина – людина». До таких навичок відносимо: здатність ефективно слухати, щоб розшифрувати значення висловленого співрозмовником; ефективно формулювати думки та ідеї; обмінюватися інформацією; виражати думки,

бажання, потреби та побоювання, використовуючи усні, письмові та невербальні навички в різноманітних середовищах для різноманітних цілей [3]. Доречно зазначити про прояви емоційного інтелекту, під яким розуміють здатність правника ідентифікувати, розуміти та керувати власними емоціями, а також допомагати іншим робити те саме. Емоційний інтелект охоплює чотири сфери: самосвідомість, самоконтроль, соціальну обізнаність і управління стосунками, які включають емпатію, адаптивність, орієнтацію на досягнення та позитивний світогляд [3]. Зазначені компетентності складають поле soft skills та сприяють якісній комунікації та вирішенню соціальної проблематики у правовому полі.

Для розвитку soft-skills юристу потрібна «емоційність» (права півкуля мозку, EQ, емпатія); soft-skills, навпаки, мінливі та ситуативні; для освоєння soft-skills не існує легких покрокових інструкцій: людина або має якусь якість від народження (наприклад, дружелюбність, спокійний характер), або набуває його з досвідом, шляхом спроб і помилок (наприклад, уміння працювати в команді, лідерські якості); soft-skills не мають сертифікації і довести їх наявність набагато важче [4]. Але коли людина стає частиною трудових ресурсів, IQ і технічні навички у всіх на початку однакові. Емоційний інтелект стає важливим вирішальним фактором у професійній компетентності, умінню організувати роботу групи осіб та створити умови для здійснення якісної діяльності. Суттєво змінилися вимоги роботодавців, зокрема, й стосовно володіння обома групами досліджуваних нами навичок. The Guardian аналізує освітню політику Об'єднаного Королівства і говорить про те, що фокус переміщено з технічних навичок на soft skills, тому що STEM-освіта (інтегровані освітні напрямки в сфері науки, технологій, інженерної справи та математики) вже не користується такою популярністю, а реалії цифрового ринку з великими даними, штучним інтелектом та рештою технологічних новітніх досягнень вимагають все більше талановитих працівників в креативних індустріях. Google наводить лідерські якості та комунікативні здібності як приклад затребуваних особистісних характеристик. А згідно

з дослідженням Гарвардського університету, потреба у співробітниках із soft skills на ринку праці зросла на 20%. Світовий Економічний Форум і взагалі наголошує, що один із чотирьох здобувачів у сфері ІТ помічає невідповідність власних навичок тим, які вимагає посада. З-поміж бажаних особистісних характеристик обрано ТОП-3: вміння адаптуватися до змін, критично мислити та активно слухати опонента [5].

Нові можливості штучного інтелекту дозволяють юристам ефективніше виконувати рутинні завдання, такі як юридичний аналіз або підготовка документів. Тому цінність юристів вже не полягатиме в цих завданнях, а навпаки в їх здатності взаємодіяти з клієнтами та вирішувати їх проблеми за допомогою різних інструментів. Проте, біологічний інтелект (юристи) все ще матиме переваги перед штучним. Наприклад, юристи матимуть більший досвід та знання роботи з різними системами штучного інтелекту для юридичних задач, ніж клієнти. Тому клієнти будуть перекладати відповідальність за кінцевий результат саме на юриста. Крім того, юристи будуть задіяні в спорах щодо дискримінації, помилок ШІ під час автоматичної обробки та винесення рішення. Більш того, юристи можуть забезпечити більш ефективне представництво на переговорах, спорах, медіації, судових засіданнях та перевітках (поки вони не перейдуть в онлайн). Вони також можуть допомогти в супроводі розслідувань, зокрема, у питаннях порушення безпеки даних. Клієнти так само будуть потребувати високої довіри та підтримки юристів у супроводі проектів (багатьом людям хочеться живого спілкування, це - психологія людини) [2]. Після завершення навчання в закладах вищої освіти здобувачі стикаються з проблемою вирішення подальшої професійної ролі - і для повноцінної реалізації професійних навичок та успіху у суспільстві провідну роль відіграють соціальні навичка та soft-skills. Окрім формування і розвитку навичок інтелектуальних, фізичних, особистісних та навичок навчання, формування стилю поведінки, цінностей і ставлення, під час навчання формується мотивація, технічні, міжособистісні навички та навички сприйняття. В юридичній професії соціальні навички набувають дуальної

характеристики, адже у контексті здійснення юридичної діяльності професійне та соціальне постійно перебуває у тісній взаємодії. Дослідження показують, що роботодавці надають особливе значення соціальним навичкам та розглядають їх як конкурентну перевагу і можливості для неперервного розвитку особистості у професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Журавель, В. Р., & Ядловська, О. С. (2022, November). Психологічна культура юриста. In *The 9 th International scientific and practical conference “Modern research in world science” (November 28-30, 2022) SPC “Sci-conf. com. ua”*, Lviv, Ukraine. 2022. 1977 p. (p. 1810). URL: <https://sci-conf.com.ua/ix-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-28-30-11-2022-lviv-ukrayina-arhiv/>.

2. Карпенко О. Роботи-юристи — вже реальність, але юридичний світ чинить останній опір. *AIN*. 20 квітня 2023. URL: <https://ain.ua/2023/04/20/roboty-yurysty/>

3. Муқан Н., Чубінська Н., Слоцький О. Формування соціальних навичок майбутніх юристів як предмет наукових досліджень. *Академічні візії*. Вип. 19. 2023. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F+%D0%9C%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BD.pdf>

4. Попадич Б. Т. Відмінності hard-skills та soft-skills компетенцій майбутніх юристів. «Світ наукових досліджень. Випуск 14»: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 24-25 листопада 2022 р.) / [редкол. : О. Патряк та ін.] ; ГО «Наукова спільнота»; WSSG w Przeworsku. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. С. 123-126. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/4084/>

5. Soft skills: чому ці навички такі важливі сьогодні? URL: <https://jobs.innovecs.com/uk/blog/soft-skills-vazhlyvi-syogodni/>

ART

УДК 78.088:004.9]:378

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АРАНЖУВАННЯ ТА ЗВУКОРЕЖИСЕРСЬКОЇ ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Гонтар Олег Савович

доцент кафедри музичного мистецтва

Сорока Роман Олександрович

викладач кафедри музичного мистецтва

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

Україна

Анотація: Дослідження присвячене обґрунтуванню важливої ролі комп'ютерних технологій в процесі підготовки фахівців галузі музичного мистецтва. Зокрема зазначається, що комп'ютерні технології є базовими для вивчення здобувачами вищої освіти мистецьких закладів основ аранжування, стають основою під час проходження звукорежисерської практики.

Ключові слова: комп'ютерні технології, аранжування, звукорежисерська практика, здобувачі вищої освіти, заклади вищої мистецької освіти.

Потенціал комп'ютерних технологій настільки великий, а вплив на розвиток сучасної культури настільки значний, що питання впровадження їх в художню освіту є очевидним. Використання комп'ютерних технологій в освітньому процесі стає прикметною ознакою нашого часу. І система мистецької освіти не є винятком. Адже саме викладання освітніх компонентів фахової підготовки, і, зокрема аранжування, звукорежисерської практики, пов'язане з оперуванням різноманітною інформацією (звук, зображення, відео

та ін.). Педагоги мають можливість пропонувати студенту різноманітну програмовану продукцію (різноманітні навчальні й тренувально-закріплюючі програми), а також цілий арсенал комп'ютерних програм, які дозволяють створити самостійно потрібний мультимедійний продукт [1].

Дедалі ширше коло викладачів усвідомлює величезне значення комп'ютерних технологій у музичній освіті. Дозволяючи проникати в мікроструктуру звуку, ці технології відкривають музикантові невідомі раніше фантастичні художні можливості, вимагаючи від нього активності не лише у виконавській, а й у композиторській та звукорежисерській сферах, а також в синтезуванні оригінальних звуків [1].

Комп'ютерні технології сприяють подоланню однобічної виконавської спрямованості музичного навчання й гармонійному розвитку творчого потенціалу майбутніх митців, їх музичних здібностей.

Комп'ютерні технології, відкриваючи можливість музично-інтерактивної діяльності, дають змогу долучити здобувачів вищої мистецької освіти до активних форм музичної творчості. Поглиблюючи та розширюючи можливості творчої діяльності молодих митців, музично-комп'ютерні технології вміщують в собі потенціал якісного оновлення музичної освіти [2].

Очевидно, що цей потенціал не розкриється сам по собі. Вважаємо доцільним зауважити на типові помилки педагогів, що проводять навчання з використанням комп'ютерних технологій.

Найчастіше трапляються такі як: перенесення на нові дисципліни традиційної виконавської спрямованості навчання, обмеження діяльності студентів лише композиторською або звукорежисерською діяльністю [3], надмірна увага до інтерактивних шаблонів.

Також часто зустрічається однобічне превалювання творів масових жанрів у навчальному репертуарі. Стихійний або методично не осмислений освітній процес призводить до редукування змісту навчання та творчої стагнації студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Солдатенко О.І. Комп'ютерні технології та гітарні аранжування в розвитку музичних здібностей учнів. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. 88 с.
2. Луценко В. В. Сучасне аранжування на комп'ютері. Музичний редактор «Sonar». Житомир. Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 250 с.
3. Рязанцев Л.В. Звукорежисура: навчальний посібник. Київ: ДАКККіМ, 2009. 144 с.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 94(477)

СОФІЯ ФЕДОРІВНА РУСОВА: ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ (1889–1895)

Кадацька Дар'я Русланівна,
студентка
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація. У статті відтворено основні події харківського життя С. Ф. Русової. Розкрито її внесок у роботу «Харківського товариства поширення в народі грамотності», охарактеризовано літературну діяльність в зазначений період. Окреслено контакти та взаємини Софії Русової з представниками місцевої інтелігенції.

Ключові слова: Софія Русова, Харків, громадсько-просвітницька діяльність, літературний доробок, «Харківське товариство поширення в народі грамотності», «Братство тарасівців».

Актуальність роботи. Значний науковий інтерес представляє вивчення ролі особи в історії. Серед значущих постатей української історії чільне місце займає Софія Федорівна Русова (Ліндфорс) (1856–1940) – відома культурно-просвітницька і громадська діячка, подвижниця розбудови національної системи освіти і виховання, активна діячка жіночого руху в Україні.

На сьогодні, життєвий шлях, а також навдивовижу багата і різнопланова діяльність Софії Русової знайшли відображення у численних наукових та публіцистичних працях. За своє 84-річне життя Софія Федорівна змінила не

одне місце проживання: село Олешня на Чернігівщині, Київ, Одеса, Єлисаветград, Херсон, Чернігів, Полтава, Петербург, Саратов, Кам'янець, Вінниця тощо. Зважаючи на це, одним із ефективних способів дослідження даної особи є виокремлення, за допомогою «географічної» прив'язки, різних періодів життя Софії Русової, в межах яких здійснюється аналіз її діяльності. Так, наявні окремі наукові розвідки про чернігівський [1], полтавський [2], кам'янецький [3], вінницький [4] періоди життя С. Ф. Русової. Натомість життя та праця Софії Русової у Харкові, де вона мешкала протягом 1889–1895 рр. досі не стали предметом детального вивчення, що і зумовило цей науковий пошук.

Метою роботи є визначити та охарактеризувати основні напрямки діяльності Софії Федорівни Русової у харківський період життя (1889–1895), з'ясувати її місце у громадсько-політичному та культурному житті міста.

Виклад основного матеріалу цілком логічно розпочати із обставин, що спонукали Софію Русову переїхати жити до Харкова. У 1889 р. її чоловік - земський статистик Олександр Русов отримує нову роботу у відомого в Харкові громадського діяча, колишнього голови Харківської губернської земської управи Єгора Степановича Гордієнка: підготувати історичний нарис з нагоди 25-річної роботи Харківського земства [5, с. 129]. Тому, у липні 1889 р. родина Софії та Олександра Русових оселяється у Харкові, де винаймає невелике помешкання у представника місцевої української інтелігенції, адвоката Андрія Шиманова.

Вже перше знайомство з містом справило на Софію Русову позитивне враження. Як зазначає жінка у своїх спогадах, «Після провінціального життя в Херсоні, я була відразу захоплена подихом великого університетського центру» [6, с. 125]. Як і в інших містах, де доводилося перебувати Софії Федорівні, в Харкові вона відразу налагоджує контакти з діячами місцевої «Громади»: адвокатами Н. Станіславським та А. Шимановим, членом міської думи Ф. Павловським, професором Харківського університету Д. Багалієм, студентом М. Байздренком [6, с. 128]. С. Ф. Русова згадувала, що була знайома й з іншими особами, які не входячи безпосередньо до Харківської «Громади»,

допомагали українству: лікар Ф. Піснячевський, заможний харківський домовласник А. Філонов, професор М. Сумцов та ін. [6, с. 128].

Це інтелігентне середовище надихає Софію Федорівну продовжити свою літературну діяльність – працю, яка їй надзвичайно подобалася. Так, за дорученням Д. Багалія, з яким С. Русова підтримувала добрі взаємини, вона опрацьовує наявні в університетській бібліотеці матеріали стосовно життя та діяльності відомого харківського письменника Григорія Квітки-Основ'яненка [6, ст. 129]. На основі знайденої інформації, Русова написала біографію прозаїка, яка була вміщена у надрукованому в Харкові на початку 1890-х рр. першому томі творів Г. Квітки. Відзначимо, що характеристика, яку надала Софія Федорівна письменнику, зокрема: «Г. Квітка-Основ'яненко – творець нової української повісті» не згубила своєї актуальності й до сьогодні, що доводить майстерність авторки, якій вдалося виявити найбільш характерні риси його творчості [7, с. 119]. Також, незабаром, Софія Русова підготувала огляд творів української літератури першої половини ХІХ ст.

Зауважимо, шовіністичне спрямування, яке мала політика царського режиму призвело до виникнення руху за надання культурних і національних прав українському народу. Цей національно-визвольний процес, передусім, необхідно було розпочати з пробудження в народі національної свідомості. На думку С. Ф. Русової та найосвіченішої частини громадськості кінця ХІХ ст., цього можна було досягти шляхом його просвіти [7, с. 68]. Саме тому важливим напрямом діяльності Софії Русової протягом усього періоду її життя залишалася громадсько-просвітницька робота.

За обсягом, якістю та значенням просвітительську працю Софії Федорівни чимало дослідників ставлять на один рівень з діяльністю таких видатних українок як Христина Алчевська та Ольга Косач (Олена Пчілка) [8, с. 10]. Харківський період життя С. Русової також сповнений відповідними заходами. Софія Федорівна зізнавалася, що найбільш цікавою для неї була робота у відродженому «Харківському товаристві поширення в народі грамотності» (ХТГ), до складу якого входила велика кількість місцевої

інтелігенції [6, с. 130].

Варто зазначити, що «Харківське товариство поширення в народі грамотності», засноване ще у 1869 р., було найстарішим з організацій подібного спрямування у Наддніпрянській Україні. 1890-ті роки стали часом, коли головні сили ХТГ скерувало на позашкільну освіту: розгорнулася діяльність з відкриття народних бібліотек, видання літератури з актуальних питань народної освіти і таке інше [9, с. 164]. Активною діячкою товариства у цей період була і С. Русова.

Відомо, що 31 березня 1891 р. на чергових загальних зборах «Харківського товариства грамотності» Софія Федорівна успішно виступила з розгорнутою доповіддю, темою якої були книжки, що призначались для народного читача [10, с. 13]. Оскільки більшість дешевих видань були неякісними за своїм змістовим наповненням, основний акцент у виступі вона робила на тому, що народному читацькому загалу вкрай необхідна якісна література, прийнятна як за ціною, так і за формою викладу. Відзначимо, заклик Русової щодо написання та видання таких книжок був повністю підтриманий. Того ж дня було започатковано спеціальний видавничий комітет. С. Русова у своїх споминах зазначає, що очолила роботу цього комітету [6, ст. 130]. Насправді ж достовірно відомо, що головою новоствореного органу на наступних загальних зборах 1 листопада 1891 р. обрали Д. І. Багалія, а Софія Федорівна була призначена першим секретарем [7, ст. 68–69].

Варто зазначити, що видавнича продукція товариства отримала досить неоднозначні відгуки з-поміж представників тодішньої української інтелігенції. Офіційно дозволена, а тому й російськомовна робота видавничого комітету сприймалася багатьма українцями лише як новий засіб русифікації населення. Так, Б. Грінченко розцінював активну участь Русової в діяльності товариства як прояв москвофільства, сприймав у її дружніх стосунках з представниками російської інтелігенції зраду української справи [6, с. 130]. Наполягала на тому, щоб просвітницька робота велася українською мовою і Олена Пчілка [11, с. 11].

Підтримуючи прагнення українських інтелектуалів на здобуття для

українського народу власної школи, рідної літератури Софія Федорівна вважала, що у складні часи необхідно «використовувати школу яка є, книжки писані чужою мовою, з огляду на те, що всяка наука до лісу не веде...» [6, с. 130]. Хоч і написані нерідною мовою, ці книжки сприятимуть освіченості українців й, таким чином, виконають головне призначення – пробудять свідомість загалом, а «разом з нею і самосвідомість кожного народу, кожної нації» [6, с. 130]. Русова наголошувала на відсутності ініціативності та браку матеріальних засобів для того, щоб здійснювати громадську справу на українському ґрунті. Так, Софія Федорівна неодноразово здійснювала спробу заснувати приватний навчальний заклад – гімназію, де дітей навчали б рідної мови, виховували національно свідомими. Однак, втіленню цих планів у життя постійно перешкоджала нестача відповідних вчительських кадрів, коштів та належної кількості батьків, які б погодилися віддати дітей на навчання у відповідний заклад. У такій ситуації «не гріх було поширювати освіту й ворожою мовою» [6, с. 131].

Тому, з-поміж майже 170 книжок, загальним тиражом більше двох мільйонів примірників, які були видані упродовж 20 років діяльності товариства, шість книг були написані Софією Русовою: «Жанна д'Арк», «Сестра Катерина: Рассказ об одной доброй англичанке», «Странник Григорий Саввич Сковорода: биографический очерк», «Добрые люди старого времени на Руси», «Карл Великий» та «Братство в Юго-западной Руси» [8, с. 11]. Всі вони перевидавалися по декілька разів і після того, як Софія Федорівна змушена була виїхати з міста.

З ініціативи С. Русової при «Харківському товаристві поширення в народі грамотності» також був організований відділ народних читань. Активно працювала Софія Федорівна й у жіночій недільній школі при товаристві. Тут вона проводила літературні читання для дівчат 16–17 років. Читаючи їм твори Т. Шевченка та Г. Квітки-Основ'яненка, а потім перечитуючи враження, які справили на них ці роботи, Софія Русова вкотре переконувалася у тому «який великий вплив на моральний і інтелектуальний розвиток може мати добре

скерований цикл літературних читань» [6, с. 132].

Маючи професійну цікавість, Софія Федорівна відвідала у Харкові шановану серед відомих педагогів тих часів недільну жіночу школу Христини Алчевської, була вражена кількістю персоналу закладу. Водночас, самій організаторці й директорці школи – Христині Данилівні у своїх споминах Русова надає двозначну характеристику. З одного боку, вона визнавала розум та оригінальність педагогічних методів Алчевської, її незалежну вдачу. З іншого боку, активно критикувала за честолобство [6, ст. 133].

До червня 1891 р. Олександр Русов закінчує роботу в Є. Гордієнка. Необхідність пошуку нового заробітку, а також інші родинні обставини змусили подружжя покинути Харків. Вони оселяються у Києві, де Олександр Олександрович починає працювати міським статистиком.

Однак, київське життя подружжя тривало недовго: опис міста був лише тимчасовою працею, натомість Харківський міський голова запрошує О. Русова на посаду статистика при міській управі [5, с. 129–130]. Таким чином, у березні 1892 р. Русові вдруге опиняються у Харкові. Доволі цікавим є порівняння Києва та Харкова, яке на основі власного досвіду життя у цих містах робить Софія Русова. На її переконання, відчувалася величезна різниця «між цими двома університетськими центрами...» [6, с. 135]. У Києві постійно були «високі недосяжні ідеали й змагання, завше політичні конфлікти, страшенна роз'єднаність громадянства, поділ на ворожі гуртки, верстви» [6, с. 135]. Натомість Харків, на думку С. Русової «не мав високої культури Києва, але там було значно більше єдності, українська культура там мала свою давню традицію зв'язку з університетом, була свобідна від політичних конспірацій, там праця культурна йшла активніше, ширше організована» [6, с. 135].

Варто зауважити, що під час другого періоду перебування в Харкові Софія Русова вже не так захоплюється працею в «Харківському товаристві грамотності», як це було раніше. Маючи чудові музичні здібності, вона починає давати приватні уроки музики синові відомого українського медика, професора Харківського університету М. Толочинова. Надзвичайно дружні, теплі

відносини склалися в Софії Федорівни у ті часи з видатним українським істориком, першою жінкою в Російській імперії, яка здобула ступінь доктора історії О. Я. Єфименко. В її особі вона завжди знаходила спокійного, вдумливого слухача, розумного співрозмовника та мудрого порадики в багатьох життєвих ситуаціях і людських взаєминах [6, с. 127]. Особливе захоплення викликала у Софії Федорівни неабияка працьовитість О. Єфименко, що допомогла їй самостійно стати авторитетом у національній історичній науці.

Відзначимо, мешкаючи у Харкові, Софія та Олександр Русові мали значний ідейний вплив на молодіжну українську організацію «Братство тарасівців». Ця таємна революційна організація виникла влітку 1891 р. силами національно свідомого українства: студентів Харківського університету М. Байздренка, І. Липи, М. Базькевича та дрібного урядовця В. Боровика [12, с. 37]. В одному з листів, громадівець І. Якимовський зазначав, що молодь постійно отримувала допомогу від Русових у багатьох напрямках [5, с. 132]. Зокрема, у їхньому помешканні тарасівці часто проводили свої збори, на яких С. Русова читала реферати про Т. Г. Шевченка, а О. Русов – про М. Драгоманова [13, с. 59]. На прохання М. Байздренка, Софія Федорівна згодилася переховувати вдома один з пакунків, отриманої зі Львова посилки із забороненими у Російській імперії книгами та журналами [6, с. 138]. Тарасівці не підозрювали, що жандарми стежили за ними від самого кордону й зрозуміли до кого потрапила література.

У ніч на 1 травня 1893 р. в помешканні Русових був проведений обшук, під час якого жандармами було виявлено квитанцію на отримання книг й безпосередньо саму літературу: дитячі та гумористичні журнали, перекладений українською мовою у віршах «Дон-Кіхот», різні статті політичного та економічного змісту, а також журнал «Громада» М. Драгоманова й Ф. Волкова у декількох примірниках [14, с. 225, 234–235]. В результаті, Софія та Олександр Русові були заарештовані за зберігання та розповсюдження нелегальної літератури. Для С. Русової, на той момент, це було вже четверте ув'язнення: перше та друге – у Києві (1881 та 1882 рр.), третє – у Катеринославі (1883).

Однак, як зазначала жінка, в жодному іншому місті вона не отримувала стільки співчуття та відвертої симпатії як у Харкові [6, с. 139]. Свою допомогу активно пропонували студенти, а також аристократія міста – Ф. Павловський, родина М. та О. Толочиних, О. Гордієнко, пані Максимович.

У червні 1893 р. Олександр Олександрович був звільнений під особливий нагляд поліції до завершення слідства. Незабаром, Софію Федорівну також випустили під час заставу в розмірі 5 тис. крб. [5, с. 133]. Під час слідства було встановлено, що у домі Русових проходили читання та обговорення українських книжок, запланованих до видання. Також С. та О. Русових звинуватили у зносінах з Галичиною та в діяльності, що сприяла долученню нових учасників до «Наукового Товариства імені Шевченка» [5, с. 132]. За «Высочайшим повелением» від 16 листопада 1894 р. Софія Русова мала відбути три місяці ув'язнення, підлягала гласному нагляду поліції протягом наступних кількох років, а також позбавлялася права проживати в університетських містах терміном на п'ять років [13, с. 61]. У зв'язку з вагітністю Софії Федорівни й клопотанню щодо цього двох лікарів – М. Толочінова та Ф. Піснячевського, останній місяць її ув'язнення було замінено домашнім арештом.

Навесні 1895 р. родина Софії та Олександра Русових, вирішуючи проблему працевлаштування, покидає Харків й переїздить до Чернігова. Однак зв'язки з Харковом, його громадськими й культурними колами не пориваються. Зокрема, Софія Русова й надалі продовжувала працювати в «Харківському товаристві грамотності». У привітальній листівці, аналізуючи десятирічну роботу видавничого комітету, його працівники писали Софії Федорівні: «Ви своїм шляхетним ентузіазмом, який складає таку яскраву особливість Вашої прекрасної натури, вдихнули в нього «живу душу» » [15, с. 73] . Відзначимо, свій підпис під привітанням поставила 81 особа, в тому числі: О. Єфименко, Х. Алчевська, Д. Багалій, Ф. Піснячевський та інші.

Висновки. Отже, важливим періодом життя Софії Федорівни Русової було її перебування у місті Харкові (1889–1895). У цей час головною для Софії Федорівни стала громадсько-просвітницька діяльність, яка була спрямована на

піднесення освітнього та культурного рівня українського народу. Також харківське життя позитивно вплинуло на поповнення літературного доробку С. Русової. Її ініціативність та працездатність сприяли активізації роботи «Харківського товариства грамотності». Софія Русова відіграла помітну роль у середовищі місцевої інтелігенції, мала контакти з діячами Харківської «Громади», з учасниками «Братства тарасівців».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Москаленко М. Постать Софії Русової в громадському і культурному житті Чернігова. URL: https://kotsubinsky.org/news/postat_sofiji_rusovoji_v_gromadskomu_i_kulturnomu_zhitti_chernigova/2016-02-19-657 (дата звернення: 18.08.2023).

2. Пашенко В. О. Національна ідея в поглядах Софії Русової. Полтавський період її формування // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. 2009. Вип. 6. С. 87–90.

3. Завальнюк О. Софія Русова: кам'янецькі сторінки біографії (1919-1922 рр.) // Етнічна історія народів Європи. 2001. Вип. 8. С. 61–64.

4. Драчук Ю. О., Отземко О. В. Вінниця очима Софії Русової // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. Том 1. № 14. С. 41–44.

5. Рахно О. Наукова і громадсько-політична діяльність О. Русова в Харкові // Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна. № 504: Історія України. Харків, 2001. Вип. 4. С. 129–135.

6. Русова С. Мої спомини. Львів: Хортиця, 1937. С. 121–143. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Rusova_Sofii/Moi_spomyny/ (дата звернення: 18.08.2023).

7. Євдокименко І. Національно-патріотична домінанта у публіцистиці Софії Русової: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04. Київ, 2021. С. 66–84.

8. Вороніна Г. Сучасні тренди позашкільної освіти в контексті

педагогічної спадщини Софії Русової // Джерело педагогічних інновацій. Освітні інновації в позашкільній освіті: сучасний погляд, практика та перспективи впровадження. Науково-методичний журнал. Випуск № 1 (37). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2022. С. 9–14.

9. Лупаренко С. Просвітницько-виховна діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. 2018. Вип. 2. С. 160–169.

10. Коломієць Т. В. Українська видавнича справа харківського товариства поширення в народі грамотності // Культурологічний вісник. 2004. Вип. 13. С. 13–17.

11. Пчілка О. Старосвіцькі «думи» в новому виконанню і поясненню // Рідний край. 1908. № 4. С. 11.

12. Наумов С. О. Братство тарасівців (1) // Український історичний журнал. 1999. № 5. С. 36–44.

13. Наумов С. О. Братство тарасівців (2) // Український історичний журнал. 1999. № 6. С. 55–63.

14. Русов О. О. Как крамолоискатели разыскивали украинофильство // Щоденники та спогади / Упорядкування, підготовка до друку, вступна стаття, коментарі О. Я. Рахна. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. С. 196–235.

15. Гонюкова Л., Конончук Т. Педагог і громадська діячка Софія Русова // Українки в історії / С. Андрусів та ін.; ред. В. Борисенко. Київ: Либідь, 2004. С. 72–77.

СТАНОВЛЕННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА В ДЕРЖАВНЕ ТІЛО ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Яковець Ольга Євгеніївна,

Здобувачка другого (магістрського) рівня вищої освіти 1 курсу

Антощак Марина Миколаївна,

к.і.н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: історія Кримського ханства на сьогодні не є достатньо дослідженою. Інформація, яка відому широкому загалу, зазвичай пов'язана з татарськими набігами на українські землі заради ясиру, тяжкою долею українських невольників, мусульманськими варварами та турецьким впливом на розвиток цієї держави. Всі ці факти, звісно, мали місце в історії, проте, це далеко не повна інформація, до того ж — спотворена. Таке сприйняття - продукт ідеології Російської імперії та СРСР, які століттями нав'язувала нам ворожість й ненависть до кримськотатарського народу та його історії.

Ступінь досліджуваності проблеми. Принципове значення для розробки теми дослідження мають праці таких відомих українських істориків – А. Іванця, В. Сергійчука, П. Овчаренка, С. Громенка, С. Плохія, А. Забловського, А. Баскакової, П. Кралюка, М. Якубовича та інших. Звернення до їх праць сприяло проведенню широкого аналізу теми нашого дослідження

Мета дослідження: зрозуміти характер відносин між Кримським ханством та Османською імперією у період визначений хронологічними межами.

Завданнями дослідження є: аналіз подій, що сприяли формуванню залежності Кримського ханства від Османської імперії та спроба дати періодизацію даному історичному процесові.

Методи дослідження: методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові принципи аналізу, об'єктивності, неупередженості, цілісності світоглядного та методологічного плюралізму. Для вирішення завдань, поставлених у дослідженні, було використано ряд основних методів: системного аналізу, історико-генетичного аналізу, компаративного вивчення та герменевтики.

Хронологічні межі дослідження: 1441-1783 роки — період існування Кримського ханства.

Географічні межі: територія Кримського ханства у визначених хронологічних рамках дослідження.

Ключові слова: Кримське ханство, Османська імперія, вассалітет, протекторат, зверхність.

Кримське ханство за найпопулярнішою версією дослідників було утворене в 1441 році внаслідок дезінтеграції Золотої Орди. Це була феодальна держава зі станово-представницькою обмеженою монархією. Вона займала територію в межиріччі Дону й Дніпра, причорноморські степи, Північну Кубань та Кримський півострів. Правлячою династією став рід Гіреїв, члени якого вважалися Чингізидами (входили до Золотого роду (Алтан ураг) Чингісхана) [3, с. 65].

Першим правителем (ханом) став Хаджі Гірей I. Існує версія, що він став правителем цієї держави ще в 1428 році, проте достовірних джерел які б підтвердили цю теорію не збереглося [5, с. 78].

Хан був головою виконавчої та судової влади. Другою людиною в ханстві був калга-султан — спадкоємець хана. Владу правителя обмежував диван (колегіальний орган, що мав функції законодавчої, виконавчої й судової влади одночасно). Раду дивану складали хан, калга, муфтій (богослов-правознавець), нуреддин (другий спадкоємець хана), візир, кадіаскер (верховний суддя), дефтердар (міністр фінансів) та знатні беї [3, с. 65].

Хаджі Гірей став ханом, спираючись на підтримку правлячої еліти

Великого князівства Литовського. Тому, відчуваючи загрозу з боку золотоординського хана, в 1449 році він переніс свою столицю з Кирима (Солхата) до Кирк-Єра, зміцнивши свою самостійність. У 1455 році в новій столиці Хаджі Гірей почав чеканити монету. До того часу монетний двір Кримського ханства залишався в Киримі [5, с. 78].

Фактичну незалежність від Золотої Орди Кримське ханство отримало в 1452 році, після битви об'єднаних татарсько-литовських військ проти армії золотоординського хана Сеїда Ахмета на берегах Дніпра, де останній зазнав поразки, потрапив в полон до литовців, де й помер. А в 1465 році після перемоги в битві Девлет Гірея над ханом Махмудом кримчаки почали домінувати над суперниками в боротьбі за золотоординський спадок [5, с. 78].

Цікавим фактом є те, що Гіреї за родовитістю стояли вище від Османів, так як були Чингізидами. Османи ж були лише беями й не входили до Золотого роду Чингісхана. Османські султани завжди пам'ятали про це й були змушені рахуватися з традиціями, хоча б на церемоніальному рівні. Також в Порті існувало неписане правило: якщо в османській династії не залишиться спадкоємців по чоловічій лінії, то султанський трон мають зайняти Гіреї [5, с. 85].

Такий сприятливий для Кримського ханства стан зберігався до 1478 року, коли Гіреї в особі хана Менглі I офіційно прийняли протекторат Османів над собою. Ця подія стала наслідком завоювання турецькими військами на чолі з Ахмедом Гедіком-пашею південного берега Криму, знищення генуезьких колоній на кримському півострові та заснування на новопридбаних землях османської провінції (еялету) з центром у Кафі в 1475 році. Відповідно, еялет дістав назву Кафинський [7, с. 200].

Османські автори другої половини XV – першої половини XVI ст. Мехмед Нешрі та Хадіді в своїх працях «Таріх-і Нешрі» та «Теваріх-і Ал-і Осман (Літописи дому Османа)» відповідно, щодо подій облоги Мангупа в 1475 році пишуть, що Ахмед Гедік-паша відправився до мурів міста, оточив його й підготував гармати до обстрілу фортечних стін. Командир (текфур) хотів здати

Мангуп, але в фортеці знайшовся дехто незгодний з цим рішенням. Він вмовив жителів міста чинити опір завойовникам, закривши міські ворота. Тоді Гедік-паша пішов на тактичну хитрість, зробивши вигляд, що відводить основні війська від мурів, залишив невелику кількість воїнів для облоги, а насправді влаштував засідку. Захисники Мангупа влаштували вилазку і в цей момент османські вояки, що чатували в засідці, вдарили по місту з боку й фортеця впала. Текфура, міську скарбницю й здобич вивезли до Стамбула, доньок та дружин захисників перетворили на рабинь, церкви на мечеті, в місті прочитали хутбу (урочисту проповідь під час молитви в мечеті на честь османського султана), було назначено місцевого кадія (суддю) [7, с. 201].

Із цього часу Османська імперія почала впливати на Кримське ханство, та, як вже зазначалося вище, в 1478 році хан Менглі Гірей I офіційно прийняв османський протекторат над собою, зберігши суверенітет власної держави у внутрішніх справах. Він був змушений так вчинити, інакше б султан Мехмед II просто не звільнив би того з трирічного полону, в якому хан опинився після державного перевороту в Криму та завоювання османами Кафи. Свого правителя з полону допомогла врятувати кримськотатарська знать, яка бачачи, що їхня держава руйнується через розбрат серед правлячої верхівки та напади ординців, вмовила султана повернути Менглі Гірею волю та престол на вигідних для султана умовах [2, с. 46].

Про широку автономію у внутрішній політиці Кримського ханства в сфері впливу Османської імперії говорить низка фактів. По-перше, ханство не було завойоване османами, Гіреї лише визнавали султана своїм сюзереном та його право призначати й усувати ханів з престолу. Але спочатку проходили вибори серед представників знатних кримськотатарських родів — курултай і лише тоді султан затверджував обрану кандидатуру. По-друге, хан мав право на самостійну зовнішню політику, призначення й збір податків, видачу законів, чеканку монет. Також Кримське ханство не платило данини Османській імперії, а навпаки, османи виділяли кримчакам щорічно певну суму грошей на утримання допоміжного війська (6 тисяч піастрів) [5, с. 87]. По-третє, хани не

отримували військових наказів від султанів, а лише запрошення приєднатися до військової кампанії. Гіреї мали право відмовитися й не вступати у війну. Так у 1551 році Сахіб Гірей I отримав пропозицію від султана Сулеймана I виступити разом з ним у похід проти Перської держави Сефевідів, але хан відмовився, через власну війну на Поволжі й попередив Сулеймана, що зможе виділити для допомоги туркам не більше тисячі воїнів та ще й усі витрати по спорядженню та забезпеченню цього війська мав взяти на себе султан. Варто зазначити, що цей інцидент коштував Сахібу Гірею трону, а його місце зайняв Девлет I Гірей [2, с. 46]. Проте цей випадок свідчить про самостійність кримських ханів.

Очевидно, що ситуація із Сахібом Гіреєм та деякими іншими ханами з цієї династії підірвала довіру османського двору до своїх кримських союзників. І в квітні 1588 року султан Мурад III безпосередньо призначив новим ханом молодшого брата померлого в Аккермані Ісляма II Гірея, Газі II Гірея. Традиційні вибори кримськотатарської знаті не проводилися [2, с. 47].

Відміна виборів хана посилила залежність Кримського ханства від Османської імперії. Відтепер хан призначався султаном. Обранцеві зі Стамбула присилали символи ханської влади — почесний каптан із соболиного хутра, шаблю, шапку та султанський указ (хаттишериф), а колишній хан мусив відправлявся в заслання, частіше за все на острів Родос [3, с. 66].

Варто згадати, що традиційні вибори хана Ісляма II Гірея хоч і були проведені в 1584 році, але вже тоді вони стали чистою формальністю. Султан просто змусив далекого від політики Ісляма посісти кримський престол. До того часу він проживав в Стамбулі, куди його відправив батько. Тож, можемо зробити висновок про те (констатувати), що посилення залежності Кримського ханства сталося в 1584 році [3, с. 66].

Іслям II був досить релігійною особою. Одним із його нововведень було згадування в суспільній молитві перед іменем хана імені османського султана. До того часу це не практикувалося [2, с. 47].

Помітну роль в ханстві почало відігравати духовенство, яке призначалося з подачі султана та в присутності його представників в ханській столиці

Бахчисараї (з 1532 року). Таке становище давало османському султану майже необмежений вплив на все суспільно-економічне життя Кримського ханства [3, с. 66].

Низка війн кримського хана Мехмета III та його брата Шахіна Гірея проти Порту за незалежність своєї держави в 1624-1629 роках завершилася поразкою кримчаків. Навіть допомога українських козаків не врятувала ситуацію. Мехмет Гірей загинув чи то від козацької шаблі в бою через свою зраду, чи то від випадкової турецької кулі. Шахін Гірей втік до Персії. З того часу Кримське ханство майже остаточно втратило ознаки суверенітету і його залежність від Османської імперії посилилася [5, с. 90].

Наступний хан Джанібек Гірей отримав країну в стані глибокої кризи. Між знатними татарськими родами точилася постійна боротьба за впливовість та багатства. Буджаки воювали з ногайцями. Феодальна верхівка часто займала опозиційну сторону проти хана. Ця ситуація була на користь османам. Щоб не допустити консолідації Кримського ханства та зміцнення ханської влади, Порта часто дестабілізувала ситуацію в державі, створюючи конфліктні ситуації. Завдяки цьому можна було впливати на хана і знать, а також направляти розвиток ханства в необхідному османам напрямку [3, с. 67].

Османський протекторат над Кримським ханством продовжувався до 1774 року. Порта зазнала поразки в російсько-турецькій війні 1768-1774 років й була змушена підписати Кучук-Кайнарджийський мирний договір, яким визнала незалежність Кримської держави. Проте ця незалежність виявилася фікцією. Звільнившись із турецької неволі, Крим потрапив в неволю російську [5, с. 98].

Про існування Кримського ханства в період з 1772 до 1783 року сходовознавець, дослідник історії цієї держави писав: «Кримське ханство вступило в останній і найнетриваліший період свого існування під опікою Російської держави, який за злою іронією долі, вважається періодом так званої «незалежності». Фактично Крим знаходився тепер у російських руках, залишалось тільки формально легітимізувати доконаний факт» [3, с. 67].

В останнє десятиліття існування Кримського ханства російська влада

чітко дала зрозуміти, що воно не було готове бути незалежним державним утворенням і функціонувати як самостійний організм. Російська імперія скористалася цією ситуацією і досить швидко поглинула новопридбану територію [3, с. 67].

У 1783 році останній кримський хан зрікся престолу на користь російської влади, і вже 8 (19) квітня того ж року імператриця Катерина II підписала маніфест «О принятии полуострова Крымского, острова Тамана и всей Кубанской стороны под Российскую Державу». Кримське ханство назавжди припинило своє існування [1, с. 19].

Отже, ми дійшли висновку, що 1441-1478 роки були періодом становлення та унезалежнення Кримського ханства від Золотої орди. У той час кримські Гіреї змогли не тільки створити свою державу та досягти самостійності, але й стали домінуючою силою на постзолотоординському просторі.

- 1478-1774 роки — період османського протекторату над Кримом. Цей часовий відрізок можна поділити на три проміжки. Тобто, процес інтеграції Кримського ханства в державне тіло Османської імперії відбувався протягом трьох етапів розвитку:

- 1478-1584 роки — період широкої автономії держави Гіреїв. Влада султана була більше символічною ніж фактичною. Кримчаки не платили данини, навпаки, османи, регулярно надсилали ханам гроші на утримання допоміжного війська і т. д. Ханство мало самостійну зовнішню та внутрішню політику, чеканило власну монету;

- 1584-1629 роки — період посилення османського впливу на Кримське ханство. У 1588 році було скасовано традиційні вибори хана кримськотатарською аристократією, з того часу його призначав султан, надсилаючи свій фірман та символи ханської влади обраному кандидату. Також султан мав право в будь-який момент позбавити влади діючого правителя Криму та призначити нового. Ім'я османського сюзерена почало згадуватися перед іменем хана в суспільній молитві, до цього часу султан взагалі в ній не

згадувався. Османи закріпили за собою виключне право призначати вище кримське духовенство.

- 1629-1774 роки — період фактичної ліквідації незалежності Кримського ханства та тотального впливу османської адміністрації на всі сфери життя підконтрольних їм ханських володінь. Турки зробили все можливе, щоб не допустити консолідації кримських татар та зміцнення Кримської держави, налаштовуючи знать проти хана й продукуючи конфлікти.

Кучук-Кайнарджийський мир [3, с. 67] 1774 року був катастрофою для Кримського ханства, ставши початком кінця цього державного утворення, якого на той момент фактично вже й не існувало. Потрапивши під владу Російської імперії, ханство проіснувало до 1783 року й було ліквідоване за наказом Катерини II.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амєтка Ф.А. Кримське ханство: становлення і розвиток державності та права (перша половина XV – друга половина XVIII ст.). Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ф.А.Амєтка / Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2003. – 19 с.
2. Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С., Аблаєв Б. Історія Криму та кримськотатарського народу. Навчальний посібник. / Г. Бекірова, А. Іванець, Ю. Тищенко, С. Громенко, Б. Аблаєв. – Київ: «Кримська родина»; «Майстер Книг», 2020. – С. 44-47.
3. Васильєва, В. В. Державний устрій Кримського ханства / В.В. Васильєва; наук. керівник В.М. Король // Суспільно-політичні процеси на українських землях: зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 21 травня 2013 р. / за заг. ред. В.А. Нестеренка. - Суми: Сумський державний університет, 2013. – С. 65-68.
4. Громенко С. В. Наш Крим: неросійські історії українського півострова: збірник статей. Київ. К.І.С. 2016. 315 с.
5. Кралюк П. М. Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців

і тюркських народів / П. М. Кралюк. – Харків, 2018. – С. 76-133.

6. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. М. Плохій. – Харків, 2016. – С. 114-115.

7. Руєв В. Л. Турецьке вторгнення до Криму в 1475 р. / В. Л. Руєв. / за заг. Ред. А. Г. Герцена. –Симферопіль: Антиква, 2014. 'С. 200-208.

8. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Н. М. Яковенко, — Київ, 1997. — С. 111.

POLITICAL SCIENCES

УДК 342.95 + 351.74

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Новіков Владислав Олександрович,
здобувач вищої освіти
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків

Анотація: Визначаються інституційні засади формування сучасної концепції гібридної війни. Ця концепція є особливо актуальною в контексті загострення відносин між Україною та РФ через повномасштабну агресію з боку останньої. Обґрунтовано, що до інституційних особливостей цієї концепції відносять комбінування традиційних й іррегулярних методів протистояння. Виявлено, що поняття «інформаційно-гібридна війна» не має усталеного визначення ні у теоретичній, ні в інституційній площинах. Аргументовано (після подій 2014 р.) концепцію інформаційно-гібридної війни використовувати для її ототожнення із зовнішньою політикою держави, що відзначається мілітаристським характером.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційно-гібридна війна, нетрадиційна війна, загрози безпеці.

Поняття «інформаційно-гібридна війна» спочатку використовувався для характеристики поняття «гібридної війни», «збройних конфліктів» тощо, які не можуть бути віднесені ні до традиційних, ні до іррегулярних. Підставою для висловлення такого твердження є те, що в них використовуються різні форми та методи ведення збройної та незбройної боротьби. На думку дослідника

Ф. Хоффман, нова тенденція ведення війни усуває межі між відомими раніше типами війн [2, с. 7].

Як відомо, посилення уваги до гібридних війн відбулося після Другої ліванської війни (2006 р.) між Ізраїлем та «Хізбаллою», коли цей термін увійшов в обіг і став використовуватися як політиками, так і військовими. Інформаційно же гібридна війна набула особливої актуальності в контексті подій 2014 року, тобто після анексії Криму. Цей термін (інформаційно-гібридної війни) отримав ще ширше визначення та використання. Адже цим терміном все частіше користуються під час характеристики повномасштабної агресії РФ. При цьому термін «інформаційно-гібридна війна» застосовується як до визначення конкретних епізодів, таким як «кольорові революції», так і під час характеристики зовнішньої політики держав (власне, російську політику щодо України чи країн Балтії дедалі частіше називають гібридною й інформаційно-гібридною війною) [1; 3].

На Варшавському саміті НАТО (2016 р.) гібридна війна активно обговорювалася, і навіть було оголошено про створення в перспективі особливої стратегії та предметних планів щодо її реалізації, які стосуються ролі НАТО у протидії інформаційно-гібридній війні [4]. Щоправда, при цьому обговорювалося, що основні обов'язки протидії гібридним загрозам поки що залишаються на «плечах» нашої держави, хоч за кордоном не поодинокими є випадки висловлення думки, що Україна буде взірцем для наслідування у тривалому та результативному протистоянні «другій армії світу».

Таким чином, у країнах Заходу спостерігається тенденція щодо паралельного використання понять «війна», «гібридна війна», «інформаційно-гібридна війна» і «військова агресія». Якщо це вдасться, то з'являться легітимні підстави для застосування сили проти держави-агресора, що створює інформаційно-гібридну загрозу Україні та веде з нами гібридну війну. Звідси постають питання, як визначити ємно поняття інформаційно-гібридна війна, наскільки це поняття нове в управлінській

практиці, як трактується поняття гібридної війни на рівні військових доктрин, яке місце займає гібридна війна у сучасній політиці. Усе це визначило актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз наукових публікацій дав змогу стверджувати, що можна зустріти різних прибічників тієї чи іншої концепції гібридних та інформаційно-гібридних війн. Ці дослідники звертають увагу на те, що використання зазначених термінів ускладнює військово-політичний і політико-правовий аналіз проблеми інклюзивності. Так, гібридна війна потенційно включає будь-які методи і засоби боротьби, що ускладнює визначення специфіки гібридної війни на противагу політиці або іншій діяльності. Зауваження американських експертів викликають не лише термін «гібридна війна», а й «інформаційно-гібридна війна», «ірегулярна війна» як протиставлення традиційній війні. Ірегулярність асоціюється з відхиленням від норми, несистемністю тощо. Проте це дещо умовне протиставлення, що можливе лише в аналітичних побудовах, оскільки історія чітко показує, що у більшості воєн століттями використовувалися разом як традиційні, так й ірегулярні методи боротьби [5]. Їх протиставлення на кшталт «або–або» ускладнює визначення взаємозв'язку у практичному використанні, а запровадження чергового, при цьому нечітко певного терміну «гібридні війни», тільки посилює таку проблему.

Підсумовуючи, рекомендуємо застосувати інституційний підхід до визначення поняття «гібридна та інформаційно-гібридна війна». Зазначений підхід дозволяє аргументувати важливість розгляду такого виду війни з позиції впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Вони становлять загрозу для системи безпеки окремо взятої держави або певної групи держав, гарантування та підтримка якої (системи безпеки) є пріоритетним завданням різних публічних інституцій за будь-яких умов їх функціонування.

Однією з особливостей гібридних та інформаційно-гібридних війн є їхній тривалий і латентний характер, який вимагає превентивної політики щодо протидії цим війнам, організованої на державному рівні. Відтак, ключовими

питаннями для фундаментальної науки є учасники, методи та засоби нетрадиційної війни. Це зайвий раз говорить про те, що концепція гібридної й інформаційно-гібридної війни поки знаходиться на стадії становлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Помаза-Пономаренко А.Л. «Національна безпека», [in:] Законодавство України : монографія. Харків: НУЦЗ України, 2018. 168 с.
2. Hoffman F. Conflict in the 21th Century: the Rise of Hybrid Wars. URL: http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf.
3. Caryl C. If You Want to See Russian Information Warfare at its Worst, Visit These Countries. URL: https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2017/04/05/if-you-want-to-see-russian-information-warfare-at-its-worst-visit-these-countries/?noredirect=on&utm_term=.4b778df7877f.
4. Statement on the Results of Meeting on the Highest Level in Warsaw, 9 July 2016, statement 72. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=ru.
5. Vacca W., Davidson M. The Regularity of Irregular Warfare. Parameters, 2011, vol. 41, no. 1, pp. 18-34.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 80

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНОЇ ГАЛУЗІ МАРКЕТИНГУ ТЕРМІНОЛОГІЙ

Єфименко Тетяна Миколаївна,
к.філ.н., доцент
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Анотація: Багатоаспектність розгляду галузевих термінологій та терміносистем дозволяє когнітивістам через аналіз мовних одиниць виявити специфіку формування знань людини про навколишню професійну реальність, а також запропонувати лінгвістичний погляд на розвиток ментального лексикону фахівців. З'явилася потреба розширити існуючі теоретичні уявлення в галузі когнітивного термінознавства, узагальнити закономірності категоризації та концептуалізації в рамках спеціальних областей, систематизувати виявлені відомості щодо вербалізації коннотативних аспектів значення термінологічних одиниць, вивчених недостатньо, розглянути функціонування базових термінологічних концептів галузі маркетингу. Провідна роль когнітивного термінознавства як основного напрямку вивчення термінів та терміносистем різних спеціальностей та наукових дисциплін пов'язана з розглядом мови як різновиду когнітивної діяльності у взаємозв'язку з пізнавальними процесами людини.

Ключові слова: категоризація, концептуалізація, коннотативні аспекти, маркетинг, когнітивне термінознавство.

Шляхом вивчення когнітивної організації професійного лексикону

конкретної предметної галузі механізми концептуалізації та категоризації можуть бути співвіднесені зі сприйняттям, досвідом та навколишнім світом та осмислені як у динаміці, так і в статиці. Дискретна та ієрархічно організована природа докільля є основою для когнітивних здібностей вищих порядків, включаючи мову.

Когнітивні процеси, за словами Є.С. Кубрякова, пов'язані з мовою і набувають форми «мовних» процесів [6]. Тому унікальні риси та характеристики будь-якої професійної сфери відображаються у її термінології, вербалізуючи та закріплюючи результати пізнавальної діяльності людей.

Сучасні когнітивні дослідження, які проводяться в рамках антропоцентричного підходу, дають змогу вивчати особливості формування інтелектуального капіталу людства шляхом аналізу мовних одиниць. Концептосфера економічних відносин є значним сегментом у ментальному просторі соціуму та представлена різноманітними лексичними засобами.

У цій роботі під концептосферою розуміється область знань, складена з концептів її одиниць [8, с. 35]. Під концептуальною картиною світу розуміється картина, що формується в результаті безпосереднього пізнання (сприйняття, осмислення) світу людиною і включає як змістовне знання про навколишню дійсність, так і сукупність ментальних стереотипів народу, які зумовлюють розуміння тих чи інших явищ дійсності та визначають його поведінку у певних стереотипних ситуаціях [8, с. 4-5].

На думку З.Д. Попової та І.А. Стернина причини вербалізації чи відсутності вербалізації концепту – суто комунікативні (комунікативна релевантність концепту) [8, с. 8]. Наявність чи відсутність вербалізації концепту не впливає на реальність його існування у свідомості як одиниці мислення, тому у свідомості існує велика кількість невербалізованих концептів. Значна частина концептів індивідуальної свідомості взагалі підлягає вербалізації. Тут можна говорити також про сталість та тимчасовість концептів у соціумі та індивідуальному лексиконі. Константи літературної мови та зміни особистісних смислів, які можуть відбуватися досить феєрично, особливо в

епохи змін.

Концептуальна система людини постійно змінюється, на всіх стадіях її пізнання та діяльності, і змінюється сукупність думок і знань, яку має індивід про дійсний і можливий світ. Одиницями системи знань є концепти [5]. Концепти існують у вигляді цілісних і гештальтних одиниць, не структурованих до своєї вербалізації, що є наслідком існування у вигляді ментальних репрезентацій.

Як наголошує Н.Н. Болдирєв, до найважливіших вихідних установок теорії концептуалізації відносяться уявлення про концепт як оперативної одиниці теоретичної або повсякденної свідомості, в якій осмислений і репрезентований досвід взаємодії людини зі світом [1, с. 26]. Таким чином, концепт – це одиниця осмисленого (усвідомленого) знання про предмет або подію, їх окремі властивості, характеристики, взаємозв'язки з іншими предметами та подіями, якою оперує людина в процесі мовної діяльності.

Оскільки досвід людини суб'єктивний, то концепти, представлені у свідомості репрезентаційно, що неспроможні характеризуватись чіткими і раз і назавжди заданими межами, що створює можливість по-різному об'єктивувати (вербалізувати) концепти за допомогою різних словесних форм. Навіть невелика кількість вихідних концептів, що знайшли у мові свою реалізацію, отримують можливість служити базою для формування нових концептів.

В результаті, як вважає Є.С. Кубрякова, концептуальна система людини, співвідносна із системою природної мови, містить так звані «первинні» концепти, які виникли шляхом узагальнення інформації ще на довербальному рівні розвитку людини, невербальні концепти, частина яких у природній мові так і не реалізується через неактуальність для тих, хто говорить, а також пізніше реалізовані концепти, які починають служити базою для утворення нових концептуальних структур, що відповідають якимось уявним, гіпотетичним або абстрактним сутностям [5, с. 107, 108].

Для завдань даної роботи актуально змістовне розмежування концептів, які входять у концептосферу економічних відносин. На наш погляд, змістовну

типологію концептів, співвідносну з структурою економічної діяльності людей необхідно включити такі типи концептів:

1) економічні концепти (вербалізуючі загальні та приватні економічні теоретичні наукові знання – економіка, менеджмент, логістика, управлінський облік, бухгалтерія, маркетинг).

2) бізнес-концепти (вербалізують практичний бік діяльності, орієнтований на функціонування економіки як системи, а не як галузі науки).

Крім того, слід зазначити, що як економічні, так і бізнес-концепти входять до складу великої групи концептів, які слід виділяти як професійні, для того, щоб диференціювати їх від концептів повсякденної свідомості або, наприклад, лінгвокультурологічних.

Професійні концепти, таким чином, включають одиниці, які представляють інтерес, як правило, для обмежених професійних груп, які мають інформацію, співвідносну з певною спеціальністю. Звісно ж, що у типології професійних концептів слід позначити наукові концепти, технічні концепти та гуманітарні концепти, що відповідають характеру поділу праці та професійної комунікації, що розвиваються у відповідних областях.

Отже, підкреслимо, що концепт є одиницею ментальних та психічних ресурсів нашої свідомості, одиницею пам'яті та ментального лексикону. У зв'язку з численними лінгвістичними роботами, які присвячені вивченню та аналізу концептів, вважаємо за необхідне згадати два основні підходи до концептуального аналізу: лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний (семантичний).

При лінгвокогнітивному (семантичному) підході до дослідження концептів розумові образи, що стоять за мовними знаками, виявляються шляхом аналізу семної та семантичної структур слова, характеристик його сполучуваності. Концептуальні характеристики виявляються через значення мовних одиниць, що репрезентують цей концепт, їх словникові тлумачення, різноманітні контексти. Концептуальний аналіз, заснований на вивченні словникових дефініцій для з'ясування змісту концепту, називається

концептуально-дефіційним аналізом. Аналіз змісту концепту через звернення до контекстів його передачі у мові – *контекстуально-репрезентативним* чи *функціонально-репрезентативним аналізом* [5, с. 47]. Огляд різних типів концептуального аналізу, що використовуються у сучасних лінгвістичних дослідженнях, наведено у роботі Р.Ф. Фрумкіної [10].

Оскільки жоден концепт через складність структури не може бути виражений у мові повністю, зміст концептів остаточно невичерпний і незлічуваний. Таким чином, спроби опису концептів являють собою, по суті, лінгвістичні моделі різного ступеня глибини та якості.

Когнітологи сходяться в думках про те, що концепти мають складну і багатовимірну структуру. Відомі підходи до опису структури концептів розроблено В. І. Карасіком, В. В. Колесовим, І. А. Стерніним та Г. Г. Чутиним.

На думку В. І. Карасика, кожен концепт має безліч вимірів, що не зводяться один до одного, які відображають інтерпретований світ і знаходяться в системних динамічних зв'язках [3, с. 5,6].

Концепт, на думку В.І. Карасика є ментальною освітою, у складі якої виділяються *понятійний, образний і ціннісний виміри* [3]. На наш погляд, цей підхід може бути використаний у дослідженнях, що охоплюють не тільки культурологічні, а й професійні концепти. Незведеність вимірів один з одним у професійних концептах може походити, наприклад, від їхньої міждисциплінарності.

Великий обсяг фактичного матеріалу, отриманий вітчизняними вченими в результаті вивчення різних концептів, дозволяє створити типологію концептів та виділити їх різні підвиди. Так, типологія концептів, за М.М. Болдирьовим, поділяється на: *змістовну, структурну, репрезентативну та функціональну* [1, с. 52]. Підрозділ концептів економічних відносин та економічної діяльності на економічні та бізнес-концепти, які відносяться до змістовної класифікації.

Так було в ході досліджень І. А. Стерніним були встановлені три структурні типи концептів: *однорівневі, багаторівневі та сегментні* [9, с. 59]. З погляду І. А. Стерніна, сегментний концепт є базовим чуттєвим шаром,

оточеним кількома рівномірними за рівнем абстракції сегментами. Польова модель концепту передбачає виділення ядра та периферії. Для випадку професійних концептів є складним орієнтуватися на ядро як базовий чуттєвий шар, враховуючи те, що більшість існуючих термінологій було побудовано не на когнітивних, а на прескриптивних принципах ідеалізації терміна як інструменту наукового мислення. Відповідно, наукові поняття, як правило, є нормованими надчуттєвими абстракціями.

Оскільки у даній роботі використовується аналіз змісту професійних концептів через звернення до контекстів (тобто, у термінах Н. Н. Болдирєва, контекстуально-репрезентативний аналіз), то правомірно припустити, що асоціативний підхід може бути застосований.

Дослідження С. Г. Воркачова показали, що у семантичному складі лінгвоконцепту доцільно розглядати, окрім образної, понятійної та ціннісної складової також і *значущу* складову, що включає етимологічні та асоціативні характеристики імені концепту. З аналізу різних підходів до опису структури концепту І. В. Кононова запропонувала включати до моделі опису лінгвокультурних концептів *образну, асоціативну, понятійну, ціннісну, етимологічну та історичну складові* [4, с. 10]. Дане розширене трактування є цінним навіть для професійних концептів, особливо у сфері творчих професій.

У рамках вітчизняного термінознавства розгляд та аналіз концептів не є поширеним явищем, навіть у таких актуальних для термінознавчих досліджень галузях, як економіка. Здається, що така ситуація пов'язана з трудомісткістю досліджень, які передбачають докладне ознайомлення з провідними авторськими теоріями, науковими школами, монографіями та спеціальними журналами. Для розуміння основоположних концептів професійних областей потрібно вникнути в суть проблематики, що рушить фахівцями, та логіку їхнього мислення, щоб прийняти раціональну схему для вибудовування архітектури концепту.

Вжите зіставлення методик, які були використані колегами раніше, виявило такі особливості.

По-перше, опис бізнес-концепту може включати фреймовий аналіз, логіко-понятійне та лексикографічне моделювання, аналіз ціннісного потенціалу.

По-друге, реалізація бізнес-концепту може розглядатися у мові та культурі, з урахуванням еволюції, екстралінгвістичних факторів, з використанням теорії концептуального поля, у порівняльному міжмовному аспекті, із залученням даних із художніх текстів, а також анкетуванням профільних фахівців.

По-третє, опис смислового наповнення концепту крім основних концептуальних ознак може включати вільний асоціативний експеримент, і навіть облік фразеологічного фонду розширення кількості когнітивних ознак. Таким чином, у зв'язку з вищевикладеним, правомірно укласти, що цілі та завдання дослідження, а також природа досліджуваного професійного концепту визначають масштаби та різноманітність існуючих підходів, оскільки будь-який з концептів унікальний у своєму роді та передбачає когнітивні інтерпретації, оптимальні для відповідної глибини концептуального аналізу.

Для цілей цього дослідження було прийнято, що фокусом розгляду концептів маркетингу є змістовна сторона, саме **термінологічне наповнення концептів**, з урахуванням сфери функціонування термінів. Таким чином, представлений у практичній частині роботи аналіз концептів маркетингу включає дефіційну складову та контекстуально-функціональну. Ми аналізуємо, що **структура професійних концептів** може бути описана на основі **образної, асоціативної, понятійної, ціннісної, етимологічної та історичної складових**, які для різних випадків матимуть різні пропорції в структурі концепту.

Лінгвісти-когнітологи роблять висновки про присутніх у свідомості індивідів концептах, їх зміст та типи на підставі результатів, отриманих завдяки застосуванню власне лінгвістичних методів аналізу мови, після чого вчені виробляють когнітивну інтерпретацію, отриманих лінгвістичних результатів [8, с. 7]. Так, зокрема, застосування в ході лінгвокогнітивного дослідження семантико-когнітивного аналізу передбачає перехід від значень лексичних

одиниць до змісту концептів. Як вважають З. Д. Попова та І. А. Стернін, без когнітивної інтерпретації, яка є обов'язковим етапом семантико-когнітивного аналізу, дослідження не зможе вийти за рамки лінгвістичної семантики і відповідно вважатися лінгвокогнітивним.

Когнітивна семасіологія досліджує компонентний склад концепту, представляє глобальну розумову одиницю, включаючи його когнітивні ознаки, класифікатори, когнітивні шари та сектори, відображення у семантичному просторі мови. Тим самим поняття **концепт** дозволяє обмежити досліджуваний мовний матеріал, щоб розкрити внутрішню єдність та структурованість різних сегментів синтектичної та лексико-фразеологічної систем мови, які репрезентують один концепт. Саме вивчення вербалізуючих концепт мовних засобів є найпростішим способом виявлення ознак аналізованого концепту та його моделювання [8, с. 9]. На думку З. Д. Попової та І. А. Стерніна, вектор проведення досліджень «від семантики одиниць мови до концепту» є найнадійнішим.

При аналізі вузькоспеціальних економічних концептів слід також врахувати, що, залежно від природи економічної спеціальності, пропорції та баланс теорії, практики та творчості (мистецтва) можуть бути різними. Так, наприклад, сфера фінансів, яка передбачає математичний апарат і сувору звітність, очевидно матиме більш скромну і стриману творчу частину, ніж, наприклад, сфера реклами або зв'язків з громадськістю. Дискусійним питанням при описі концептів ділової концептосфери є включення власних назв (люди, організації, фірми). Очевидно, за певних обставин, окремі постаті можуть бути включені до результатів дослідження.

Як зазначає Є. І. Голованова, *професійний досвід* - це досвід, який не передається генетично і не може бути сприйнятий несвідомо. Цей досвід набуває рефлексуючої свідомості в процесі цілеспрямованої діяльності індивідуума [2, с. 67].

Зміст актуальних концептів постійно насичується, оскільки концепт є динамічною субстанцією. У них вбудовуються нові характеристики,

інтегруються нові відомості, призводячи до збільшення інформаційного обсягу, який і фіксується колективною свідомістю. За словами М.М. Болдирєва, зміст концептів піддається певній стандартизації на загальнонаціональному або колективному (груповому) рівні [1, с. 46]. Таким чином, для концептів, релевантних для професійних сфер діяльності, слід очікувати залучення інноваційних додаткових смислів у загальну структуру концептів, коли напрацьовані концептуальні ознаки стають надбанням усього професійного співтовариства.

Узагальнено концепт можна визначити як «пучок» усіх уявлень, асоціацій, знань, оцінок, емоцій та переживань людини щодо будь-якого досвіду (явищ, дії, процесу, предмета, об'єкта), які існують у свідомості людини або в її ментальному світі. На наш погляд, для концептів, що функціонують у професійних сферах і значущих у професійної комунікації, найбільш характерною є значна частка абстрактних концептуальних ознак, отриманих в результаті теоретичного та практичного пізнання та узагальнення. В той же час, професійні емоції та переживання не завжди вбудовуються у змістовну структуру концептів, хоча підвищений емоційний фон та конотаційні відтінки в деяких випадках є невід'ємною складовою професійної діяльності та підтримується цілеспрямовано.

У зв'язку з цією обставиною найбільш адекватною, на думку багатьох дослідників, є обмеження обсягу мовного матеріалу при концептуальному аналізі, що дозволяє детально вивчити зіставлявані мовні засоби і, відповідно, отримати достатньо достовірні результати. У цій роботі таким обмеженням виступає раціональна кількість семантичних зрізів, що обговорюються, професійних концептів (до п'ятнадцяти), яке є достатнім, щоб виявити основні особливості як стійкої, так і динамічної частини концептів галузі економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Болдирєв Н.М. Концептуальні структури та мовні значення. / Н.М. Болдирєв. Філологія та культура. Тамбов, 1999. 62-69 с.

2. Голованова Є.І. Базові когнітивні поняття та розвиток термінознавства. Вісник Удмуртського університету. Історія та філологія. 2010. Вип.2. 85-91 с.
3. Карасік В.І. Семіотичні типи концептів. Питання когнітивної лінгвістики. 2012. № 4. 5-11с.
4. Кононова І.В. Про методи опису лінгвокультурного концепту / Актуальні проблеми сучасної лінгвістики. Київ, 2013. 5-14 с.
5. Кубрякова Є.С. Частини промови з когнітивної погляду. ИЯ РАН, 1997. 331 с.
6. Кубрякова Є.С. Про когнітивну лінгвістику та семантику терміна «когнітивний» Вісник ВДУ, Серія Лінгвістика та міжкультурна комунікація. 2001. 4-10 с.
7. Петрашова Т.Г. Англійська термінологія соціальної роботи та її лексикографічний опис: Автореф. дис. канд. філол. наук. Іваново, 2006. 24 с.
8. Попова З.Д., Стернін, І.А. Поняття «концепт» у лінгвістичних дослідженнях. Київ, 1999. 30 с.
9. Стернін І.А. Проблеми аналізу структури значення слова. Вінниця, 1979. 156 с.
10. Фрумкіна Р.М. Сенс і подібність. Запитання мовознавства.1985. № 2. 22-31 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕПІТЕТІВ
В ОПОВІДАННІ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА
«ЗАГАДКОВА ІСТОРІЯ БЕНДЖАМІНА БАТТОНА»**

Ігіна Олена Володимирівна

к.ф.н., доцент

Шульга Аліна Олександрівна

Студентка

Національний університет імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Анотація: У сучасному мовознавстві і літературознавстві, проблема епітета залишається актуальною через широкі дослідження ролі емотивної лексики та образності в комунікації. Епітети, як стилістичні засоби, відіграють важливу роль у виразності тексту, дозволяючи передати емоційну насиченість і сприяючи формуванню певного ставлення до зображуваного предмета або явища. У статті аналізується різноманітність вживання епітетів в оповіданні Ф.С.Фіцджеральда “Загадкова історія Бенджаміна Баттона”, розглядаються функції епітетів, включаючи описово-оцінні, компаративні, літотно-гіперболічні, двоступеневі та ланцюжкові епітети.

Ключові слова: епітет, емотивна лексика, образність, стилістика, роль епітетів, класифікація епітетів, тропи, узуально-асоціативні епітети, okazionalno-асоціативні епітети, двоступеневі епітети, ланцюжкові епітети, заголовок.

Сьогодні інтерес до проблеми епітета залишається актуальним через широке дослідження ролі емотивної лексики та образності у комунікації. Використання епітетів для вираження особистого оцінного відтінку у висловленні є однією з основних тем в стилістиці. Епітети виконують стилістичну функцію, дозволяючи представити предмет з нового,

неочікуваного ракурсу, надають індивідуальності конкретній ознаці та сприяють формуванню певного ставлення до зображуваного.

Епітет є потужним засобом у руках письменника для створення необхідного емоційного фону оповіді і розрахований на певну реакцію читача. Епітет протиставляється логічному опису, який виявляє загальноновизнані об'єктивні характеристики та властивості предметів і явищ.

Аналіз теоретичного матеріалу з проблемами епітету показав, що всі автори, характеризуючи епітет, виділяють його головну ознаку: це саме образне визначення предмета.

Епітет завжди суб'єктивний. У ньому втілюється унікальність світовідчуття, властивого особистості. Незважаючи на те, що епітет як традиційний прийом стилістики здавна зайняв міцне місце в різних дослідженнях художнього мовлення, загальноприйнятої, закінченої теорії епітета, за справедливим зауваженням багатьох авторів, все ж поки не існує. Цей термін використовується до сих пір дослідниками в різних сенсах, тобто у вузькому і широкому розумінні.

Стилістична функція епітетів полягає в тому, що вони дають змогу показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного. Також, за допомогою епітетів досягається особлива тонкість, виразність, глибина.

Конструкція епітета зазвичай багатогранна. Основними формами епітетів є прикметник + іменник, прикметник + прикметник, прикметник + дієслово та інші комбінації. Також зазвичай епітет в тексті виявляється в препозиції, перед обумовленим словом.

Спроби лінгвістів уніфікувати епітетну систему мотивували появу різних класифікацій. Таким чином, питанням епітетів займалися: В. В. Красавіна, О. В. Кульбабська, О. В. Кардащук, В. А. Прищеп, О. М. Прищеп, І. М. Кочан, Л. К.Турсунова [2] та ін.

У сучасній філології найбільш повними можна вважати класифікації епітетів, репрезентовані у працях В. А. Кухаренко, В. П. Москвіна та

Т. М. Онопрієнко. Ці дослідники враховують позитивний досвід попередників у створенні класифікаційних систем епітетів і вносять необхідні на їхній погляд зміни та доповнення.

Основою для аналізу епітетів у даній роботі була класифікація запропонована лінгвістом Т. М. Онопрієнко [1], оскільки вона є найбільш функціональною та інструментальною. Вона базується на системному підході до тропіки і включає три функціональні поля:

1. Подібності (порівняння, метафора, епітет, літота/гіпербола);
2. Суміжності (метонімія, перифраза);
3. Протилежності (оксюморон).

Окремі поля тропіки можуть перетинатися, утворюючи тропи-гібриди, зокрема епітети-гібриди. Такі тропи поєднують різні характеристики та властивості з різних полів тропіки.

Також Онопрієнко розглядає епітет як первинний троп, який є системотвірним центром тропіки. Вона впроваджує класифікацію епітетів залежно від їх асоціативної природи на узуально-асоціативні та okazіонально-асоціативні епітети.

Узуально-асоціативні епітети відображають стандартні, загальновідомі асоціації, які виникають у багатьох людей при сприйнятті об'єкта або явища. Ці епітети є типовими і відображають загальноприйняті характеристики. Прикладом може бути "сонячний" для позначення яскравого, світлого об'єкта.

Okazіонально-асоціативні епітети відносяться до особливих випадків, коли асоціації, які виникають у конкретної людини, пов'язані з певною ситуацією або обставиною. Ці епітети відображають індивідуальне сприйняття і можуть бути пов'язані з особистими емоціями або досвідом. Наприклад, "меланхолійний" епітет може бути використаний для опису настрою, пов'язаного з особистим сумом або тугою.

Роман Ф. С. Фіцджеральда «Загадкова історія Бенджаміна Баттона» розповідає про чоловіка, на ім'я Бенджамін Баттон, який народився у сімдесятирічному віці й проживає життя у зворотному порядку: народжується

старим чоловіком і доживає віку немовлям. Автор описує зміни у зовнішності героя на шляху його «омолодження» використовуючи різноманітні епітети.

В даному оповіданні здебільшого переважають саме описово-оцінні епітети: «**sparse, white**», «**dim, faded**», «**health and vitality**», «**delighted**», «**uneasy**», «**younger**», компаративні епітети: «**long smoke-coloured**», «**iron-gray**», «**ruddy winter**» та літотно-гіперболічні епітети: «**cracked**», «**slight and frail**», «**cracked and ancient**», «**tiny world**» [3].

Також автор часто використовує двоступеневі епітети: «**sparse, white hair**», «**long smoke-coloured beard**», «**dim, faded eyes**», «**ruddy winter colour**», «**white, safe walls**» та ланцюжкові епітети: «**pleasing broken vocal effect**», «**nice soft mushy foods**» та «**great big orange ball**» [3]. Використання таких двоступеневих та ланцюжкових епітетів допомагає збагатити зображення персонажів і надати їм особливий характер та настрої.

У вибраному оповіданні "The Curious Case of Benjamin Button" роль заголовка відіграє ключову роль у створенні інтересу до тексту. Заголовок, що містить епітет "**curious**", спонукає читача до цікавості та допитливості. Цей епітет є ключовим словом в оповіданні, він зустрічається 8 разів у тексті та у назві оповідання, що ставить його у сильну позицію та підкреслює його значення. Вживання цього епітета показує бажання автора підкреслити загадковість та дивовижність життя Бенджаміна Баттона, який відрізняється від інших людей.

У тексті оповідання, епітет "**curious**" розкривається у різних контекстах. Він може означати цікавий, дивний, допитливий чи курйозний [4]. Цей епітет допомагає автору створити яскраві образи головних героїв та показати деталі змін їх зовнішності на шляху "омолодження" та старіння.

Отже, функціонування епітетів у оповіданні Френсіса Скотта Фіцджеральда "Загадкова історія Бенджаміна Баттона" має значний вплив на сприйняття та розуміння твору. Епітети допомагають створити насичені образи та передати емоційну інтенсивність подій, роблячи оповідання більш виразним і легким для запам'ятовування. Робота підкреслює важливість епітетів у

творчості автора та вкладається в загальну картину дослідження стилістичних засобів та прийомів письменника.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Онопрієнко Т. М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / Онопрієнко Т. М. Харків, 2002. 134 с.
2. Турсунова Л. К. Проблеми класифікації епітетів / Л. К. Турсунова // Зб. наук. праць МДПШМ ім. М. Тореца. Вип. 75. 1974. С. 147-158.
3. Fitzgerald F. S. The Curious case of Benjamin Batton. <https://americanliterature.com/author/f-scott-fitzgerald/short-story/the-curious-case-of-benjamin-button>
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary 7th Edition. https://www.academia.edu/27987826/Oxford_Advanced_Learners_Dictionary_7th_Edition
5. Sasser K. «The Magical Realist Case for «Benjamin Button». The F. Scott Fitzgerald Review. 2010. Vol. 8. P. 181–207.

**КОМУНІКАТИВНО–ПРАГМАТИЧНІ ІНТЕНЦІЇ
РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ**

Коваль Наталія Євгенівна,

к.філол.н., доцент

Ничай Іванна Михайлівна,

Магістрант

Дрогобицький державний педагогічний

Університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Анотація: У статті проаналізовано поняття «релігійний дискурс», як один із типів інституційного дискурсу. У ході дослідження виокремлено прагматичні аспекти релігійного дискурсу; а також виявлено основні та специфічні властивості релігійного дискурсу та визначено його комунікативно-прагматичні інтенції. Здійснено аналіз розвитку англomовного релігійного дискурсу, а також досліджено особливості його жанрової специфіки.

Ключові слова: дискурс, релігійний дискурс, комунікація, прагматика, прагматична інтенція, комунікативний підхід, мовні засоби.

Вплив релігії на менталітет народу винятково глибокий та різноманітний. Як форма суспільної свідомості релігія – це система найважливіших і часто дуже ранніх уявлень соціуму про світ, про людину і суспільство, про добро і зло, красу і правду.

Актуальність вибраної теми обумовлена недостатньою вивченістю системи релігійного дискурсу як одного з інституційних дискурсів, а також багатовимірністю лінгвокультурологічного макроконцепту біблійного тексту як інтертексту. Завдяки факту безперечної універсальності біблійних істин, зазначені тексти можна вважати культурними константами. Вони мають екзистенційну значущість як для окремої мовної особистості, так і для певної лінгвокультурної спільноти.

У світі, що глобалізується, розширення простору масових комунікацій, поява все нових видів дискурсу, інтенсивний розвиток дискурс-досліджень передбачає активізацію наукової діяльності у галузі мультидисциплінарного вивчення дискурсу.

Визначення поняття «дискурс» сьогодні становить значні складнощі через те, що воно виявилось на стику цілої низки наукових дисциплін, таких як лінгвістика, антропологія, літературознавство, етнографія, соціологія, соціолінгвістика, філософія, психолінгвістика, когнітивна психологія тощо. Завдяки зусиллям вчених різних галузей, теорія дискурсу оформляється як самостійна міждисциплінарна галузь знань, яка відбиває загальну тенденцію до інтеграції у розвитку сучасної науки.

Мета дослідження полягає в аналізі розвитку англомовного релігійного дискурсу, а також дослідженні його жанрової специфіки.

Сьогодні інтерес до релігії загалом, а також до інституту релігії та комунікації в рамках цього інституту, зокрема, продовжує залишатися високим. Існування релігійного дискурсу є очевидним, тому й дослідження цього об'єкта у різних галузях гуманітарної науки продовжують множитися. У структурі релігійного дискурсу виокремлено ряд елементів, без яких саме існування релігійних лінгвокультур було б неможливим. Так, у християнському дискурсі всі вони спрямовані на аналіз суті низки об'єктів, головними з яких є Бог та людина.

У широкому значенні під релігійним дискурсом розуміємо сукупність певних дій, орієнтованих на залучення людини до віри, а також сукупність мовленнєвих комплексів, що супроводжують процес взаємодії комунікантів, включаючи певні текстові фрагменти. Релігійний дискурс, або фідеїстичний, не схожий на інший, у ньому втілилися властиві для віруючого якості – надії на диво, очікування таїнства, почуття страху. Вирішальним критерієм класифікації дискурсу як релігійного є його зміст і мета. Метою релігійної комунікації є об'єднання у вірі. До найважливіших цілей релігійного спілкування, що уточнюють його головну мету, – повернути людину до Бога, – належать такі:

- одержати Божу підтримку;
- очистити душу;
- закликати ближніх до віри й покаяння;
- затвердити віруючих у вірі й чесноті;
- роз'яснити віровчення;
- усвідомити через ритуал свою належність до тієї чи іншої конфесії [2].

Специфіка фідейстичних текстів полягає у тому, що вони містять знаки (слова, словесні формули, повідомлення тощо), яким у комунікації віруючих приписують певні трансцендентні властивості, зокрема магичні: божественне походження, сакральність. Ця особливість фідейстичного слова великою мірою залежить від його фасцинуючого впливу на адресата, тобто максимальної здатності переконувати, хвилювати, навіювати, тощо [1, с. 143].

Релігійний дискурс є складним багатовимірним утворенням, складові елементи якого (мовленнєві акти, жанри, висловлювання, соціальні та культурні контексти, власне тексти релігійного змісту) утворюють мережу чисельних перетинів і накладань [4, с. 153]. Жанрами релігійного дискурсу є проповідь, притча, молитва, сповідь, тощо.

Ми виходимо з підходу до визначення змісту релігійного дискурсу і включаємо в нього не лише інституційну комунікацію, а й особистісно - орієтовану, прикладом якої є молитва. Молитва є віднесенням душі до Бога або спрямованим до Нього проханням про якісь блага. Отже, молитва, будучи діалогом, є одночасно і словом, і проханням. Молитви можна поділити на різні типи й види як за сакральним призначенням, так і за вербальними формами. Вони є усталені, традиційні, або канонічні, серед них виокремлюються літургійні та індивідуальні [3, с. 141].

Макроконцепт "Бог" – базовий концепт релігійного дискурсу, є фундаментальним для національної свідомості. У словнику В.І. Даля, зазначено такі лексеми: Бог-Творець, Творець, Всевишній, Всемогутній, Господь, Творець Всесвіту.

Дане тлумачення з усією повнотою відбиває споконвічне, багатовікове

світовідчуття людини, що виявляється у визнанні Бога як певної Вищої сутності, яка керує світом.

Молитовна стратегія релігійного дискурсу виражає суть з'єднання людини й Бога. Християнин, який молиться, не випадково стає на коліна (у давньоєврейському слова “благословення” й “коліно” етимологічно пов'язані). Цим насамперед підтверджується покірність Богові (аспект адресанта), далі вимовляється клятва вірності, яка включає звертання до Всевишнього, перерахування його атрибутів, що розкривають його велич (аспект адресата). За нею слідує прохання і прототипний текст молитви (аспект тексту). Благання тісно взаємопов'язане із вдячністю й возвеличенням Бога, покаяння ж виступає попередньою умовою, хоча у структурному плані може й замикати молитву або включатися в її текст. Молитовна стратегія прагне до скорочення вимовного тексту: ціль молитви – з'єднатися з Богом, а оскільки Бог всюдисущий, то роз'яснювати Йому цю мету немає смислу. Тому в багатьох конфесіях визначаються молитви без слів – акти зосередженого мовчання або сакрального співу. Молитва досягає мети, навіть якщо вона вимовляється незрозумілою древньою мовою [3, с. 32].

Задля досягнення стратегії та цілей релігійного дискурсу у текстах використовують цілу низку мовних засобів, ключовими з яких є лексичні одиниці, які забезпечують своєрідність релігійного тексту, а саме:

- нейтральна, міжстильова лексика (good, life, day enemy, way);
- загальноновживана (icon, fountain of mercy, sacrifice);
- церковно-релігійна (bishop, deacon, priest, Trinity, Master, priestly vetements, discos, epitrahelion, reverend priesthood, psalm, cherubim, church, throne, Gospel, homily, baptism, communion, amen, prayer, antiphon);
- лексика з газетно-публіцистичним функціонально-стильовим забарвленням . Наприклад: «Lord, stretch forth Your hand from Your holy dwelling place on high. Strengthen me for Your ministry which I am about to perform so that I may stand without blame before Your awesome altar».

У випадку, коли Бога вербально характеризують як Our Redeemer, тоді

очевидною є роль релігії в наданні безпеки віруючим. Кодифікація звертання до Бога включає звертання, постійні епітети, символічні метафори. Розглянемо деякі з прикладів: *The Great King; Our Father of life; the Maker; our Creator, King, Helper*. Звертання реалізує характеристизацію адресата, його ідентифікацію, для нього типовим є втілення в метафорі та метонімії.

Існує також табу пов'язане із заборонаю на вживання окремих слів, що спонукало до їх заміни. Наприклад у єврейській культурі, опираючись на постулат «*Thou shalt not take the name of the Lord*», не дозволено вживати це священне слово, тому використовують лексему *Hashem*, тобто *the Name*.

В еквівалентних відносинах з представленими номінаціями перебуває лексема *Adonai (my Lord)*, яку часто використовують у молитвах, та лексема *Elohim*, яка відзначена в Торі. Крім того, в англійській мові нерідко використовують скорочене написання *G-d*, що зумовлене табуйованим ставленням. Ще одним із синонімічних варіантів на позначення Бога в релігійній свідомості вважають: *Ha-Makom, the Place, the Omnipresent*. У такому позначенні акцентовано характеристику – «присутній скрізь».

Для релігійного дискурсу характерним є вживання особових займенників: *thou, our, you, my*, вони є ознаками інтимізації простору, що підсилює сугестивний вплив цього різновиду дискурсу: “*My Father, Father of orphans, be gracious unto me; My God keep my tongue from evil*”. Такі комунікативні практики можуть слугувати і самонавіюванням.

Таким чином, молитву сприймають як фундаментальний жанр релігійної комунікації та розглядають як етноспецифічний тип соціально-мовної взаємодії. Отже, тексти молитов включають до низки прагматично спрямованих текстів, вони володіють більшим мовленнєвовпливовим потенціалом (через ритм, експресію).

Вивчення семантико – стилістичної структури, особливостей і функцій релігійних текстів має істотне значення для розуміння їх змісту. У них нерідко використовується прийом звернення до розуму людини через її серце, навмисно апелюючи до емоцій. Повторюваність думок, що знайшла своє втілення в

паралелізмах, набуває, таким чином, особливого значення для читача і виконавця, «відзеркалюючись» в його свідомості і роблячи значний вплив на його естетичне почуття. Ідеї автора як би переходять одна в іншу, і читачеві надається можливість самому знаходити і визначати нитку, яка зв'язує відмінні деталі в єдину суть релігійної думки. При уявній відсутності зовнішніх зв'язків між поняттями, останні, проте, пояснюють, уточнюють і деталізують один одного, готують ґрунт і обумовлюють те, що буде сказано далі. Складність сприйняття релігійної мови слід, мабуть, віднести до її достоїнств, оскільки релігійний текст як і справжня поезія завжди вимагає зусиль, необхідних як для розуміння, інтерпретації, так і її запам'ятовування.

Відмінною рисою релігійного дискурсу є монологічність, яка підживлюється збільшенням властивої даному інституційному дискурсу дистанції між тими, хто говорить і слухає (священик - парафіянин, Бог – той, хто молиться і т.д.). Примітно, що тексти такого типу утворюють основу не тільки для власне релігійного, а й художньо – естетичного дискурсу, тим самим обумовлюючи його специфічні особливості: так, типове для релігійного дискурсу збільшення дистанції між суперагентом і клієнтами скорочується завдяки включенню в нього художньо – ліричних компонентів.

Отже, у ході дослідження прагматичного аспекту релігійного дискурсу необхідно виокремлювати: (1) прагматичну інтенцію (з якою метою відправлено висловлення); (2) прагматичний ефект (який результат його отримання); (3) прагматичний зміст (пресупозиційний фонд). Названі параметри дослідження прагматичної складової лексичних одиниць починають "працювати" в комунікативно – прагматичній ситуації, що пов'язана із зовнішніми умовами спілкування [5, с. 21].

Таким чином, прагматична спрямованість є безсумнівною і суттєвою ознакою організації релігійного дискурсу. Розглянувши різні тлумачення поняття "прагматика", можна помітити, що акцент робиться, перш за все, на необхідності контекстуального вивчення мовних одиниць, їх вивченні в безпосередній ситуації спілкування. Прагматичний підхід до релігійного

дискурсу дозволяє системно виявити потенціал його впливу на реципієнта.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики.– К.: Академія, 2004.– 342.
2. Богачевська І. Релігійний дискурс і релігійний ритуал. Мультиверсум. Філософський альманах. К.: Центр духовної культури, 2006. № 54. URL:https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Bohachevska.htm.
3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб.– К.: Вища шк., 2006.– 312 с.
4. Михайлова Є. В. Лінгвокультурологічний підхід у дослідженні англomовних біблійних текстів / Є. В. Михайлова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 28. – С. 152-155
5. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія] / Катерина Серажим. – К., 2002. – 392 с.
6. Noppen J.-P. van. Theolinguistics. The English of Religion: At the Edges of Language. Brussel, 1995. 16 p. URL: <http://homepages.ulb.ac.be/~jpvannop/Theolinguistics.pdf>.

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Панасюк Юлія Володимирівна,

спеціаліст вищої категорії

Волинський фаховий коледж

Національного університету харчових технологій

м. Луцьк, Україна

Анотація. У статті розглядаються особливості компетентнісного підходу у викладанні іноземної мови, аналізуються підходи до визначення поняття «компетентність», розглядається можливість практичного використання компетентнісного підходу у викладанні іноземних мов. Розглянуто проблему професійної компетентності викладача.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, професійна компетентність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні цивілізаційні тенденції розвитку висувають нові вимоги до людини, а це означає – й до освіти. Сьогодні світове співтовариство беззастережно визнає якість освіти головною метою, пріоритетом розвитку суспільства у ХХІ столітті, якому підпорядковані всі інші показники людського життя. Сьогодні навчальним закладам потрібні творчі вчителі, які вміють працювати з людьми, з колективом, глибоко розуміють і знають свою роль у суспільстві, вміють використовувати набуті знання, вміння та навички в практиці, тобто професійно компетентні.

З огляду на це, основною метою освіти є підготовка кваліфікованого педагога відповідного рівня та профілю, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є оновлення освіти, перенесення уваги з процесу навчання на його результат,

орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його запровадження.

Сучасний етап розвитку систем освіти в Україні характеризується освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Характерною особливістю цього періоду розвитку педагогічної освіти є пошук нових змісту, форм, методів і засобів навчання; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій на засадах сучасної філософії освіти.

Компетентнісний підхід до вивчення іноземних мов розглядається як такий засіб організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, що забезпечує засвоєння ними змісту навчання та досягнення мети навчання при розв'язанні певних проблемних завдань. Сучасна педагогіка визначає декілька груп компетентностей. Відповідно до рішень Європейської Ради основною компетентністю на заняттях іноземної мови і є комунікативна компетентність, тому що вона забезпечує набуття студентами вміння обговорювати проблеми, доводити власну позицію, виробляти власну точку зору, розвивати критичне і креативне мислення та адаптуватися у мовному середовищі.

Компетентнісний підхід у системі освіти є предметом наукового дослідження І. Драча, І. Бабина, П. Бачинського, Н. Бібік, Г. Гаврищак, І. Гудзик, Н. Дворнікової, Я. Кодлюк, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родигіна, К. Савченко, О. Ситник, Т. Смагіної, Г. Терещук, Н. Фоменко та інші.

Вагомий внесок у визначення понять «професійної компетентності» та сутності компетентісного підходу до навчання зробили дослідники Е. В. Бібікова, Н. А. Гришахова, Г. А. Кручиніна, Н. В. Патяєва, І. В. Секрет, Ю. Г. Татур, В. Ф. Теніщева та інші.

Мета статті – проаналізувати представлені в науковій літературі підходи українських і зарубіжних учених до визначення поняття «компетентність», розглянути можливість практичного використання компетентісного підходу у

викладанні іноземних мов.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На думку А. В. Баранникова, компетентність – це здатність, заснована на здобутих знаннях студента, його навчальному і життєвому досвіді, цінностях і нахилах, які він розвинув у результаті пізнавальної діяльності та освітньої практики [11].

С. Бондар вважає, що «бути компетентним – це означає вміти мобілізувати в певній ситуації здобуті знання і досвід».

Відомі педагоги В. Краєвський і А. Хуторський вважають, що «компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній».

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття «компетентності» як загальні, або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, ключові уявлення, опори, або опорні знання [6].

Поняття «компетентність» у сучасній системі освіти набуло якості більш повного, особистісно та соціально інтегрованого підходу. Тому сутність компетентнісного підходу пов'язана з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання та визначається спрямованістю на набуття студентами компетенцій, що відображають реалії професійного й соціального життя.

Компетентнісний підхід, за Т. Сорочан, означає переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі, вміння не тільки оперувати знаннями, а й змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці, управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись протягом життя [9, с. 10]. Отже, можемо зробити висновок, що компетентність людини - це певним чином структуровані набори знань, умінь, навичок і стосунків, які набуваються у процесі навчання.

Нові акценти в діяльності викладача пов'язані з перерозподілом пріоритетів його функцій – від інформаційної до організаторської, консультативної, управлінської. Викладач має бути організатором спрямованої

на розв'язання навчальних завдань діяльності студентів. Закономірною є зміна акцентів і в студентській діяльності – вона має бути активною, передбачати самостійну й самоосвітню роботу.

Із численного арсеналу методів навчання адекватними завданнями компетентнісного підходу дослідники називають метод проектів, портфоліо, освітні технології «Дебати» та «Розвиток критичного мислення через читання та письмо», частково-пошукові та дослідницькі методи навчання, які передбачають самостійну активну діяльність студентів задіяння та розвиток їх творчого потенціалу, уміння самостійного опрацювання додаткових джерел, комунікативні (особливо за умови роботи у групі) та організаційні вміння. Саме групова робота найбільш узгоджена з реаліями професійної діяльності дорослих. Таким чином, визначаючи форми організації навчальної діяльності студентів контексті компетентнісного підходу, бачимо пріоритетність групової та індивідуальної форм організації навчальної діяльності.

Розглянемо «компетентність» у визначенні сформованості іншомовних професійно-комунікативних умінь та навичок майбутнього фахівця.

Компетентність на відміну від кваліфікації означає не тільки здатність продемонструвати фахові знання, уміння та навички, а саме: знання та володіння конкретними технологічними процесами, досвід практичної діяльності, але й проявити професійно значущі особистісні якості, такі як професійна культура, уміння ефективно спілкуватися, встановлювати ділові зв'язки, працювати індивідуально й у команді, діяти адекватно у відповідних ситуаціях, швидко та гнучко адаптуватися до стрімких змін і нових потреб ринку, готовність приймати рішення, брати на себе відповідальність за певну діяльність, швидко вчитися й систематично підвищувати рівень кваліфікації. Тобто професійна компетентність передбачає оволодіння майбутнім фахівцем певними компетенціями.

Комунікативна компетентність – це здатність особистості застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі,

володіння різними соціальними ролями [7]. Комунікативна компетентність, як невід'ємна складова професійної компетентності, представляє собою певну сукупність знань, практичних умінь та навичок, і характеризує здатність фахівця встановлювати й підтримувати необхідні контакти для ефективного спілкування з іншими людьми.

Іншомовна компетентність – це комплекс знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування іноземною мовою, а саме: уміння розуміти мовлення, чітко висловлюватись, адекватно й спонтанно реагувати на запит спілкування, змінювати коло спілкування, успішно використовувати іноземну мову як у професійній діяльності, так і для самоосвіти особистості.

І нарешті, *іншомовна професійна комунікативна компетентність* визначається як складне інтегративне ціле, яке забезпечує компетентне професійне спілкування мовою спеціальності в умовах міжкультурної комунікації [10]. Вона передбачає сформованість комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), наявність мовних знань (фонетичних, граматичних, лексичних) та навичок оперування ними. Засобом формування професійної комунікативної компетентності є спілкування, але у тому випадку, якщо воно здійснюється на діяльнісній, ситуативно-обумовленій, мотиваційній основі з використанням професійно орієнтованого змісту як теми спілкування [3].

Зважаючи на вищенаведені визначення, в процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця необхідно враховувати специфічні вимоги й умови професійної діяльності, систему виробничих зв'язків, її предметно-технологічний, соціальний і психологічний контексти. Тому викладачам іноземної мови слід тісно співпрацювати з профільюючими кафедрами, узгоджуючи тематику занять та стиль мовної поведінки, який найбільш доцільний в тій чи іншій ситуації професійного середовища.

Найбільш ефективними технологіями формування іншомовної професійної комунікативної компетентності у навчанні англійської мови

вважаються інтерактивні види діяльності.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов організації постійної, активної, навчально-пізнавальної взаємодії студентів.

Метою застосування інтерактивних методів і технологій у навчанні англійської мови є:

- залучення всіх студентів до активного спілкування на занятті;
- формування позитивної міжособистісної взаємодії у колективі;
- розвиток умінь і навичок виконання різних видів діяльності у стандартних і нестереотипних ситуаціях, умінь критичного і творчого мислення у процесі вирішення професійних завдань;
- навичок роботи у команді.

Перевагами такого підходу до навчання є, насамперед, можливість ефективно використовувати академічний час, сприяти створенню комфортних психологічних умов для суб'єктів навчального процесу, а також, заохочувати студентів до співпраці, що стимулює розвиток комунікативних навичок і творчих здібностей.

З огляду на викладене вище слід звернути особливу увагу на те, що організація інтерактивних форм у навчанні англійської мови у навчальному закладі буде ефективною за умов, якщо зміст навчального процесу узгоджується з майбутньою професійною діяльністю студентів і передбачає моделювання професійно орієнтованих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем з метою досягнення запланованого результату.

Варто зазначити, що викладач виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. Він має зважати на рівень володіння мовою студентами та рівень сформованості комунікативних навичок. Потрібно слідкувати, щоб теоретичні знання в процесі активного навчання ставали усвідомленими, щоб студент розвивав і удосконалював не лише знання з мови, а й міг пов'язувати їх з майбутньою професійною діяльністю.

Плануючи застосування інтерактивних технологій, викладач має

ознайомитися з принципами інтерактивного навчання. Дотримуючись *принципу активності*, викладач забезпечує активну участь усіх студентів у процесі спілкування.

Сутність *принципу відкритого зворотнього зв'язку* полягає в залученні всіх членів групи обмінюватись думками, погоджуватись з ідеями інших або заперечувати їх. Характерними рисами цього принципу є прозорість, доступність, готовність оперативно реагувати.

Принцип експериментування передбачає активний пошук нових ідей та шляхів вирішення поставлених завдань. Експериментування є одним з видів пізнавальної діяльності людини та особливою формою пошукової діяльності, в якій найбільш яскраво виражені процеси цілеспрямованості, процеси виникнення й розвитку нових мотивів особистості, що лежать в основі саморуху, саморозвитку.

Принцип відкритості, відвертості та довіри у спілкуванні визначає надійність спілкування, прихильність та симпатію учасників один до одного, й до того ж, збільшує ймовірність успішного проведення аналізу та виправлення помилок. Цей принцип має забезпечити необхідну релаксацію, психологічну розрядку, зменшити втомлюваність та підвищити зацікавленість студентів.

Принцип рівності позицій означає, що викладач не прагне нав'язати студентам своєї думки, а діє разом з ними. В свою чергу, кожен студент має змогу побувати у ролі організатора, лідера.

Принцип емоційності передбачає формування у студентів інтересу до знань. Він спрямований на розвиток внутрішніх мотивів навчання на засадах співтворчості й співробітництва викладача й студентів, формування емоційного, а значить зацікавленого ставлення до процесу та способів здобуття знань, формування у студентів вміння володіти своїми настроями, контролювати свої емоції.

Дотримуючись принципів інтерактивного навчання, викладач забезпечить:

- розвиток у студентів умінь та навичок творчо підходити до вивчення

навчального матеріалу й тому зробити засвоєння знань більш доступним;

- навчитись формулювати власну думку, правильно її виражати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати;

- навчитись слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;

- збагачувати власний досвід через включення в різні життєві та соціальні ситуації;

- вчитись будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, шукати компроміси;

- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, творчність тощо.

Інтерактивне навчання розвиває емоційний інтелект, тобто здатність сприймати, розуміти, виражати й контролювати свої емоції та виявляти і розвивати такі особистісні якості як ініціатива, здатність до співчуття, самооцінка й мотивація. Під час застосування інтерактивних технологій формуються комунікативні навички, актуалізується компетентність у сфері невербальних засобів комунікації, провокується потреба удосконалення комунікативної й психологічної компетентності, а часом і особиста культура, пов'язана з етикою ділових відносин. Крім того, у розслабленому стані людина засвоює швидше і якісніше великий обсяг інформації [8].

У навчанні студентів перевага надається використанню рольової гри, яка має забезпечити професійно орієнтований розвиток особистості, допомагаючи формувати такі важливі якості, як комунікативність, вміння працювати в парах і групах, проявити мовленнєву самостійність, організаторські та лідерські навички. Виконуючи різноманітні ролі, студенти мають вирішити певну проблемну ситуацію. Підбір проблемних завдань спонукає до використання англійської мови для повсякденного й професійно орієнтованого спілкування.

Ефективним інтерактивним методом у навчанні студентів старших курсів вважається різновид рольової гри – ділова гра. Ділова гра є формою відтворення предметного й соціального змісту професійної діяльності фахівця, моделювання відносин, характерних для цієї діяльності як цілого. Вона

дозволяє створювати нові моделі практики, що відповідає цілям актуалізації майбутнього професіоналізму в сучасних умовах. За допомогою ділових ігор у студентів формується цілісне бачення професійної діяльності, її динаміки; розвивається проблемно-професійний і соціальний досвід, та теоретичне й практичне мислення в майбутній професійній сфері [4].

Для організації самостійної роботи студентів вважається одним із інструктивних методів – кейс-метод. Поєднання теорії й практики за допомогою цього методу дає можливість студентам ідентифікувати та аналізувати факти, краще розібратися в поставленій проблемі, вміння її вирішувати та робити раціональні висновки, розвивати уяву, мислення, комунікаційні навички, навички працювати самостійно й у групі. Застосування цього методу в аудиторному режимі навчання дає можливість викладачеві не тільки активізувати увагу студента, але і формувати, або розвивати навички вироблення управлінських рішень, сприяє освоєнню сучасних управлінських технологій, розширює комунікативну компетентність студента, підвищує мотивації до навчання [1].

Враховуючи вищезазначене, безперечним є той факт, що інтерактивні технології допомагають підвищити ефективність занять, інтерес студентів до майбутньої професійної діяльності, розуміння суті професії; розвивати комунікативні навички та вміння, здатність ефективно працювати індивідуально й у команді; формувати аналітичні здібності, відповідальне ставлення до власних вчинків, навички самоконтролю та самооцінки; розвивати творчий пошук в рамках професії, усвідомленість необхідності й здатності до навчання впродовж усього життя.

На підставі вищезазначеного доходимо висновку, що з позицій компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю фахівця вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду. Особливістю навчання англійської мови професійного спрямування є створення компетентнісного підґрунтя змісту навчання, формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутнього фахівця певної галузі.

Реалізація компетентнісного підходу має сприятливий вплив на саме освітнє середовище, оскільки посилюється мотивація студентів до навчання, підвищується зацікавленість у його результатах, стимулюється ставлення до знань як до особистісно значимих.

Головне завдання освіти сьогодні – навчити студентів творчо і плідно взаємодіяти із суспільством і в такий спосіб досягати статусу повноправних і компетентних громадян.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баєва О.В. Фізіологічні засади інтерактивних методів навчання менеджменту//Персонал, – 2006. – № 7. —С.72-75.

2. Бевз В. Основні положення щодо проведення тренінгів[Електронний ресурс] / В. Бевз, О.Главник// Професійний освітянський журнал «Відкритий урок: розробки, технології, досвід» – К.:«Плеяди», 2005. – Режим доступу до журн.:<http://osvita.ua>.

3. Библикова Э.В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08/ Эльвира Витальевна Библикова. –Майкоп, 2006. –29 с.

4. Завалевська О.В. Інтерактивні методи формування професійного самоусвідомлення майбутніх фахівців вищих навчальних закладів / О.В. Завалевська // Наука і освіта. – 2009. – №7. — С. 68-71.

5. Ковальчук Г.О. Активізація навчання в економічній освіті: навч. посіб. / Г.О. Ковальчук.– Київ: КНЕУ, 2003. – 298 с.

6. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти / Олена Пометун. - [Електронний ресурс] – Режим доступу до ст. : <http://visnuk.iatp.org.ua>.

7. Постанова Кабінету міністрів Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Державний стандарт, розд.1) від 23 листопада 2011 р. № 1392 м. Київ.

8. Родигіна І. Формування оновлених груп компетентностей учнів:

продуктивне навчання. /Л. Родигіна // Директор школи, ліцею, гімназії. - №1. – 2006. – С. 27 – 32.

9. Сорочан Т. Характеристика професіоналізму управлінської діяльності керівників шкіл на засадах компетентнісного підходу / Т. Сорочан // Шлях освіти. – 2005. - №3. – С. 9 – 12.

10. Тенищева В.Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 /Вера Федоровна Тенищева. – М.,2008. – 44 с.

11. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [текст] / В. Химинець // Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. – [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

УДК 811.161.1:811.111'255](045)+811.111'36:57](045)

**ЛЕКСИКА БИОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ В ПОВЕСТИ В. КАТАЕВА
«БЕЛЕЕТ ПАРУС ОДИНОКИЙ» И ПЕРЕВОДЕ Л. СТОКЛИТСКОГО
“A WHITE SAIL GLEAMS”**

Трутяк Ирина Петровна

Аннотация: В статье рассматриваются приемы перевода автобиографической повести В. Катаева, написанной автором в 1936 году о событиях 1905 года в Одессе, лексическими ресурсами, которые были в распоряжении переводчика, представившего перевод до 1958 года, в котором переданы особенности Одесского диалекта начала XX столетия, профессионального сленга, детской речи. В статье сопоставляются названия растений, представителей морской фауны, некоторых птиц и бабочек в оригинале и переводе, предложены способы подачи собранного материала для учащихся, стремящихся обогатить свой лексический запас биологической тематики.

Ключевые слова: автобиографическая повесть, адекватность перевода, описание биогеоценозов, названия растений, названия представителей морской фауны.

Вступление. В англоязычном варианте повести “A White Sail Gleams”, где читаем: “translated from the Russian by Leonard Stoklitsky ...First printing 1954 ... Second printing 1973” [2, с.4] есть вступительная статья “A Few Words About Myself”, [2, с.7 – 10], под которой стоит подпись курсивом “Valentin Katajev” и дата «1958».

В ней читаем: “At the time of the Russian revolution of 1905 I was just a boy of eight, but I clearly remember the battleship “Potemkin”, a red flag on her mast, sailing along the coast past Odessa. I witnessed the fighting on the barricades, I saw overturned horse-trams, twisted and torn street wires, revolvers, rifles, dead bodies.

Many years later I wrote “A White Sail Gleams”, a novel, in which I tried to convey the invigorating spirit that had been infused into the life of Russia by her first revolution.” [2, с.8] и есть издательская сноска: “written in 1936”.

В произведении в 3 лице рассказывается о Пете, мальчике восьми с половиной лет, мать которого умерла, который вместе с младшим трёх с половиной лет братом Павликом воспитывался отцом, учителем по профессии, тетей и домработницей. Его лучшим другом был Гаврик, который также рано остался без матери и отца и жил, вел хозяйство, рыбачил с дедушкой рыбаком, продавал рыбу на базаре, имел много уличных приятелей в разных районах Одессы, разными способами зарабатывал на хлеб.

Это произведение, преимущественно определяемое как автобиографическая повесть, для каждого читателя имеет свою познавательную и образовательную ценность. В произведении есть точное описание предметов сельского быта, способов рационального ведения хозяйства, описаны региональные архитектурные особенности сооружений того времени, средства передвижения (дилижанс, запряженный лошадьми, трамвай, пароход), названия профессий, родов деятельности и занятий человека как способа зарабатывания денег, отображено взаимодействие разных этнических, социальных и профессиональных слоев населения в условиях революционного конфликта.

Для людей старшего возраста, воспитывающих внуков, поучительна мотивация поведения ребенка в критических ситуациях, формирование способности противостоять влиянию улицы и сохранять свое «я», заложенное семейными традициями.

Примечательно и то, как выразительно автор, много лет спустя, описывает детали событий своего детства, что отображает особенности работы головного мозга человека – хорошо запоминать информацию, полученную в детстве из окружающей среды через чувственное восприятие (обоняние, осязание, слух, зрение, вкус) при непосредственном контакте с природой.

Поскольку повесть представляет интерес для широкого круга читателей, целесообразно издавать ее как целостную книгу с параллельным воспроизведением оригинала и перевода, например, слева – русскоязычный текст, параллельно на другой странице справа – соответствующий англоязычный текст перевода (или наоборот). Использование подобных двуязычных книг широко используется в практике изучения техники перевода, например издание работ И. Канта с параллельным воспроизведением немецкого текста и на странице рядом – украинского перевода.

Перевод, выполненный современником автора оригинала, имеет большую вероятность адекватной передачи авторского текста. Желательно, чтобы переводчик сам проживал в том географическом ареале, что и автор, понимал реалии того времени и региона. Желательно, чтобы перевод подавался параллельно с оригиналом, при этом сохранялся приоритет оригинала.

Цель статьи – систематизировать и сопоставить лексику биологической тематики в оригинале и переводе, а также предложить способы подачи собранного материала для учащихся.

1) Эффективным практическим заданием для учащихся есть выполнение своего перевода на английский язык отдельных глав русскоязычного текста, насыщенных словами биологической тематики, например, главы 2 «Море», главы 3 «В степи», главы 4 «Водопой», главы 20 «Утро». При выполнении такого задания приобретаются навыки работы с разными словарями. Свой вариант перевода учащиеся потом могут сопоставить с переводом Леонарда Стоклитского и определить лексические различия словарей разного часового периода, наблюдать тенденции изменения в названиях растений, животных.

2) Можно комбинировать фрагменты текста так, чтобы изучать лексику естественных биогеоценозов. Например, описанию виноградников, разных сортов винограда (Табл.2) предшествует описание почв, на которых они произрастают. (Табл.1)

**Описание почвы виноградников в
«Белеет парус одинокий» и переводе**

<p>«Верст за десять от Аккермана начались виноградники. Уже давно и дыню съели и корки выбросили в окно. Становилось скучно. Время подошло к полудню. Легкий утренний ветер, свежестью своей напоминавший, что дело всё-таки идёт к осени, теперь совершенно упал. Солнце жгло, как в середине июля, даже как-то жарче, суше, шире. Лошади с трудом тащили громоздкий дилижанс по песку глубиной по крайней мере в три четверти аршина. Передние – маленькие – колеса зарывались в него по втулку. Задние – большие – медленно виляли, с хрустом давя попадавшие в песок синие раковины мидий. Тонкая мука пыли душным облаком окружала путешественников. Брови и ресницы стали седыми. Пыль хрустела на зубах. Павлик тарачил свои светло-шоколадные зеркальные глаза и отчаянно чихал. Кучер превратился в мельника. А вокруг нескончаемые тянулись виноградники.» [1, с.28-29]</p>	<p>“About ten miles from Akkerman the vineyards began. The cantaloup had been eaten long ago and the rind thrown out of the window. The trip was growing tedious. It would soon be midday. The fresh morning breeze, which had served as a reminder that autumn really was in the offing, had subsided completely. The sun beat down as in the middle of July; its rays were somehow even hotter, drier, broader. Sand lay nearly all of two feet deep in the road, and the horses laboured to pull the heavy coach through it. The small front wheels sank in the sand up to the hub. The large rear wheels wobbled along slowly, crunching the blue seashells in the sand. A choking cloud of dust as fine as flour enveloped the travellers. Their eye-brows and eye-lashes turned grey. The dust gritted between their teeth. Pavlik goggled his mirror-like, light-chocolate eyes and sneezed desperately. The driver turned into a miller. All about them the vineyards stretched endlessly.” [2, с.35]</p>
---	---

Таблица 2

Описание сортов винограда в «Белеет парус одинокий» и переводе

<p>«Узловатые жгуты старых лоз в строгом шахматном порядке покрывали сухую землю, серую от примеси пыли. Казалось, они скрючены ревматизмом. Они могли показаться безобразными, даже отвратительными, если бы природа не позаботилась украсить их чудеснейшими листьями благородного, античного рисунка. Остро вырезанные, покрытые рельефным узором извилистых жил, в бирюзовых пятнах купороса, эти листья сквозили медовой зеленью в лучах полуденного солнца. Молодые побеги лозы круто обвивались вокруг высоких тычков. Старые гнулись под тяжестью гроздьев. Однако нужно было обладать зорким глазом, чтобы заметить эти гроздья, спрятанные в листве. Неопытный человек мог обойти</p>	<p>«The earth, dry and grey from dust, was covered with the gnarled plaits of old vines standing in strict chess-board pattern. They looked as if they were twisted by rheumatism. Had not Nature bethought herself to decorate them with those wonderful leaves of antique design, they might have looked ugly, repulsive even. In the rays of the midday sun the leaves, with their jagged edges, their raised patternwork of curving veins and their turquoise spots of copper sulphate, looked like fresh greenery. The young shoots of the vines wound sharply round the tall stakes, while the old ones were bent under the weight of clusters of grapes. It took a keen eye, though, to spot the clusters hidden among the leaves. A person without any experience might pass through several acres without noticing a single one, yet every vine was</p>
---	--

<p>целую десятину и не заметить ни одной кисти, в то время как буквально каждый куст был увешан ими и они кричали: «Да вот же мы, чудак человек! Нас вокруг тебя пудов десять. Бери нас, ешь! Эх ты, разиня!» И вдруг разиня замечал под самым своим носом одну кисть, потом другую, потом третью... пока весь виноградник вокруг не загорится кистями, появившимися, как по волшебству.</p> <p>Но Петя был знающий в этих делах человек. Виноградные кисти открывались ему сразу. Он не только замечал их тотчас, но даже определял их сорт на ходу дилижанса.» [1, с. 29]</p>	<p>hung with them, and they cried out, “Why, here we are, you strange creature, bushels and bushels of us, all about you! Pick us and eat! Simpleton that you are!” Then, all of a sudden, the simpleton would notice a cluster under his very nose, then another, then a third – until, as if by magic, the entire vineyard glowed with them.</p> <p>Petya was an expert in these matters. His eye caught the clusters at once. More, he could even tell the different varieties as they drove past.” [2, с. 35-36]</p>
<p>«Было множество сортов винограда. Крупный светло-зелёный «чаус» с мутными косточками, видневшимися сквозь толстую кожу, висел длинными пирамидальными гроздьями по два, по три фунта. Опытный глаз никак не спутал бы его, например, с «дамскими пальчиками», тоже светло-зелёными, но более продолговатыми и глянцевыми.</p> <p>Нежная лечебная «шашла» почти ничем не отличалась от «розового муската», но какая была между ними разница! Круглые ягодки «шашлы», сжатые в маленькую изящную кисть до того тесно, что теряли форму и делались почти кубиками, ярко отражали в своих медово-розовых пузырьках солнце, в то время как ягодки «розового муската» были покрыты мутной аметистовой пылью и солнца не отражали.</p> <p>Но все они – и иссиня-чёрная «изабелла», и «чаус», и «шашла», и «мускат» - были до того соблазнительны в своей зрелой, прозрачной красоте, что даже разборчивые бабочки садились на них, как на цветы, смешивая свои усики с зелёными усиками винограда.» [1, с. 30]</p>	<p>“And there were a great many varieties.</p> <p>The large light-green Chaus had cloudy pits visible through their thick skin and hung in long triangular clusters weighing two or three pounds. The experienced eye would never confuse them with, say, the Ladies’ Fingers, which were also light green but longer and shinier.</p> <p>The tender medicinal Shashla might appear to be the twin of the Pink Muscate, yet what a world of a difference between them! The round Shashla grapes, pressed so tightly together in their graceful little clusters that they lost their shape and almost became cubes, brightly reflected the sun in their honey-pink bubbles. The Pink Muscatels, however, were covered with a dull purplish film and did not reflect the sun.</p> <p>All of them – the blue-black Isabella, the Chaus, the Shashla and the Muscatel - were so wonderfully ripe and beautiful that even the critical butterflies alighted on them as if they were flowers, and the feelers of the butterflies intertwined with the green tendrils of the vines.” [2, с. 36]</p>

3) Названия растений, которые в тексте часто сопровождаются их описанием, а также их эквиваленты в переводе, представлены в таблице 3. Подкрепив названия иллюстрациями или гербарием, можно изготовить дидактический материал в виде карточек для закрепления лексики. Особый интерес представляет техника перевода числительных, обозначающих единицы площади, веса, объёма.

Таблица 3.

Названия растений, ботаническая лексика в оригинале и переводе

чебрец	31	savory	37	мирты		the myrtle	259
тмин	31	fennel	37	(пучок) васильков	109	bunch of cornflowers	104
(стручки) мышинного горошка	31	(pods) of chick- peas	37	луковицы гиацинтов	280	hyacinth Dutch bulbs	249
акация	33	acacia	39	(зеленели) петушки	287	green irises	255
абрикосовый (сад)	3	apricot (orchard)	13	(желтые цветы) одуванчиков	287	yellow dandelions	255
тыквы	5	pumpkins	14	бересклет	175	spindle-tree	160
(кусты) дикой маслины	9	(bushes) of wild olive	19	шиповник	175	sweet-brier	160
водоросли		the seaweed	24	ползучие растения	175	creepers	160
синие баклажаны	16	blue eggplants	24	зелёный лук	66	green onions	
дереза	19	scratchweed	26	шелковица	128	mulberry	120
(дыня) канталупка	28	cantaloupe	35	«монастырски е» (арбузы)	62	Monasteries (water-melons)	63
(кустики) полыни	21	wormwood	28	«туманы» (арбузы)	62	Tumans	63
ивовые (корзинки)	39	willow (baskets)	43	(лиловые) сливы	63	(purple) plums	64
груши «бер Александр»	63	Beurré Alexander pears	64	дикая петрушка	308	wild parsley	272
шиповник	54	wild rose	56	мирт	82	myrtle	81
сирень	54	lilac	56	житный (хлеб)		rye (bread)	
боярышник	54	hawthorn	56	помидоры	38	tomatoes	42
каштаны	54	chestnut trees	57	пшеница	38	wheat	43
георгины	54	dahlias	57	пионы	54	peonies	57
фикусы	66	rubber plants	66	дыня	108	melon	
туя		thuja		кипарисы	292	cypress	259
деревенские чернобровицы	106	orange and black country flowers	101	жёлтые и розовые мальвы	107	pink and yellow hollyhocks	102
(высокий лес) камыша	24	(tall forest of) reeds	31	(высокий лес) осоки	24	(tall forest of) sedge	31
болиголов/ дурман	24	headache shrubs	31	белена	24	henbane	31
Паслён	24	nightshade	31	сон-трава	24	sleeping-grass	31
Алоэ	314	aloe	277	бегонии	63	begonias	64
Каштаны	54	chestnut trees	57	настурции	63	nasturtiums	64

4) названия морской фауны с иллюстрациями и переводом на обороте также можно использовать для закрепления материала.

Таблица 4

Названия представителей морской фауны в повести «Белеет парус одинокий» и переводе

медуза	14	jellyfish	23	барбулька	84	mullet	83
дельфин	12	dolphin	20	мидии	84	middies	83
морские коньки	15	seahorses	24	бычки	84	bullheads	83
крошечные кувшинки рака-отшельника	14	tiny hermit crabs	22	тюлька	84	silversides	84
раковины	84	shellfish	83	креветки	84	shrimps	84
раки	84	lobsters	82	кефаль		grey mullet	85
камбала	84	flat fish	83	чирус	88	salmon	85
скумбрия	84	mackerel	83	морские иглы	18	needle fish	25

Некоторые названия рыб греческого происхождения (с фонетической адаптацией), вероятно, унаследованы от рыбаков из греческих поселений, у которых рыбная ловля была основным способом зарабатывания денег, которые выходили в море надолго, хорошо знали жизненные циклы и повадки разных видов рыб: скумбрия [3, с.659], кефаль (родственно с греческим “*κέφαλος*”). Название «чирус» (в переводе “salmon”) в некоторых он-лайн словарях толкуется как «мелкая скумбрия». Можно также предположить, что «чирус» - упрощенно от «хариус», наименьшей разновидности лосося (молоди как скумбрии, так и хариуса свойственно держаться на глубине и перемещаться большими косяками).

В тексте (и переводе) встречаются названия бабочек: “бабочки-бразники” [1, с.63] – “moths” [2, с.64], громадная бабочка «мертвая голова» со зловещим зуденьем [1, с.68] – “a huge death’s-head moth fluttered with ominous thumpings” [2, с.69]; «крупные улитки с четырьмя рожками, так называемые «Лаврики-Павлики» [1, с.54] – “big snails with four little horns - ‘lavriks-pavliks’, you called them” [2, с.57]. Названия птиц встречаются в тексте преимущественно со словами, передающими воспроизводимые ими звуки: «кряканье качек» [1, с.128] – “the quack of ducks” [2, с.120], «болтовня индюков» [1, с.128] – “the chatter of turkeys” [2, с.120], «истерический припадок

курицы» [1, с.128] – “hysterics of a hen” [2, с.120], «чирикание воробья» [1, с.128] – “the chirp of a sparrow” [2, с.120].

Вывод: Текст художественного произведения, насыщенный тематической лексикой с переводом, выполненным современником автора, - традиционный эффективный метод изучения иностранных языков как средства получения профессиональной информации. Желательно подавать текст оригинала и перевод с аудио-сопровождением, с систематизированным визуальным материалом и комплексом заданий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Катаев В. П. Белеет парус одинокий. – Киев: Радянська школа, 1984.-318 с.
2. V. Katayev. A White Sail Gleams. Moscow: Progress Publishers, 1973.-280 p.
3. Сучасний тлумачний словник української мови (за ред. Дубічинського В. В.) – Харків: ВД «Школа», 2009. – 832 с.

ФЕНОМЕН ТОКСИЧНОСТІ У МЕДІА-ДИСКУРСІ

Шкворченко Наталія Миколаївна

доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
романо-германської філології та методики викладання іноземних мов
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

Анотація: Токсичність як міждисциплінарний феномен гуманітарного знання у 20 та 21 століттях є полідискурсивним та мультимодальним об'єктом дослідження різних гуманітарних галузей, зокрема у психології міжособистісних відношень, соціально-політичній сфері, онлайн-комунікації, який пов'язан із надзвичайно різкою, зловмисною або шкідливою поведінкою людини, яка може мати прояв у неприємних особистих нападках і різких зауваженнях один до одного. Мовно-комунікативний аспект політичної токсичності пов'язан із токсичним мовленням, що розглядається як нове лінгвальне явище мовного насильства, формами якого є сексистські, расистські, ксенофобські та інші негативні висловлення і яке синонімізується із мовою ворожнечі, мовою обурення або неввічливою мовою. Токсичне мовлення характеризується радикальною спрямованістю висловлювань політиків і суспільно значущих осіб в праву або ліву сторону, є результатом приписування проєкцій певної групи людей і вербально експлікована в медіа за допомогою атрибута "токсичний".

Ключові слова: токсичність, дискурс, медіа-дискурс, політична промова, медійний контент.

Феномен токсичності є міждисциплінарним об'єктом досліджень гуманітарних галузей зокрема, психології, соціології, політології, риторики, гендерології, політичної іміджології та ін., і тому у кожній із названих галузей він може тлумачитися по-різному.

В українському медійному дискурсі актуальною аджендою є гібридна війна, при цьому жодна інформація не потребує ретельної перевірки, кожне повідомлення або посилання має перевірятися на токсичність, особливо коли йдеться про #зраду в найширшому сенсі [1]. Так, Олексій Арестович розповів про прямі маніпуляції путінської пропаганди із використанням токсичних концептів "ядерна війна", "мобілізація" *методом "закидання"* інформації. Оцінка психологічної токсичності маніпуляції може виконуватися насупним чином: чим довше ти продовжуєш вести внутрішній діалог після того, як ти з кимось поспілкувався чи когось послухав, тим якісніше тобою проманіпулювали. Буває маніпуляція з метою, чи відсутність маніпуляції – роль особистості історії. Але путінська пропаганда зроблена негарзд, вона займається прямою маніпуляцією, основою якої є механізм "закидання".

Прикладом закидання інформації, на думку Арестовича, може слугувати ситуація, "коли на кореспондентів західних видань, наприклад, CNN, виходить хтось із російської опозиції і каже: "Зараз я зізнаюся вам у тому, за що мене на моїй батьківщині можуть стратити! Але це жахлива таємниця: на День Перемоги 9 травня Путін оголосить повну мобілізацію. Вони покличуть 500, ні, 750 тисяч людей, озброять їх за два дні, кинуть на Київ, а Київ до цього часу буде згарищем, бо по ньому завдадуть ядерного удару" (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7821vKWPНmI>).

Відповідно, такі ж меседжі закидаються через Телеграм-канали: спочатку дуже *токсичні, асоційовані з російською федерацією*, з Путінським режимом, потім їх передрукуюють канали менш токсичні і потім довірчіші, і потім СіЕнЕн або Ройтерс заявляють щось подібне, внаслідок чого виникає враження в це багатоголосся, що це правда, що це не може не бути правдою. Потім підключаються фахівці з військової розвідки, які кажуть, що не виключено варіант ядерного удару, і далі в пресі це *припущення* вже подається як твердження. Через кілька діб створюється комунікативна ситуація "ехо-кімната" або "ехо-камера": у соціальних мережах починає працювати *фабрика думок*, яка генерує стан того, що всі чекають ядерний удар по Києву і повну

мобілізацію в Росії. Таке вкидання створює *невротичний фон*, де всі інші негативні повідомлення проходять успішніше. При цьому швидкість поширення негативних повідомлень значно збільшується, на свідомо створеному апокаліптичному фоні негативні повідомлення поширюються у 15-17 разів швидше. І це особливі маніпулятивні операції..." (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7821vKWRHmI>).

Токсичність тісно пов'язана з такими медійними явищами, як "ехокамери", "епістемічні бульбашки", "радикальне самовдосконалення", "токсична продуктивність" у соціальних мережах. Під *фабрикою думок* (англ. *think factory, think tank*) розуміється виробництво і одночасне поширення у соціальних мережах множинних думок індивідів, з якими потім працює ціла індустрія мікротаргетинга, що визначає психологічні портрети користувачів, які включають значимі їм "больові" точки (URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/think%20factory>). *Ехо-камера*, або *епістемічний міхур* (англ. *echo chamber*) є ситуацію, у якій певні ідеї, переконання посилюються чи підкріплюються шляхом передачі повідомлення чи його повторенням всередині *закритої системи* (партія, коло одностумців, субкультура), це те, що відбувається, коли інсайтери не піддаються впливу людей з протилежного боку (URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/echo%20chamber>).

Явище токсичності у соціальних мережах тісно пов'язано з такими проблемами, як психічне здоров'я, суїцид, розлади харчування у користувачів. Коли Інтернет агресивно спрямовує користувачів до такого роду місць психічного здоров'я, а потім подає їм часто *оманливу та токсичну інформацію* (англ. *misguided and toxic information*), все може швидко стати потворним. Відомо, що вразливі молоді люди розвивають розлади харчової поведінки або підбирають небажані механізми подолання в результаті взаємодії в таких онлайн-просторах. І оскільки вони продовжують взаємодіяти з таким вмістом, цим молодим людям може бути надзвичайно важко вирватися з цих *токсичних бульбашок* (англ. *toxic bubble*). Натомість вони застрягають в цій кошмарній камері відлуння, повній інших сумних підлітків, які просто намагаються

почуватися добре в заплутаному, страшному світі.

Досліджуючи шкідливі наслідки роботи ехокамери у соціальних мережах, важливо розрізнити такі поняття, як *продуктивність* (англ. *productivity*) і *токсична продуктивність* (англ. *toxic productivity*). Продуктивність допомагає досягти фінансового успіху, успіху в кар'єрі, а також у стосунках з іншими та з нами самими, але коли продуктивність захоплює ваше життя, вона стає токсичною та матиме проблематичні наслідки. Токсична продуктивність як "одержимість радикальним самовдосконаленням понад усе". Зрештою, це недосяжна мета; незалежно від того, наскільки ви продуктивні, результатом, який ви залишите, є почуття провини за те, що ви не зробили "більше". Токсична продуктивність може пошкодити стосунки з іншими та загальне самопочуття, і це може проявлятися різними способами (поганий настрій, виснаженість, психосоматика). Соціальні медіа породжують порівняння, і коли всі виглядають так, ніби вони не покидають тренажерний зал, навчаються годинами або їдять лише подрібнене авокадо на тостах, стає зрозуміло, як соціальні медіа можуть значно сприяти продуктивності. Продуктивність є інструментом, а не способом життя, і коли вона захоплює життя, вона становиться токсичною та шкідливою (URL: <https://nouse.co.uk/2021/06/17/the-toxic-productivity-echo-chamber>).

Також однією з визначальних рис сучасної політики є сильний рівень токсичності в *онлайн-комунікації*, де політичні випадки, ненормативна лексика та використання закликів, спрямованих на негативну емоційну реакцію (гнів, страх) адресата, стали звичайним явищем. Поява політичних фігур із суперечливим і жорсткішим модусом поведінки (Дональд Трамп / США, Жаїр Болсонару / Бразилія, Родріго Дутерте / Філіппіни) збігається з розширенням поляризації в електораті, накладеним на традиційні розшарування в суспільстві [2]. Крім простих розбіжностей, політичні розбіжності все частіше містять афективний складник, який маніфестується через глибоку ворожість і огиду до опонентів, унаслідок чого в політичних дискусіях в інтернеті поширені грубість і використання токсичних висловів (англ. *toxic language*) [3].

Контент-аналіз медійних контентів таких право спрямованих холдінгів, як Fox News, Rush Limbaugh, Wall Street Journal показав, що вони зазвичай використовують більше "мови обурення" (англ. *outrage language*), включаючи образи, перебільшення в омані та вбивства, а також більш негативно виставляють іммігрантів після 9/11 у порівнянні із ліво спрямованими MSNBC, NPR, New York Times. Відомо, що ЗМІ часто вважаються форумами для відкритого обговорення питань, що виникають у суспільстві, і нові медіа, такі як Facebook, все більше сприймаються як відкритий простір для таких розмов. Однак соціальні медіа також стали розглядатися як простір негативу, де домінує мова гніву та обурення. У дослідженні "*The language of outrage: defining and communicating outrage and incivility via social media during the Charlottesville protests*" проаналізовано характер образливої мови, яка використовувалася у Facebook під час мітингу та протестів у Шарлоттсвіллі влітку 2017 року. Такі платформи, як Facebook, стали місцями відкритого вираження екстремальних політичних ідеологій, а сама природа платформи увічнює розвиток і зростання острівні петлі зворотного зв'язку, які представляють дуже вузькі канали інформації. Мова обурення пронизує ці петлі, посилюючи поляризацію, створюючи розмови, де лише тим, з ким ми згодні, дозволяється висловлювати думки, а решту маргіналізують, ображають або кричать. У цьому документі буде зроблено висновок, що залучення до обурливих ЗМІ не призводить до всеїдності щодо всіх ЗМІ, а скоріше до ЗМІ, які думають і говорять, як ми, і не призводить до більш демократичного залучення [4].

Дослідники дійшли висновку, що те, як соціальні медіа дозволяють "збирати врожай обурення" і що Facebook та інші подібні сайти дають людям можливість висловлюватися, мобілізувати та розробляти стратегію громадської непокори [5, р. 76]. Це дослідження було зосереджено на природі обурливої мови, яка використовувалася у Facebook під час мітингу в Шарлоттсвіллі та протестів влітку 2017 року. Робота Беррі та Соберая (2014) про "індустрію обурення" була використана для вивчення публікацій у Facebook і коментарів

прихильників і критиків щодо раси та расизму [5, с. 70].

Було визначено та класифіковано мову обурення на такі категорії: образлива мова (англ. *insulting language*), лайка (англ. *name-calling*), глузування (англ. *mockery*), емоційна та інклюзивна мова (англ. *emotional and inclusive language*). Виконане дослідження виявило домінування образливої мови в публікаціях і коментарях у соціальних мережах: у 76,1% публікацій і коментарів використовується більше ніж одна форма образливої мови. Використовуючи метод тематичного аналізу Деуза ("*Deuze's method*"), з мови дописів і коментарів про мітинг було виведено домінуючі теми: "поляризація" /"*polarization*", "реакційна комунікація" /"*reactionary communication*", "вірність романтизованій історії" / "*loyalty to a romanticized history*" та "висміювання інтелекту" /"*ridicule of intelligence*" [6].

Таким чином, токсичність як складник медійно-політичного дискурсу у США, Великій Британії і Україні визначається мотиваційно-прагматичними настановами, риторичними традиціями та комунікативні технології політичної боротьби в політичному дискурсі кожної із країн. Для створення медійного образу ворога та руйнації іміджу політика політики використовують різні образливі, деструктивні та брехливі мовленнєві акти, які застосовуються у звинувачуваннях політичними опонентами один одного в ціннісних порушеннях, непрофесійності й некомпетентності і можуть бути причиною політичного міжособистісного конфлікту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шкворченко, Н. Н. (2021). Вербальность и визуальность политической токсичности в медийном пространстве США, Великобритании и Украины. In *Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers "SCIENTIA" with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference* (Vol. 1), October 15, 2021, Chicago, USA (pp. 93–94). European Scientific Platform. <https://doi.org/10.36074/scientia-15.10.2021>

2. Макарук, Л. Л. (2019). *Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору* (Дис. докт. філол. наук, Запорізький національний університет).
3. Hartley, J. (2020). *Communication, cultural and media studies: the key concepts*. Routledge.
4. Glass, L. (1995). *Toxic people: 10 ways of dealing with people who make your life miserable*. Simon & Schuster.
5. Coleman, P. T. (2021). *The Way Out: How to Overcome Toxic Polarization*. Columbia University Press.
6. Haina, B. (2021). The language of outrage: defining and communicating outrage and incivility via social media during the Charlottesville protests. *The Journal of Social Media in Society*, 10(2), 58–75. <https://bit.ly/3BCfZxt>

ECONOMIC SCIENCES

UDK 338.46

THE MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE SERVICE SECTOR IN UZBEKISTAN

Rakhmatullaev Behzod

researcher

Samarkand Institute of Economics and service

Annotation. Increasing the quality of services to the population, improving living standards and solving the problem of employment are among the most important questions nowadays. By increasing the number and quality of services, firstly, the needs of the population in services will be met, secondly, the issue of the unemployed will be solved, and increase the living standards and income of the population. According to that the abstract considers the main trends in the development of the service sector in the Republic of Uzbekistan.

Keywords: service sector, small business, living standards, family well-being, challenges.

The development of the service sector in the world leads to an increase in the share of services in the economic growth of countries, an increased need for new types of services in ensuring the well-being of the family, as well as a change in the composition of the national economies of countries and the transformation of all directions of economic activity. "In developed countries the share of the service sector in the structure of GDP is 65-80%, and the contribution of funds spent on the investment of Science and innovation activities is 3.0%. Also, the share of employment in the service sector of developed countries exceeds 70.0%, and 40.0% of the volume of direct investment is in the service sector". In this regard, today it is

of urgent importance to study the main trends in the development of Service and service enterprises.

Nowadays importance is paid to ensure the sustainable development of service enterprises in the Republic, the intensity of Service, which is considered an important factor in increasing the efficiency of their economic activities. Small business is a great force that brings a new environment to the neighborhood, district, to empower our people.

In many countries with a rapidly developing economy, 70-80% of jobs are created by representatives of this industry. The history of all prestigious companies also began precisely with small and medium-sized businesses.

In recent years, great practical work has been done to develop micro-business and family entrepreneurship in Uzbekistan. Through the programs, we focus more than 1 billion USD annually on the financial support of micro-businesses. As a result, today at least 40-50 new entrepreneurs appear in each neighborhood, creating thousands of permanent jobs. But it is fair to say that such an environment has not yet fully formed in order to provide targeted support for small businesses, to create the necessary conditions for them. In solving these tasks, it is relevant to deepen research in such areas as determining the factors of increasing the resource potential of service enterprises, introducing effective methods of managing service processes, achieving the quality and competitiveness of services, improving the socio-economic mechanism of organizing the activities of enterprises.

F. Kotler explains the service as any activities or benefits that one party can provide to another and that appear mostly intangible [13].

Services can be defined as economic activities. The service is the performance of acts, or deeds, which are inappropriate [11]. A service is a product of enterprises that increase the value of our personal life with the help of intangible assets that it offers various[12].

The theory of "Service" given by V.A. Yakovlev emphasizes the dialectical unity of the two sides of this concept: services as a labor process, as one of the forms of labor (in this regard, this is not the value of consumption) and services as a result

of specific labor, its effective result, in which

M. M. Mukhamedov believes that the logical essence of the concept of "Service" is that it is distinguished by the fact that as a product of the human activity, it embodies a special important feature in itself from other types of Labor. Services represent the relationship between people directly, directly, that is, without means of material form – favor, production, consumption [5].

The rapid growth of services and their diversity requires certain systematization in economic theory, expressed through classification-based typology according to various criteria. Combining services on the basis of a certain feature makes it possible to distinguish their specific features and economic essence, the laws of development and change, in addition, it makes it possible to accurately approach the problem of statistical accounting of services, as well as the identification of certain sectors.

Let's consider the example of transport services in the study of trends in the service sector. The prospects for the growth of transport services in our country are primarily related to the technical equipment of the industry with vehicles, including light cars, heavy trucks, railway rolling stock, container terminals, and secondly, transport tariffs, the increase in which can lead to the harmonization of domestic transport with logistics services. It is also considered to create transit corridors in our country based on the use of many types of transport on inter-provincial and inter-country routes. It should be noted that the implementation of these promising directions, as in other large countries, will be possible only if large investments and financial costs are incurred by economic entities and the state. In addition, one of the main reasons that caused problems in the field of transport services of domestic manufacturers is the connection of road infrastructure with the movement of vehicles. This also necessitates the digitization of activities in improving the efficiency of the use of transport services. In addition, the transport sector also needs to improve the mechanism of state regulation of these activities. For example, the development of measures related to a number of interregional road infrastructure improvements, transport and forwarding activities, mixed transport, transit transport and other

processes is becoming important.

The role of tourism services in the service sector is also considered great. Because, the provision of services for tourism is not only due to an increase in the volume of tourism, but also other types of services are used. For example, speaking about entry and domestic tourism, the number of foreign and Uzbek tourists has increased dramatically in recent years, but the prospects for the development of tourism business in our country are largely determined by the growth of the well-being of citizens of our country (travel abroad) and the development of the material base of the domestic tourism industry, which also requires The export of tourist services from the Republic of Uzbekistan (attracting foreign tourists) is a promising direction for the development of the export of services and serves to create significant sustainable sources of income in the future. Nevertheless, the development of this line is due to the fact that the stability of the general economic situation in the country is associated with the development of the economy of transport, communications and hotel farms. The experience of foreign countries shows that the export of tourist services provides a large number of jobs, especially in areas where there is no industrial infrastructure. In this regard, it is important to ensure quality in the process of providing and providing services, as well as to come to conclusions based on analysis by studying trends. Also in the context of the transformation of the economy, these services are constantly improving and developing through digital technologies.

REFERENCES

1. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan PD-60 from 28 January 2022 “New Uzbekistan Development Strategy for 2022-2026”.
2. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan PD-104 from 27 January 2022 “On additional measures for the development of the service sector”.
3. Adukarimov B.A. Ichki savdo iqtisodiyoti. Darslik, II qism T.: «Fan va texnologiya». 2008.
4. Quvondiqov Sh.O. Xizmat sohasida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish

muammolari. Iqtisod fanlari nomzodi. Dis.avtoref. Samarqand: SamISI, 2008.- 23 b.

5. Muxammedov M.M. va boshqalar. Xizmat ko'rsatish sohasi va turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari (monografiya). – Samarqand: Zarafshon, 2017. – 300 b., 46-b.

6. To'xliyev N., O'zbekiston iqtisodiyoti. - T.: O'qituvchi, 1994 va 1998.

7. Fayziyev E.S. Servis sohasining iqtisodiyotdagi o'rni. Risola. T.: 'Fan va texnologiya', 2007. – 16 b.-1,0 b.t.

8. Zaynalov D.R. Uslugi i servis kak ekonomicheskaya kategoriya. // "Servis" jurnali. Samarkand: 2009, 1-son. – 70-77 betlar. – 0,6 b.t.

9. K.Xaksever, B.Render, R.Rassel, R.Merdik Upravleniye i organizatsiya v sfere uslug, 2-ye izd. / Per. s angl. Pod red. V. V. Kulibanovoy. - SPb: Piter, 2002. – S 256: il. - (Seriya «Teoriya i praktika menedjmenta»).

10. Kotler F. Osnovi marketinga. M.: Progress, 1991. S. 638.

11. Yakovlev V.A. Karyera menedjera: per. s angl. M.: Progress, 1990. – S. 16.

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ НА ДЕРЖАВНУ ЗАКУПІВЛЮ ЛІКІВ ТА МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ

Глушаченко Ірина Валеріївна,
Аспірантка
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

Анотація. Питання запровадження дієвого механізму фінансового контролю у медичній сфері є важливішою задачею, оскільки об'єктом медичної послуги виступає життя і здоров'я людини, що обумовлює певні вимоги до якості і безпеки таких послуг. Особливу увагу слід приділити процедури публічних закупівель та використання бюджетних коштів для придбання товарів медичного призначення. Для оптимізації, прозорості та ефективності таких процесів створено Державне підприємство «Медичні закупівлі України».

Ключові слова фінансовий контроль, державні закупівлі, медичні вироби, лікарські засоби.

У сфері закупівель лікарських засобів та медичних виробів фінансовий контроль відіграє ключову роль в оптимізації витрат. Відстежуючи витрати, визначаючи економічно ефективних постачальників та домовляючись про вигідні умови, медичні заклади можуть спрямовувати свої ресурси на лікування пацієнтів, дослідження та розвиток інфраструктури. Суворий фінансовий нагляд також захищає від шахрайства та корупції, підтримуючи цілісність процесу закупівель.

Крім того, фінансовий контроль сприяє підвищенню підзвітності та дотриманню нормативних вимог. Він забезпечує дотримання бюджетних обмежень і регуляторних стандартів, зменшуючи ймовірність помилок або неякісної продукції. Впроваджуючи суворі механізми відстеження, організації можуть гарантувати, що продукція, яку вони закуповують, відповідає

стандартам безпеки та якості, що в кінцевому підсумку захищає здоров'я пацієнтів.

По суті, фінансовий контроль у сфері медичних закупівель підтримує етичні та операційні стандарти закладів охорони здоров'я. Він гарантує наявність необхідних медичних ресурсів, сприяє підвищенню фінансової відповідальності та посилює загальну місію з надання оптимальної медичної допомоги пацієнтам.

Не зважаючи на суттєве зменшення корупційних ризиків у закупівлях ліків та виробів медичного призначення, ефективність забезпечення пацієнтів ліками протягом певного періоду знизилась. Наприкінці 2018 року було створено державне підприємство «Медичні закупівлі України». Основним завданням ДП «Медичні закупівлі України» є проведення прозорих, ефективних та конкурентних закупівель медичних товарів. Іншими словами, це державна установа, яка закуповує ліки та медичне обладнання для всієї країни.

Згідно з підрахунками Міністерства охорони здоров'я України, починаючи з 2020 року ДП «Медичні закупівлі України» заощадило понад 5 мільярдів коштів з Державного бюджету. [1]

У 2022 році завдяки спільним зусиллям USAID та ініціативи SAFEMed українська система медичних закупівель отримала сертифікат відповідності всесвітньо визнаному антикорупційному стандарту ISO 37001:2016 [2]. Цей міжнародний стандарт складається з понад 10 окремих наборів критеріїв, які засвідчують цілісність антикорупційних заходів в організації. Зокрема, Міністерство охорони здоров'я України стало першопроходцем у сфері закупівель в Україні, отримавши сертифікат ISO 37001:2016. Крім того, «Медичні закупівлі України» стали 20-ю установою у світі, яка отримала визнання відповідності стандарту ISO 37001:2016 у секторі охорони здоров'я. У 2022 році за підтримки USAID та проекту SAFEMed впроваджено автоматизовану систему комплаєнс-контролю, яка дозволяє повідомляти про можливі порушення антикорупційного законодавства або неетичну поведінку стейкхолдерів.

ДП «Медичні закупівлі України» здійснює процедуру закупки ліків, медичних виробів та обладнання в межах централізованих закупівель та за кошти, зібраних через платформу UNITED24. Закупівлі здійснюються, зокрема, через портал Prozorro, глобальну закупівельну систему SAP Ariba та модуль редукацій у інформаційно-аналітичній системі MedData.

На жаль, єдиним джерелом інформації щодо закупівель медичних препаратів та ліків є аналітичні звіти ДП «Медичні закупівлі України». У відкритому доступі наявна обмежена інформація щодо результатів фінансового контролю у сфері закупівель ліків та виробів медичного призначення, що слід вважати одним з недоліків транспарентності закупівель та підзвітності уряду.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://www.medsprava1.com.ua/news/5882-mzu-zakupovuvatime-medichn-preparati-ta-obladnannya-samostyno>
2. Медичні закупівлі України. Аналітичний звіт 2022. <https://medzakupivli.com/uk/pro-mzu/dokumenty/zvity>

ЕКО-ІННОВАЦІЙНІ КОМПАНІЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ КОНКУРЕНТНІСТЬ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

Демидов Богдан Юрійович

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
м. Дніпро, України

Анотація: Ця стаття розглядає роль еко-інноваційних компаній в Україні та їх конкурентоспроможність на міжнародному ринку. В статті детально аналізується проблематика сталого розвитку, динаміка росту еко-інноваційних компаній в Україні, а також надаються факти та аналітика, що стосуються їхнього впливу на світовий ринок та конкурентну позицію України в цьому контексті.

Ключові слова: еко-інновації, Україна, конкурентоспроможність, сталий розвиток, міжнародний ринок.

Вступ

Сучасний світ стикається зі складними екологічними викликами, що вимагають не лише усвідомлення, але й негайних та ефективних рішень. Однією з ключових стратегій вирішення цих проблем є розвиток еко-інноваційних компаній, які можуть поєднувати позитивний вплив на навколишнє середовище з конкурентною перевагою на міжнародному ринку. Україна, як країна з великим потенціалом, також активно розвиває свій сектор еко-інновацій. У цій статті ми розглянемо динаміку розвитку цього сектору в Україні та його конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Проблематика теми

Проблема екологічного забруднення та виснаження природних ресурсів настільки актуальна, що вимагає негайних та науково обґрунтованих рішень для забезпечення сталого розвитку. Еко-інноваційні компанії можуть відігравати ключову роль у цьому процесі, шляхом розробки та впровадження

нових технологій та продуктів, спрямованих на збереження навколишнього середовища [3].

Динаміка розвитку еко-інноваційних компаній в Україні

За останнє десятиріччя Україна проявила значний інтерес до розвитку еко-інноваційних компаній. За даними Інституту сталого розвитку [5], обсяги інвестицій в екологічні проекти в країні зросли вдвічі протягом цього періоду. Цей інтерес сприяв створенню сприятливих умов для розвитку сектору та припускає приход нових учасників на ринок, а також активну інтеграцію екологічних рішень в діяльність існуючих компаній.

Факти та аналітика свідчать про активний розвиток еко-інноваційних компаній в Україні. Протягом останніх п'яти років кількість патентів на екологічні розробки, поданих українськими компаніями, зросла на 30% [5]. Однак для досягнення міжнародної конкурентоспроможності, українські компанії повинні продовжувати інвестувати в дослідження та розвиток нових екологічних технологій, а також адаптувати свою діяльність до міжнародних стандартів охорони навколишнього середовища [2].

Конкурентоспроможність на міжнародному ринку

Конкурентоспроможність українських еко-інноваційних компаній на міжнародному ринку є критично важливою для їхнього успіху. Шляхом розробки високоякісних продуктів та технологій у сфері охорони навколишнього середовища, ці компанії можуть привертати увагу міжнародних клієнтів і інвесторів.

Проте, на світовому ринку еко-інновацій існує сильна конкуренція, і українським компаніям необхідно бути готовими до викликів, які ставлять перед ними іноземні партнери. Важливо розробляти стратегії маркетингу та продажу, щоб забезпечити визнаність бренду і отримати довіру клієнтів [7].

Висновок

Еко-інноваційні компанії в Україні мають потенціал стати ключовими гравцями на міжнародному ринку. Динаміка їхнього розвитку свідчить про активний інтерес до сталого розвитку та збереження навколишнього

середовища. Проте, для досягнення міжнародної конкурентоспроможності, вони повинні продовжувати інвестувати в дослідження та розвиток нових екологічних технологій, а також враховувати міжнародні стандарти [1, 7]. Україна може зайняти важливу позицію в глобальному ринку еко-інновацій, сприяючи збереженню природи та забезпечуючи сталий розвиток.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головченко, О. (2020). "Розвиток екологічних технологій в Україні." Екологічний розвиток, 32(2), 132-147.
2. Hnatyshyn, Maria. "РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХНЬОГО ВИХОДУ НА МІЖНАРОДНИЙ РИНОК." Вісник Львівського університету. Серія економічна 58. (2020)
3. Ганжала, Ірина Володимирівна, et al. "Особливості впровадження інновацій в екологічному маркетингу малих та середніх підприємств." Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки 67 (2022): 97-104.
4. Європейська комісія (2017). "Стратегії маркетингу еко-інноваційних компаній." Маркетинг і інновації, 12(3), 56-71.
5. Інститут сталого розвитку (2019). "Аналіз інвестицій в екологічні проекти в Україні." Дослідження екологічних питань, 28(4), 89-105.
6. Кащена, Наталія Борисівна, and Ірина Володимирівна Нестеренко. "Цифровізація та екологізація інноваційного розвитку бізнесу: маркетингові аспекти повоєнного відновлення." (2023).
7. Поруч, І. (2021). "Екологічні інновації в Україні: динаміка та вплив на конкурентоспроможність." Екологічні дослідження, 45(3), 125-140.
8. Світовий банк (2018). "Міжнародні стандарти охорони довкілля та їхні впливи на українські еко-інновації." Огляд екологічної політики, 21(1), 73-88.

ЗАСАДИ СТРАТЕГІЇ ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС

Дзюкевич Каміль

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ “Ужгородського національного університету”

Анотація. У дослідженні виокремлено основні засади Єдиного цифрового ринку ЄС. Ідентифіковано, що стратегія Єдиного цифрового ринку ЄС базується на трьох фундаментальних опорах та 16 заходах. Виокремлено основи Єдиного цифрового ринку ЄС, якими є: цифровий доступ; цифрове середовище; цифрова економіка та суспільство.

Ключові слова: цифрова глобалізація, цифровий доступ; цифрове середовище; цифрова економіка та суспільство.

Стратегія базується на трьох фундаментальних опорах та 16 заходах, на яких європейська цифрова структура ґрунтуватиметься в найближчому майбутньому (рис 1):

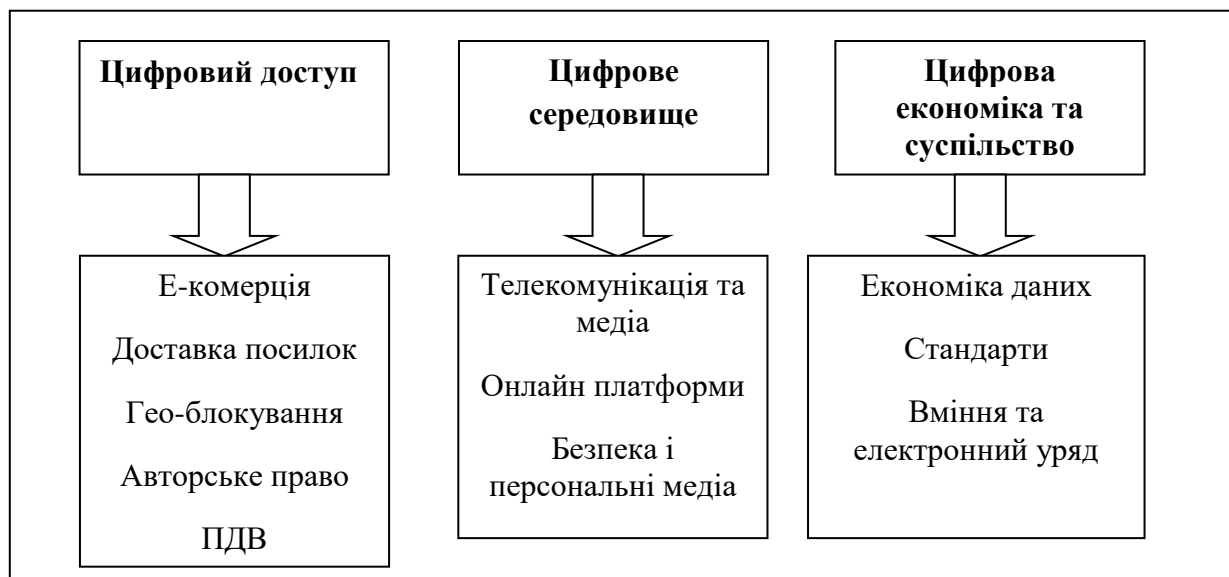

Рис. 1. Основи стратегії єдиного цифрового ринку ЄС

Джерело: складено автором на основі [1].

1. Цифровий доступ: складається з таких важливих елементів, як інтернет-торгівля, розповсюдження та логістика продуктів, замовлених через мережу, усунення геоблокування на всій європейській території, закони про авторське право, які захищають творців і заохочують інновації через створення нормативної бази на європейському рівні та з глобальним впливом.

2. Цифрове середовище: створення стабільної бази, що підтримує технологічний розвиток, необхідний для реалізації Єдиного цифрового ринку: Європейська комісія прагне розробити спільну нормативну базу для великих телекомунікаційних технологічних компаній і спільну структуру для носіїв цифрової інформації. Очікується, що цілі ЄС [2; 3; 4] забезпечать стабільний простір для європейського розвитку. Ця ціль включає заходи щодо просування та створення онлайн-платформ на європейському рівні та аспекти, що стосуються безпеки та персональних даних. ЄС прагне захистити своїх громадян від згубних наслідків цифрового розвитку шляхом створення захисного законодавства.

3. Цифрова економіка та суспільство: включає кілька відповідних аспектів, таких як ринок даних, один із основних напрямків розвитку як для продажу, так і для виробництва та впровадження технологій на основі алгоритмів. Третя основа відповідає за максимізацію потенціалу зростання європейської цифрової економіки. Їй потрібен великий потік даних для правильної роботи програм, таких як штучний інтелект, а регулювання доступу та розповсюдження даних має важливе значення для сталого економічного розвитку на європейському цифровому ринку. Інші базові аспекти враховують впровадження європейських стандартів у цифровий світ [5]. Ці три головні структурні елементи мають різні рівні активності, управління та інституційного розвитку, що впливає на громадян, підприємства та групи інтересів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Troitiño D. R. The European Union Facing the 21st Century: The Digital Revolution. *TalTech Journal of European Studies*. Vol.12. 2022. P. 60-78. DOI: 10.2478/bjes-2022-0003

2. Zayats O. I. Trade and competitive cooperation of the EU with the major international integration groupings. *Actual problems of international relations*. 2020. № 143. P. 55-68. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.57-68>

3. Заяць О. І. Міжнародна економічна інтеграція як передумова трансформації глобальної конкурентної сили. *Sciences of Europe*. (Praha, Czech Republic). 2020. № 4 (51). С. 26-30.

4. Заяць О. І. Моделі конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №15-16. С. 40-46. DOI: 10.3270/2306-6814.2020.15-16.40

5. Digital Single Market for Europe: commission sets out 16 initiatives to make it happen // European Commission, May, 6, 2015. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_4919 (дата звернення: 18.08.2023)

УДК 332.834

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЄС

Дикий Богдан

Студент

Глущенко Анна

асистент, аспірант

Придніпровська державна академія будівництва і архітектури
м. Дніпро, Україна

Анотація: Сьогодні світ стикається з багатьма викликами та проблемами, пов'язаними зі зміною клімату та глобальним потеплінням. Постає важливе питання, як правильно вирішити ці проблеми в будівельній галузі? Інженери та технологи зрозуміли, що екологічні проблеми виникають через використання деяких технологій і матеріалів у будівельній галузі протягом останніх кількох десятиліть.

Вчені запропонували, що найкращий спосіб подолати вищезазначені загрози – це розглянути «стійкий» або «зелений» дизайн будівель. Отже, основний намір сталого будівництва полягає в переході від шкідливих до нешкідливих технологій і матеріалів у будівлях. Таким чином, одна з головних цілей цього дослідження полягає в загальному дослідженні стійких технологій, стандартів, які допомагають будівлям зменшити споживання енергії та ресурсів, щоб створити позитивний вплив на людей, природу та суспільство. Відповідно, «стійкі» будівлі можуть бути більш дружніми до навколишнього середовища та людини, а також використовувати ключові ресурси, такі як енергія, вода та матеріали більш оптимально, ніж звичайні будівлі. Крім того, дослідження розглядає переваги розвитку стійкості в будівлях з різних точок зору на основі огляду та вказати майбутні напрямки дослідження.

Ключові слова: сталий розвиток, зелене будівництво, зелені стандарти, Європейський Союз, розвиток зеленого будівництва в Україні

Сталий розвиток і його концепції є невід'ємною частиною зеленого будівництва. Зелене будівництво робить будівлі більш ефективними з точки зору використання води, енергії та матеріалів, одночасно зменшуючи вплив будівлі на здоров'я людини та навколишнє середовище завдяки кращому плануванню, будівництву, експлуатації, технічному обслуговуванню та утилізації. Практики зеленого будівництва часто прагнуть не тільки до екологічної, а й до естетичної гармонії між будівлею та оточуючим її природним та антропогенним середовищем.

Протягом кількох десятиліть Європейський Союз активно впроваджує концепцію зеленої економіки та сталого розвитку. Одним із головних напрямків реалізації такого курсу є реформування та трансформація будівельного фонду, що має прямий вплив на зміни клімату, екологічні показники та якість життя європейців. Наукові та практичні переваги ЄС, пов'язані зі становленням і розвитком зеленого будівництва, є неоціненними для впровадження зеленого переходу в Україні.

Всього в світовій практиці застосовуються приблизно 12 «зелених» стандартів: в Австралії Green Star, в Японії CASBEE, в Китаї GOBAS, в Німеччині DGNB і інші. Однак, в силу своєї специфіки, для зовнішніх ринків дані стандарти не застосовні і використовуються тільки всередині країни-розробника. Тому Бельгія, Голландія, Іспанія і Франція, маючи свої стандарти, все одно співпрацюють з англійської корпорацією BRE Global, яка в 1990 р розробила і впровадила лідируючі по своїй поширеності в світі BREEAM Europe і BREEAM International. Другим за популярністю стандартом є стандарт LEED, розроблений в США.

При оцінці по зеленим стандартам, як правило, використовуються загальні параметри:

- місце розташування будівлі,
- споживання енергії та води,
- властивості будівельних матеріалів,
- внутрішнє середовище приміщень.

Відмінною особливістю кожного стандарту є механізм проведення оцінки і система присвоєння балів за параметрами. Основною причиною меншою поширеності в світі стандарту LEED бачиться те, що він має чітку структуру і орієнтований тільки на сувору відповідність американським нормам, а вимоги BREEAM в свою чергу, більш лояльні і легко адаптуються до особливостей будівництва будь-якої географії. Популярність останньої вже давно покинула межі Великобританії: розроблені спеціальні версії BREEAM для Німеччини, Іспанії, Норвегії та Швеції. Сьогодні по всьому світу добровільну сертифікацію пройшли більше 200 000 проєктів, більше мільйона будинків зареєстровано на проходження процедури [1].

Сучасні будівельні технології і матеріали дозволяють істотно мінімізувати втрати тепла, які в основному відбувається через вікна, двері, дахи й підвали. Базовими вимогами при будівництві є використання енергозберігаючих склопакетів, а в ідеалі – мультифункціональних. Вони дозволяють зберігати тепло в приміщенні в холодну пору року і захищають від перегріву в спеку. Також важливим пунктом є система рекуперації (підігрів холодного повітря з вулиці теплим використаним повітрям з дому) і примусова вентиляція. Принцип полягає в тому, що тепло, яке накопичується в приміщенні, не йде на вулицю через квартирки та балкони, а скеровується на обігрів квартири. Загалом оцінити масштаби необхідних інвестицій на модернізацію будівель складно. За різними даними, сума для житлового фонду може сягати 45 млрд євро. [2-4]

В сфері громадських будівель в Україні 50% тепла втрачається через застарілість підходів у проєктування мереж опалення, а 25% всієї електроенергії в країні споживається саме громадськими будівлями. З цього приводу, Європейський інвестиційний банк в межах угоди з Міністерством розвитку громад і територій виділив 300 млн євро кредиту на проєкт з підвищення енергоефективності всіх типів громадських будівель

Попри те, що процес зеленого будівництва в Україні, на сьогоднішній день, є повільним, він продовжує постійно розвиватись. У нашій країні поки що

лише поодинокі об'єкти нерухомості отримали "зелені" сертифікати, ще близько 5-6 проєктів перебувають у стадії сертифікації[5].

Першим були реалізовані торгово-розважальні комплекси та офісні будівлі. За системою LEED уже сертифіковано посольство США в Україні, офіс компанії Shell у Бізнес-центрі "Торонто-Київ", у процесі сертифікації перебувають інноваційний парк UNIT.City та офісний центр К/MOST (Київ). "Зелені" сертифікати BREEAM вже отримали Торгівельний центр Forum Lviv (Львів) і Бізнес-центр Astarta (Київ), на черзі для отримання цього сертифікату – Торгівельний центр Rive Gauche (Київ). За системою BREEAM сертифікований БЦ "Оптима плаза" (Львів). На майбутнє, для нових проєктів житлової нерухомості та торгівельних центрів найоптимальнішою є BREEAM, для навчальних закладів - LEED і BREEAM, а для офісних будівель підходять усі три системи. Стосовно сертифікації вже побудованих офісних центрів, навчальних закладів і ТРЦ, то експерти вважають, що оптимальною сертифікаційною системою для них в Україні є BREEAM [1].

Україна почала робити перші кроки на шляху до переходу на енергоефективні будівлі, прийнявши відповідний закон і державні будівельні норми (ДБН), у яких були враховані нові зміни. Так, згідно з ДБН щодо проєктування висотних будівель (до 50 поверхів), усі житлові будинки повинні проєктуватися з класом енергоефективності не нижче «В». Усього в класифікації їх сім – від класу «А» (висока енергоефективність) до «G» (повна її відсутність). Також з 1 грудня 2019 року набули чинності оновлені норми щодо обов'язкового проєктування житлових будинків класом енергоефективності не нижче «С». [5]

При позитивному сценарії до 2030 року почнуть будувати і реконструювати будинки з дотриманням високих стандартів енергоефективності. Так, на найближчі 5 років заплановано перший етап, який можна назвати теоретичним. Він передбачає створення нормативно-правової бази, встановлення норм технічного регулювання та вимог до стандартів нульового рівня споживання енергії. Наступні п'ять років будинки, що

будуються, а також будівлі під реконструкцію мають здійснити перехід на нові енергоефективні стандарти. У результаті вони зможуть покривати понад 50% свого енергозабезпечення за рахунок поновлюваних джерел енергії. Рахунки на енергоносії в таких будинках будуть на 75% нижчими, ніж зараз.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дмитроченкова Е.І. Аналіз міжнародних систем сертифікації «зеленого» будівництва. Екологічні науки: наук.-практ. журнал. 2018. № 1 (20). Т. 1. С. 140-143.
2. 4 economic benefits of green building. <https://atalian.us/4-economic-benefits-of-green-building/>
3. Baohua Wen and others. The role and contribution of green buildings on sustainable development goals. Building and Environment. Volume 185, November 2020. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2020.107091>
4. Goubran S. and others. Green building standards and the United Nations' Sustainable Development Goals. Journal of Environmental Management. Volume 326, Part A. 2023. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.116552>
5. Чала В.С., Орловська Ю.В., Глущенко А.В. Європейські практики інвестування зеленого будівництва: Підручник Д.: ПДАБА. 2023. – 148 с.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ВОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЇЇ ПРИНЦИПИ

Рижова Катерина Іванівна,

к.е.н., с.н.с.

ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»

Добрянський Олег Іванович

к.е.н.

Київська митниця Держмитслужби
м. Київ, Україна

Анотація: Доведено, що у водному господарстві існування більшості проблем пов'язано не тільки і не стільки з відсутністю необхідних фінансових ресурсів, скільки з відсутністю ефективного економічного механізму. Запропоновано напрямки забезпечення економічної безпеки водокористування які полягають у здійсненні моніторингу водокористування, зміні фінансово-кредитної політики, удосконаленні системи державного управління водним фондом.

Ключові слова: економічна безпека, водні ресурси, економічний механізм, моніторинг, водокористування.

Сучасна система водокористування країни оцінюється як неефективна, про це свідчить низька якість забезпечення населення питною водою, незадовільний якісний стан водних об'єктів, велика кількість водогосподарських аварій через зношеність водопровідних мереж і гідротехнічних споруд та орієнтацію на екстенсивне водокористування. Тому в Україні постала величезна проблема з водозабезпеченістю регіонів [1].

У разі економічної кризи це питання набуває особливої гостроти, так як під час реформування фінансової системи та її адаптації до нових умов втрачаються джерела витрат на природоохоронні потреби які існували до цього періоду. Тому на сьогодні особливий інтерес представляє вирішення питань

водокористування як сфери заощадження природних ресурсів, удосконалення економічного механізму та системи взаємовідносин суб'єктів господарювання, законодавчого та нормативно-правового регулювання водокористування та практичної діяльності щодо запобігання забруднення та відновлення якості води.

Економічна безпека водокористування має забезпечити: реалізацію прав нинішнього та майбутніх поколінь на користування екологічно повноцінним водно-ресурсним потенціалом; збалансованість потреб економічного розвитку та можливостей відтворення екологічно повноцінних водних ресурсів.

Діяльність та забезпечення економічної безпеки водокористування включає:

- по-перше, створення інформаційної бази для об'єктивного та всебічного моніторингу водокористування та здійснення цього моніторингу з метою виявлення та прогнозування внутрішніх та зовнішніх загроз об'єктам економічної безпеки водокористування;

- по-друге, розробка комплексу оперативних та довготривалих заходів щодо запобігання та нейтралізації внутрішніх та зовнішніх загроз, оцінка результатів їх здійснення;

- по-третє, організація роботи з реалізації комплексу державних заходів щодо забезпечення економічної безпеки водокористування.

У процесі аналізу положення у сфері водокористування ми дійшли висновку про те, що існування більшості проблем пов'язано не тільки і не стільки з відсутністю необхідних фінансових ресурсів, скільки з відсутністю ефективного економічного механізму, який цілеспрямовано орієнтує дії всіх водокористувачів у необхідному напрямку.

Важливим заходом у водному господарстві має стати його переведення на самоокупність та самофінансування з дотриманням таких умов:

- утворення державних водогосподарських експлуатаційних підприємств, наділених правом оперативного управління водними об'єктами та гідротехнічними спорудами, що перебувають у державній власності, на них;

- забезпечення прямого фінансування за договорами державних водогосподарських експлуатаційних підприємств за рахунок коштів зацікавлених водокористувачів;

- укладання договорів між водокористувачами та водогосподарськими експлуатаційними підприємствами на користування водними об'єктами та участь водокористувачів у фінансуванні водогосподарської діяльності;

- збереження бюджетного фінансування робіт водогосподарських експлуатаційних підприємств, що мають інфраструктурний характер (спрямованих на запобігання повеням, вивчення водних ресурсів, водозниження з метою запобігання підтопленню, збереженню ландшафтів, охороні заповідних водних об'єктів тощо);

- участь водокористувачів у плануванні водогосподарських робіт на водних об'єктах, що ними використовуються, та контроль за витрачанням цільових засобів

Таким чином, можемо виділити основні напрямки забезпечення економічної безпеки водокористування: економічна оцінка водно-ресурсного потенціалу; зміна фінансово-кредитної політики у сфері водокористування; удосконалення системи державного управління водним фондом; здійснення моніторингу водокористування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Водна безпека країни: від стратегії до конкретних змін// [Електронний ресурс]. 2021. – Режим доступу: <https://ecolog-ua.com/news/vodna-bezpeka-krayiny-vid-strategiyi-do-konkretnyh-zmin>.

УДК 330.65:656.5

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ АВІАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВІЙСЬКОВИЙ ЧАС

Сімкова Тетяна Олексіївна

к.е.н., доцент

Гнатчук Олександр Валерійович

аспірант

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: стаття присвячена актуальним питанням відбудови української авіаційної галузі у післявійськовий час. Досліджено наслідки руйнувань та економічних загроз як для цивільної так і військової авіації України. Визначені пріоритетні напрями відновлення авіаційної галузі. Сформовані плани щодо відновлення авіаційної інфраструктури. Встановлені заходи щодо задоволення майбутнього попиту на персонал, шляхом забезпечення інвестицій в підготовку нових кадрів та збереження кваліфікації наявних.

Ключові слова: українська авіація, аеропорти, авіакомпанії, авіаційна інфраструктура, відновлення, стратегічні орієнтири, напрями розвитку.

В останні роки українська авіація мала усі шанси повноцінно відродитися після майже дворічної кризи після COVID. Натомість 2022 рік став для неї роком найтяжчих випробувань, як, власне, і для усієї країни, чим поставив галузь на межу зникнення.

Десь із початку лютого міжнародні лізингодавці почали вимагати від українських перевізників дострокового розірвання договорів лізингу та повернення літаків їх власникам.

Власники страхували вартість літаків на міжнародному страховому ринку. Саме страхові компанії одними з перших були зтурбовані, коли російські війська почали проводити бойове злагодження на українських

кордонах. Зрозуміло, що повернення таких літаків у треті країни було б катастрофою для їх українських операторів [1].

Ближче до кінця лютого іноземні авіакомпанії почали масово скасовувати рейси в Україну. Станом на 22 лютого про скасування повідомили KLM, Norwegian, Lufthansa, Austrian Airline, Swiss, Air France, Vueling, SAS та airBaltic. Wizz Air вирішив не відновлювати 16 рейсів до України, про які повідомляв раніше. Ryan Air виключила Херсон і Харків з переліку аеропортів призначення. Отже, напередодні вторгнення аеропорти України залишилися напівпорожні.

Цивільні аеропорти, поряд з військовими літовищами, стали пріоритетними цілями для ворога. Вже в перші години нападу зазнали українські ППО майже в усіх великих аеропортах України. І чотири аеропорти опинилися в полісі наступу наземних колон ворога.

Закриття повітряного простору і масштабні бойові дії припинили розвиток цивільної авіації в Україні. Кожен з учасників ринку намагався виживати по-своєму у цих надскладних умовах.

Одна з більших проблем авіаційної галузі сьогодні – збереження кадрів, оскільки підготовка авіаційних спеціалістів триває роками, а працювати вони можуть і в інших країнах.

Багато хто з пілотів, бортпровідників, техніків, працівників наземних служб полишили свою професію і зараз захищають Україну зі зброєю у руках. Проте більшість авіакомпаній, що організували роботу за кордоном, змогли вивезти пілотів і ключовий персонал. Також багато хто з пілотів, сертифікованих для польотів на іноземній техніці, виїхали й влаштувалися на роботу в інших країнах.

Уряд вніс зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України, якими дозволив виїзд за кордон чоловікам з-поміж осіб авіаційного персоналу у відрядження, для проходження тренінгів або для роботи у іноземних авіакомпаніях.

Складнощі із виїздом за кордон виникли у авіаційних техніків, які не

вважаються авіаційним персоналом в розумінні нашого законодавства. Аеропорти, авіаремонтні підприємства відправили більшу частину співробітників в неоплачувані відпустки й намагаються вижити за рахунок підтримки від держави чи органів місцевого самоврядування.

Залишається складною ситуація із реалізацією авіаквитків на території України. Іноземні авіакомпанії, в більшій мірі, відшкодували вартість авіаквитків на рейси, скасовані через війну, що не вдалося зробити усім національним авіакомпаніям. Зрозуміло, що з початком бойових дій більшість людей відмовилася від дорогих закордонних подорожей, однак до нуля пасажиропотік не скоротився. Багато хто з українських біженців хотів викупити авіаквитки для подорожей Європою, ще перебуваючи в Україні. Дехто все ж поїхав влітку у відпустку на улюблені закордонні курорти, використавши європейські аеропорти поблизу українського кордону.

В результаті європейські авіакомпанії отримали значні суми в гривні на банківські рахунки своїх українських представництв від українських агентств, що безпосередньо реалізовували білети. Конвертація таких коштів з початком бойових дій в іноземну валюту заборонена Національним Банком України, що ускладнило їх виведення з України. Отже, гривня на українських рахунках іноземних перевізників поступово знецінюється, а перевізники вимагають дозволу від державних органів України придбати валюту, якщо навіть її не можна перерахувати.

Щоб відкрити небо для авіації, знадобляться особливі гарантії безпеки від Збройних сил України і тривалі місяці на відновлення аеропортів та рейсів. Були наміри відкрити для міжнародних авіарейсів аеропорти Ужгорода та Львова адже саме там літаки дуже швидко і вдало потраплятимуть у повітряний простір ЄС і будуть у безпеці. Проте, поки що ризики пасажирських перевезень занадто високі, адже ніхто в цивілізованому світі не може гарантувати, що ворог не здійснить ракетний удар під час виконання рейсу, Це означає, що безпечно відновити польоти можливо лише після перемоги й гарантованої відсутності нових ракетних обстрілів [2].

Доведеться сегментувати повітряний простір України: розділити його за різними рівнями безпеки польотів. Наприклад, близькість до кордонів з ворогом - найвищий рівень небезпеки і там польоти цивільних літаків в загалі не виконувати. Але виокремити умовні зони з контрольованим або нижчим рівнем безпеки польотів, на думку експертів, цілком можливо.

Спочатку Збройні сили України мають гарантувати безпеку в небі, потім доступ до галузі отримають міжнародні організації, які здійснюють контроль і нагляд у сфері цивільної авіації, а також Державіаслужба, Украерорух. Необхідне проведення аудиту інфраструктури, що забезпечує фізичне виконання польотів (аеропорти, служби наземного управління, об'єкти Украероруху). Для відновлення пошкодженої інфраструктури потрібен буде час, щоб її протестувати, отримати відповідні висновки, що вона працює, а це тривалий процес. Частина аеропортів відразу відновлять свою роботу, а інші потребуватимуть часу на заміну втраченого обладнання (зокрема, багато майна ДП «Украерорух», що обслуговує повітряний рух України, постраждало). Репарації, які будуть виплачуватися Україні, відразу мають бути спрямовані на відновлення такої критичної інфраструктури в аеропортах, повністю зруйновані аеропорти Херсона, Миколаєва. На відновлення підуть місяці, або навіть роки - якщо фінансування буде стабільним. Процес відбудови залежатиме від активної позиції держави, зацікавленості міжнародних інвесторів, платоспроможності громадян.

В першу чергу братися слід за регіональні летовища, що готувалися під концесію і мають велике регіональне та економічне значення (Чернівці, Івано-Франківськ, Херсон, Вінниця, Рівне), а потім доцільно було б зайнятися повітряними воротами, перспективними для локальних перевезень і розвитку вантажних потужностей лоу-кост перевезень за кордон (Гостомель, Тернопіль, Житомир, Хмельницький, Маріуполь, Миколаїв, Полтава).

Що ж стосується планів щодо відновлення інфраструктури, то можна зазначити наступні:

- черговість відновлення аеропортів, у відповідності до Плану та

Транспортної моделі України;

- план повернення авіакомпаній та всіх суб'єктів авіаринку та безперешкодний доступ до діяльності в аеропортах;
- приведення до відповідності з нормами ЄС питань вартості авіапалива та стандартів обслуговування;
- зменшення (оптимізація) податків для суб'єктів господарювання авіагалузі;
- відбудова зруйнованої інфраструктури летовищ;
- розвиток пріоритетних летовищ, створення транзитних хабів (не лише Бориспіль);
- створення вантажних аеропортів;
- створення умов для появи сервісних компаній з обслуговування літаків (MRO);
- можливість пільгового кредитування та дотацій на відновлення з боку країн-партнерів та за рахунок репарацій;
- створення концесій для аеропортів (BOT – build-operate-transfer);
- створення наглядових рад у державних та комунальних аеропортах, залучення для відбудови та управління професійного менеджменту.

Після відновлення зруйнованої інфраструктури і одночасного запуску аеропортів, що не зазнали значних пошкоджень, настане час реалізувати плани, побудовані до лютого 2022 року, а саме: створення державного спеціалізованого фонду відновлення аеропортів, диверсифікація податкової бази на авіаційне паливо. Багато авіакомпаній боятимуться повертатися, тому потрібні державні стимули, щоб старі компанії розширювали флот чи заходили нові, тобто знадобиться промоція України – безпечність ведення бізнесу, обґрунтовані тарифи, дешевше паливо, ніж було до війни. Напевно, одним з найскладніших питань для українських авіакомпаній буде відновлення авіаперевезень в умовах договору про спільний простір з ЄС, яки знижує бар'єр входу на авіаційний ринок, отже, може скластися ситуація, коли в Україні компанії, які фактично весь час війни не функціонували, будуть вимушені

конкурувати з європейськими, які за «післяковідний» час вже відновилися, отримали нові сили. Вони будуть розглядати Україну як потенційний ринок для розвитку авіаперевезень. Українські компанії зараз вимушені виживати за рахунок кредитних коштів або коштів від власників. Вони призупинили свою діяльність і права на виконання польотів але як юридичні особи не закривалися (мають певні активи, пов'язані з отриманими правами на виконання польотів), отже, намагаються зберігати потенціал для відновлення.

Наразі, першочергове завдання — підтримка операційної діяльності й збереження спеціалістів. Авіаційна галузь влаштована так, що без практики пілоти, інженери, бортпровідники та інші фахівці втрачають компетенції. Вже за кілька місяців до реального відкриття повітряного простору перевізники повинні готуватися для відновлення роботи. Більшість українських підприємств авіаційної галузі законсервували свою діяльність, значна частина персоналу - у вимушеному простої, літаки – на зберіганні. Згідно авіаційних правил і норм, якщо персонал 6 місяців не виконував свою роботу, то мусить підтвердити відповідність своєї сертифікації і ліцензії.

Збереження кваліфікації під час війни – особливо гостра проблема для пілотів, які залишаються в Україні і понад пів року не літають. Це критичний термін для будь-якого авіаційного фахівця. Перед початком роботи їм доведеться пройти повторне навчання, практичну підготовку та отримати допуск [3].

Для пілотів це не лише теоретичне навчання, а й десятки годин нальоту на дорогих авіаційних тренажерах та практичний іспит з інструктором.

Вартість такого навчання та практичної підготовки – від кількох сотень доларів за працівника аеропорту до десятків тисяч доларів для пілотів великих літаків. В Україні немає навчальних центрів з власними тренажерами західних типів літаків, тому доведеться витратити кошти на навчання пілотів за кордоном.

Навчання персоналу служб наземного обслуговування триває до двох тижнів, а от перепідготовка пілотів або диспетчерів може тривати від кількох

тижнів до кількох місяців і коштувати десятки тисяч доларів.

Після війни Україні доведеться конкурувати за авіаційних фахівців, адже попит у світі на кваліфікований авіаційний персонал залишається високим.

Протягом наступних 20 років необхідно буде підготувати понад 2 млн авіаційних спеціалістів, у тому числі 602 тис пілотів, 610 тис фахівців з технічного обслуговування і 899 тис бортпровідників, адже дефіцит авіаційних техніків може призвести до скасування рейсів або тривалої затримки літаків. Задоволення майбутнього попиту на персонал залежить від інвестицій в підготовку нових кадрів та збереження кваліфікації наявних.

Перший крок для вирішення цієї проблеми – це дозвіл уряду тимчасово виїжджати за кордон авіаційному персоналу. Пілоти можуть проходити обов'язкову тренажерну підготовку і працювати за контрактами в інших країнах, щоб виконувати льотні норми та зберігати ліцензії.

Технічні фахівці можуть зберігати кваліфікацію, сертифікати і допуски, а також працювати, щоб підтримувати свої родини. Технічний персонал має вирішальне значення в питаннях безпечної експлуатації літаків та аеропортової інфраструктури, вони відіграють ключову роль під час відновлення авіагалузі.

В українських пасажирів буде серйозна мотивація літати – але насамперед не на відпочинок. За останніми підрахунками ООН, кількість наших біженців у Європі сягає майже 8 млн. Чим довше триватимуть бойові дії, тим більша частина їх вирішить там і оселитися згодом. Найбільше українців наразі у Польщі, Чехії та Німеччині (близько 2,5 млн).

Саме вимушена еміграція призведе до зміни авіаційного ринку – досвід інших країн доводить, що саме розірвані родинні зв'язки спрацьовували як перший спусковий механізм при відновленні попиту на перельоти. А вже потім йтиметься про туризм – причому не виїзний, бо навряд чи в українців у масі будуть вільні кошти, щоб літати. Проте, якщо попрацювати над іміджем країни, то на хвилі її популярності можна буде залучити чимало туристів до регіонів, що мають грандіозний туристичний потенціал і не потерпали від бойових дій.

Паралельно дуже важливо стимулювати вантажні і транзитні

перевезення – бо це ефективно пришвидшить економічні операції всередині України. Якщо зараз швидко скоригувати усі плани відповідно до нової безпекової парадигми, в країні з'являться і нові аеропорти для пасажирської і вантажної авіації, і міцні економічні зв'язки. Мають з'явитися нові логістичні хаби: наприклад, до війни активно пропагувалася ідея створення в аеропорту Хмельницького вантажного вузла, в свою чергу аеропорт «Чернівці» - успішно конкурував би з румунськими, особливо на італійських рейсах.

Отже, будувати українську авіацію доведеться фактично з нуля. Але в Україні та українців залишається головне – бажання робити великі проекти, і уміння це робити. Сподіваємося, що 2023 рік стане роком Перемоги, коли цивільні літаки знову розкреслять білими смугами українське небо, а українські аеропорти радо відчинять свої термінали для пасажирів з усього світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://www.rbc.ua/rus/travel/rik-nayvazhchih-viprobuvan-klyuchovi-podiyi-1670406516.html>
2. <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3650935-vidnovlenna-aeroruhu-abo-koli-ukraina-znovu-zletit.html>
3. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/13/695917/>

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Якоб Євгеній Йосипович

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ “Ужгородського національного університету”

Анотація. У дослідженні виокремлено основні перспективи розвитку міжнародної електронної торгівлі. Зазначено, що у сучасних економічних реаліях функціонування міжнародної електронної торгівлі створює значні переваги, як для продавця, так і безпосередньо для самого споживача. Виокремлено сучасні напрями розвитку міжнародної електронної торгівлі.

Ключові слова: міжнародна електронна торгівля, інтернет-користувачі, онлайн-торгівля, мобільна комерція.

У сучасних економічних реаліях функціонування міжнародної електронної торгівлі створює значні переваги, як для продавця, так і безпосередньо для самого споживача. Міжнародна електронна торгівля володіє значним потенціалом розвитку як на національних, так і на зарубіжних ринках. Розвиток міжнародної електронної торгівлі сьогодні відбувається у двох напрямках:

1) зростає кількість інтернет-користувачів, які зацікавлені покупкою товарів зазначеним способом (збільшення попиту);

2) збільшується кількість інтернет-магазинів, а лідери ринку розширюють діяльність, впроваджують нові технології, удосконалюють асортимент (збільшення пропозиції) [1; 2].

Основним чинником зростання сектора онлайн-торгівлі виступатиме подальший стійкий приплив нових користувачів мережі Інтернет, в основному, за рахунок користувачів з країн, що розвиваються. Очікується, що нові ринки такі як Індія, Бразилія та ПАР відіграють значну роль у майбутньому розвитку

електронної торгівлі. За прогнозами технологічної ТНК Cisco, в глобальному масштабі загальна кількість користувачів Інтернету зростає з 3,9 мільярдів у 2018 році (51% населення світу) до 5,3 мільярда у 2022 році (66%). Хоча зростання кількості користувачів Інтернету є світовою тенденцією, існують регіональні відмінності (рис. 1).

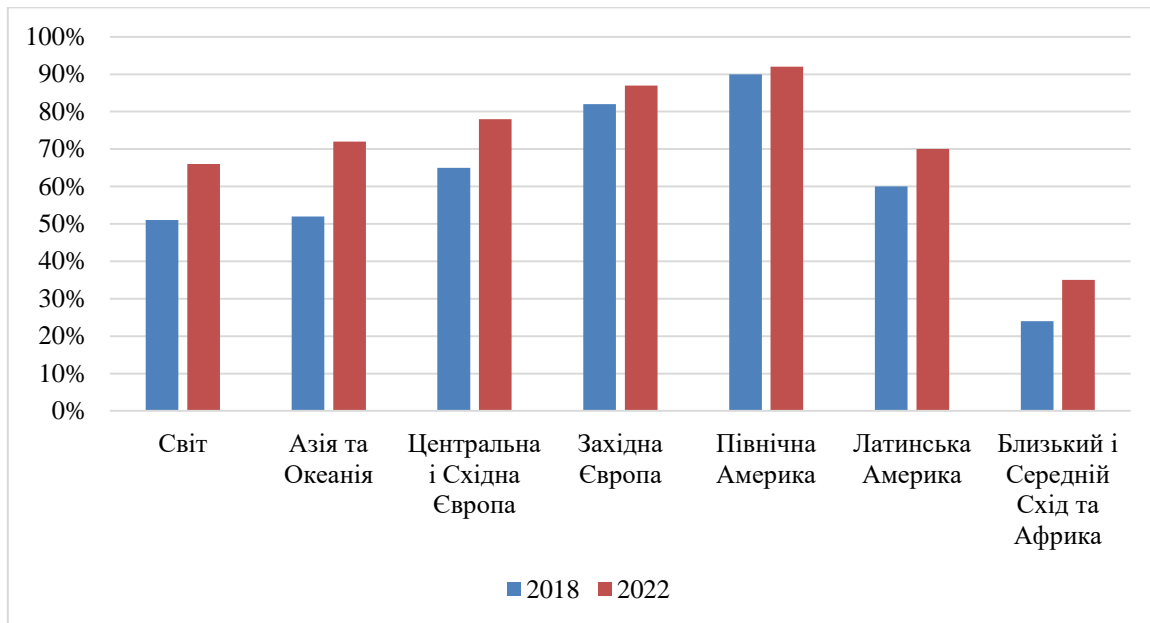

Рис. 1. Динаміка рівня проникнення мережі Інтернет 2018-2022 рр. за регіонами світу

Джерело: [3; 4].

Збільшення обсягів міжнародної електронної торгівлі відбуватиметься в тому числі за рахунок все більш активного залучення в електронну торгівлю молодого покоління, а також в результаті поширення мобільної комерції, що являється одною з основних тенденцій розвитку електронної торгівлі.

Згідно з оцінками галузевих експертів, значний приріст може дати електронна торгівля нематеріальними товарами (близько 20-25% в рік), яка практично не враховується ринковими експертами в загальному обсязі інтернет-продажів. Також необхідно враховувати загальносвітову тенденцію цифровізації суспільства з метою мінімізації витрат на будь-яких операціях і транзакціях, якщо вони можуть бути переведені в глобальну мережу. Вже у короткостроковій перспективі прогнозується, що відбудеться істотне зростання числа закупівель через мережу Інтернет у першу чергу завдяки загостренню

цінової конкуренції між ринковими гравцями. Це обумовлено тим, що у онлайн-споживачів є можливість порівняти ціни різних продавців (в тому числі, в форматі маркетплейса), що виступає в якості драйвера для проведення багаточисельних і регулярних транзакцій як традиційних, так і за допомогою електронного ритейлу [5; 6].

Хоча наразі найбільш швидкими темпами збільшуються обсяги міжнародної електронної торгівлі в сегменті B2C, великий потенціал розвитку знаходиться також в сегменті B2B, який сьогодні є найбільшим за обсягами. У випадку коли компанії ведуть діяльність з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, працювати на ринку можна більш оперативно (в середньому швидкість проведення торговельних операцій підвищується на 24,5%) і з більшою прибутковістю. Сьогодні сегмент B2B в електронній торгівлі активно розвивають всі типи іноземних компаній: виробники, дистриб'ютори, роздрібні мережі, власники B2C-магазинів і платформ, а тому даний сегмент володіє значним потенціалом для подальшого розвитку.

В перспективі міжнародна електронна торгівля продовжуватиме свій активний розвиток та глобальне проникнення, особливо за рахунок країн, де наразі ринок електронної торгівлі перебуває на початкових етапах формування. В розвинених країнах обсяги електронної торгівлі збільшуватимуться в результаті підвищення рівня лояльності споживачів до покупок в Інтернеті, збільшення суми середнього чека, подальшого розвитку платіжних систем, ситем доставки та сервісних послуг. Ще більшого поширення в наступні роки набуватиме мобільна електронна торгівля, при чому вже сьогодні ця тенденція є глобальною і розвивається однаково швидкими темпами в більшості країн світу, незалежно від рівня їх розвитку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Капцош В. Стан та особливості розвитку Інтернет-торгівлі товарами в міжнародному вимірі. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/13_1_2017ua/26.pdf

2. Заяць О. І. Міжнародна економічна інтеграція як передумова трансформації глобальної конкурентної сили. *Sciences of Europe*. (Praha, Czech Republic). 2020. № 4 (51). С. 26-30.

3. Internet World Stats World internet users and 2022 Population Stats. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>

4. Заяць О. І. Моделі конкурентної сили міжнародних інтеграційних об'єднань. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №15-16. С. 40-46. DOI: 10.3270/2306-6814.2020.15-16.40

5. Батрименко В. В. Запровадження сучасних форм електронної комерції в умовах діджиталізації світової економіки. Стратегія розвитку України. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14502>

6. Zayats O. I. Trade and competitive cooperation of the EU with the major international integration groupings. *Actual problems of international relations*. 2020. № 143. P. 55-68. DOI: <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.57-68>

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ ДЛЯ
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МСП**

Яремко-Гладун Роман Андрійович,
Аспірант
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація. Дослідження впливу венчурного фінансування на інноваційно-інвестиційний розвиток малих та середніх підприємств (МСП) є актуальною та важливою проблемою в контексті сучасного економічного середовища. Результати даного дослідження можуть відкрити нові можливості для МСП у забезпеченні досягнення проривних інноваційних рішень, а також сприяти розвитку венчурного ринку як критичного джерела фінансування для нових підприємств.

Ключові слова: венчур, фінансування, інновації, інвестиції, малий та середній бізнес

Розвиток венчурного фінансування в США заклав основу сучасних технологічних галузей. Більшість сучасних технологічних компанії які входять в список S&P 500 починали саме як стартапи: Facebook, Google, Apple та інші. Вони повністю змінили ринок персональних комп'ютерів та здійснили діджитал революцію [1].

Загальновизнана практика фінансування складних та ризикованих інноваційних проектів здійснюється через використання венчурних фондів [2], зазвичай через різні форми інвестицій в акціонерний капітал, оскільки банківська система відповідно до рекомендацій Базельського комітету може тільки дуже обмежено фінансувати такі компанії.

Фінансові результати венчурних інвестицій можуть бути дуже

волатильними. Заходи з вузької спеціалізації фондів в напрямку сфер сильної експертизи генеральних партнерів та/або застосування різних методів диверсифікації зможуть привести до зменшення рівня ризику при збереженні високої дохідності на капітал. Це також знижує ризик для обмежених партнерів, тобто інвесторів в венчурні фонди, але зберігає їхню зацікавленість у досягненні поставлених фаундерами цілями[3].

Венчурне фінансування має досить стриманий розвиток в Україні, його уповільнює широке коло проблем [4]:

- *Невизначеність інвестиційного результату.* Результати інвестицій в стартапи можуть бути невизначеними та мати дуже довгий горизонт, перш ніж компанія вийде на точку беззбитковості, якщо до того вона не збанкрутує.
- *Брак ліквідності.* Інвестиції в стартапи можуть бути заблоковані на тривалий період, і ці кошти можуть бути недоступні для вилучення або конвертації у грошовий еквівалент.
- *Вибір правильних проектів.* Важливо правильно вибирати проекти для інвестицій, оскільки невдалий вибір може призвести до втрати капіталу.
- *Регуляторні та законодавчі обмеження.* Вони створюють бар'єри та правові перешкоди для інвестування у венчурні проекти: як для інвесторів так і для фаундерів.
- *Брак доступу до капіталу.* Для стартапів може бути складно знайти інвесторів, які готові надати фінансову підтримку, особливо на стадіях seed та pre-seed.
- *Високі вимоги до оцінки стартапів.* Мінімальними критеріями більшості фондів є наявність мінімального життєздатного продукту (MVP) та перших клієнтів.
- *Конкуренція.* Зі зростанням популярності венчурного фінансування збільшується конкуренція серед стартапів за фінансування.

Узагальнюючи, венчурні інвестиції не лише надають фінансову підтримку МСП, але і створюють сприятливі умови для розвитку інноваційного бізнесу, сприяючи формуванню нових ринків та розвитку технологій.

Основні способи вирішення проблематики становлення венчурного фінансування для МСП можуть включати наступні аспекти:

- *Розвиток екосистеми венчурного фінансування.* Для покращення доступу МСП до венчурного фінансування, необхідно створити сприятливу екосистему, яка б сприяла зростанню інноваційних підприємств. Це включає в себе створення венчурних фондів, інкубаторів, акселераторів та інших організацій, які надають фінансові та експертні послуги.

- *Підтримка інноваційного середовища.* Заходи, щодо спрощення регуляторного середовища, надання податкових пільг для інноваційних підприємств та створення інноваційних кластерів.

- *Освіта та підготовка.* Забезпечення МСП знаннями та навичками, які потрібні для залучення венчурного фінансування, може підвищити їхню здатність конкурувати на ринку інновацій. Це може включати в себе навчання та консультації з управління фінансами, розвитку бізнесу та взаємодії з інвесторами.

- *Залучення інвестиційних фондів та ангельських інвесторів.* Держава може розробити систему стимулів для інвестиційних фондів і ангельських інвесторів, які б здійснювали інвестиції в МСП.

- *Мережі зв'язків і відкритий доступ до ринків.* Допомога МСП в ефективному нетворкінгу та відкритий доступ до ринків може підвищити їхні можливості для залучення венчурного фінансування. Це може включати в себе підтримку в участі у виставках, конференціях та інших професійних заходах.

- *Моніторинг і оцінка результатів.* Для ефективного вирішення питання впливу венчурного фінансування на МСП, важливо встановлювати метрики та моніторити результати програм та ініціатив, що спрямовані на підтримку інновацій.

Отже, венчурне фінансування відіграє важливу роль у стимулюванні інноваційного та інвестиційного розвитку малих і середніх підприємств (МСП). Ця форма фінансування дозволяє молодим інноваційним компаніям здійснювати ризиковані, але перспективні проекти, які можуть призвести до

створення нових продуктів, послуг і ринків. За допомогою венчурного капіталу МСП можуть отримати доступ до фінансових ресурсів, експертної підтримки та важливих бізнес-контактів, що сприяє їхньому зростанню та розвитку.

Проте важливо враховувати, що венчурне фінансування також супроводжується значними ризиками та вимогами до інноваційного процесу. Інвестори розраховують на високий рівень прибутку, проте статистично абсолютна більшість окремих проектів збанкрутують. Крім того, важливо враховувати регуляторні обмеження та конкуренцію на ринку венчурного фінансування.

Загалом, венчурне фінансування має великий потенціал стимулювання інновації та розвитку МСП, але успіх в цій галузі вимагає планування, диверсифікації, правильного процесу відбору стартапів та державної підтримки, що сприяє створенню та росту інноваційного підприємництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Диба М. І., Гернего Ю. О. (2021) *Венчурне фінансування: навчальний посібник*, КНЕУ, Київ.
2. Гарбуз С. В., Пенкіна Т. Є. (2013) *Інноваційний менеджмент: навчальний посібник*, КНЕУ, Київ.
3. Вигівська І. М. (2022), “Ризики та особливості венчурного фінансування інноваційних проектів: обліковий аспект”, *Науковий вісник Ужгородського університету*, №1, С. 316–319.
4. Боднарчук Н. В. (2022), “Проблеми функціонування механізму венчурного фінансування в Україні”, *Актуальні проблеми розвитку економіки*, №18, С.177-184.

LEGAL SCIENCES

GEORGIA'S BUMPY ROAD TO DEMOCRACY – MAIN DIFFICULTIES AND CHALLENGES

Demetrashvili Avtandil

Doctor of Law, Professor at Sulkhani-Saba Orbeliani University

Demetrashvili Sophio

Doctor of Law, Ph.D Student in Political Science at Caucasus International University, Associated Professor at Georgian Technical University

Abstract: The historical chronicles of Georgia reveal that the state went through a very difficult path and established itself as a democratic state. Still, the independence declared in 1918 was crowned on February 21, 1921 with the adoption of the first constitution of the Georgia, where the democratic republic is recognized as the permanent and unchanging form of political organization of the state. Unfortunately, the basic law of the state passed on the 21st of February in 1921, only lasted 4 days. It's well known that on the 25th of February 25 in 1921 Tbilisi was occupied by the 11th Red Army. Georgia became part of the Russian Soviet Empire. The loss of independence was followed by brutal repression, banning of political parties, execution of thousands of people, long imprisonment and exile. Despite the five-week struggle and heroic sacrifice, the citizens of the Democratic Republic of Georgia could not defend their independence. The Soviet occupation, which began on February 25, lasted for seventy years. On 25th of December in 1991, the Soviet Union ceased to exist. Not having its own statehood leads to alienation of society from the state, which after the restoration of independence returns to the country in the form of many negative problems and hinders the work of state building. Before the official dissolution of the Soviet Union, Georgia regained its independence on 9th of April of the same year based on the referendum held in 31st of March 1991. It is from this moment that the struggle to maintain an independent and democratic state begins.

Georgia has not yet completed the process of state organization of the country - this means that it is not yet completely certain what state institutions will be in Georgia.

Keywords: democracy; government; politics

Introduction: Frequent changes in leadership and political instability have hindered Georgia's progress. The country has witnessed multiple revolutions and protests since gaining independence in the early 1990s. Political instability in Georgia has been marked by specific events and factors that have contributed to the country's challenges in establishing a stable democratic system. Georgian politics have been highly polarized, with deep divisions along ideological and party lines. This polarization has often led to political gridlock, making it difficult to implement necessary reforms and maintain political stability. Coalition governments have been a common feature of Georgian politics, but they have often struggled to maintain cohesion and deliver on their promises. Infighting among coalition partners has contributed to instability. Georgia has witnessed numerous protests and demonstrations related to elections. Allegations of electoral fraud and irregularities have led to protests, sometimes with violent confrontations between protesters and law enforcement. The fragmentation of political parties and their inability to build strong and stable institutions has been a factor in political instability. Parties have often been personality-driven rather than ideologically grounded. While the Rose Revolution of 2003 brought hope for democratic change, it also set a precedent for political change through street protests. This has made political stability vulnerable to public unrest. The unresolved conflicts with Abkhazia and South Ossetia have been a source of political instability. These conflicts have created security challenges and divisions within Georgian society. Russia's interference in Georgian politics and its support for separatist regions have exacerbated political instability. The 2008 Russo-Georgian War further strained Georgia's political landscape. Political instability can have adverse effects on the economy, and vice versa. Economic downturns and high unemployment rates have fueled political unrest and contributed to leadership changes. A lack of trust in political institutions and a perception of

widespread corruption have eroded public confidence in the political system. This lack of trust has fueled protests and instability. A significant portion of Georgia's population, especially the youth, has expressed dissatisfaction with the political establishment. This demographic has been at the forefront of protests and calls for change. Addressing these specific challenges within the context of political instability is crucial for Georgia's democratic development. Building stronger political parties, fostering greater inclusivity, and ensuring transparent and fair elections are some of the steps that can help stabilize the country's political landscape and advance its democratic aspirations.

Advantages and problems of democracy

A functional multi-party system is a necessary condition of modern democracy. Experience shows that without political competition and interaction between parties, democracy is like a lifeless body. Even today, when civil society seems more active than politics, and when citizens throughout the OSCE region express dissatisfaction with politics, the existence of political parties is essential for a functioning democracy. Back in 1990, in the Copenhagen document, the OSCE member states recognized the "necessity of pluralism of political organizations". The governments of the participating states have expressed their willingness to "respect the right of individuals and groups to freely form their own political parties or other political organizations and to create the necessary legal guarantees for these political parties and organizations to compete with each other under conditions of equal treatment by the law and the authorities." Therefore, the OSCE is committed to supporting the development of multi-party systems. The second partner organization, whose work in Georgia is the certificate of the present book, the Netherlands Institute for Multiparty Democracy (NIMDI), was founded precisely to promote the development of such systems and their constituents - democratic political parties.

Georgia's democracy is a subject of international interest. Good and democratic political institutions are crucial to ensure the stability of democracy. In countries that have recently emerged from authoritarianism, and where democracy is relatively young, such institutions and the political culture underlying them do not exist

ready-made: they are created. But the first step is to understand how these institutions work. A good analysis of the existing political culture and organizations is an important prerequisite for a successful democratization process. Political parties are central to the institutions we must study and try to understand why and how they work. It is clear that an effective system of political parties is an important condition for an effective representative democracy. Georgia is just such a country. Since the last decade of the 20th century, it has been struggling to build its own democratic structure. Step by step, achieves certain successes and sets his sights on new challenges.

Democracy is often defined as the rule of the people. Democracy is closely related to the principles of human rights and cannot exist without ensuring respect for the dignity of every human being:

Everyone has the right to participate in the governance of their country directly or through freely elected representatives. Everyone has the right to equal access to the public service of their country.

The will of the people should be the basis of state government. This will must be expressed in periodic and unfalsified, universal and equal elections by secret ballot or other equivalent free electoral procedures. Today, the form of democratic government is undoubtedly the most productive in terms of human rights protection and human security. Democracy is a form of government where the source of power is the people. The first modern democratic government was established in the United States of America, and the first European state based on democratic principles was France after the Revolution of 1789.

Scientists distinguish between democracy as a method of government and democracy as the essence. As a method, democracy is primarily political representation, which includes regular voting procedures, free elections, parliamentary and judicial systems, the concept of mutual control and distribution of power, the primacy of individual rights over collective rights, and freedom of speech. Democracy, as an essence, is associated with the political participation of people in public affairs. It is related to people power, the idea of equal rights for all citizens.

Democracy is a system of introducing the rules of public coexistence and state functioning by people, which they strictly follow. Democracy and human rights are inseparable categories. From this point of view, ensuring all human rights is crucial for democracy. The legal systems of some states distinguish between human rights and civil rights. This is expressed in the fact that only the citizens of the respective country enjoy individual political rights. Human rights can only be guaranteed in a democracy. However, formal democracy alone cannot ensure the realization of human rights. Accordingly, the realization of human rights is an indicator of the vitality of democracy. Modern democratic states integrate the basic elements of democracy in public life to ensure equality, non-discrimination and social justice. Democracy is a process of constant interaction, refinement and regulation between basic public needs and the social structures that exist to ensure them. Of course, not all mechanisms created to ensure democracy are as effective as the international agreements adopted by the Council of Europe, although there are many organizations fighting for democracy. In 1990, under the auspices of the OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe), the Office of Democratic Institutions and Human Rights was established in Warsaw. It observes national elections in order to verify their compliance with democratic principles. The spread of democracy in the world has an interesting history. "The first wave of democracy" starts from 1820 and continues until 1926, when about 30 countries experienced democratic development to varying degrees. In 1922, when Mussolini came to power in Italy, the decline began, and by 1942, the number of democratic countries was reduced to 12.

It is very difficult to assess the quality of democracy in any country, although the basic elements that form the basis of every democratic society are generally recognized. "In a democratic system, the weakest should have the same opportunities as the strongest". The form of political organization of the state of Georgia is a democratic republic. State government in Georgia is implemented based on the principle of separation of powers. The principle of separation of powers is declared by the Constitution of Georgia, which means that the parliament, the government and the court have legally divided political functions in the country. Formally, all three

authorities are equally independent within their competence and control the other two authorities, but in reality their mutual control and balancing mechanisms are weak. According to the Constitution of Georgia, the source of state power is the people. The people exercise power through their representatives, as well as through referendums and other forms of direct democracy.

The most developed countries in the world have the principle of a democratic state, and it is democracy that helps them in this development. However, Winston Churchill defined democracy as the worst form of government, and all others are worse than it. There are many definitions of democracy, but everyone agrees that a democratic state is geared to the people and involves the maximum consideration of the interests of the citizens.

In general, for countries in the process of transformation, and specifically for Georgia, along with the constitutional principles of democracy and the rule of law, the concept of good governance, which is internationally known as Good Governance. The essential elements of the concept of Good Governance can be summed up mainly in three directions:

First of all, it expresses a certain quality of the political-administrative system, namely, good governance concept. Within it, it acquires a special load issues of improving the legal system, increasing the efficiency of public administration, activating the participation of citizens in political processes and developing the social market economy.

An important aspect of the concept of Good Governance is good management and leadership style. It emphasizes the criteria of good policy formulation and organization of its implementation. Finally, development-oriented governance policy is an essential component of the mentioned concept. It mainly includes the fight against corruption, environmental measures, the fight against poverty, gender equality, a socially balanced tax system and the efficiency and economy of public administration.

Conclusion: Georgia will become a stable state only if it is able to develop effective and viable democratic institutions. The high level of support for democracy

in the Georgian society is an important basis for the country's development in this direction. Cooperation with European and Euro-Atlantic institutions is the cornerstone of Georgia's democratic development. This is the strongest motivation for Georgian democratic reforms.

Coexistence of democracy and legal principles is possible when the unlimited power of the majority is not considered in democracy. Democracy does not serve the majority, but ensures the protection of the dignity and freedom of each member of the society.

Its goal is to ensure equal participation of every citizen in political processes. It is essential for democracy that the minority is given a chance and its rights are protected in the decision-making process. In a democratic and legal state, each person should feel respected, which ensures the legitimacy of the political system as a whole, including the minority group.

In conclusion, it should be noted that from the point of view of reforming the state, the main challenge of public development in Georgia today is the creation of the institutional infrastructure corresponding to a democratic and legal state. An important element of this infrastructure is modern, i.e. Independent, professional and impartial public administration.

Providing the institutional infrastructure corresponding to the principles of a democratic and legal state should create the basis for the implementation of "Good Governance" in Georgia, i.e., the necessary prerequisites for the protection of human rights in the public political system, the fight against corruption, overcoming poverty, increasing the efficiency of management, the participation of citizens in the political life, and the development of the social market economy. . It is the provision of these prerequisites that determines the fair character of the regulation of all public processes and the rules of civilized behavior of each subject participating in these processes, that is, ultimately the democratic political culture of the entire society.

REFERENCES

1. Barion J., Grundlinien philosophischer Staatstheorie, 1986.

2. Bernet W., Vom Staatsdienst zum öffentlichen Dienst, 1991, 185.
3. Demetrashvili A., Demetrashvili S., Constitutional Law, Tbilisi, 2020.
4. Diamond L., Gunther R., Political Parties and Democracy, 2001.
5. Duverger M., Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State, Translated by Barbara and Robert North, 1954.
6. Gonashvili V., Tevdorashvili G., Kakhiani G., Kakhidze I., Kverenchkhiladze G., Chigladze N., Constitutional Law of Georgia, Tbilisi, 2020.
7. Izoria L., Modern State Administration, "Sieta" Publishing House, Tbilisi, 2009.
8. Kakhishvili L., Keshelava D., Papava G., Sichinava D., Political landscape of Georgia, 2021.
9. Kriele M., Recht und praktische Vernunft, 1979.
10. Kobakhidze I., Law of political associations, Tbilisi, 2008.
11. Kobakhidze I., Constitutional Law, First Edition, Tbilisi, 2019.
12. Lobzhanidze G., General Theory of State and Law, Tbilisi, 2003.
13. Pakte P., Mellen-Sukramanian F., Constitutional Law, Vol. 2012.
14. Robert A., Theorie der Grundrechte, 1985.
15. Tsnobiladze P., Constitutional Law of Georgia. Vol. 1, 2004.
16. Japaridze G., From Crisis to Crisis, Ilia Chavchavadze Center for European Studies and Civil Education, 2021, see: <https://bit.ly/3WXEVrS> [05.09.2023].

НОВІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ В ПЕРІОД ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Губенко Валентина Валеріївна

викладач кафедри публічного управління та адміністрування
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Товкайло Андрій Васильович

студент другого освітнього рівня (магістерського) спеціальності 281

Публічне управління та адміністрування факультету
гуманітарно-природничої освіти та соціальних технологій
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Гладченко Дмитро Олегович

студент другого освітнього рівня (магістерського) спеціальності 281

Публічне управління та адміністрування факультету
гуманітарно-природничої освіти та соціальних технологій
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Ряднова Ольга Вікторівна

студент другого освітнього рівня (магістерського) спеціальності 281

Публічне управління та адміністрування факультету
гуманітарно-природничої освіти та соціальних технологій
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Актуальність теми. Реальні фінансові можливості місцевих органів влади нині значно обмежені, ускладнені воєнним станом, крім того, місцеві бюджети не мають повної самостійності, а це, своєю чергою, гальмує демократичні перетворення в країні, тому актуальності набуває питання впровадження децентралізації в Україні. У зв'язку із цим назріла нагальна потреба в необхідності вдосконалення питань децентралізації бюджетної системи України, оскільки вона є однією з основних умов незалежної, обґрунтованої та ефективної діяльності місцевих органів влади, дає можливість збільшувати участь у соціально-економічному розвитку територіальної громади. Ефективність проведення реформування держаних фінансів у контексті децентралізації неможливе без ґрунтового розуміння теоретичних засад реформи, що обумовлює актуальність обраної теми.

Ключові слова: централізація, децентралізація, державне управління, державні фінанси, територіальні громади, місцеве самоврядування, державний бюджет.

Військова агресія росії змусила українців повернутися обличчям до своєї національності, дала можливість зрозуміти, що бути українцем – це гордість, дозволила переконатися, що рідна Україна – то найкраща держава. Нікому не секрет, щоб військова перемога України над Росією стала остаточною, Україна має стати спроможною, висококонкурентною і невід’ємною, інтегрованою частиною розвиненого світу. Якою б не була держава – агресор, Україна має бути достатньо захищеною та сильною, щоб планувати своє майбутнє, не озираючись на вчорашній день. Погодьтеся, такі історичні обставини ставлять перед українським суспільством та українською державою серйозні вимоги: суспільство має прийняти на себе більше відповідальності. І в той же час суспільство з більшою довірою має делегувати повноваження державі, яка повинна стати спроможнішою в обслуговуванні потреб країни [1].

Ми всі очікуємо перемоги. Задумаймося, яким вимогам, умовам має відповідати Україна після перемоги? Це:

- представницька демократія із змагальним політичним процесом та змінюваністю правлячих коаліцій унаслідок вільних виборів;
- вільна ринкова економіка з державним регулюванням тільки там і тоді, де ринки не можуть існувати самостійно і потребують підтримки;
- дотримуються принципи правовладдя, насамперед у законодавчій та судовій владах, принципи належного урядування у владі виконавчій та принципи децентралізації у місцевому самоврядуванні;
- країна суб’єктних та відповідальних громадян із захищеними фундаментальними правами незалежно від приналежності до груп чи верств, більшості чи меншостей за будь-яким актуальним критерієм, в тому числі національністю;
- простір для зміцнення, розвитку та поширення української,

кримськотатарської та інших культур, а також присутнього розмаїття інших культур та ідентичностей.

Такий новий суспільний орієнтир передбачає участь громадян у розвитку своєї держави та побудові власного добробуту, визнання громадянами держави як сервісного інструмента суспільства. Не можна допустити, щоб пасивне суспільство із пересторогою дивилося на державу, від якої очікувало соціальної опіки за низькими стандартами.

Україна повинна бути надійною гарантією безпеки та волі для будь-якого наступного покоління українців, впевненістю в тому, що страшні сторінки історії з геноцидами, голодом, депортаціями, утисками культури та ідентичностей, порушеннями прав та системною дискримінацією, стануть сторінками історичних книг та предметом виховання майбутніх поколінь.

Україна на фронті і в тилу. Країна захищає свою незалежність, прагне до європейського рівня розвитку, проводить реформи. В роботі розглянуто історію формування наукових підходів до розуміння процесів централізації та децентралізації і на основі здійсненого наукового дослідження, узагальнено основні теоретикометодологічні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до визначення поняття «децентралізація». Визначено сутність, форми і типи децентралізації, їх основні характеристики та доцільність використання. Проаналізовано основні можливості, які відкриває децентралізація, та загрози, які вона може нести. Досліджено проблеми, пов'язані з вибором форми децентралізації та відповідного її типу. З'ясовано, що ефективне впровадження реформи децентралізації можливо лише за умови розвинутості інституту демократії, громадянського суспільства, сильних інституцій та ефективного державного управління. Вказано основні виклики для місцевого самоврядування та державної влади, які постають у процесі реалізації реформи децентралізації, в тому числі державного управління.

Історія децентралізації багато в чому склалася ще в XIX – на початку XX ст. Вона базується на висновках економічної теорії і, як правило, містить у собі наступні чотири тези:

- Децентралізація забезпечує більш ефективне розміщення ресурсів у громадському секторі. Система, при якій рішення про розміщення ресурсів у суспільному секторі приймаються на регіональному і муніципальному рівні, робить суспільний вибір більш точним, дозволяючи враховувати місцеві особливості суспільних переваг.

- Децентралізація сприяє росту підзвітності органів державної влади в питаннях витрачання бюджетних коштів. Суть даного аргументу полягає у тому, що при децентралізації зв'язок між сплаченими податками й отриманими суспільними благами і послугами виявляється більш прямим і прозорим, оскільки податки стягуються там, де здійснюються бюджетні витрати.

- Наявність власної податкової бази спонукає регіональну і місцеву владу вживати заходів для її розширення, тобто заохочувати розвиток регіональних і місцевих економік.

- Наділення регіональної і місцевої влади правом самостійно розпоряджатися бюджетними коштами стимулює їх до скорочення необґрунтованих витрат у суспільному секторі.

Децентралізація, впевнено можна сказати, – одна із заporук того, що Україна вистояла і протистоїть в повномасштабній війні з росією. Справа навіть не в об'єднаннях територіальної оборони, не в допомозі тимчасово переселеним громадянам, а в самій глибині філософії підходу кожного українця до своєї територіальної громади села, селища чи міста.

Хоча останні півтора роки через війну було точно не до розмов про подальшу долю децентралізації, але це аж ніяк не означає, що децентралізація не повинна розвиватись.

При спілкуванні з багатьма головами громад (з виробничих питань), колегами-здобувачами освіти спеціальності Публічне управління та адміністрування, хочу відмітити, що всіх хвилюють фактично одні і ті ж запитання:

Чи будуть укрупнювати громади?

Що робити з повноваженнями, на які не дають ресурси?

Де взяти додаткові ресурси, на виконання поточних функцій?

Як врегулювати взаємодію з військово-цивільними адміністраціями?

Формування акцизу.

Сплата ПДФО, в тому числі "військового".

Залежно від територій, цікавлять питання лісової реформи, стратегічного планування та планування відновлення. Актуальними є питання, де взяти кошти на укриття для дітей у школах та садочках, як здійснювати закупівлі для Сил оборони та багато інших.

Проте, відповіді на них можна знайти в площині подальшого майбутнього децентралізації. А громадам потрібні відповіді вже сьогодні, не відкладаючи до часів після Перемоги. Бо це саме той випадок, коли раніше – краще, адже рішення потрібні "ще вчора" [3].

На щастя, цей діалог на рівні державного управління розпочався. Профільне Міністерство інфраструктури, парламентський комітет місцевого самоврядування та Конгрес місцевих рад при Президентові України проводять обговорення.

На що акцентує сьогодні свою діяльність Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України [4]?

Тут тривають жваві дискусії на тему дорожньої карти децентралізації та оновлення державної стратегії регіонального розвитку. Долучені різні експерти, голови громад та асоціації органів місцевого самоврядування. Зараз триває цикл стратегічних сесій, за результатом яких сформують документ, який, ймовірно, стане дороговказом для цього та пов'язаних міністерств. Далі його представлять на обговорення громадам і вже після врахування їх пропозицій, відбудеться фінальне затвердження цієї дорожньої карти.

Пріоритети Парламентського Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування [5]?

На майданчиках поводяться цікаві дискусії, де пріоритетом є законодавча складова для громад та децентралізації. У різних форматах (як безпосередньо в

Комітеті, так і під час виїзних засідань і круглих столів) проговорюється, напрацьовується і формуються подальші пропозиції змін до чинних законів чи майбутніх законопроектів.

Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України [6] - це президентська лінія вирішення проблем місцевого самоврядування. Крім того, тут представлені як законодавча гілка влади, так і виконавча та самі органи місцевого самоврядування. Засідання проходять за участі керівників інших майданчиків і стейкхолдерів різних напрямів.

Окрім засідань, з'явився новий формат роботи – конгресові слухання та засідання Президії. А також вкрай важливий формат – вирішення конкретних проблем конкретної території. Фактично, це тет-а-тет центральної влади з місцевим самоврядуванням, де можна напряму розповісти про те, що тебе непокоїть [6].

Чи долучається до розгляду та вирішення питань Всеукраїнська асоціація громад [7]?

Як профільне об'єднання органів місцевого самоврядування, Всеукраїнська асоціація громад долучена до всіх майданчиків. За даними нещодавнього дослідження, проведеного ГО "ДЕСПРО" (опитано блиско 300 осіб), формуються десять основних проблем, з якими стикаються громади та органи місцевого самоврядування:

* низька мотивація кваліфікованих кадрів для роботи в ОМС через низькі посадові оклади (76%; 238 осіб);

* недостатня кількість робочих місць у громадах (67,2%; 210 осіб);

* недостатня спроможність органів місцевого самоврядування на здійснення власних та делегованих повноважень (62,5%; 195 осіб);

* недостатня ефективність надання житлово-комунальних послуг (55,7%; 174 осіб);

* неналежне (неякісне) виконання функції щодо адміністрування місцевих податків і зборів податковими органами (42,2%; 132 осіб);

* нечіткість у розмежуванні повноважень між ОМС і місцевими органами

виконавчої влади (40%; 125 осіб);

* зменшення надходжень до місцевого бюджету через звільнення сільгоспвиробників від плати оренди за землю (36,1%; 113 осіб);

* неможливість надання комунального майна в оренду (в населених пунктах з ознаками депресивності) (33,1%; 103 особи);

* залишення без змін реверсної дотації через сплату військового ПДФО й зміну локацій військових частин (29,1%; 91 особа)

* складності створення і функціонування органів самоорганізації населення (28,7%; 90 осіб) [7].

Звісно це не вичерпний перелік проблем, в роботі раніше також обговорювали, що також гострими є питання:

- у сфері повноважень органів місцевого самоврядування врегулювання проблемних питань діяльності військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;

- у сфері законодавчого врегулювання процедури запровадження змін в адміністративно територіальному устрої країни (визначення порядку, підстав та критеріїв формування територіальних громад та визначення їх адміністративних центрів);

- у сфері посилення фінансової спроможності громад - запровадження механізму компенсації громадам втрат доходів місцевого бюджету через надання державою пільг платникам, вирішення питання запозичень сільськими громадами, врегулювання питання адміністративного збору, врегулювання питання щодо місцевих бюджетів, до яких має зараховуватись ПДФО, в тому числі сплаченого військовослужбовцями, діяльності громад у лісовому (заліснені ділянки та "агроліси") та водному господарстві (надходження від промислового вилову);

- у соціальній сфері: освіті (вирішення проблеми недостатності освітньої субвенції та укріттів у закладах освіти) та медицині (питання Медреформи для малих громад також тема облаштування або будівництва укріттів);

- у сфері завершення завершення війни та відновлення України (надання громадам прав за купувати дрони чи інше військово обладнання для подальшої передачі такого обладнання не лише теробороні, але й підрозділам ЗСУ, ДПСУ, НГУ чи ГУР) [7].

Якщо говорити у вимірі практичної реалізації вирішення цих та інших проблем, то це треба робити через не один десяток законопроектів.

Маємо надію, що всі напрацювання з органами місцевого самоврядування будуть реалізовані. Адже децентралізація точно не завершена, вона потребує глибокого проговорення і формування пріоритетів, де одним з ключових є фінансове забезпечення спроможності громад.

Ми маємо чути громади, доносити їх голос, думки, запитання усюди. Не можна лишати громади наодинці. Успішні українські громади – це запорука розвитку держави. А це актуально як зараз, так і після перемоги.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/55-12> (дата звернення 12.09.2023).
2. Конституція України: Закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення 21.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254к/96-вр> (дата звернення 12.09.2023).
3. Про Кабінет Міністрів України Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. Дата оновлення 17.11.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення 12.09.2023).
4. Інтернет ресурс: <https://mtu.gov.ua/>
5. Інтернет ресурс: <https://komsamovr.rada.gov.ua/>
6. Інтернет ресурс: <https://www.congress.gov.ua/en/home/>
7. Інтернет ресурс: <https://communities.org.ua/>

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Гльницька Марія Юрївна

Студент

Донецький національний університет імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна

Анотація: досліджено захист інформаційної гігієни громадян від фейкової інформації. Розглянуто основні тези, які використовує росія у своїй пропаганді проти України, а також досліджені методи, якими можна протидіяти. Також проаналізовано основні характеристики інформаційної загрози.

Ключові слова: інформаційна безпека України, російсько-український збройний конфлікт, пропаганда, контрпропаганда, інформаційна гігієна, рейкова інформація.

В умовах сучасних глобальних та регіональних інформаційних протистоянь, деструктивних комунікативних впливів, зіткнення різновекторних національних інформаційних інтересів, поширення інформаційної експансії та агресії, захист національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки стають пріоритетними стратегічними завданнями сучасних держав у системі глобальних інформаційних відносин, включно з подіями 2022-2023 років.

Відповідно, вагоме значення у досягненні державами своїх політичних цілей посідає інформаційна безпека та передбачення потенційних інформаційних загроз зі сторони «аб'юзивних» країн.

На сьогоднішній день інформаційна війна, яка ведеться в межах російсько-українського збройного конфлікту, набирає значних обертів з боку обох країн, підсилюючись інформаційною пропагандою. Відтак, задля

збереження національної єдності та безпеки, Україна активно веде діяльність із впровадження різного роду елементів захисту від будь-яких інформаційних загроз з боку російської федерації.

Інформаційну безпеку в загальному її вираженні та проблематику захисту національного інформаційного простору досліджували різні науковці, серед яких, зокрема, А. Глушко, Ю. Горбань, А. Бабенко, М. Макарук, М. Махній та інші. Проте, поза увагою наукового кола досі залишились проблеми чіткого окреслення інформаційних загроз у контексті російсько-української війни, а також визначення та обґрунтування методів протидії їх негативному впливу, що свідчить про необхідність ґрунтовного дослідження обраної теми.

У сучасному світі інформація – є однією з найнебезпечніших видів зброї. Велика кількість людей, побачивши певну інформацію, не перевіряє її на достовірність, а одразу вірить в неї і починає розповсюджувати її на ще більшу аудиторію. Так, створивши один фейк, можна знищити життя багатьох людей. Інформаційна гігієна є важливою складовою національної безпеки країни, а особливо в умовах російсько-української війни. Адже від того, як за кордоном сприймають ситуацію в нашій країні, залежить і рівень допомоги: як у постачанні зброї, так і біженцям, які були вимушені виїхати в інші країни [1, с. 1].

Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки, яка була затверджена Президентом України від 28 грудня 2021 року, інформаційна загроза - потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні [2].

Інформаційні загрози є однією зі складових сучасної гібридної війни, яка може включати в себе військові, політичні, економічні та інші аспекти. У контексті військової агресії російської федерації проти України інформаційні

загрози можуть мати наступні характеристики:

1. дезінформація та пропаганда: російська федерація може активно поширювати неправдиві або спотворені інформаційні повідомлення з метою дискредитувати українську владу, створити хаос, спровокувати паніку серед населення та світової громадськості. Так, наприклад, постпред рф Василь Небензя заявляв, що Україна готує "брудну" бомбу. Він же є автором багатьох безглузких заяв щодо бойових комарів, яких Україна начебто застосовує у війні проти рф [3];

2. кібератаки: військова агресія може включати кібератаки на українську інфраструктуру, включаючи енергетичні системи, телекомунікаційні мережі, банківські системи тощо. Ці атаки можуть призвести до великого збитку і дезорганізації українського суспільства;

3. використання соціальних мереж: російська пропаганда може активно використовувати соціальні мережі для поширення своїх думок та перекручення фактів;

4. вплив на міжнародні ЗМІ: росія може намагатися вплинути на засоби масової інформації, щоб вони подавали події в спотвореному світлі або зі сприятливої для росії точки зору;

5. сприяння розділу суспільства: російська федерація може спрямовувати свої зусилля на підкреслення внутрішніх конфліктів в Україні, сприяючи розділу суспільства за різними лініями – етнічними, релігійними, політичними тощо;

6. вплив на вибори: росія може намагатися втручатися у внутрішні політичні процеси, зокрема впливаючи на виборчі кампанії та результати виборів;

7. запровадження контрольованої інформації: росія може намагатися обмежити доступ до незалежної інформації в Україні, встановлюючи контроль над телекомунікаційними мережами та Інтернетом.

Розповсюдження інформації, що не відповідає дійсності, про Україну з боку росії почалося ще у грудні 2013 року: у той час було створено дуже багато

повідомлень про те, що серед протестувальників Євромайдану переважають прихильники «фашистської ідеології». Надалі росіяни поширювали повідомлення про масовий та «народний» характер опору новій українській владі в Криму; почалась інформаційна спецоперація із прикриття втручання російських спецслужб та підрозділів спеціального призначення у громадські заворушення у східних та південних регіонах України. За вдалим прикладом конструювання окремої «кримської ідентичності» починається медійна робота над створенням окремої «новоросійської ідентичності» [4].

Спочатку росія заперечувала наявність власних військ на території Донецької, Луганської областей та Криму. Проте згодом володимир путін почав казати, що все ж таки збройні сили рф перебувають на території України, але вони там лише для захисту російськомовного населення, яке, начебто, страждає від утиску з боку української влади [5, с. 207].

Одним з головних методів у боротьбі з російською пропагандою є контрпропаганда. Контрпропаганда – це стратегія відповіді на пропаганду, спрямовану на розкриття маніпуляцій, дезінформації та недостовірної інформації. Україна, як і багато інших країн, зацікавлена в протидії інформаційним загрозам, зокрема пропаганді, що може походити від різних джерел.

Говорячи про українську контрпропаганду слід, перш за все, згадати основні тези в. путіна, які він висловив у своєму зверненні напередодні повномасштабного вторгнення:

1. Україна влаштувала «геноцид на Донбасі»;
2. Україна створена на «історичних російських землях», і росія прагне повернути їх назад;
3. українці і росіяни – один народ, українці прагнуть жити разом із росіянами, але цьому перешкоджають «нацисти», «фашисти», «бандерівці».

В контексті спростування цих тверджень слід, перш за все, наголосити, що так званий «геноцид на Донбасі» заперечений у судовому порядку Міжнародним судом ООН у Гаазі. У пунктах 59, 60 рішення від 16.03.2022 року

Суд дійшов висновку, що він «не володіє доказами», які б підтверджували твердження РФ про вчинення геноциду на території України. Суд наголосив, що Конвенція про запобігання злочину геноциду не передбачає право будь-якої сторони Конвенції на «одностороннє застосування сили на території іншої держави з метою запобігання або покарання передбачуваного геноциду». За цих обставин Суд вважає, що Україна має правдоподібне право не піддаватися військовим операціям російської федерації з метою запобігання і покарання ймовірного геноциду на території України».

Задля спростування другого твердження необхідно лише звернутися до географічних карт Європи, починаючи з XVII ст., зокрема, карта Литви М.-Х. Радзивілла (1613), карти французького військового інженера і картографа Г. Боплана (1648), карта «Україна – земля козаків...» Й.Б. Гоманна (1720), карта С.Л. Рудницького (кінець XIX ст.). За Г. Бопланом, тодішня територія України повністю збігається із нинішніми державними кордонами України і чітко відмежовується від російських земель.

Спостерігаючи за військовими злочинами росії на території України, твердження про «один народ» взагалі не має права на існування. Проте деякі західні політики так не вважають. Зокрема, 13 квітня 2022 року Президент Франції Е. Макрон відмовився назвати злочини РФ в Україні геноцидом, обґрунтовуючи це тим, що два народи – українці та росіяни – браття. Проте речник Міністерства закордонних справ України Олег Ніколенко на своїй сторінці у Фейсбук прокоментував заяву Емануеля Макрона наступним чином: ««Братній» народ не вбиває дітей, не розстрілює цивільних, не гвалтує жінок, не калічить літніх людей та не знищує будинки іншого «братнього» народу. До звірств проти беззахисних людей не вдаються навіть найзапекліші вороги» [6, с. 227].

Таким чином, за всі дев'ять років агресії, яку здійснює росія проти України, українці в очах росіян стали справжніми ворогами завдяки російській пропаганді. Підсумовуючи все вищенаведене, можна дійти висновку, що протидія інформаційним загрозам в контексті російсько-українського

конфлікту є важливою частиною забезпечення національної безпеки. Оскільки інформаційна війна та пропаганда відіграють суттєву роль у конфлікті, важливо розвивати стратегії та методи для ефективної протидії дезінформації та маніпуляціям. До таких методів протидії можна віднести, наприклад, звернення до надійних незалежних міжнародних джерел, які можуть об'єктивно оцінювати ситуацію, а також важливо розвивати критичне мислення і перевіряти інформацію перед її сприйняттям або поширенням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сазонова К.В. Громадський супротив інформаційній війні під час збройної російської агресії. *Державний університет «Житомирська політехніка»*. 2022. С.1–4.
2. Стратегія інформаційної безпеки від 28 грудня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n14>
3. «Росія зганьбилася новим фейком про Україну: що видали цього разу» URL: www.unian.ua/russianworld/feyki-rf-pro-ukrajinu-rosiyani-vidali-novu-nisenitnicyu-12352212.html (дата звернення 27.08.2023)
4. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014–2016 років. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/19200/2017-07-04-rosiyska-propaganda-pro-podii-v-ukraini-tendentsii-20142016-rokiv/> (дата звернення 27.08.2023)
5. Снайдер Т. Шлях до несвободи: росія, Європа, Америка. Книга. Львів: Човен, 2020. 391 с.
6. Юринець Ю.Л., Сопілко І.М., Белкін М.Л. Контрпропаганда vs пропаганда в умовах широкомасштабного збройного вторгнення російської федерації в Україну. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 224–230.